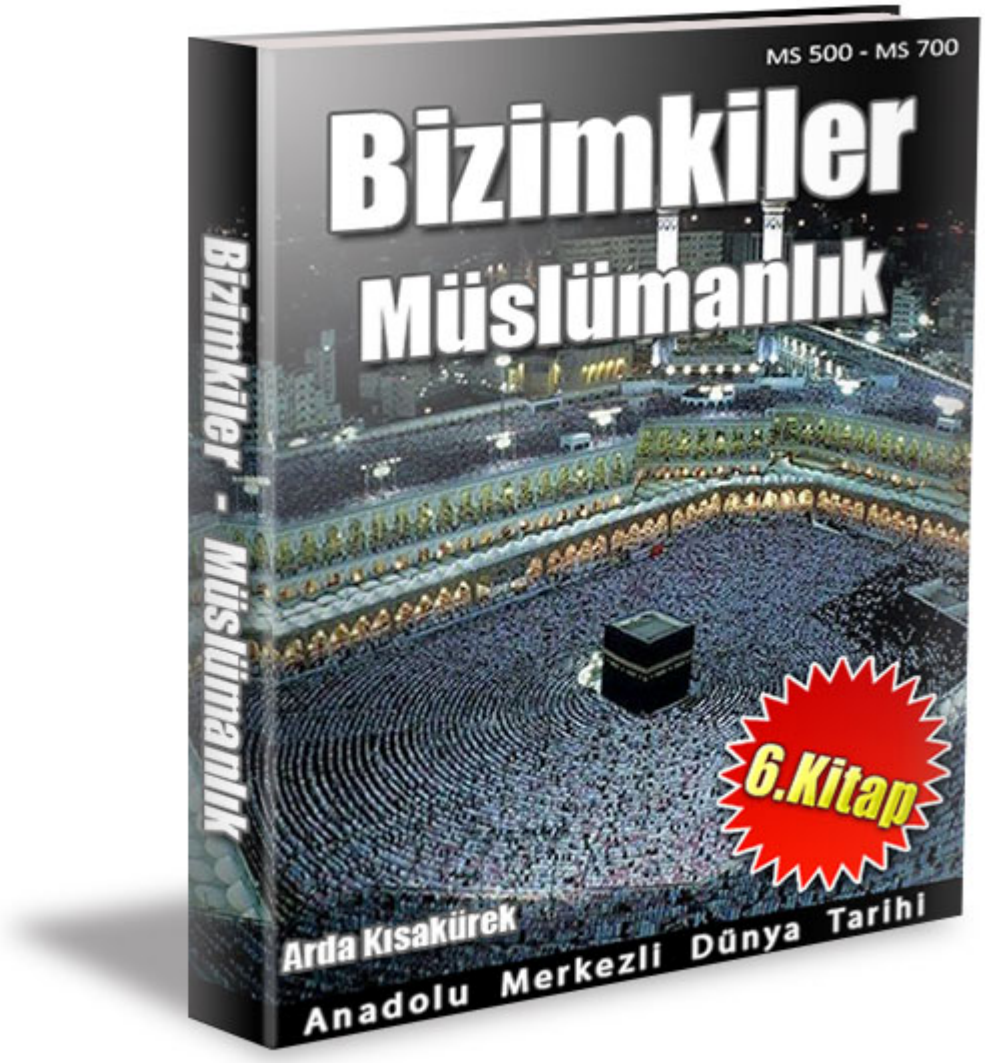
MS 500 - MS 700
Bizimkiler
Müslümanlık
6.Kitap
Arda Kısakürek
Anadolu Merkezli Dünya Tarihi
Bizimkiler - Müslümanlık

BİZİMKİLER

Anadolu Merkezli Dünya Tarihi

6. KİTAP

M.S. 500- M.S. 700

Müslümanlık

Yazarlar

Arda Kısakürek

BİZİMKİLER 2
6. KİTAP 2
Marovenj 5
İustinus 8
Volkanik Kış 10
Justinyen 11
Roma tekrar Batıyı istiyor 17
Doğu Roma'da Sosyal gelişmeler 19
Roma Sasani Savaşları 21
Doğu Batı Çıkar Farklılaşması 26
Roma Kenti Boşalıyor 27
Bedeviler 30
Hıristiyanlık Arabistan'da 33
Mürüvvet 35
Mekke 36
Göktürkler 39
Mu-Kan (Mogan) Kağan 41
İpek Ticareti 45
Batı Göktürk elçileri Doğu Roma'da 50
Avarlar Macaristan'da 52
Şehin Şah 53
Hazar 57
Sui Hanedanı 59
Avarlar techizatlanıyor 63
Çin'e Bağımlılık 64
Paralı Ordunun parası kesilemez 69
Doğu ve Batı Avrupa 71
Protokol 75
Herakleios 79
Dağılan Avrupa'nın ilacı 82
Papa 84
Avrupa'da Değişim Başlıyor 88
Kaynaşma 91
Benedictus 94
Şeytanla işbirliği 96
Türklerin adetleri 98
Türklerin yazısı 99
Gökte bir Güneş 101
T'ang Hanedanı 103
Doğu Roma'nın karşı saldırısı 104
Muhammed Peygamber 107
Kuran 109
İlk Müslümanlar 112
Kureyş'in Tepkisi 114
Mekke'den Kaçış 117
Hicret 120
Bedr 123
Yahudilerle Anlaşmazlık 124
Uhud ve Hendek Savaşları 125
Hayber ve sonrası 126

Constantinopolis alınamaz 128
Türüklerde kargaşa ve dağılma 130
Veda 132
Peygamberin ölümü ve gömülmesi 137
İslam dini hakkında kısa notlar 139
Peygamber'den hemen sonra 143
İlk Halife Seçimi 144
Ebubekir Dönemi 147
Halife Ömer 150
Hindistan 151
Kudüs Müslümanların 153
Doğu Roma'nın Dönüm Noktası 155
Galya'da Feodalitenin Temelleri 157
İran Müslümanların 159
Zengin Arap 163
Halife Osman 166
Osman'ın ölümü 170
Batı Türkmenistan 172
İslam Ordusu Horasan'da 178
Çin Ordusunda Türkler 182
Halife Ali 187
Ali'nin ölümü ve ayrışma 191
Emeviler 194
Doğu Roma İmparatoru Sirakuza'da 197
İngiliz Kilisesi 199
Kadere Hükmetmek 200
Şeriat 203
Bulgarlar 204
Monofisitler tekrar mahkum ediliyor 207
Kültürün Kaybı 209
Kerbela 211
Emevilerin Kabesi Çıkarlarıdır 213
Türk budunun canlanışı 215
İlk Resmi Kuran Yakılıyor 216
Kabe Bombalanıyor 218
Franklar Toparlanıyor 221
Banker Mabetler 222
Mavali 224
Müslüman olmak Yasak 228
6. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar 231

Marovenj

Anastasius

Doğu Roma İmparatorluğunda Zenon ölmüştü. Zenon'un ölümünden sonra, karısı Ariadne, saray muhafız komutanı Anastasius ile evlendi. Anastasius İmparator oldu (491 – 518). Anastasios, maliye bakanlığında yöneticilik, İmparator Zenon'un kişisel koruyuculuğu gibi görevlerde bulunmuştu. Maliyedeki görevi sırasında İmparatorluğun para sistemini yetkinleştirmiş, hazineyi genişletmiş, iç ve dış işlerde yetenekli bir yönetici olarak ün yapmıştır. Zenon'un ölümü üzerine, karısı Ariadne tarafından imparator seçildiğinde 61 yaşındaydı. Ariadne'yle evlenen Anastasios yönetime geçer geçmez memurlukların satışı uygulamasını kaldırdı, vergilendirmeyi düzeltti ve muhbirlerin öldürülmesine son verdi. Orduyu desteklemek için, ticarete konu olan mallar üzerindeki bir vergiyi toprak üzerindeki bir vergiye dönüştürdü. Bu yeni uygulama zaten zaman zaman ayaklanan çiftçilere ağır bir yük daha getirmiş oldu. Anastasios, Zenon'un dik başlı ve güçlü yurttaşları İsaurialıları Konstantinopolis'ten (İstanbul) çıkartarak Trakya'ya yerleştirdi. Daha önce anlatıldığı gibi, devlet ve kent içine yerleştirilmiş olan İsaurialılar, başkentte büyük bir huzursuzluk kaynağı idiler. Anastasius, İsaurialıları tüm görevlerinden uzaklaştırıp mallarına el koydu.

Dış ilişkilerinde, İtalya'da Theodoric'in Ostrogot yönetimini tanıdı (497), ama iki hükümdar kısa süre sonra karşı karşıya geldiler. Anastasios İtalya kıyılarını yağmalamak üzere bir donanma gönderdi (508).

Bu sırada, Batı Avrupa'da yeni bir siyasi oluşum, Galya'da, göçebeler tarafından gerçekleştiriliyordu. Daha önce anlatıldığı gibi, Batı Avrupa, Latin kimliğini değiştirmiş ve antik uygarlıktan soyutlanmıştı. V. yüzyılın ortalarından itibaren, Galya'da " İle-de-France " adlı küçük bir devlet oluşmuştu. " İle-de-France " Roma imparatorluğunun Galya'daki son kalıntısı idi. Bu ufak devletin etrafında Franklar, bu devlete bağımlı olarak yaşıyorlardı. 470 yılları çivarında, Franklar arasında, Tournai kralı Childeric İle-de-France'ın Romalı şeflerini

saf dışı ederek, onların yerine geçti. Tournai şimdiki Fransa Belçika sınırı olan bölgeydi. Childeric, pek çok Frank kabilesi içinde Salien denilen Frankların kralıydı. Salienlerin kendilerine mahsus miras ve ceza hukukunu kapsayan kanunları vardı. Bunlar IV: yüzyıldan beri sözlü olarak biliniyor ve uygulanıyordu.

Clovis, XIX yy temsili resim

Childeric Oğlu Clovis, Romalı büyük toprak sahibi senatoryaller ile mücadelesine devam etti ve sonunda hepsini yenerek, hazinelerini, eline geçirdi (M.S. 486). Clovis, çeşitli Frank kabilelerinin beylerini de ortadan kaldırarak, kendi hükmü altında bir birlik kurdu. Doğuda Almanların üzerine yürüdü, onları da yenerek, Meuse ve Loire nehirleri arasındaki topraklara hâkim oldu.

Clovis, V ci yüzyılın sonuna doğru, Vizigotları Tours kentinden kovdu. Burada Aziz Martin'in mucizeleri ona anlatıldı, Clovis de bu mucizelere hayran kalıp, Hıristiyanlığı Katolik olarak kabul etti. Clovis, tüm Batı'nın tek Katolik devlet başkanıydı. Batı'nın piskoposları, onu hemen etrafı Hıristiyanlaştırma konusunda göreve çağırdılar. O da, hemen Arius'cu Vizigotların üzerine yürüdü. M.S. 507 yılında, Vouille'de Vizigotları yendi, kral Alaric'i öldürdü, Vizigotların Pireneler'in ötesine sürdü. Doğu Roma imparatoru Anastasius, Clovis'i konsül ilan edip, konsüllük alametlerini ona yolladı. Doğu Roma, Batıyı hala kendi parçası sayıyordu.

Clovis, Paris'e yerleşti. Frank kilisesinin, Orleans'daki ilk toplantısına başkanlık etti. 511 yılında öldü. Clovis zamanında Salique kanunları denen ve az önce bahsedilen kanunlar Marovenj kralları zamanında uygulandı ve yazıya geçirildi. Salique kanunları, bundan 9 -10 asır sonra Fransa tahtına çıkışın kurallarını belirlemek için kullanılacak ve Fransa ile İngiltere arasında yapılacak olan 100 Yıl Savaşlarının nedenlerinden biri olacaktır.

511 yılından başlayarak, Clovis'in kurduğu devlet dörde bölündü ve her parçasını Clovis'in oğullarından biri aldı. Bunlar " Marovenj " krallarıydı. Marovenj kralları, kendilerini göçebe toplumun kabile şeflerinden farklı görmüyorlardı. Her şeyden önce birer savaş şefiydiler. Halklarını savaşta yönetmekle ve adli sistemi çalıştırarak iç huzuru sağlamakla yükümlüydüler. Silahla ele geçirdikleri tüm Galya'nın sahibiydiler. Romalı veya Germen olduğuna bakmaksızın, özgür tüm erkekleri, askerlik görevi yapmak ve adli duruşmalarda bulunmak yükümlülüğüne tabii tuttular.

Zaten göçebe krallar dönemi Avrupasında, veraset yolu ile savaş şefi olan kral, silahlanabilecek durumda olan bütün hür erkeklere, savaşa gitmek için buluşma yeri olarak tespit edilen yere silahlı olarak gelmelerini emrediyordu. Gelmeyenler çok büyük para cezasına çarptırılıyorlardı. Kralın yanında savaşçılardan meydana gelmiş ufak bir maiyet de oluyordu. Kral maiyetine maaş öderdi. Kralın hazinesi değerli madenlerden oluşmuştu. Eski Roma İmparatorluğu içinde bulunan şeflik-krallıklarda hâkim olunan toprak eskiden İmparatorluğun vergi aldığı topraktı. Bu nedenle yeni göçebe kökenli krallar da bu vergiyi almaya çalıştılar. Kentlere de eski bir Roma unvanı taşıyan, kralın yetkilerini kullanan bir askeri komutan yolladılar.

Kazak Bozkırında, daha önce bahsettiğimiz Onogurlar, Sabar adlı Türk boylarını göçmek zorunda bırakmıştı. Sabarlar baskı altındaydılar. 503 yılında, Kafkasya'nın kuzeyindeki bozkıra geldiler. Burada siyasi bir birlik oluşturup, Doğu Anadolu ve Kafkasya'nın egemenliği için Doğu Roma ve Sasaniler ile mücadeleye başladılar. Kafkasya üzerinden gelecek, göçebe akınlarını hem Sasaniler ve hem de Doğu Roma durdurmak istiyordu. Sasaniler, Daryal ve Derbent geçitlerini tahkim ettiler.

Bu arada Makedonya'ya ve Trakya'ya Bulgar ve Slav akınları başlamıştı. Balkanlar talan ve yağmadan hiç kurtulamıyordu. Ancak, göçebeler yerleşik düzene geçene kadar kurtuluşu da olmayacaktı. Akınlar, Constantinopolis'i de tehdit ediyordu. Anastasius, akınları başşehirden uzakta tutabilmek için, Constantinopolis'den 40 km batıda Marmara denizinden Karadeniz'e kadar uzanan bir sur yaptırdı. Ancak istenen sonuç elde edilemedi, sur akınları durduramadı.

Sasani kralı, Kafkasya geçitlerinde, Sabarlara karşı alınan önlemlerin masrafına Doğu Roma'nın da katılması gerektiğini düşünüyordu. Roma, oralı olmadı. Sasaniler ortak masraflara karşı Nizip kentini istediler. Roma buna razı olmadı. Sasaniler de, Anadolu içlerine yağma akınları düzenlemeye başladılar. Perslerin saldırısını bahane eden Anastasios, 442'de yapılmış olan antlaşmayı tanımayarak, doğu sınırını korumak için kaleler yaptırdı. Sasaniler, Doğu Anadolu'da ilerleyip, Erzurum ve Diyarbakır'ı bir süre işgal ettiler. Sonunda Pers kralına ödeme yapmayı kabul edince 505'te barış yeniden sağlandı.

Doğu Roma, Sabar Türklerinden yardım istedi. Sabarlar, Daryal geçidini geçerek, İran ordusuna saldırdılar. Ancak, kısa bir süre sonra, Sabarlar ve Sasaniler anlaştılar. Sabar akınları, Doğu Roma üzerine döndü. 515 ve 516 yıllarında, Sabarlar Ermenistan'ı talan ettiler. Ankara, Kayseri ve Konya'ya kadar ilerleyip, bu bölgeleri de yağmaladılar.

İustinus

İustinus

Doğu Roma içindeki din kavgaları da şiddetli bir tarzda devam ediyordu. 431 yılında, Efes konsili, Nasturiliği mahkûm etmiş, Nasurilik de, Sasani ülkesine sığınmıştı. 451 yılında, Kadıköy Konsili de Monofizitliği mahkûm etmişti. Ama Monofizitlik, Doğu Anadolu, Suriye ve Mısır'da gücünden hiçbir şey kaybetmemişti. Hatta daha da güçlenerek, Constantinopolis'de hükümet çevrelerine kadar sokulmuştu. İmparatorlar Monofistlere karşı, iç barışın sürebilmesi için ödünler vermişlerdi. Ancak bu ödünler tam başarılı olamamış ve bir yandan da Roma kilisesi ile Constantinopolis kilisesinin arasına soğukluk getirmişti.

Başlangıçta Ortodoks inancı benimseyen Doğu Roma İmparatoru Anastasios, giderek İsa'nın tanrısal tek bir doğası olduğunu savunan Monofizit öğretiye bağlandı. Bu durum, Konstantinopolis'te ve Avrupa eyaletlerinde büyük kargaşaya yol açtıysa da, Mısır ve Suriye ile barışı sağladı. Ama Trakya'da komutan Bitalianos'un ayaklanmasına neden oldu. İki kez başkaldıran ve her ikisinde de isteklerinin yerine getirileceği güvencesini aldıktan sonra geri çekilen Bitalianos, üçüncü kez saldırdığında bozguna uğratıldı (515).

Anastasius'un erkek çocuğu olmamıştı. Ölünce, İmparator olarak 70 yaşındaki muhafız kuvvetleri komutanı İustinus (Justin, Justinus) seçildi (518 – 527). İustinus, Makedonyalı bir köylüydü. Cahildi ancak çok ihtiraslı ve entrikacıydı. İustinus (Justin) yeğeni İustinianos'u (Jüstinyen) başkente getirtip, ona iyi bir eğitim verdirdi. İustinianos Roma ve Hıristiyan gelenek ve görenekleri ile yetiştirildi. Devlet yönetiminde çeşitli görevlerde çalışarak deneyim sahibi oldu. Olgun, kültürlü ve metin bir kişiliği vardı. Zamanla devlet yönetiminde amcasının en büyük yardımcısı oldu. Denilebilir ki, İustinus'un son zamanlarında, devletin yönetimi fiilen İustinianos'un elindeydi. Amca, yeğen beraberce, Doğu Roma İmparatorluğunun o sıradaki en büyük derdi olan Hıristiyanlar arasındaki çekişmeyi ele aldılar. Roma kilisesi ile olan dini ayrılık sona erdirildi. Monofizism'e şiddetle karşı çıkıldı. Monofizitler izlendi, pasifsize edildi.

İustinianos'un öğretmeni ve mürebbiyesi Agapetos, öğrencisi için, Hıristiyan kralların dini, ahlaki ve siyasal ödevleri hakkında adlı bir eser yazmıştı. Bu eser çok sevilmiş, bir sürü dile çevrilmiş ve yüz yıllarca okunmuştur.

M.S. 522 de Yunanistan'da meydana gelen büyük bir deprem, eski Yunanistan'dan artta kalmış pek çok bina ve eseri yerle bir etti.

Doğu Roma İmparatoru İustinus 523'te Ariusçuluğa karşı bir ferman çıkardı. Ostrogotların Ariusçu kralı Theoderich, Papa I. Johannes'i fermanın yumuşatılmasını sağlaması için Constantinopolis'e gitmeye zorladı. İustinus daha sonra Ariusçulara bazı ödünler verdiyse de bunlar Theoderich için yeterli olmadı.

Doğu'da Perslere karşı yürütülen mücadele İustinus'u Lazika'yı (bugün Kalkhis, Gürcistan) elde tutmaya ve Mezopotamya ile Güney Suriye'de müttefikler bulmaya zorladı. Sasanilerin Arabistan'a nüfuz etmesini engellemek amacıyla Etiyopya'yla iyi geçinmeye çalıştı. Kuzey sınırında ise, Tuna'yı geçerek Balkan eyaletlerinde karışıklıklar çıkaran Slavları püskürtmeyi başaramadı.

Volkanik Kış

M.S. 500 yıllarında, Yemen'de Himyaritler Hıristiyanlara zulmetmeye başladılar. Yahudi bir Himyarit kralı Yemen'de Hıristiyanlara kök söktürüyordu. M.S. 525 tarihinde, Habeşler, Hıristiyanları kurtarmak için, Yemen'i tekrar ele geçirerek, Himyarit krallığına son verdiler.

M.S. 535 – 536 yıllarında, atmosferdeki yoğun tozlanma nedeniyle, dünya ikliminde önemli bir değişiklik oldu. Sıcaklık ciddi bir şekilde düştü ve hatta yazın kar bile yağdı. Yoğun bulutlar nedeniyle, güneş ışığı günde ancak bir kaç saat görülebildi. Genelde, kuru bir iklime sahip olunan yerlerde bile aşırı yağışlar nedeniyle seller oluştu. Ürünler tahrip oldu.

Atmosferdeki aşırı tozlanmanın, meteor yağmurları veya volkan patlaması nedeniyle oluşmuş olabileceği düşünülmektedir. Endonezya'daki Krakatoa volkanının patladığı da düşünülmektedir. Sonuçta Volkanik kış denilen olay yaşanmıştır.

Bu kışın yaşanmış olmasının pek çok olayı aktive ettiği de düşünülmektedir. Vebanın hızlı bir şekilde yayılmasını, Orta Asya'dan Batıya doğru bir göçün başlamasını, Roma imparatorluğunun gücünü kaybetmesini, Sasani devletinin zayıflamasını ve İslam dininin yükselişini, Orta ve Güney Amerika'daki pek çok medeniyetin sonlanmasını bu olaya bağlayanlar vardır.

535 yılı Volkanik Kışı ile başlayan büyük yağışlar ve seller nedeniyle, Yemen'deki devasa toprak baraj çatlayarak, büyük hasar gördü. Kayıtlardan barajın son bakımın ve tamirinin 557 de yapıldığı anlaşılmıştır. M.S. 570 veya M.S. 575 de tepesinin çöktüğü ama tamir edilmediği anlaşılmaktadır.

Bundan sonraki tek kayıt veya bilgi ise Kuran dadır. Kuran barajın yıkılmasını " Saba ülkesini cezalandırma" olarak tefsir etse de tabiî ki bu tefsir politik ama asılsız bir yaklaşımdır. Kuran barajın tamamen tahrip olduğundan sulama sisteminin yok olduğu ve 50 000 kişinin göç ettiğinden söz eder. Çölleşme ile beraber göç edenlerin Suriye taraflarına gittiği söylenmektedir. Bu olay Kuran'ın 34 cü suresinin 16 cı ayetinde de anlatılmıştır.

Barajın yıkılması Kuran'da bahsedilen " Arim seline " yol açmış ve büyük tahribata neden olmuştu. Sabalıların yüzlerce seneden beri işletmekte olduğu bağları, bahçeleri ve tarım alanları tamamen yok olmuştur.

Sel felaketinin peşinden veba salgını geldi. Yıkılıp, iflas eden Yahudi ve Arap kabileleri kuzeye, bazıları Arap yarımadasına göç ettiler.

Justinyen

İustinianos

Theodora

527 yılında amca ölünce, İustinianos doğal bir şekilde ve hiç bir dirençle karşılaşmadan İmparator oldu. 527–565 arasında hüküm süren Bizans imparatoru. Asıl adı Petrus Sabbatius olan İustinianos, Yugoslavya'da bugünkü Niş (Naissus) kentinin güneyinde olduğu sanılan bir köyde doğmuş, Latince konuşan bir İllyrialıydı. Latince İustinianos (Justinyanus) adını, amcası İustinos'tan dolayı almıştı. İmparator tarafından yasal olarak evlat edinildi ve önemli görevlere getirildi. 525'te " Caesar " unvanını aldı, 527'de " Augustus " unvanıyla ortak imparator yapıldı. İustinianos'un üzerinde oldukça etkili olan karısı Theodora da " Augusta " olarak taç giydi

İustinianos'un (Justinianus, Justinyanus) 527 ile 565 yılları arasında 38 yıl süren saltanatı Doğu Roma İmparatorluğunun parlak dönemidir. Karısı Theodora, 548 yılında ölene kadar İustinianos'un en büyük yardımcısı olmuştur. Theodora, Constantinopolis hipodromunda görevli bir ayı bakıcısının kızıydı. Genç yaşta tiyatro oyuncusu olarak çalışmaya başlayan ve evlilik dışı ilişkilerinden en az bir çocuğu olduğu söylenen Theodora, İustinianos ile tanıştığı sırada Monofizit öğretiyi benimsemişti. Theodora'nın güzelliğinden ve zekâsından etkilenen İustinianos, onu patriciliğe yükselterek birlikte yaşamaya başladı ve 525'te de evlendi

İustinianos, eski, parlak Roma İmparatorluğunu yeniden kurma ideali ile doluydu ve bunu hedef yapmış, görev saymıştı. Batı Roma toprakları içinde kalan yerlerde, Afrika'da, İtalya'da, İberya'da, Galya'da, daha önce bahsedildiği gibi, Ariuscu göçebe krallara karşı, Katolikler, Doğu Roma'nın yanındaydılar. Doğu Roma'nın bu toprakları ele geçirip, kâfirleri temizlemesini istiyorlardı. Yani, siyasi konjonktür İustinianos'dan yanaydı. Tabii, temelde, İustinianos'u büyük Roma İmparatorluğunu tekrar kurma fikrine götüren neden, mali

nedenlerdi. Göçebelerle yapılan savaşların inanılmaz masraflarına dayanabilmek için gelir kaynaklarını arttırmak gerekiyordu.

İustinianos, kendini Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve kilisenin başı veya kilisenin efendisi olarak görüyordu. Doğu Roma İmparatoru aynı zamanda en yüksek rütbeli ordu komutanı, en yüksek yargıç ve tek yasa koyucuydu. Konstantinopolis'teki (Constantinopolis) Ortodoks Kilisesi'nin patriğini de imparator atardı. Başkent Constantinopolis'te, Roma Senatosu örnek alınarak oluşturulmuş bir senato vardı. Bu senato imparatora yönetim işlerinde danışmanlık yapardı. Bazı yasalar yürürlüğe girmeden önce senatoda okunurdu. Senato da yasa tasarıları hazırlayarak imparatora sunabilirdi.

Ayasofya

M.S. 529 tarihinde Yeni Platoncuların son sığınaklarından ve düşünce tarihinin en büyük mabetlerinden biri olan Atina Okulu, Justinianus'un emri ile kapattırıldı. Hıristiyanlığın, kendinden farklı görüşlere toleransı yoktu. İustinianos, II. Thedosius zamanında açılmış olan İstanbul Üniversitesinde Hıristiyan olmayan hocaların ders vermesini yasakladı. Hukuka verdiği önem nedeniyle de, Üniversite öğrenimini 5 yıla çıkarttı. Üniversite öğrenimi İustinianos'tan sonra zayıflamaya başlamıştır.

Ayasofya iç görünüş

Constantinopolis'in tepesinden, her şeye hâkim olarak şehre bakan Ayasofya'yı, iki mimar, Miletli İsidoros ile Tralesli Anthemius yapmıştır. Bu iki mimarın cesaret ve ustalığı inanılmazdır. Dıştan, sade ve hiçbir süslemenin kullanılmadığı kütlesel bir yapıdır. İçerden ise, görkemi, inanılmaz boyutları, renkli mermerlerinin harmonisi, süslemeleri ve kocaman kubbesi ile insanda hayranlık, şaşkınlık ve saygı uyandırır.

Constantinopolis'de, bu ulvi yapı inşaa edilirken, Saint Benoit adlı bir keşiş de, Mont-Cassin manastırında, Benedikten adı alacak olan önemli bir topluluk kuruyor ve bu topluluğun yaşam kurallarını açıklıyordu. Benedikten toplulukları ilerde anlatılacaktır.

İustinianos iktidara geldiğinde, kentlerde düzensizlik ve sefalet hüküm sürüyordu. Yasalar açık, seçik belirli değildi. Adalet keyfi ve taraf tutularak uygulanıyor, yani uygulanmıyordu. Vergiler toplanamıyor, zaten iyice azalmış olan devlet gelirleri daha da azalmaya devam ediyordu. Roma İmparatorluğunda hukuk dokümanları ve dolayısıyla hukuk eğitimi karmaşa

içinde idi. Aktarıldığına göre hukuk eğitimi nerede ise imkânsız hale gelmişti ve öğrenciler İmparatora bu durumu düzeltmesi için başvurdular. Bununla birlikte, artık görmezden gelinemeyecek olan kanun dağınıklığını ve hukuk karmaşası karşısında, bizzat İmparatorun karmaşaya son verme gereğini görmüş olma olasılığı da vardır.

Justinianos

İustinianos'un en önde gelen yardımcısı Trebonianos'du. İustinianos, başıboşluğa son vermek ve düzeni sağlamak için Trebonianos'u görevlendirdi. 528 yılında, kimine göre 10, kimine göre 16 kişilik işinin ehli insanlardan oluşmuş bir komisyon kurdurdu ve geniş yetkilerle donatarak, görevlendirdi. Komisyon İmparator adına, yasalarda istedikleri değişiklikleri yapmaya, tekrarları iptal etmeye, eskimiş olanları yürürlükten kaldırmaya, yenilerini yapmaya yetkiliydi. Komisyonda, Trebonianos'a, Theophilus adlı önemli hukukçu da yardım ediyordu.

Digeste

Bu komisyon, öncelikle I. ve III. Yüzyılda yaşamış olan 39 Romalı hukukçunun eserlerini ve dağınık halde bulunan Roma Yasalarını derledi. Komisyon, İmparator Hadrianus'tan beri çıkarılan yasaların başlıcalarını bir bütün halinde topladı ve tasnif etti. 529 da, toplanmış yasalar Codex İustinianos adı altında yayınlandı. Daha önce, Julian kanunlarının sonraki yüzyıllarda yenilendiğini söylemiştik. Bu kanunlara sonuncu atıf da Hıristiyanlığın etkisi ile çok ağırlaştırılmış olan İustinianos (Justinian) kanunlarıdır.

530 yılında yeni bir komisyon kuruldu. Bu komisyon Hadrianus'den sonra yani II. Ve III. yüzyıllarda, hukukçuların verdikleri kararları birleştirip, tasnif etti. 50 cilt tutarındaki bu büyük iş üç senede yani 533 de ancak bitti. Bu esere " Digeste " veya " Pandectes " denir. Bu eser daha sonra, hukuk öğrencileri için " İnstitutiones "

adı altında özetlendi. Digeste'de klasik Roma hukukçularının birbiri ile çelişen yargı ve düşünceleri düzenli bir sistematik içinde toplanmıştı. Eser temel bir hukuk kitabı özelliğindeydi.

İmparator hukuk bilginlerinden yararlanmayı ömrü boyunca sürdürmüştür. Kanunun yayınından sonra Roma, Constantinopolis ve Beyrut' taki okulların dışında kalan bütün hukuk okulları kapatıldı. Artık hukuk eğitimi uzun ve yorucu olsa da anlaşılabilir bir eğitimdi.

Yasaların merkezinde imparator vardır. İmparator, doğa ve doğaüstü güçlerin temsilcisi olarak, bütün yetkileri elinde tutuyordu.

İustinianos yasaları 12 kitap halindedir:
. 1.Kitap, yasaların amacı ve Hıristiyan hukuku ile ilgiliydi.
. 2–8. Kitaplar özel haklarla ilgili kitaplardı.
. 9. Kitap, Ceza yasasıydı.
. 10–12. Kitaplar yönetim ile ilgiliydi.

Toplam, 4652 yasa hazırlanıp yürürlüğe konulmuştu. Yasalar, uygulamalar ve ekler Latince olarak hazırlanmıştı. O yıllarda Constantinopolis başta olmak üzere Yunanca öne çıkmaya başlamıştı. Yasaların anlaşılıp benimsenmesinde dilin Latince olması büyük bir güçlük çıkartmaya adaydı.

İustinianos döneminde herhalde Volkanik Kış ve devamında gelen kötü hava koşulları sonucunda kırsal kesimden kentlere büyük göçler oldu. Kentler iş yapmayı bilmeyen insanlarla doldu. Bu yoksulluğu iyice yükseltti. Ama bu iş bilmez kalabalık vasıflı iş gücünün ücretlerinin düşmesine neden olamadı. Vasıflı iş gücü loncalar şeklinde örgütlenmişti ve durumunu dayanışarak koruyordu. Yeni gelenler ise çeşitli şekilde kandırılarak sömürülüyorlardı. Genç kızlar pabuç, elbise gibi hediyeler ile kandırılarak loncalar dışında çalışmaya çekildiler. Bu kızları kendi aileleri de satıyordu. Kızlar satıldıkları yerlerde süresiz alıkonuluyorlardı. Daha önce bu tip durumlara az rastlanırdı. Ayrıca fuhuş, hırsızlığı da besliyordu. Bu tip insan sömürüleri için caydırıcı olacak bir dizi kanun çıkarıldı. Ayrıca hırsızlarla iş birliği yaptığı tahmin edilen başkent polisi yeniden örgütlendi.

Hıristiyanlığın etkisi İmparatorluğun birçok yaşam alanında görülüyordu. Örneğin M.S. 342 de çıkartılan bir yasa ile Constantinus (Konstantin) eşcinseller için yüzyıllardır uygulanmayan ölüm cezasını yürürlüğe koymuştu. M.S. 390 da Theodosius erkek fahişeliğini şiddetle yasaklamıştı. Erkek çocuklarının bu amaçla satılması ve kullanılması yasak da olsa VI. yy la kadar İmparatorlukta bu tip faaliyetler yine de yapılmıştı. Hatta erkek fahişelerden ve yasaklanmayan kadın fahişelerden vergi alma işi bile sürmüştü. Ancak M.S. 532'de İustinianos tüm eşcinsel eylemleri zina olarak vasıflandırarak, yasakladı. M.S 538 ve 544 yıllarında yayınlanan yeni yasalarda (bu eklere Novella deniliyor) eşcinsel ilişkiye girenlerin, bu işten vazgeçmeleri ve yasalar önünde af dilemeleri istendi. Hatta 123 numaralı Novella'da manastırlarda papazların birbirlerinden ayrı odalarda yatmaları kuralı kondu.

Bu kadar yasağı, dini kaygılarla ve fakirlik nedeni ile fuhuş ve eş cinsel fuhuşun artması ile açıklamak yeterli olabilirdi. Ancak, dönemin tarihçileri, işin içinde rakiplerini yok etmek isteyen siyasi hırsın olduğunu da söylemektedirler. İki ünlü tarihçi Prokopius ve Malalas'ın dediklerine baktığımızda işin içinde politikanın olduğunu görürüz. Örneğin, oğlancılık bir yasayla yasaklanır ve yönetime karşı olanlar adil bir yargılama olmaksızın oğlancılıkla suçlanıp yargılanırlar. Bizans tarihinin en görkemli döneminde İmparator İustinianos (Justinianus, Justinyen) ile İmparatoriçe Theodora zamanında yaşayan Prokopius hem resmi saray tarihçisi olarak hem de önemli görevlerde bulunarak Bizans'taki her olayın iç yüzüne

tanıklık etti. Ölümünden sonra açıklanmak üzere kaleme aldığı " Gizli Tarih " önemli bir başvuru kaynağıdır.

O yıllarda Hıristiyan kilisesinin veya din adamlarının henüz eşcinsellikle ilgili verilmiş karşıt bir beyanları veya imparatorun eşcinsellik karşıtı yasalarını desteklediklerini gösteren herhangi bir kanıt yoktur. Malalas, bu yasalarla ilgili olarak sadece iki din adamının adının geçtiğin söyler. Bunlar eşcinsel ilişkilere girmekle suçlanan iki piskopostur. Bu din adamları zaten eşcinsel "suçun " failleridirler.

Sasaniler aslan avı

İustinianos (Jüstinyen, Justinianus) İmparator olduğunda, Doğuda Sasaniler tekrar Roma topraklarına saldırmışlardı. Sasani tehlikesi ordunun büyük bir kısmını doğuda tutma zorunluluğunu getiriyordu. İustinianos'ün aklı Batıda idi. Bu nedenle, Sasanilere yıllık vergi vermeyi kabul ederek, onlarla 532 yılında barış anlaşması imzaladı. Bu sırada Sasani kralı I. Kubad (Kavad) ölmüş yerine I. Hüsrev tahta çıkmıştı. 532 barışında Lazların oturduğu topraklar Doğu Roma'da kaldı, Gürcistan toprakları Sasanilere geçti. 532 barış anlaşmasına " ebedi barış " dendi. Bu sırada. Jüstinyen (İustinianos, Justinianus, Jüstinyanüs), Sabarlarla da anlaşarak, onları Sasanilerin yanından, kendi yanına çekti. Verdiği haraçlarla da, Sabarların Anadolu içlerine yaptıkları akınları önledi.

Hipodromdaki araba yarışlarında Maviler ve Yeşiller ezeli bir rekabet sürdürüyorlardı. Daha önce anlatıldığı gibi, bu iki grup zaman içinde partileşmiş, siyasal ve sosyal bir nitelik kazanmıştı. Son zamanda, buna dinsel bir farklık da eklenmeye başlandı. Birbirine rakip olan bu iki partiyi, birbirine yaklaştıran tek husus, mevcut hükümete karşı duydukları nefretti. 532 yılında Maviler ve Yeşiller birleşerek, tarihe Nika (zafer) isyanı diye geçen, büyük bir halk hareketini başlattılar. İsyan, Constantinopolis'e hızla yayıldı. Binalar, sanat eserleri ateşe verildi. İsyan başkenti yıkıyordu. İsyancılar Anastasius'un bir yeğenini İmparator ilan ettiler. Artık İmparatorluk ailesi kentten kaçmayı düşünüyordu. Tek direnen ise İmparatoriçe Theodora idi. Theodora'nın ısrarı ile isyanı bastırma görevi General Belisarios'a verildi. Belisarios, ünü ve kişisel otoritesi herkesçe kabul görmüş bir komutandı. 6 gün içinde, Hipodroma toplanan 30 – 40 bin isyancıyı öldürerek, çok kanlı bir şekilde isyanı bastırdı. Bu isyanın bastırılmasında, Mavilerin şefini satın alan İmparatoriçe Theodora'nın ve hipodromdaki silahsız kalabalık arasına gizlice paralı askerleri sokan entrika ve hilenin katkısını da unutmamak gerekir. Bu arada Prokopius'un " Gizli Tarih " inde aktarıldığı şekli ile " İmparatoriçe Theodora'nın siyasi rakiplerini eşcinsellikle suçlayarak " bertaraf etmesi eşcinsel suçlamalarının siyasette kullanılmasının en bilinen örneğidir.

İustinianos, Nika ayaklanması sırasında yanan Ayasofya'yı olağanüstü boyutlarda yeniden yaptırarak, Hıristiyanlığın en büyük kilisesini inşa ettirdi. 532 ile 537 yılları arasında görkemli

Ayasofya kilisesi inşa edildi. Justinianus, bir taraftan bu büyük mabedi inşa ettirirken, bir diğer taraftan, düşünce tarihinin en büyük mabetlerinden biri olan Atina Okulunu kapattırmıştı.

Atina okulu 1

Roma tekrar Batıyı istiyor

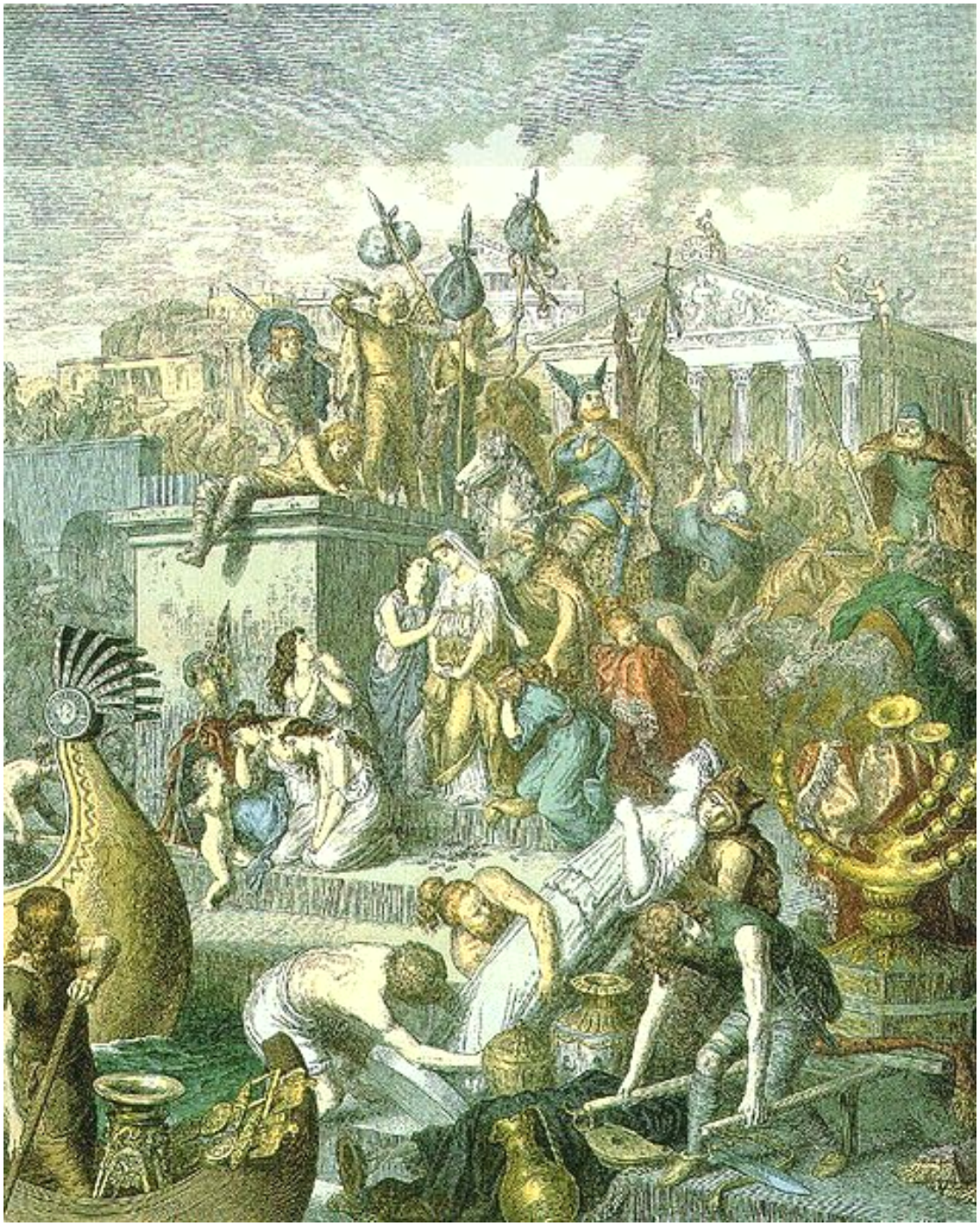

Vandalizm

Sasanilerle ebedi barış yapılmış, Nika isyanı bastırılmıştı. Geçen yüzyılın sonundan itibaren, Doğu Roma donanmasını yeniden kurmaya başlamış ve sonunda o günün en kuvvetli donanmasına sahip olmuştu. Kısa sürede, korsanlık da yapan Vandal donanmasının Akdeniz'deki hâkimiyetine son verildi. Kuzey sınırlarında göçebelere boyun eğen Roma, şimdi güçlü bir deniz imparatorluğu idi. Bütün bunların bir sonucu olarak, İustinianos için,

artık Batı'ya dönme zamanı gelmişti. Bu sırada İtalya ve Afrika'da Gotların yönetiminde yaşayan halk, İmparatorluk günlerini çoktan özlemişti. İmparatorluğun nüfuzu altına girmeyi istiyordu. Got krallıkları, Vandallar ve Ostrogotlar kendi aralarında çelişiyor, bir türlü bir birlik meydana getiremiyorlardı.

Hıristiyanlarla anlaşmış olan Vandal Kralı Hilderich, 530 yılında Gelimer tarafından tahttan indirilmişti. İustinianos, Haziran 533'te Hilderich'e yardım etmek üzere Kuzey Afrika'ya saldırdı. Hiçbir direnişle karşılaşmadan, 500 gemilik filo ve 92 savaş gemisiyle Ağustosta karaya çıktı. 533 yılında, Belisarios komutasında yaklaşık 15 bin kişilik bir Doğu Roma ordusu, Vandallar üzerine yürüyordu. Bu orduda Kutrigurlar da vardı.

Ancak dostluk yağma akınlarını önlemiyordu. Kutrigurlar, fırsat buldukça Tuna'yı geçip, Doğu Roma topraklarını yağmalıyorlardı. Prokopius, Kutrigurlar için " İmparatorluğun aynı zamanda düşmanı ve müttefiki " diyordu. Başlangıçta Ostrogotlar Doğu Roma'nın müttefikiydiler.

Belisarios'un ordusu Ostrogotların yardımı ile Sicilya üzerinden Afrika'ya geçip, Vandalları gafil avladı. Vandal ordusunun yarısı Kartaca'da, yarısı Sardunya'daydı. İlk başta, Roma Vandallara karşı peş peşe zaferler kazanmaya başladı. Belisarios Vandal ordusunun Kartaca'yı savunan yarısını yenerek kente girdi (533). Sonra Kuzey Afrika'ya dönen diğer yarısını da yendi ve Vandal kralını bütün hazinesi ile ele geçirip, Constantinopolis'e yolladı. Bu sırada, Belisarios, başkente geri çağrıldı. Belisarios, Afrika'dan ayrılınca Berberiler büyük bir isyan çıkardılar. Roma ordusu hem Berberilerle ve hem de Vandallar ile uğraştığından, savaş uzadı. Doğu Roma, Afrika'daki hâkimiyetini ancak 548 yılında sağlayabildi.

Kuzey Afrika seferinin peşinden, Doğu Roma orduları, İtalya'daki Ostrogotlar üzerine de seferler yapıyordu. Doğu Roma Ostrogot müttefikliği kısa sürmüştü. Doğu Roma imparatoru Belisarios'a 9 bin kişilik bir ordu verebilmişti. 535 yılında, bir ordu Dalmaçya üzerine yürüdü. Belisarios komutasındaki ikinci bir ordu da, deniz yoluyla, Sicilya'ya çıkarma yaptı. Sicilya kolayca ele geçirildi. İtalya'ya geçen Belisarios, Napoli ve Roma'ya girdi. 540 yılında Ostrogotların merkezi, Ravenna alındı. Ostrogot kralı tutsak edildi. Belisarios, tutsak kralı yanına alarak Constantinopolis'e geri göndü.

Bu dönemde, İskenderiye Üniversitesi hocalarından İoannes Philoponos (490 – 566) Hıristiyan İnancının açıklanmasında Aristo mantığından ve kategorilerinden yararlanıyordu. İoannes Philoponos gramerci adı ile ünlüdür ve Ammonios Sakkas'ın öğrencisidir. Ortodoks skolâstiğinin müjdecisi sayılır.

M.S. 538 tarihinde, Japonya'da " Kofun " dönemi biterek, " Asuka " dönemi başladı. Asuka dönemi 710 yılına kadar sürecekti. Bu dönem Japon tarihinin en önemli dönmelerinden biridir. Kore ile büyük bir etkileşim başlamıştır.

Doğu Roma'da Sosyal gelişmeler

Doğu Roma İmparatorluğunda, uzun zamandır uygulanmakta olan evlilik, yoksulluk gibi bazı sosyal kavramlar Hıristiyanlık ile birlikte sarsılmıştı. Ve tabii ilgili kanunlar da işe yaramaz hale gelmişti. Ama VI. Yüzyılın ortalarında bu kavramlar yeniden hukuki bir statüye kavuşmaya başladılar.

Doğu Roma İmparatorluğunda, çeşitli toplum kesimleri arasında evlilik müessesesi açısından kanuni farklar ortaya çıkmıştı. Yoksullar arasında, askerler ve köylüler için, kadın ve erkek aynı evi paylaşıyorsa bu onların evli sayılması için yeterli kabul ediliyordu. 538 yılında çıkarılan bir yasa da, yasa koyucu, bunun gerekçesi olarak, toplumun bu kesiminin, kent hayatından kopuk yaşamasını ve hayatla boğuşmasını ileri sürüyordu.

Yoksulların durumu da yeniden hukuki bir statüye kavuşturulmaya başlandı. Baştan sınırlar geniş tutulmuştu. Kendini ve ailesini geçindiren zanaatkârlar bile bu kapsama alındılar. 539 da çıkarılan bir kanunla 50 altın sikkesi olmayanların ifade verme yasağı yeniden yürürlüğe konuldu. Bu kişiler ancak işkence altında ifade verirlerdi. İşkence olmaksızın yoksulların ifade verebilmesi üçüncü bir kişinin kefaletine bağlanmıştı. Bu açıdan yoksullarla, köleler arasında bir fark yoktu.

Daha önce anlatıldığı gibi, başkent suç örgütleri ile işbirliği yapan yoksul bir kalabalıkla dolmuştu. Bu kalabalığın Constantinopolis dışına çıkarılması için idari birimler kuruldu. Dilencilik yasaklandı. Bu önlemler sonucu epey insan geldikleri köy ve kasabalarına geri döndüler. Bu dönenler fiilen kendileri de kötülükleri görmüş ve yaşamışlardı.

Şehirlerde evi olanlara pek dokunulmadı. Devletin ek iş gücüne daima ihtiyacı vardı. Sayıları çok artmış olan sokak çocukları ise, köle olarak yetiştirilmek üzere toplandılar. Bunların durumlarını ele alan yeni kanunlar çıkarıldı. Buna ilave insana zararı dokunmayacak küçük bıçaklar hariç her türlü silahın devlet kontrolü dışında üretilmesi yasaklandı.

Bu dönem kentsel şiddetin hüküm sürdüğü, çetelerin terör estirdiği, ayaklanmaların çıktığı bir dönemdir. Doğu Roma devleti ile halkı kentlerde birbirine düşmüştü. Birbirini ve sivil halkı vuran kent çetelerinin Maviler ve Yeşiller örgütlerinden türedikleri düşünülür.

Kentlerden uzaklaştırılan sağlıklı yoksullar, sunabildikleri niteliksiz iş gücünü kabul eden her yere gittiler. Bu iş gücünün ucuzluğu, inşaatların çoğalmasına neden oldu. Bu meyanda mantar gibi manastırlar çoğalmaya başladılar. Kentlerden uzaklaştırılan yoksulların önemli bir kısmı da manastırlara yönelmişti. Bunun sonucu olarak, kent dışında manastır sayısı

inanılmaz bir şekilde arttı. Manastırların iç sistemleri çok gelişmişti ve her koşulda yaşamaya müsaitti. Manastırlar yoksulluğa karşı bir çözüm oldular. Hatırlanacağı gibi keşişler, nedamet ve tövbe için, yoksulluğun güç koşullarını, sunni olarak oluşturup, bu koşullarda yaşıyorlardı. Ama kişi hem bu koşullara gönüllü olarak katlanıyordu ve hem de çevresi büyük bir güvenlik duygusu ile kaplıydı. Böylece yaşlılık ve hastalık dâhil her koşulda kendini güvende hisseden keşişler, diğer kardeşlerinin sorumluluğunu da kolayca ve isteyerek üsleniyorlardı.

Manastırlar bir yandan üretip, bir yandan ticaret yapıyordu. Bir yandan da bağışlar ve muafiyetler geliyordu. Servet fazlalığı keşişleri hep koruyarak, güvenli ortamın devamını sağladı. Manastırlar maddi ve manevi açıdan sığınma evleri rolünü oynamaya devam ettiler. Buralar gezginler için de geçici iş, yatacak yer ve aş sağlıyordu.

Sağlıklı yoksullar gibi hastalar da şifa bulmak için manastırlara ve kutsal topraklara (Kudüs) gidiyorlardı. Manastırlar yoksullara ve bakıma muhtaç olanlara yardım ettikçe, yardım fikri yardım örgütleri kurmak şeklinde belirginlik kazandı. Bebekler için, yetimler için, yaşlılar için, hastalar için, fakirler için, yoksul seyyahlar için ve fahişelikten vazgeçen fahişeler için ayrı ayrı bakım evleri kurulmaya başlandı. Bunların içinde cüzamlıları tedavi için değil ama onlara bakmak için kurulanlar, zamanla hastane niteliği kazanacaktı.

Doğu Roma'da yardım faaliyetleri ve organizasyonları gittikçe gelişiyordu. Toplum yararına olduğuna karar verilen hizmetler karşılığında vergi muafiyeti sağlanıyordu. Manastır mülkiyetleri satılamaz ve devredilemez hale getirildi. Böylece manastırlar ve diğer yardım örgütlerinin bazıları bağımsızlaştılar. Bazılarının da ruhban sınıfı dışında bir mülki sahipleri oldu.

Bütün bu gelişmeler manastırların ve keşişlerin halk gözündeki değerini inanılmaz arttırdı. Bu büyük itibar sadece Doğu Roma topraklarında değil, onun dışında da dalga dalga büyüyerek yayıldı. Daha önce gördüğümüz gibi gelişmelerin başlarında, Batı Avrupa'ya manastır sistemi gitmişti. Giderken itibarı ile ve organizasyonu ile gitmişti. Halk ruhban sınıfına göstermediği ilgi ve güveni keşişlere gösteriyordu. Bu itibar sadece Batı Avrupa'da Hıristiyanlığın yayılmasına yol açmadı. Buna benzer bir tarzda Arabistan'da, yeni bir dinin doğuşuna, önemli bir etkiyi yaptı. Az sonra bu konu tekrar ele alınacaktır.

Kilisenin iyi yönetilmesini sağlamak ve resmi öğretiyi desteklemek, İustinianos'un en çok önem verdiği konulardan biri idi. Çünkü kilise ve devlet, birlikte, Hıristiyan imparatorluğunun bölünmez iki temel direğiydi. İustinianos'un çıkardığı yasaların çoğu bu nedenle dinsel sorunlarla ilgili ayrıntılı hükümler getiriyordu. Örneğin çok tanrılı dinlerin, heretiklerin ve Samiriyelilerin herhangi bir konuda öğretmenlik yapmaları yasaklanmıştı. İustinianos, ilkçağ kültür mirasının değerini eksiksiz kavradığı halde çok tanrılı dine inanan öğretmenleri de işten çıkardı. III.yüzyılda İskenderiye'de yaşamış ünlü ilahiyatçı Origenes'in Filistin'de manastır çevrelerinde yayılan öğretisinin de mahkûm edilmesini sağladı (542–543).

Roma Sasani Savaşları

Bu sırada ismi ebedi olsa bile, Sasani barışı ebedi olamadı. İustinianos'ün büyük Roma İmparatorluğunu kurma arzusu öyle ayan beyan idi ki, bundan ürken Sasaniler, İustinianos Batıda meşgul iken, anlaşmayı bozarak tekrar saldırdılar. Sasani hükümdarı Hüsrev Anuşirvan (Adil), 540 yılında Suriye üzerine yürüdü. Antakya'yı yıkıp, yaktı. Sasaniler Akdeniz'e çıktılar. 542 yılında Malatya ve çevresi yağmalandı. Sasaniler üzerine yollanan Doğu Roma orduları tutunamıyor, bir bir yenilip, geri çekiliyorlardı. Bunun üzerine, Belisarios, Doğu cephesine yollandı.

Doğu Roma, Sasani mücadelesi, sadece toprak kazanma veya hâkimiyet alanını genişletme mücadelesi değildi. En başta ticari gerekçeleri vardı. Her iki taraf da İpek Yoluna ve burada yapılmakta olan ticarete hâkim olmak veya en azından ondan mümkün olan en büyük payı almak istiyordu. Ayrıca, iki imparatorluk arasında kıyasıya bir din mücadelesi de sürüyordu. Doğu Roma'nın mahkûm ettiği Nasturilik Sasani topraklarına sığınmış ve hızla gelişiyordu. Bu olgu, Monofizitler için belki en önemli tehlikeydi.

Doğu Roma sarayı ve aristokrasisi, ipeksiz, baharatsız olamıyordu. Sarayın debdebesi anlatılamaz bir seviyeye varmıştı. Doğu Roma dışardan pek pahalıya getirdiği kimi ürünleri, kendi topraklarında üretmeye girişti. İmparatorluğun gezici keşişleri, ipek üretiminin sırrını öğrenmişlerdi. Constantinopolis'e kozalar ve ipekböceği yetiştirmekle ilgili bilgileri getirdiler. Bu zanaat Marmara denizi çevresine yayıldı, Sicilya'ya kadar gitti. Tabii ki Doğu Roma'nın ipek üretim kalitesi Çin üretiminin çok altındaydı, ama yine de Sasaniler için ciddi bir tehditti.

Doğu Roma ile Sasaniler arasındaki sürekli savaşların nedenlerinden biri de, iki İmparatorluğun bölüştüğü Ermeni ve Arami halkları içindeki uyuşmazlıktı. Bu nedene, Sasani aristokrasisinin savaşçı eğilimini ilave etmek gerekir. Monarşi de aristokrasinin savaşçı eğilimini bilerek, onları savaşa teşvik ediyordu.

542 ve 544 yılları arasında Doğu Roma topraklarında büyük bir veba salgını oldu. Bu tip felaketler insanların dine daha fazla sarılmasına neden oluyordu. Veba salgını sonrası Doğu Roma İmparatorluğu daha Hıristiyan'dı. Bu salgının bütün acısına rağmen bir faydası kentlere dolmuş olan ve asayişi tamamen çığırından çıkarmış olan kalabalığı azaltarak, suçların kontrol edilebilir hale gelmesine yardımcı olmasıydı.

548 yılında Kraliçe Theodora kanserden öldü. Kadın haklarına önem veren ilk hükümdarlardan biri olarak tanınan Theodora, kadın ticaretini yasaklayan sert yasalar çıkartmış, boşanma yasalarında kadınların lehine değişiklikler yaptırmıştı. Ayrıca Monofizitlere karşı çıkarılmış olan yasaların yumuşatılması için de çaba göstermişti. Theodora aralarında Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'nde yer alan ünlü mozaik portrenin de bulunduğu birçok sanat yapıtına da konu oldu. Ölümünden, İustinianos'un ölümüne (565)

değin hiçbir yasanın çıkarılmamış olması, Theodora'nın Bizans'ın siyasal yaşamında oynadığı rolün önemli bir göstergesidir.

Theodora Ravenna mozaiki

Ostrogotların yeni kralı Totila idi. Ostrogotlar, Totila'nın yönetiminde, kısa sürede kendilerini toparladılar. İtalya'da durum kötüye gitmeye başladı. Belisarios, Doğu cephesinden alınarak, İtalya'ya yollandı. Ancak, Ostrogotları durdurmak mümkün olmuyordu. Roma'nın kazandığı topraklar ve kentler bir bir Ostrogotların eline geçmeye başladı. Belisarios, başkente geri çağrılıp, yerine, dönemin başka bir büyük komutanı Narses yollandı. Narses, strateji konusunda gerçek bir dehaydı. Ustaca planlanan askeri harekâtlar sonucunda, durum, Doğu Roma'nın lehine döndü. 552 yılında, Busta-Gallarum Savaşı'nda, Ostrogotlar hezimete uğradı ve kral Totila kaçmaya çalışırken öldü. 20 yıl süren savaşlardan sonra, 554 yılında, İtalya, Dalmaçya ve Sicilya, Doğu Roma yönetiminde bir kere daha birleşti.

Bu sırada, İspanya'da Vizigotlar arasında taht kavgaları vardı. İustinianos, 550 yılında, İspanya'ya, denizden bir ordu yolladı. Sefer, büyük bir başarı kazandı ve İspanya'nın güney batı toprakları Doğu Roma'nın eline geçti. İustinianos'un bu başarıları ile İmparatorluk eski sınırlarına yaklaşmaya başlamıştı.

İustinianos, aslında denizden varabileceği yerleri eline geçirmiş, Batı'nın çevresindeki tüm eyaletleri Germenlere bırakmıştı. Doğu Roma önce varlığını sürdürmek istiyordu. Bunun için kalkınmaya ihtiyacı vardı. Yeterli kalkınmayı ve ekonomik gücü elde ettikten sonra, göçebelerle uğraşmaya başlayabilirdi. İmparatorluğun giderleri inanılır gibi değildi. Sarayın

lüksü karşılanacak, şehirlerdeki plebler beslenecek, göçebeleri birbirine kırdırabilmek için zengin armağanlar dağıtılacak ve ordu ile donanmanın masrafları karşılanacaktı. Bunun için vergiyi ve vergi tahsilâtını yeniden düzenledi. Bütün büyük toprak sahiplerini ve tüccarları sisteme katmaya çalıştı.

Karadeniz'in kuzeyinde, Ogurlar birbirleri ile boğuşmaktaydılar. Roma, Utigur ve Kutrigurları birbirine karşı durmadan kışkırtıyordu. Kutrigurlar yenildiler, Doğu Roma da 2.000 aileyi Trakya'ya yerleştirdi.

M.S. 522 depremine benzer şekilde 551 yılında Yunanistan'da deprem ve sel felaketi oldu. Bu eski eserlerde büyük hasar meydana getirdi. Eski Olimpiyat Oyunları'nın izleri hemen hemen yok oldu.

Bu sırada dünyanın öbür ucunda, eski Japon Şinto dini Şamanizm'den değişirken boş inançlara çok yer vermişti. Ahlak anlayışını da geliştirememişti. Bu yeni bir dinin gelişmesine olanak sağlayacak bir durumdu. Daha önce gördüğümüz gibi, IV. Yüzyıldan itibaren, Budizm Japonya'ya girmeye başlamıştı.

552 yılında bir Kore elçisi (Kore'deki Paekche krallığı), Japon İmparatoruna bir Buda heykeli ile Budist sutralarını getirdi. Buda heykelini ve sutraları (kutsal metinler) alan İmparator, Budizm'i devlet dini olarak kabul etti. Bu Japonya'da sert bir çatışmaya yol açtı. Budizm karşıtları ile yandaşları kıyasıya dövüşmeye başladılar. Soga Ailesi, Budizm'den yanaydı ve zaferi onlar kazandı.

Kore Paekche devleti kanalı ile gelen üç unsur, yazı, Konfüçyusizm ve Buddha (Buda) Japon kültürünü çok derinden değiştirmeye başlayacaktı.

Hıristiyan öğreti alanında İustinianos'un karşısına çıkan temel sorun, Khalkedon (Kadıköy) Konsilinin (451) İsa'da tanrısal ve insani doğaların bütünleşmiş olduğu yönündeki Ortodoks öğretisiyle İsa'nın yalnızca tanrısal doğasını vurgulayan Monofizit öğreti arasındaki çatışmaydı. Monofizitlik Suriye ve Mısır'da çok tutuluyor, gitgide artan ulusçu duygularla Bizans'a yönelik tepkilerle iç içe gelişiyordu. İustinianos'un karısı Kraliçe Theodora Monofizitlerin yandaşı idi. İustinianos tahta çıktıktan hemen sonra Monofizit önderleri ikna etmeye çalışmış, onlara Papa I. Agapetus'un tepkisine yol açacak kadar iyi davranmıştı.

İustinianos 544'te (Mesisli) Thedoros, Kyrrhoslu Theodoretos ve Edesalı (Urfa) İbas'ın yazılarının bazı bölümlerini, Nasturiliğin izlerini taşıdıkları gerekçesiyle mahkûm eden bir ferman çıkararak uzlaşma yönünde bir adım daha attı. Böylece Khalkedon kararlarını savunanları Nasturilere yakınlıkla suçlayan Monofizitleri yatıştırmayı ummuştu. Bu ferman Batıda öfkeyle karşılanırken doğu eyaletlerindeki piskoposlardan destek gördü. II. Constantinopolis Konsili (553) sonunda Khalkedon çizgisini onayladı ve " Üç Metin " adı verilen yazıları mahkûm etti. Monofizitlerin gönlü alınamadığı gibi, Antakya Okulu'nun öğretmenlerine yönelik saldırılarıyla da bu kentin öfkesi çekildi. Papa Vigilius karşısındaki davranışı ve öğreti sorunlarını karara bağlamaya kalkışması yüzünden Roma'yı da öfkelendirdi. Konsilin kararları Vigilius'un yandaşlarınca kabul edilmeyince, Roma ile Constantinopolis arasında çıkan bölünme devam etti gitti.

Bu sırada, Doğu Roma'nın bitmek tükenmek bilmeyen Sasani savaşları, 562 yılında, Doğu Roma'nın Sasanilere yıllık vergi vermesi koşulu ile sonuçlandırıldı. Bu savaşların bir bölümü de Trabzon Batum arasındaki " Laz " bölgesinin hâkimiyetine ilişkindi.

Lazlara “ Laz “ ismini veren Romalılardır. Lazların oturduğu Arkeolopolis, Atina (Pazar) gibi tarihi kentlerin isimleri de yerleşimlerin kurucusu olan Romalılar tarafından verilmiştir. Gürcüler ise Lazları “ Çan “ diye adlandırırlar. Lazika’nın o dönemlerdeki bir ismi de “ bal ülkesidir “. Lazika’nın üzümü, zeytini, narı, fındığı, turunçgilleri, derisi ve balı meşhurdu.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Lazlar Kafkasya üzerinden gelmiş, kuvvetli olasılık ile Gürcü kökenli bir halktı. Çerkezlerin baskısı sonucu, Karadeniz’in kuzeyinden güneye doğru göçmek zorunda kaldılar. Söz konusu tarihlerde Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. Lazlar Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra, Hıristiyanlığa öyle sahip çıkmışlardır ki, çevre topluluklara dahi papaz yetiştirip, göndermeye başladılar.

Doğu Roma, Laz şeflerine kral unvanı verdi ve onları Kafkasya’nın Batı geçitlerini, göçebe Türk boylarına karşı korumakla yükümlü tuttu. Ancak Ticaret tekeli Doğu Romanın elindeydi ve Roma ekonomik olarak sömürüyordu. Roma bölgenin sadece ürünlerini sömürmekle kalmıyor, aynı zamanda bölgeyi bir esir kaynağı olarak kullanıyordu. Abaza, Gürcü ve Laz esirler çok iyi kazanç kapılarıydı. Hayat, Lazlar için dayanılmaz bir hal alınca, onlar da Sasanilerden yardım istediler. Aslında Hıristiyan olan Lazların Sasanilerle geçinmesi pek mümkün değildi. Nitekim Sasani hâkimiyetinde iken Doğu Roma’dan, Doğu Roma hâkimiyetinde iken Sasanilerden yardım istiyorlardı.

Lazistan savaşları, Sabarların da sonu oldu. Önce bölündüler, sonra Sasanilerden yerleşmek için yer istediler. 53 bin erkekli Sabar topluluğu, şimdiki Azarbeycan bölgesine, şefleri ile birlikte yerleştirildiler. Bir kısmını da, Doğu Roma, kendi topraklarına yerleştirdi. Kafkasya’da kalanlar ise, Hazar boyları içinde eridiler. Bu tarihlerde, Kuzey Kafkasya’da Onogur, Sabar, Hazar, Saragur gibi 13 ayrı göçebe topluluk vardı.

Tüm bu olaylar olurken, Balkanlarda Bulgarlar ve Slavlar, sık sık saldırıp, etrafı yağmalıyorlardı. 550 yılında Utigur, Trakya’dan İmparatorluğun üzerine yürüdü. Sasaniler ve Balkan savaşları, İustinianos'u frenlemiş ve Batıda İmparatorluğun eski sınırlarına varmasını önlemişti.

Bu dönemde Slavların iki ana kolu olan Sloven ve Antları görüyoruz. VI yüzyılın başlarında Slovenler, Eflak'da bulunuyorlardı. Antlar ise Ukrayna'daydı, bazı kolları ise Boğdan ve Basarabya'da bulunuyordu. Antların, İran kökenli Alanlarla Slavların bir karışımı olduğu düşünülür. Doğu Roma İmparatoru, Antlara Akkerman kalesini (Tuna'da) vererek, sınırlarını Bulgarlara karşı korumak istedi. Ancak Antlar ve Kutrigurlar müştereken, Trakya ve Yunanistan'ı yağmaladılar. Doğu Roma'dan, haraç almadan topraklarına geri dönmediler.

Tuna Irmağı'nın ötesinden gelen saldırılar bir türlü önlenemedi ve sonunda Slavlar, ardından da Bulgarlar Roma eyaletlerine yerleşmeyi başardılar.

Hükümdarlığının son döneminde İustinianos bir ölçüde devlet işlerinden çekildi ve ilahiyat sorunlarıyla ilgilendi. 564'ün sonunda, İsa'nın bedeniyle acı çekmiş olamayacağını, bunun yalnızca bir görüntü olduğunu öne süren Aftartodosetizm (kendi dininin kurallarına karşı çıkan) lehinde bir ferman çıkararak heretik düşünceleri savundu. Bu ferman protestolara yol açtı, birçok din adamı bu öğretiyi onaylamayı reddetti. İmparatorun ölümünden sonra yeğeni II. İustinos'un tahta geçmesi ile konu kapandı.

Doğu Batı Çıkar Farklılaşması

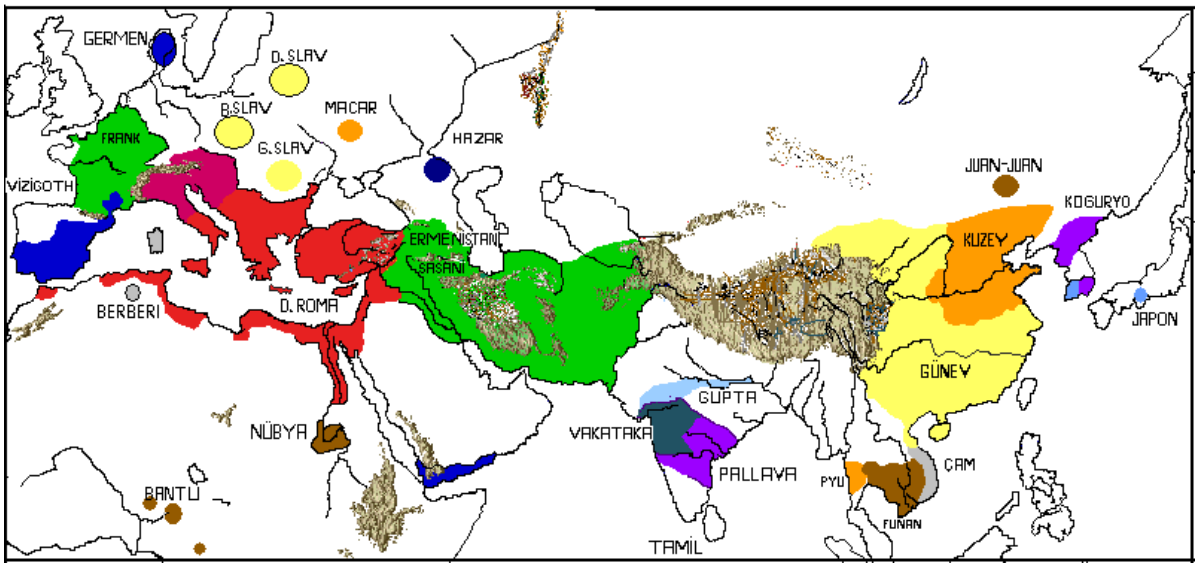

M.S. 550

İustinianos döneminde, dışarıda savaşlar ve fetihler sürerken, içerde durum hiç de parlak değildi. Görünürde pek çok imar faaliyeti yapılmıştı. Başkent dâhil kentlerde kiliseler, sarnıçlar, su kemerleri yapılmıştı. Ancak, rüşvet almış başını gitmişti. Sümerler'de, ilk yerleşik toplumlar da gördüğümüz rüşvet, Hıristiyanlık gibi gelişmiş ve ahlaka önem veren bir dinin hükmü altındaki toplumlarda bile var gücüyle yaşıyordu. Rüşvet kişisel vergi olarak, bir hak haline dönüşmüştü. Kimsenin gücü, hiç bir dini söylem, hiç bir yaptırım, rüşvetin önünü kesemiyordu. Daha önce bahsedildiği gibi, yasaların açık olmaması da keyfiliği körüklüyor ve rüşvete, irtikâba zemin hazırlıyordu. Devlet hazinesi sıfırı tüketmişti. Batıda yapılan sürekli savaşlar, iç isyanlar, imar faaliyetleri devletin maddi imkânlarını tüketmişti. Tek çare vergileri arttırtmaktı. Vergiler arttılar, bir daha, bir daha arttılar. Halk kan kusuyordu. Anadolu tekrar yoksulluğa düşmüştü. Ama yeni kazanılan toprakların halkları da bu zalimce vergilerin altında eziliyordu. İmparatorluğun nimetlerinden faydalanmak için, İmparatorluğu isteyen halklar, şimdi İmparatorluğa iyice yabancılaşmıştı. Artık Doğunun ve Batının çıkarları birbirinden ayrılmıştı. Doğuda harcanacak paralar, Batıdaki vergi mükelleflerini hiç ilgilendirmiyordu. Her yerde, Constantinopolis'den gelen vergi memuru, kin ve nefret duyulan bir zalimdi.

İmparatorluğun ulaşımı da emniyet altında değildi. Constantinopolis ile İtalya arasındaki kara yolu, Bulgar ve Slav tehdidi altındaydı. Batı ve Doğu kiliseleri arasındaki ayrım da gün geçtikçe kökleşiyordu. Roma, İmparatorluğun Doğu kiliselerine verdiği ödünleri benimseyemiyor, Roma kilisesi ile Constantinopolis kilisesi arasında çelişki gittikçe büyüyordu. İustinianos, Roma ile Constantinopolis arasında arayı bulmaya çalışmış, ancak bu fayda yerine zarar getirmişti. Doğu eyaletleri de en az Batı eyaletleri kadar İustinianos'dan soğumuştu. İustinianos döneminde, Yahudilere baskı uygulaması da başlamıştı. Bu baskı, gittikçe artarak devam edecekti.

Roma Kenti Boşalıyor

Ravenna mozaik örneği

Doğu Roma imparatorluğunun Batıdaki hâkimiyeti, bir deniz imparatorluğunun hâkimiyetiydi. Batıda elinde tuttuğu topraklar, denizden rahatça ulaşabileceği yerlerdi. Fethedilen eyaletler, deniz imparatorluğunun ekleri haline gelmişti. Buralarda, hemen, Doğunun sanatsal ve kültürel etkisi görülmeye başlandı. Doğu Roma modası, bu kolonileri istila etti. Fresklerde, mozaiklerde Doğu ve yerli geleneklerin karışmasından büyüleyici eserler ortaya çıktı. Ravenna'da hayranlık uyandıran mozaikler yapıldı. İmparatoriçe Theodora'nın ve diğer saygın kişilerin görüntüleri peş peşe sıralandı.

Bu kolonilerde kültür arttı ama ekonomik sömürü ondan kat be kat fazla arttı. Sonunda, Batıda, Yunan ağırlıklı Doğu kültürü ve ekonomik sömürü ile birlikte, Roma uygarlığının son temellerini de sarsıldı. Roma kenti artık, hem gözden ve hem de güçten düşmüştü. 541 yılından sonra Roma konsülleri ortadan kalktılar; 549'dan sonra sirk oyunları oynanmaz oldu; 552 den sonra zafer alayları da yapılmıyordu; yıl 579'a geldiğinde artık Senato yoktu. Kırsal alan yakılıp, yıkıldı. Halkın kalburüstü kısmı dağıldı. Halkta, genel olarak, Doğu Roma'ya karşı büyük bir kin oluştu.

Roma kenti ve Batı Avrupa'nın diğer önemli kentleri küçülürken, Doğu Roma kentleri hızlı bir gelişme içindeydiler. İçlerinde en hızlı büyüyeni de Constantinopolis'di. Balkanlardan aldığı göçmenlerle nüfusu bir milyona yaklaşmıştı. Güzel, görkemli, tahkimatı yerinde, güçlü bir başkent ve ticaret merkeziydi.

Doğu Roma'nın mimarisi, sanatı sadece Yunan sanatı değildir. Suriye'nin, Ermenilerin ve Orta Doğunun sanatları, Constantinopolis'de, bir potada eriyerek bir Bizans anlayışı doğurmuştur. Bu anlayış, herhangi bir sanatın özeti mahiyetinde değil, kendi geleneğini yaratan ve kendinden sonra gelen sanatları da derinden etkileyen bir anlayıştır.

İskenderiye okulunda ve Constantinopolis'de açılan üniversitede felsefe ve bilimsel düşünce sürüklenmeye çalışılmıştı. Ancak, genel olarak, Hıristiyan dünyası dini düşünce ve motiflere kayarak, düşünce özgürlüğünü yavaş yavaş ortadan kaldırıyordu. Her yerde dinin belirgin baskısı ve yönetimi ortaya çıkmıştı. Dinsel şiir yazımında, bir Romanos doğmuştu. Onun dinsel türküleri, bundan sonra sürekli olarak, Anadolu ve Yunan halklarının dine olan bağlılığını besleyecekti.

Bununla birlikte, yeni büyüme hayalleri, yeni savaşlar ve olaylar tarih yazıcılığını geliştirmiştir. Bu dönem tarihçileri arasında en önemlisi Prokopios'dur. Başlangıçta İustinianos'a (Justinianus'a) övgüler düzmüş ama sonra karşısında yer almıştır. Pers, Vandal, Ostrogot savaşları, Yapılar kitabı, Gizli Tarih adlı eseri dönemi için birinci sınıf kaynaklardır. Gizli Tarihinde söyledikleri dönemi için skandaldır. Bundan başka Doğu Roma tarihçisi İoannes Malalas Khronogrophia'sını (Dünya Tarihi) yazdı. Bu Dünya Tarihi de başlangıçtan 563 yılına kadar olan bütün dünya tarihini (Roma ve çevresi) kapsamaktaydı.

565 yılında İustinianos öldü.

Özetle, Doğu Roma'nın Batı'yı fethi, Roma dünyasının birliğini kurmak yerine, Batı ve Doğuyu kesin olarak birbirinden koparmış oldu. Batı Avrupa, artık tamamen, antik kültür ve öğretiden soyutlanıyordu.

Galya'da Clovis'in ölümünden sonra oğulları, Merovenj kralları, çevrelerini istila ede ede, büyümeye devam etmişlerdi. Breton, Bask ülkesi ve Vizigotların Saptimanie'si dışında tüm Galya'ya ve Germanya'nın bir bölümüne sahip oldular. Bu devlete " Regnum Francorum " dendi.

Merovenj kralları, bu devleti kendi güçleri ile fethederek kurmuşlardı. Yakıp, yıkmalar, yağmalar olmamıştı. Kamu topraklarına ve belki bazı Galyalı-Romalı aristokratların topraklarına el koymuşlardı. Galya'da oturan Romalılar Hıristiyan bir devletin içinde, göçebelerle bir araya gelmişlerdi. Roma gelenekleri ile göçebelerin getirdikleri örfler birbirine karışıyordu ve bu karışımdan, özgün bir kültür oluşuyordu. Oluşumu ve yapısı itibarı ile Galya'da olup bitenler, Doğu Roma etkisinden tamamen uzaktı. Hatta Doğu Roma'dan ap ayrı bir yön çiziyordu.

Merovenj kralları, daha önce gördüğümüz diğer göçebe krallar gibi Roma eserini sürdürmeyi bir görev olarak görmüyorlardı. Krallıklarına, sadece sahibinin yararlanacağı bir işletme gibi bakıyorlardı. Hazine topraklarını kâhyalarını yollayarak yönetiyor, gelen paralarla da saraylarının yaşamını sağlıyorlardı.

Roma döneminde, topraktan adam başına alınan vergi çok karmaşıktı. En azından sürekli güncelleşmesi gereken bir tapu sicili gerektiriyordu. Göçebeler için, doğrudan alınan vergi kavramı zaten örflerine uymuyordu. Merovenj kralları, topraktan alınan adam başına vergi üzerinde pek durmadılar. Buna karşılık, gidiş-gelişlerden, mal nakliyesinden ve pazarlarda mal sergilemekten vergi aldılar veya mevcut vergileri çoğalttılar. Bu vergilerin tahsilâtı çok

kolaydı. Diğer yandan, topraktan alınan vergi önemsenmeyince, buna bağlı idari mekanizmalar da çözülüp, yok oldular.

Ticaretten alınan vergi nakit ve tahsili kolay bir vergiydi, Ama ticaret varmıydı. Akdeniz'le yapılan ticaret iyice azalmıştı. Bunun yerine, yavaş yavaş, Batı Galya ve Britanya arasında örgütlenen bir ticaret yolu oluşmaya başladı. Seine ve Loire üzerinden, Kuzey denizi ve Manş'a kayık ve gemilerle yapılan mal nakli gelişti. Rouen ve Quenturic limanları büyüdü. Tüccarlar, Saint-Deniz, Londra ve York ile Galya, Ren Germanya'sı ve Baltık ülkeleri arasında ilişkiler kurdular. Doğu Roma İmparatorluğunun imparatorluk altınının yerini Anglosaksonların gümüş parası almaya başladı.

İustinianos (Justinianus) döneminde bütün sapkınlara ve imansızlara savaş açılmıştı. Arius'çulara, Şamanlara, çok tanrılı din mensuplarına, Manicilere, Yahudilere, Monofizitlere, Nasturilere zulm edildi. Ama inanç ile mücadele kaba kuvvetle yapılamıyordu. Monofizitler kesin biçimde ayrı ve özerk kiliseler kurdular. Kipti kilisesi, Yakubi kilisesi, Ermeni kilisesi böyle doğdu. Her biri törenlerini kendi dillerinde yapıyordu ve kendi hiyerarşisine bağlıydı. Artık her halkın kendi kilisesi olmuştu.

Farklı dillerin, farklı kiliseleri oluşunca, halklar arasındaki farklılık daha bir belirginleşmeye başladı. Farklı yazılı eserler verilmeye başlandı. Bunlar, İlahiyat, Kilise hukuku, dinsel tören usulleri gibi genelde dine dönük eserlerdi. Bu eserler arasında Süryani'lerce gerçekleştirilen eserlerin özel ve ayrı bir yeri vardır. Yazılı eserlerin kaynağı manastırlardı. Bir bölümü Monofizit, bir bölümü Nasturidi. Monofizitliği Urfa Okulu temsil ediyordu. Nizip, Cundişapur (Irak'ta) Nasturi merkezleriydi. Bu manastırlarda, Hıristiyanlık öncesi düşünce ve biliminin şaheserleri tercüme edildi. Bu çeviriler sayesinde, önce İslam düşüncesine sonra da Batı Avrupa'ya Helenistik miras aktarılabilindi. Aristo, yeni Eflatunculuk, Ptolemaios, Hippokrates, Galeienus, Euclides ve diğer pek çoğu insanlığa tekrar kazandırıldı. Asıl eserler tercüme edilirken, fazla sayıda olmasa da, bunlara sahteleri de karışıyordu. Bu sahteler, gelecek kuşakların epey uğraşıp, çelişkiye düşmesine neden olacaktı. Süryani din adamları çok önemli işler başarmışlardı. Yazık ki, din dışı Yunan ve Latin edebiyatı ve eski tarih onların ilgi alanları dışında kaldı.

Doğu Roma imparatorluğunun resmi görüşü olan Ortodoksluk, Hıristiyan öncesi kültürü redediyordu. Nasturiler ve Monofizitler ise bize kazandırdıkları eski eserlerle kültürümüze büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Doğu Roma topraklarında yeni Hıristiyan topluluklar oluştukça, onların özgün sanatları da gelişiyordu. Ermenistan'da kiliseler yükselmeye başladı. Ermeni mimarlar sadece Ermenistan'da değil, bütün Roma topraklarında eserler veriyorlardı. Etkileri Batı Avrupa'ya kadar yayıldı. Suriye'de de Hıristiyan sanatı gelişiyordu. Kilise ve manastırlar, geometrik şekillerle, bitkisel ve hayvansal motiflerle süsleniyordu. Mısır'daki Hıristiyanlar ise, Yunan portre sanatına uygun sanat ve bağımsız bir mimari geliştirdiler.

Bedeviler

M.S. 535 yılında, Yemen ticaret ve ekonomisinin çöküşü ile Arap Yarımadasının iç bölgelerinde yaşayan kabilelerin eline bir fırsat geçti. Bedevi kabilelerine Hay adı verilirdi ve bunlar aslında birkaç büyük aileden ibaretti. Kişiler, falan veya filanın oğlu diye anılırdı. Hay, yalnızca kan akrabalığı örgütlenmesi değildi. Diğer göçebe topluluklarda gördüğümüz gibi, yabancılar da aileden ilan edilip, eşit hak ve yükümlülüklerle kabileye alınabilirdi. Hay içinde köle ve cariyeler de vardı. Ancak, bu katılımcılar da birkaç nesil içinde özümsenirlerdi. Otlakları, su kaynakları (kuyular), tanrıları ortak olan kabile (Hay) üyeleri, birlikte göçer ve konarlardı.

Şeyh veya Seyitlerin yönettiği Bedevi kabilelerde, her göçebe kabile gibi, birlikteliklerinin temeli kabile bağlarıydı. Bedeviler, çok sağlam yapılı ve kabileleri içinde bireyci davranışlara temayüllü kişilerdi. Kabilenin kararı veya kabilenin menfaatleri gerektiğinde kabile için her şeyi yaparlardı. Ancak, bunun dışında bireysel davranışları severlerdi. Namuslarını korumak, kendilerine sığınanı himaye etmek, gözü peklik, yiğitlik, müteselsil kefalet, öç almak, kan gütmek, kabile ahlakının ana hatlarıydı. O dönemde yetişmiş olan pek çok şairin sürekli işlediği konular da bunlardı. Seyidin otoritesi tamamen saygınlığa dayanıyordu. Seyit aslında eşitler arasında birinci olandı. Kabilenin meclisinde tek bir olumsuz oy bile veto özelliği taşırdı. Bu nedenle kararların oy birliği ile alınma zorunluluğu vardı.

Kabile içinde herkes eşit zenginlikte değildi. Devesi fazla olanlar, cariyesi, kölesi az olanlar vardı. Para kazanmak için mümkün olan tüm yollar denenirdi. Güzel ve genç cariyeleri olanların arasında, cariyelerini kiralayanlara rastlanırdı. Kadın ticareti, para getiren karlı bir işti.

Bedevi yaşamında, susuzluk ve açlık yaşamın bir parçasıydı. Ufak vahalarda, çok kısıtlı bir şekilde yapılan tarım kimseye yetmezdi. Göçebe Araplar, tarım yapanı hor görürlerdi. Savaşçı göçebeler, çiftçileri himaye eder ve buna karşılık hurma ile ödenen bir vergi alırlardı. Bedevi beslenmesinin temeli süte dayanırdı. Yağmurlardan sonra hafif yeşillenen çöle develer, keçiler ve aileler birlikte çıkarlardı. Çöldeki su ihtiyacını hayvanlar bitkileri yiyerek, Bedeviler de onların sütünü içerek giderirlerdi. Temizlik ihtiyaçları deve sidiği ve kumla çözülürdü. Çöldeki otlar kuruyunca kabile kendi arazisine geri dönerdi.

Açlık, kabilelerin birbiri ile savaşması sonucunu getirirdi. Kadınlar, çocuklar esir edilir, sonra fidye karşılığı geri verilirdi. Gazve denilen bu yağma savaşları sonunda, beslenecek adam sayısı azalır, bu da besin nüfus dengesini tekrar kurardı. Kabilesi için savaşmak en büyük

onurdu. Kabile içinde, öldürdüğü düşman sayısına bağlı olarak bir saygınlık oluşurdu. Savaşmak, kazanılan ganimet ve azaltılan düşman nedeni ile üretici bir faliyetti. Bu nedenle aileler çok sayıda erkek çocuk sahibi olmak isterlerdi. Bir anlamda, ailenin zenginliği sahip olunan erkek çocuk sayısıydı. Kız çocukları ise neredeyse istenmezdi. Kız çocuğu olan aileler, mecazi manada karalar bağlarlardı. Diğer aileler, kız çocuğu olanları hor görür, hatta onlarla alay ederlerdi. Doğan kız çocuklar ya her türlü hakarete katlanılarak alı konulur, ya da kuma gömülerek öldürülürdü.

Bedevi açtı. Aç kalınca, kertenkele, yılan, çöl faresi, kurt, tilki ve bitki köklerini, yani ne bulursa onu yerdi. Bu aslında, tüm göçebeler için geçerli olan bir durumdu. Bedevi için çekirge saldırıları tam bir ziyafetti. Çekirgeler tuzlanarak, ateşte kavrularak yenirdi. Bu açlık duygusu ve açlık halinde dayanışma ihtiyacı, Bedevileri konuk sever yapmıştı. Yiyecekleri varken yer ve yedirirlerdi, cömert davranırlardı.

Yaşanan hayat, Bedeviyi içkiye düşkün yapmıştı. Şarabı çok severlerdi ve her bulduklarında içerlerdi. Daha sonra görüleceği gibi, alınacak bütün önlemlere rağmen Arapları içkiden uzaklaştırmak pek mümkün olamamıştır. Zaten dini yasakların bile bir sınırı vardır.

Bedevilerde ve genel olarak Araplarda, kadın erkeklerden sonra gelirdi, yani ikinci sınıftı. Kadın özgür bir kadınsa, yani cariye veya köle değilse, çocuk doğurduktan sonra, kabile üyesi kabul edilir ve az çok bir saygınlık kazanırdı. Ancak, daima kadınlar verasete konu olurlardı. Babası ölen bir erkek üvey annelerine, kardeşi ölen bir erkek, kardeşinin karılarına sahip olurdu. Yani aile içinde kadın da terekedendi. Bu âdetin benzerinin Orta Asya'da ve Türklerde de bulunduğu unutulmamalıdır. Bu adet göçebelerin çoğunda görülen bir durumdur.

Yukarda kadınlarla ilgili olarak anlatılanlara ters gelse bile Bedeviler'de, kadınlara geniş bir cinsi özgürlük tanınırdı. Özgür kadınlar, gizliliğe dikkat etmek şartıyla, dost edinme hakkına sahiptiler. Kadın ve erkek, velilerinin iznine gerek duymaksızın, kısa bir süre için geçici evlilik yapabilirlerdi. Bu tip geçici evliliklerde, kabilesinde kalan kadın, erkeğe mızrak ve çadır verirdi. Erkek, kadının kabilesi içinde yaşar ve bu süre içinde kabile üyesi gibi muamele görürdü. Kadın evliliğe son vermek istediğinde, çadırının kapısını ters çevirir, bunu gören erkek de kendi kabilesine geri dönerdi. Bu evlilikten bir çocuk doğarsa, bu çocuk kadının kabilesinde kalırdı.

Genel olarak ailenin mal varlığı o kadar azdı ki, onun dağılmasına müsaade edilemezdi. Bazı kabilelerde sadece büyük ağabey evlenirdi. Diğer kardeşler ayrı karılar almazlardı. Bütün kardeşler, ağabeyin karısıyla serbestçe ilişkide bulunmak hakkına sahiptiler. Strabon, bu konuda " kapıya şapka asma " hikâyeleri anlatır. Ama aile zenginse, tek kadınla yetinmek yerine, pek çok kadın ve cariye alınırdı.

Bedeviler çok tanrılı bir din ile Şaman dini arasında yer alan bir inanışa sahiptiler. Her kabilenin belli zamanlarda çevresinde toplandıkları kutsal taşları vardı. Ancak Bedeviler uzun bir zamandır Yahudilerle, Zerdüştlerle ve Hıristiyanlarla sıkı temas içindeydiler. Dinler arası çelişmelere, çekişmelere ve tartışmalara şahit oluyorlardı. İçlerinden pek çoğu Yahudi ve Hıristiyan olmuştu. Bu tek tanrı fikri, Bedevi kabileleri sarmış ve onların çok tanrılı dinlerini etkilemişti.

Daha önce, Roma'nın ticaret yolunu ele geçirmesinin pan-arabik bir harekete sebep olduğundan ve Yemenden göçenlerin çeşitli krallıklar kurduklarından bahsetmiştik. Şimdi

Habeş Aksum krallığının Yemeni tekrar işgal edip, Mekke'ye dayanması ve çöldeki Bedevileri tehdit etmesi, bu pan-arabik düşünceyi ivmelemişti. Burada, bugünkü kavramımıza benzer şekilde bir ulusal hareketten bahsedilmemektedir. Söz konusu olan, yine kabile çıkarları ağır basarken, bütün Bedevilerin birbirlerini, yabancılara nazaran (Romalılara göre, Sasanilere göre), daha yakın hissetmeleridir. Tabii hala kabile menfaatleri önde gelmektedir. Ama artık Arap olmak uzak bir akrabalık gibidir.

Arap şairleri de bu duyguyu körüklüyorlardı. Bu dönemde yazılan eserlerin güzelliği daha sonra Abbasiler döneminde ve Andaluzya'da (İspanya) yazılanlardan hiç aşağı değildiler. Bu dönem şiir ve kasideleri Arap edebiyatının altın çağıdır. Bu kasidelerin ve şiirlerin bir kısmı, Araplarca, bugün bile okunmaya devam edilmektedir. Bunlar arasında, yedi Muallagat diye bilinen, yedi destansı şiir vardır. Bunları yazan şairler, Kindah emiri prens İmru-al-Keys, Tarfah, Zuhair, Labid, Antar, Amr ibn Kalthum, El-Harit ibn Hillizah dır. Bu şairlerden Labid, daha sonra Kuran'ı okuduktan sonra, onun gücüne ve şiirselliğine öyle âşık olmuştur ki, ömrünün son otuz yılında şiir yazmayı ret etmiştir. Yedi önemli Arap şairi, ihtirası, aşkı, belagatı, cesareti ve cinselliği işlemişlerdir. Bu yedi şair ve onların eserleri, dönemlerinde Arap edebiyatının hazineleri kabul edilirdi ve bugün de, öyle kabul edilirler. Bu yedi en önemli şaire, o dönemin başka şairlerini de katmak gerekir. İlave edilecekler arasında Nabigah el-Tubyani, Hasan İbn Sabit, El- Hutayah ve kadın olan El-Khansa sayılmalıdır.

Şairlerin eserleri, her yıl, Mekke yakınında Ukaz'da (Okaz) organize edilen fuarında okunur ve övülürdü. Arabistan'ın en uzak köşelerinden insanlar bu yarışmalara katılmaya ve izlemeye gelirlerdi. Gelenler arasından Arabistan dışından yabancılar da olurdu. Öne çıkan eserler, halkın okuması, şevklenmesi ve etkilenmesi için, Kâbe'nin kapı ve duvarlarına asılırdı. Birincilik kazananlar altın harfler ile yazılarak asılırdı.

Önemli şairlerin yanı sıra, sayılamayacak kadar çok Bedevi de şiir yazmaya çalışıyor ve kendini şair sanıyordu. Önemli şairler ve eserleri nasıl yere, göğe konamıyorsa, kendini şair sananlarla da alay ediliyordu. Yani, o günkü Arap yarım adasında iyi bir şair olmak ne kadar gurur verici ise, kötü bir şair olmak, o kadar imtina edilmesi gereken bir durumdu. Bu çelişki aslında, şair olmaya heveslenen ama başaramayıp sosyal durumunun zayıflamasından korkanları frenleyici bir durumdu.

Hicaz'da, en eski zamanlarda, Udra kabilesi Hıristiyanlığı benimsemişti. Burada, özel bir şiir türü gelişti. Bu daha sonra, Batı Avrupa'da şövalyelerde göreceğimiz tarzda, spritüel ve âşık olana şeref veren bir aşktı.

Hıristiyanlık Arabistan'da

Hıristiyanlık Arap edebi dünyasını 4 cü yüzyıldan başlayarak derinden etkilemişti. Bu etkinin sonuçları 5 ci yüzyıldan itibaren alınmaya başlandı. Bu etki düz yazıdan fazla, Arap adetlerine daha uygun olan şiirsel eserlerde kendini gösterdi. Hıristiyanların ve tabii Musevilerin dua kitapları ve kutsal okuma kitapları, Arapça yayınlanıyor ve tabii bunun etkileri edebiyatta ortaya çıkıyordu.

Hıristiyanların Araplar üzerindeki en büyük etkisi manastırlarla geldi. Araplar, zaten, sessizliğin ve unutulmuşluğun içinde, çölde yaşıyorlardı. Çölde, kendi kendileri ile baş başa kalmak adetleriydi. Bu münzevi Hıristiyanlar, manastırların keşişleri, dünyayı bir tarafa itip, aynen Arapların yaptığı gibi inzivaya çekiliyorlardı. Bu Araplar için çok hürmet edilmesi gereken bir durumdu. Manastırlar, Arapların kalplerine girdiler. Ve bu yolla da, şimdiye kadar hiçbir dinin giremediği en iç bölgelere yerleştiler. Böylece, manastırların Araplar üzerindeki etkisi, kiliselerden çok daha fazla oldu. Manastırlarda Hıristiyan hayırseverliği ile Arap misafirperverliği karşılaştı ve karıştı.

Bir yandan Hıristiyanlık, bireyselliği öne çıkartarak komün ahlakını zayıflatıyordu. Bireylerin kaderlerine kutsal bir değer katıyordu. Ölümden sonraki yaşam öğretisi, kişinin ölümsüzlüğünün ancak kabilenin sürekliliği ile olanaklı olduğunu öğreten kabile ülküsü ile çelişiyordu. Bu da bireyi gruba bağlayan bağların gevşemesi demekti.

Diğer bir yandan, Hıristiyan misyonerler, bir taraftan kutsal metinleri Arapça'ya çevirerek, bir taraftan da onları dağıtıp, anlatarak, Arapları İsmail'den indiklerine inandırdılar. İsmail gibi saygın bir ataya kavuşmak, Araplara hem yeni bir kimlik verdi ve hem de onların pan-Arap duygularını kuvvetlendirdi. İsmail, İbrahimin yani halkın babasının oğluydu. Yahudiler de İbrahimin diğer oğlu İshak'dan geliyorlardı. Böylece Araplar büyük bir Atadan, İbrahim'den geldiklerine inanır oldular. Kutsal bir atadan inme fikri, Arapları birbirlerine daha yakın olmaya iterken, onların gururunu okşarken, akıllara bir soru gelmesine de neden oluyordu. Her kavmin bir kitabı vardı, ama neden Tanrı Araplara bir kutsal kitap vermemişti?

Yukarda anlatılanların doğal bir sonucu olarak, artık her kabilenin ayrı bir tanrısı olması, Araplara yetmiyordu. Hepsine ortak olan, onları birleştirici olan bir Tanrı kendiliğinden ortaya çıktı. Bu, Tanrı demek olan Allah'dı.

Arabistan'da üç din birlikte yaşıyordu: İdollere tapınma, Yahudilik ve Hıristiyanlık. Yahudilerin ve Hıristiyanların Arapça yazılmış kutsal kitaplarında, Tanrı ismi Allah olarak

geçiyordu. Dördüncü asırda, Suriye, Lübnan, Irak ve Filistin'deki kiliselerde Arapça şöyle yazıyordu " Bismil Allah al- Rahman al-Rahim ".

Allah'tan sonra onun kızları sayılan Uzza, Manat ve Lat da Tanrıçalar olarak tüm Arap yarımadasındaki çok tanrılı din sahiplerinin saygısını kazanmış ve Kabe'deki panteonda yer almışlardı. Mekkeliler Allah'ın oğullarını da tanrılaştırmışlardı. Allah ulu Tanrı'ydı. En büyük yeminler onun adına yapılırdı. Ancak günlük hayatta diğer Tanrılara daha çok tapılırdı. Allah ulu ve erişilmezdi. Diğer Tanrılar, ulaşılması daha kolay olan, daha samimi Tanrılardı. İnsanlar, bu Tanrıların kendilerine yardım etmesini isterlerdi. Cinler Tanrıların yardımcıları idiler, onlara da inanılır, onlarında yardımı beklenirdi. Arapların tanrılardan oluşmuş bir panteonu vardı ama Tanrıları ve Kutsal yerleri açıklayan bir mitoloji gelişmemişti. Ölümden sonra yaşam inancı yoktu. Ölümden sonra yaşam yerine kadere inanırlardı.

Bedevilerin, develeri çölde kaybolduğunda başvurdukları kâhinleri de vardı. Kâhinler cinlere sahiptiler veya cinler tarafından ele geçirilmişlerdi. Bunlar meczup kişilerdi ve onlara çok da iyi gözle bakılmazdı. Etrafta dolaşan serseri cinler de vardı. Bunlar, bir nedenle ortalıkta dolaşan insanları ele geçirip, onlara olmadık işler yaptırırlardı. Herkes cinler tarafından ele geçirilmekten korkardı. Şairler de biraz cinlere karışmış, biraz da meczupkabul edilen kişilerdi. Çünkü bilinmezlerden gelen ilham pek tekin bir şey olamazdı. Hasan ibn Sabit, şiir esini geldiğinde, cinlerin onu sarıp, sözleri ağzından zorla aldıklarını anlatırdı.

Mürüvvet

Temel ihtiyaç maddelerinin paylaşılması konusunda birbiri ile çekişen, didişen Bedevi kabilelerini ayakta tutan ideoloji, asırların içinden süzülerek çıkmıştı. Yaşamın sürdürülebilmesi için toplumsal bir inanışa ihtiyaç vardı. Buna Araplar " mürüvvet " derlerdi. Bu terim cesareti, sabır ve metaneti, kabileye olan mutlak bağlılığı ifade ediyordu. Bir Arap, kendi kişisel güvenliği ne olursa olsun, seyidine anında itaat eder, kabilesine karşı işlenen suçlara karşı şövalyece bir tavır alır, kabilenin (Aşiret) zayıf üyelerini korurdu.

Seyit, malını mülkünü kabilesi ile paylaşırdı. Kabileden öldürülen bir kişinin öcü, mutlaka suçlu kabileden biri öldürülerek alınırdı. Katilin kendinin cezalandırılmasına gerek yoktu, bir cana karşı bir can alınırdı. Kan davası, merkezi otoritenin olmadığı, her kabilenin kendi kurallarının bulunduğu bir ortamda, toplum güvenliğini sağlayacak tek yaptırımdı. Bir şeyh veya seyit, misillemede başarısız olursa, artık kimse o kabileye saygı göstermez ve kimse o kabilenin üyelerini öldürmekten çekinmezdi. Kan davası, hiçbir kabilenin diğeri üzerinde egemenlik kurmasına müsaade etmeyen bir hukuk düzeniydi. Ama bir yandan da şiddet şiddeti çeker ve ortaya sonu olmayan bir çevrim çıkardı

Mürüvvet, derin ve kuvvetli bir eşitlik duygusu veriyordu. Hayati mallara karşı bile umursamaz bir tavrın gelişmesini teşvik ediyordu. İhsan ve merhamet kültleşmişti. Bedeviler ertesi günü dert etmeyen bir kültürde yetişiyorlardı.

Arap yarım adasının Kuzey ve Kuzey Doğusunda, Doğu Roma ile Sasaniler arasında çeşitli Arap emirlikleri veya krallıkları, Doğu Roma imparatorluğunca Sasanilere karşı sınırlarını koruması ve tampon görevi yapması için besleniyordu. Başkenti Basra olan Gassaniler, başkenti el-Hira olan Lahmiler tampon görevi yapıyorlardı. Bunlardan Monofizit olan Gassaniler, Doğu Roma'nın içindeki din kavgalarına karışmış, hırsla mücadele ediyordu. Lahmilerin kralı ise kendini tüm Arapların kralı ilan ediyordu.

Tekelci karlar sağlayan Sasaniler, Uzak Doğu ticaretinin Basra körfezinden geçmesini istiyorlardı. Doğu Roma imparatorluğu ise, Sasani tekelciliğinden kurtulmak için, ticaretin Kızıldeniz ve Arabistan üzerinden yapılmasını destekliyordu. Böylece, Doğu Roma ile Arabistan Araplarının çıkarları birleşiyordu.

Doğu Roma ile Sasani devleti arasındaki savaşlar Mezopotamya ve Suriye üzerinden yapılan ticareti durdurmuştu. Ticaret yolu tekrar Arap yarım adasına kaydı. Ama Yemen, daha önce anlatıldığı gibi, kendi derdindeydi. Ticaret Arap yarımadasının iç bölgelerinde yaşayan Bedevilerin eline geçmişti. Başlangıçta Bedeviler, kervanlarda çalışıyor ve kılavuzluk ediyorlardı. Sonra aralarından yetenekli iş adamları çıktı.

Mekke

Mekke

Arap yarımadasının çorak bir bölgesi olan Hicaz'ın başkenti durumundaki Mekke, kervanlar için bir konaklama merkezi idi. Kutsal tapınak Kâbe, Mekke'yi sürekli bir panayır, fuar, pazar kenti durumunda tutuyordu. Göçebeler hayvansal ürünlerini, yerleşikler bitkisel ürünlerini burada değiş tokuş ediyordu. Bu ticaret o kadar önemliydi ki, uzaklardan gelen kabileler pazara katılabilsin diye, yılın dört ayı kutsal sayılıyor ve her türlü silahlı çatışmaya ara veriliyordu.

Ticaretle beraber, Mekke daha da canlandı. Mekkeliler, kendileri de kervan düzüyor, ticaretle uğraşıyorlardı. Sonunda Mekke bir tacirler kenti durumuna yükseldi. Mekke'yi kabile şefleri ile eşrafın katıldığı bir kurul yönetiyordu. Arabistan'da Bedevilerin bir devlet yapılanması yoktu. Mekke'de de bir devlet yoktu, polis yoktu. Hâlbuki kabile bağları artık sosyal sorunları çözmeye yetmiyordu.

Mekkeliler aralarında ortaklıklar kurarak, ticaret yapıyor, kervanlar düzüyorlardı. Kadın, erkek herkes bu işle ilgileniyordu. Kervanlar hem güney Arabistan'ın ürünlerini, hem Çin, Hindistan ve Afrika'dan gelen malları Akdeniz'e ulaştırmak için durmadan gidip, geliyorlardı. Bedevilerin yurdu olan çöl sadece develerle aşılabiliyordu. Deve günde 300 Km yol giden, 200 Kg yük taşıyabilen, çölün sıcağında 17 gün yürüyebilen, bir çöl gemisiydi. Kervanlardaki deve sayısı bazen 2500 adete kadar çıkıyordu. Kervanlar tüm çöle nur yağdırıyorlardı. Bedeviler, kendi arazilerinden geçen kervanlardan geçiş ücreti alıyor, ticaretin herkese az çok bir yararı dokunuyordu.

Kervan işine para yatıran şirketler, yüzde elli ile yüzde yüz arasında kar sağlıyorlardı. Paranın dolaşım hızı yüksekti. Mekke kenti bir taraftan da tefecilik yapıyor, banka gibi çalışıyordu. Verilen borçların faizi yüzde yüz oluyordu. Mekkeliler simsar olmuşlar, bankacılık deyimleri günlük hayatlarına girmişti. Vade, kredi, hesap günü, ödeme gibi terimler her yerde, olağan konuşmalarda bile durumu ifade etmekte kullanılıyordu. Mekkeliler, banka terimleri ile anlatılanları daha kolay anlıyorlardı. Gelen para arttıkça, Hicaz ve özellikle Mekke, ekonomik olarak kalkınmaya başladı. Çölün içinde bir ticaret ekonomisi gelişti.

Mekke kenti, M.S. 500 yıllarında, Arabistan'ın en önemli kentiydi. Çeşitli kabile idollerinin bulunduğu Kâbe tapınağı, onu dinsel bir başkent yapıyordu. Ticarette ise artık Petra'nın yerine geçmişti. Zenginleşen Mekkeli tacirler, bir çeşit aristokrasi oluşturmuşlardı. Mekke kent sakinlerinin tümü zengin değildi, fakirler kent varoşlarında yaşam savaşı veriyorlardı. Genellikle esnaflar bu kesimden çıkıyordu.

Mekke'nin en kuvvetli ailesi Kureyş kabilesi içinden çıkmıştı. Daha iki kuşak önce, Kureyş kabilesi de diğer Bedevi kabileler gibi, çölde, katı bir göçebe yaşamı sürüyordu. Her gün yaşamda kalabilmek için acımasız bir mücadelenin içindeydiler. Kısa bir süre içinde, ticarette büyük başarı göstererek, Mekke'yi Arabistan'ın en önemli yerleşim yeri haline getirmişlerdi. Şimdi çok zengindiler. Bu sırada da eski aşiret bağları kapitalist ilişkiler içinde yok oluyordu.

Kureyş kabilesi pek çok aileye bölünmüştü. Zengin ve güçlü Umayya (Emevi) ve Mahzum ailesi, Haşimiler, daha sonra Halife olacak olan Ebu Bekir ve Ömer'in ailesi olan Taym ve Adis aileleri Kureyş kabilesinin önemli aileleri idi. Bu aileler içinde Emeviler ve Haşimiler en önde geliyorlardı. En zengin aile Haşimiler değildi, ama en saygın olanı onlardı. Emeviler ise Mekke'nin siyasi ve askeri yönetimini ellerinde tutuyorlardı. Haşimiler, Emevilerden daha güçsüz olmalarına karşılık, saygınlıkları sayesinde tüm ülkede sözleri önemseniyordu. Haşimiler ayrıca Kâbe'de önemli görevlere sahiptiler ve bu onların haç sırasında önemli rol oynamalarına sebep oluyordu.

Hicaz'daki gelişmeler, kabile dokusunu sarsmaya başlamıştı. Değerler değişiyordu. Çöl çocuklarının geleneksel nitelikleri üzerine, kazanç hırsı ve doymazlıkla egemen olmaya başlamıştı. Zenginler, artık kabilelerinin değil, şahsi başarılarının gururunu taşıyorlardı. Bu duruma ayak uyduramayanları, yoksulları, gençleri, dürüst insanları ise, daha önce tatmadıkları manevi bir ezilmişlik içine almış, canlarını acıtıyordu. Kabile ülküsü çağının gerisinde kalmıştı, yerine yeni bir ülkünün gelmesi gerekiyordu.

Yahudilik ve Hıristiyanlık, Arap dünyasında iyice yayılmış olmasına rağmen, onlarda Arapları rahatsız eden bir şeyler vardı. Edebiyatın körüklediği Arap hasletleri, Arap gururu ve gittikçe gelişen Arap birliği duygusu, Yahudi ve Hıristiyan dinlerini yabancı bir ideoloji gibi algılamalarına neden oluyordu. Bedeviler, çölün hür çocukları kendi idol tapınmalarına ve Allahlarına daha sıkı sarılma gereği duyuyorlardı. Ama kabile bağları zayıfladıkça, idol tapınmaları da geriliyor, birlik duygusu arttıkça Allah daha öne çıkıyordu.

Arap gururu, kimi insanların yeni yollar aramasına neden oluyordu. Allah'tan korkuyor ama sayısız kabile putları karşısında kuşkuya düşüyorlardı. Tüm Arabistan'ı birleştirecek ve ona saygınlık kazandıracak devlete ihtiyaç vardı. Bu devlet, kazanılmış servetleri koruyacak, ticareti güvence altına alacaktı. Ticareti yapan Bedevilerdi Ama karnı aç olan Bedeviler ticarete engel oluyor veya en azından kazançları riske sokuyorlardı. Hırsa yeni bir yön vermek gittikçe daha kaçınılmaz oluyordu.

Yeni yaşam kabile dayanışmasına değil, ekonomik arz ve talebe dayanıyordu. Zenginleşmeler kabilenin ortak çabası ile değil, bireysel çabalarla gerçekleşiyordu. Kan bağları zayıflarken, ortaklık bağları kuvvetleniyordu. Sınıflar beliriyor ve zengin yoksul çelişkileri başlıyordu. Ama en öne çıkan bireysellik ve bireysel kurtuluş yollarıydı.

Bütün İdollere tapan Araplar, Panteonun tepesinde yer alan Allah'ın, Yahudi veya Hıristiyanların Tanrısı ile aynı olduğuna inanıyordu. Allah'ın idolü çok uzun zamandan beri Kâbe'de duruyordu. Ama onlara, diğer uluslara yaptığını yapmamış, peygamber ve vahiy yollamamıştı. Arapların pek çoğu Kâbe'nin de Allah adına yapıldığına inanıyorlardı. Zaten, bütün Mekkeliler, Arabistan'ın en kutsal yeri olan Kâbe ile gururlanıyordu.

Her yıl Arap yarımadasının her yerinden insanlar Haç için Mekke'ye geliyor ve birkaç gün süren Haç görevlerini belli ritüelleri uygulayarak yerine getiriyorlardı. Bu süre içinde kentteki bütün şiddet eylemleri yasaklanmıştı. Mekke'ye gelenler, aşiret (kabile) düşmanlıklarının askıya alındığını bilerek, rahatça ibadet ediyor ve ticaret yapıyorlardı.

Kâbe olmadan Kureyşlilerin ticari başarısı olamazdı. Onlar bunun farkındaydılar. Kâbe'nin muhafızlığının onlara diğer kabilelerin üzerinde bir saygınlık sağladığını da görüyorlardı. Fakat Allah, Kureyş'i özel olarak seçmiş olmasına rağmen, onlara Musa veya İsa gibi bir peygamber yollamamıştı. Eski ve Yeni Ahid'in Arapça tercümesi, Allah tarafından doğrudan Araplara, Arapça'nın o şiirsel havası ile yollanacak bir Kutsal Kitabın yerini tutamazdı.

Bu durum psikolojik olarak Arapları rahatsız ediyordu. Yahudi ve Hıristiyanlar, onları Tanrıdan vahiy almamış bir halk olarak aşağı görüyorlardı. Araplar ise onlara, kendilerinin bilmedikleri bir şeyi bilen halklar olarak, haset ve saygı karışık duygularla yaklaşıyorlardı.

Arap yarımadasının içinde Yahudi ve Hıristiyan topluluklar vardı. Yesrib'de (Medine) Yemenden gelmiş Yahudi toplulukları olduğunu söylemiştik. Ancak hem kuzey ve hem de güneydeki Hıristiyan veya Yahudi Araplar ve Arap devletleri, Doğu Roma imparatorluğunun veya Sasanilerin yönetimi altındaydılar. Yani bağımsızlıklarını kaybetmişlerdi. Bedevilerin özgür kişiliklerinin bunu kabul etmesine imkân yoktu. Doğu Roma'nın ve Sasanilerin, kendi emperyal tasarıları için Yahudilik ve Hıristiyanlığı kullandıklarının tamamen farkındaydılar. İçgüdüsel olarak, bozulmakta olan kültürlerinin sonunda bağımsızlıklarını ellerinden alacaklarını hissediyor olmalıydılar. En son gereksinimleri, yabancı bir ideolojiydi.

Aslında, bazı Araplar, emperyalist bağlantılara girmeden tek Tanrıcılığı keşfetmişlerdi. Suriye'de İbrahim peygamberin zamanındaki gibi olduğunu iddia eden bir din ortaya çıkmıştı. Yahudilikten ve Hıristiyanlıktan daha önceki öğretiyi esas alan bu din, mevcut siyasi ilişkilerin dışında kalıyordu. Bu dine Hanifilik denirdi. Hanif Arapca Allah'ı tekleyen (birleyen) demektir.

Göktürkler

Altaylarda, Juan-Juan'a unagan-bogol olarak demircilik yapan Göktürklerin (Tu-kiu veya Tu-küe, Türük) yönetimine Bumin geçmişti. Çinliler Bumin'e T'u-men derler. Bumin ne kadar T'u-men'e benziyorsa, Çin tarihinden öğrendiğimiz Türk boy, kişi, yer adları o kadar Türk isimlerine benzerler.

Bumin'in etrafındaki oymak sayısı artmaya başladı. Bu oymaklar, ticaret yapmak için Çin sınırına geldiler. Ancak bu sırada To-ba devleti gücünü kaybetmiş, 550 yılından başlayarak Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştı. Batı To-ba ile Doğu To-ba kendi aralarında iktidar mücadelesi yapıyorlardı. Doğu To-ba devleti, Chi veya Tsi sülalesinin hâkimiyetindeydi. Juan-Juanlar Doğu To-ba'yı destekliyorlardı. Batı To-ba güç dengesini kurabilmek için Göktürklerle ilişkiye geçti. 545 yılında Bumin'e elçi yolladı.

Bu tarihten itibaren, Çin kaynaklarının Kao-külerden (Yüksek tekerlekli arabalılardan), " Töles " diye bahsetmeye başladıklarını görüyoruz. 546 yılında Tölesler, Juan-Juan'lara saldırmak üzere hazırlıklara girişirlerken, Bumin ve ona bağlı oymaklar, Töleslere saldırıp, onları yendiler ve kendilerine bağımlı hale getirirdiler. Tölesler Göktürklere unagan-bogol oldular. Göktürkler ise, Töleslerin katılması ile daha da güçlendiler.

Göktürkler (Türük), Juan-Juan'lara saldırmaya hazırlanan Tölesleri yenmekle, bağımlı olduğu Juan-Juan'lara hizmet etmişti. Bumin, bu başarısından kuvvet alarak, Juan-Juan şefinin kızını kendine eş olarak istedi. Juan-Juan şefi bu talebe çok kızdı ve elçisi ile Bumin'e haber yollayarak hakaret etti. “ Sizler Altay dağlarında bizim silahlarımızı imal eden demirci kölelerimiz değilmisiniz? “ diye sordu. Bumin bu hakaretlere kızıp, Juan-Juan elçisini öldürttü. Bu durumda Juan-Juan'ları karşısına almış olduğundan, kendine eş olarak, Batı To-ba İmparatorundan bir kız istedi. Batı To-ba Çin İmparatorluğu çok zayıflamıştı. Batı To-ba İmparatorluğu Göktürkler ile akraba olmayı kabul ederek, Bumin'e bir prenses yolladı. 551 yılında Bumin, bu prensesle evlendi.

552 yılında, Göktürkler ve Batı To-ba ordusu müştereken, Juan-Juanlara saldırdılar ve onları yendiler. Bozkırda Juan-Juan egemenliği 407 ile 552 yılları arasında sürmüştü ve bu egemenlikten halkının çoğunluğu Türk olan Orta Asya pek mutlu olmamıştı. Juan-Juan zaferinden sonra, Bumin " İ-li Kağan (İl Kağan) unvanını aldı. Bundan böyle, Bozkırda, Krallar kralına verilen unvan, Hunların kullandığı " Tanhu " yerine " Kağan " olacaktır.

Kağan olan Bumin bundan sonra “ Ötüken’e kutsal ormana “ gidip, yerleşti. Bu yerleşimden Türüklerin bozkır imparatoru olmak istedikleri bellidir. Kendilerini Hunların (Hiong-nu) ve Juan-Juan’ların doğal mirasçısı kabul ederler. Ötüken onların yerleştikleri kutsal topraklardır. Ötüken’de oturan sonsuz krallığın sahibi olacaktır.

Bumin, Kağan ilan edildiği yıl öldü. Yerine önce ilk oğlu K'o-lo geçti. Ko-lo adı, Çinlilerce söylenen addır ve Türkçe karşılığı (orijinali) tam bilinmemektedir. Ko-lo, tahtta 1 yıl kaldı. Bu sürede Batı To-ba ile iyi ilişkiler devam etti. Karşılıklı elçi teatisi sırasında, Göktürkler Çinlilere 50 bin at verdiler, Çinliler buna karşılık 100 bin parça ipekli yolladılar.

553 yılında, Ko-lo ölünce, vasiyeti icabı yerine kardeşi Mu-kan (Mu-han, Mugan kağan) geçti. Bütün göçebelerde ve tabii Türklerde de, Kağan ölünce yerine ona en yakın olan, en yaşlı erkek akraba geçer. Bu özel mülkiyet öncesi, eşitlikçi avcı toplumdan gelen bir miras dır. Aile başkanı, serbestçe kullanma hakkına sahip bulunmadığı aile mallarının yöneticisi durumundadır. O ölünce yerine geçen saygın ve yaşlı kişi kuralı, aile boy, budun yani her tip toplumsal örgütlenmede geçerliliğini korur. Bu kural, özel mülkiyetin gelişmesi ile birlikte gittikçe zayıflamasına rağmen, uzun süre hükmünü icra etmiştir. İskitlerde, Keltlerde, Vandallarda, Makedonyalılarda, Türklerde, Moğollarda bu kural geçerliliğini korur.

Kağan boyların bir kısmının yönetimini fiilen üstlenir. Geri kalan boyları ise, ailenin öteki erkek üyeleri arasında paylaştırır. Merkezde oturan Kağan'a (Göktürklerde merkez Ötüken dir) Büyük Kağan denir. Hiyerarşinin başına seçilen sadece kağan değildir, hanımı “ Hatun “ ve “ Kağan “ birlikte seçilirler. Bu İmparatorluk çifti Gök tarafından seçilmiştir. Bu çiftin etrafında önemli kişiler yani “ beg’ler “ (beyler) yer alır. Büyük Kağan, Doğu ve Batı boy guruplarının yönetimini kardeş çocuklarına verir. Batı ve Doğu Kağanları için, küçük Kağan veya Yabgu unvanları kullanılır. Yabgu unvanı, Batıda anlam genişleterek, Kağan soyunun unvanı haline gelmiştir. Küçük Kağan ve Yabgu gibi benzer anlamda kullanılan bir unvan da " tegin " unvanıdır. Örneğin Kül-tegin Kağanın tegin'i böyle bir unvandır. Tohoristan kralına Yabgu, kardeşine Tegin denir. Bu unvanlar doğuştan verilen unvanlar değildirler. Zaman içinde, yönettikleri yörelere bağlı olarak verilirler. En üstte Kağan, ondan biraz aşağıda Yabgu ve Tegin, onlardan biraz aşağıda da Şad en üst unvanlar olarak görülmektedirler. Yabgu ve Tegin, sadece Kağan ailesine (Türklerde Aşina ailesi) verilebilir unvanlar olarak görülürler. Daha alt kademede kullanılan unvanlar da Tarkan, çor, tutuk ve ataman’dır.

Adı ne olursa olsun, ister Kağan, ister Yabgu, ister Tegin, bu prenslere bağlı boylar vardı. Bu prensler, o boyların komutanı, yöneticisi ve vergi alıcısıydı. Bunlar, Büyük Kağana itaatle yükümlü olmalarına rağmen, oldukça bağımsız yöneticilerdi. Buna dayanan Çin politikası iyi bir saptama yapmıştır. " Her prensin buyruğunda büyük ordular vardır. Bunlar, dört yönden birine yerleşmişlerdir. Görünüşte birlik içinde bulunurlar. Bunları kuvvet kullanarak yenmek güçtür, ama birbirlerine düşürmek kolaydır ". Bu görüş, Çin'in Türk tehlikesini azaltmak için başvuracağı politikanın temelini oluşturur.

Göktürklerin başkenti Ötüken, Orhon akarsuyunun doğu tarafına yakın bir yerdedir. 47. kuzey enlemi ile 101. boylamın kesişme yerindedir. Budapeşte ile aynı enlemde kabul edilebilinir. Baykal gölüne güneyden Selenga nehri akar. Selenga nehri Türk tarihi açısından en önemli yerlerden ilkidir. Selenga nehrine, güneydoğudan Orhon suyu karışır. Ötüken’in az güneyine, daha sonraki tarihlerde, Cengiz imparatorluğunun başkenti Karakurum kurulacaktır. Uygurların daha sonra başkent yapacakları Karabalgasun, Ötüken’den 60 Km kuzeydoğudadır.

Mu-Kan (Mogan) Kağan

Göktürkler

Mu-kan, 553 yılından 572 yılına kadar 19 yıl Kağanlık yaptı. Bu dönemde, Juan-Juan siyasi birliği tamamen dağıtıldı. İyice dağılan Juan-Juanlar, Bozkır'ı Göktürklere bırakıp, Çin topraklarına geçtiler. Doğu To-ba topraklarına geçenler, Çinelilerle sürekli çarpışmak zorunda kaldılar. Batı To-ba ise, kendi topraklarına geçen Juan-Juan'ları, müttefiki Göktürklere teslim etti. Bunlar, Göktürkler tarafından 555 yılında tamamen yok edilirler. Burada kullanılan yok ettiler söylemi, tümünü öldürdüler anlamında değildir. Daha önce bahsedildiği gibi, Bozkır metoduyla, assimile edilmeleri demektir.

Bu arada, bir kısım Juan-Juan'lar, Batıya kaçarak, bir süre sonra, Avrupa'da, Avarlar adı ile tekrar tarih sahnesine çıktılar.

Çin'de, M.S. 556 – 557 yılında, göçebe kökenli Batı To-ba Hanedanı yıkıldı, karabudunu Göktürklere katıldı. Bunlar kendi boy adlarını yitirerek, Türk boyları içinde eridiler. Yani, kısa bir özetle, Altaylara çekilen Hun kalıntıları, bazı Töles boyları, Juan-Juan boy kalıntıları ve To-ba boy kalıntıları, Aşina soyunun önderliğinde bir araya gelerek, Göktürklerin çekirdeğini oluşturmuşlardır. Bu arada, Çin'de, Batı To-ba Hanedanı yerine " Sonraki Chou " ailesi geçti. Sonraki Chou hanedanını kuranlar Yü-wen ailesiydi. Yü-wenler, göçebe bir kökten geliyorlardı. Kuzey Çin'de halen mevcut olan ve Çinleşmemiş To-ba kabile bakiyeleri, Batıya giderek, bir kısmı bu devlete katıldılar, bir kısmı da, yukarda söylendiği gibi, Göktürklere (Türüklere) katıldılar.

Sonraki Chou mezar steli

Bu dönemde bulunan iki kuzey devletine " Doğu Wei " ve " Batı Wei " devletleri dendiği de olur. Doğu Wei, Ch'i devleti, Batı Wei " Sonraki Chou " devletidir. Doğuda bulunan Juan-Juan bakiyeleri Ch'i devleti sınırları içine kaçmışlardı. Juan-Juan ve Ch'i ler arasında savaşlar oldu, 555 de Juan-Juan'lar yok edildiler. Batıda bulunan Juan-Juan'lar da, " Batı Wei " ye kaçmışlardı. Göktürklerin ısrarı ile bunlar 555 de iade edildiler. Daha önce de söylendiği gibi iade edilen Juan-Juan'lar Türk kabileleri içinde eriyerek yok oldular.

Ch'i ile Chou devletleri, durmadan birbirleri ile savaştılar. Bu savaşlara Türükler de karıştılar, bazen bir tarafta, bazen diğer tarafta savaşıyorlardı. Ama sonuçta, Türükler (Göktürkler) ağır ağır, Kuzey Çin'e yerleşmeye, sahip çıkmaya başladılar.

Göktürkler Juan-Juanları dağıttıktan sonra, Batıya kaçan Uar-Hunlardan artık Avarlar diye bahsedilecektir. Avarlar, 550 lı yıllarda, Kuzey Kafkasya'da görülmüşlerdi. Onların Kafkasya'ya gelişleri Onogur ve Sabarlarda panik yaratmış ve yeni bir hareketlenmeye sebep olmuştu. 558 yılında Avarlar, Doğu Roma'ya elçi yolladılar. Avarların istekleri, normal göçebe istekleriydi. Avarlar, Doğu Roma'yı Kutrigur ve Utigur gibi göçebelere karşı koruyacak, buna karşılık kendileri yerleşecek bir toprak ve yıllık ücret (vergi) verilecekti. Doğu Roma, Avar elçisini hoş tuttu, hediyeler verdi ama âdeti olduğu üzere, fazla bir şey söylemedi. Peşinden, Doğu Roma, Valentinos'u elçi olarak Avarlara yolladı. Doğu Roma, kendini koruması koşulu ile Avarlara yıllık ücret ve hediye vermeyi teklif etti. Avarlar yerleşecek toprak elde edememişlerdi.

Bu sırada Göktürk Kağanı Mu-kan, 560 yılında, Doğuda Kitayları yenerek, onları Kore yarımadasına sürdü. Türükler (Göktürkler) artık iyice genişlemişlerdi. Kuzeyde, Kırgızlar Türük egemenliğe alındı. Mu-kan Kağan, Kuzeydeki vahşi topraklarda yaşayan çeşitli boyları yönetebilmek için Töles boylarından istifade etti. Mu-kan Kağan, Ötüken'de oturuyordu ve kendine doğrudan bağlı boylar vardı. Ancak, Türük siyasi yönetim şekli de, Hunlar gibi ülkenin doğu ve batı olarak ayrılmasına dayanıyordu. Ti-teou Kağan doğu boylarını, Pu-li

Kağan batı boylarını yönetiyordu. Bu doğu ve batı Kağan yönetimleri oldukça bağımsız yönetimlerdi.

Çin'deki iç savaşlar ve bunun getirdiği zayıflık, Türüklerin işine gelmişti. Türükler de, Bozkırda, savaşarak, siyesi bir birlik kurup, geniş topraklara hükmetmeye başlamışlardı. Çinliler, iç savaşları sırasında, kendi yanını tutsun diye, Türüklere sık sık kıymetli hediyeler yollayarak, bir nevi haraç ödediler. Kağan da, bu hediyeleri boy beyleri arasında paylaştırarak, kendine olan bağlılığı kuvvetlendirdi.

M.S. 563 de. Çin'de, " Sonraki Chou " devleti, Ch'i devletine karşı büyük bir hücuma kalktı. Ama yardım edeceklerini vaat etmelerine rağmen Türükler savaşa katılmadılar. " Sonraki Choular " hezimete uğradılar. Bununla beraber, Ch'i yi ele geçirme fikrinden vazgeçmediler.

Bu sırada Hindistan'da Budistler geçmiş katliamların intikamını Heftalitlerden aldılar. Türükler (Tu-kue) ve Sasaniler işbirliği yaparak Heftalitleri tamamen ortadan kaldırdılar (565). Güçlerini tamamen kaybeden Heftalitlere ne olduğuna dair pek bir şey bilinmemektedir. Hint halkı içinde erimiş olmaları gerekir. Tarihçi el-Harezmî'ye göre, daha sonra ortaya çıkacak olan ve Türkçe konuşan Kalaçlar (Halaçlar) buradan gelmektedirler.

572 yılında, Türüklerde Mu-kan ölünce, vasiyeti icabı, yerine üçüncü kardeş olan T'a-po geçti. Mu-kan, Türk ananelerine uyarak, yerine oğlunu değil kardeşini seçmişti ve bu vasiyete boylar uymuşlardı. T'a-po 581 yılına kadar, Türüklerin başında kaldı.

T'a-po'nun hükümranlığının ilk yıllarında, Çin'deki iki rakip İmparatorluk ailesi, Choular ve Ch'i (T'si, Qi) ler, Türüklere (Göktürklere) hediyeler yollamakta birbirleri ile yarış etmeye devam ettiler. Çin'le ticaret hızla gelişti. Türük Kağanlığına bağlı, on binden fazla tüccar, Çin kentlerine yerleştiler. Türük tüccarları, ayrıcalıklı olarak, ticaret yapar hale geldiler.

Artık, Türük soyluları, Çin lüks tüketim maddelerini bolca ve kolayca bulabiliyorlardı. Ancak, bir yandan da Çin'in zenginliğinin kaynaklarını sorgulamaktan geri kalmıyorlardı. Budist misyonerler, Çin'in zenginlik nedenini Budizm dinine bağlıyorlardı. Hint misyonerler, Türük ülkesine gelip, orada rahatça yerleşiyorlardı. Türklerin tüm din adamlarına ve her türlü dine gösterdiği hoşgörü ve misafirperverlik dillere destan olmuştu. 574 ile 584 yılları arasında meşhur Budist misyoner Jinagupta Türük ülkesinde özgürce vaazlar verdi ve bununla da övündü.

Türük Kağanı T'a-po, Budist söyleme inandı. Budist olup, tapınak ve Buda heykeli yaptırdı. T'a-po, Budizm'i yaymaya çalıştı. Türük ülkesi din özgürlüğü açısından o kadar çekici idi ki, Çinlilerden zulüm gören Budistler de Türük ülkesine kaçıyorlardı. Zaten tarih boyunca, Türk İmparatorlukları çoğunlukla dini taassuptan kaçanların sığınabilecekleri yerler olmuşlardır. T'a-po kağana dönersek, Kağan, Budizm'i ve Çin yaşam tarzını benimsemişti ama Çin siyasetini yolunda götüremiyordu.

576 yılında Çin'de, Choular Ch'i (T'si) leri yıktılar. Bir T'si prensi Göktürklere sığındı. T'a-po Kağan, bu prensi, Çin İmparatoru ilan etti. Artık, Çin Chou İmparatorluğu ile Türüklerin arası açılmıştı. T'a-po, Çin içlerinde Pekin'e kadar ilerleyip, Pekin'i yağma etti. Barış koşulu olarak da, bir Chou prensesinin kendine eş olarak yollanmasını istedi. Chou'lar karşı koşul olarak, İmparator ilan edilen T'si prensinin kendilerine teslimini istediler. T'a-po Kağan, bu karşı teklife fazla direnmedi. Bir av partisi sırasında, Chou'lar T'si prensini kaçırıp, öldürdüler.

Ancak, T'a-po Kağanın böyle bir ihanete alet olması, Türk Budun (Türük) arasındaki saygınlığını zedeledi. Göktürk boyları arasında güven bunalımı başladı.

M.S. 576'dan sonra, " Sonraki Chou " devleti kuzeye hâkim oldu. Kuzeyde iyi kötü birliği temin edince, güney devletleri arasındaki anlaşmazlıklara karışmaya başladı. Güneyin önemli prensliklerinin başına önce kendi adamlarını geçirtiyor, sonra ilhak ediyordu. " Sonraki Chou " böylece kısa sürede, Çin'in büyük bir kısmına hâkim oldu.

Çok kısa özetlemeye çalıştığımız Çin'in bu 300 yıllık karışık dönemin, önemli hanedanlarını ve devletlerini yine özetleyerek sıralayalım. Kuzey Çin'de: Bir Hun hanedanının iktidarda olduğu " Han " sonra isim değiştirerek " İlk Chao " devleti (304–329); Yine Hunların iktidarda olduğu " Sonraki Chao " devleti (328–352); Tibetli bir hanedanın iktidarda olduğu " İlk Ch'in " devleti (351–394); Tibetlilerin iktidarda olduğu " sonraki Ch'in " devleti (384–417); Hunların iktidarda olduğu " Batı Ch'in " devleti (385–431); Sien-pilerin iktidarda olduğu devletler: İlk Yen (352–370), Sonraki Yen (384–409), Batı Yen (384–395), Güney Yen (398–410), Kuzey Yen (409–436); İlk To-ba devleti " Tai " (338–376); Liang devletleri: Çinli bir ailenin iktidarda olduğu " İlk Liang " (313–376), Hunların iktidarda olduğu " Kuzey Liang " (397–439), Batı Liang (400–421), Tibetlilerin iktidarda olduğu " Sonraki Liang " (386–403), Sien-pilerin iktidarda olduğu " Güney Liang " (397–414); To-ba devleti (385–550); Kuzey Ch'i devleti (550–576); To-baların hâkim olduğu " Sonraki Chou " devleti (557–579).

Güney Çin'de: Doğu Chin sülalesi (317–419); Sunglar (420–478); Güney Ch'i (479- 501); Liang (502–556); Ch'en (557–588).

Yukarıdaki özette görüleceği gibi, bu dönem Kuzey Çin'i, yabancıların yani kökeni Çinli olmayan ailelerin hükmettiği devletler dönemidir. Bu nedenle, bu döneme, " yabancı hükümdarlar dönemi " de denir. Yine Kuzey Çin'de, aynı dönemde, pek çok devlet birlikte mevcut olmuş, Kuzey Çin'in bütünlüğü sağlanamamıştır. Kuzey Çin'de bütünlüğü kuranlar To-balılardır. Güney Çin'de ise, Kuzey kadar fazla devlet kurulamamıştır. Güneyde aynı devletin iktidarı, bir aileden diğerine geçerek ve devletin adı değişerek sürüp gitmiştir. Ama daha önce de belirtildiği gibi, hem Kuzeyde ve hem de Güneyde esas iktidar daima, bürokrat yani " memur kökenli toprak lordu " ailelerde olmuştur. Tüm Çin, bu ailelerin, haremağalarının bitmek tükenmek bilmeyen entrikalarının, hizip mücadelelerinin, ihtiraslarının ve menfaatlerinin alanıdır.

İpek Ticareti

581 yılı geldiğinde, dünyanın doğu ucunda, iki önemli olay birden oldu. Çin'de yeni bir sülale, Suiler, Chouları devirerek, hem İmparatorluğu ele geçirdiler ve hem de Çin birliğini sağladılar. Çin birliği 350 yıldır bozulmuştu, iç savaşlar Çin'i yiyip bitirmişti. Şimdi, 581 yılında, Çin yeniden birlik ve düzene kavuşuyordu. 581 yılındaki diğer olay T'a-po Kağanın ölümüdür. Bu Türükler arasında Kağanlık mücadelesine yol açtı. Mevcut Göktürk birliği, Aşina soyunun bağımlı boyları paylaşmasına bağlıydı.

T'a-po Kağan zamanında, Doğu boylarını ağabeyinin oğlu (yeğeni) İşbara, Batı boylarını ise Mu-kan'dan beri Batı Kağanı olan Pu-li yönetiyordu. Doğu ve Batı Kağanlıkları kendilerine bağlı önemli askeri güçlere sahiptiler. Bu arada, Göktürklerin Batı sınırından daha batıda olan boyları, konfederatif bir disiplin altına almak gerekiyordu. Bumin Kağanın kardeşi İstemi, daha Bumin Kağan sağ iken, kendine bağlı boylarla Batıya, bu işi kotarmaya gitmişti. İstemi, Batıdaki Türk boylarını kendi egemenliği altında örgütledi. Batı da To-lu, Nu-şi-pi, Karluk, Ç'u-yü, Ç'u-mi gibi Türk boyları bu örgütlenmeye temel teşkil ettiler. Böylece Batıda, Ötüken'den tamamen bağımsız başka bir siyasi birlik kuruldu. Çinliler onlara " On Kabile Türkleri " veya " Yabgu Türkleri " dediler. " Yabgu " deyişi, İstemi ve onun takipçisi Kağanların unvanlarının ayrılmaz bir parçası oldu. Bundan böyle, Batı Türk Yabguları, Ötüken'deki Kağana biçimsel olarak bağlıydılar. İstedikleri ile savaş ya da ittifak yapmakta serbesttiler. İstediklere yerlere elçiler yollayabilirlerdi. Batı ve Doğu, konuştukları Türkçe açısından da biraz farklılaşmıştı. Başlangıçta, Doğu ve Batı Türkleri arasında çok ufak bir dayanışma vardır. Ancak, bu dayanışma, çok kısa sürede düşmanlığa dönüştü.

Roma İmparatorluğunun Doğu ile ve Çin ile yaptığı ticaret, uzun zamandır, gittikçe artarak devam ediyordu. Hindistan'ın baharatları Roma mutfağı için, Hindistan fildişi mobilyalar için vazgeçilmez olmuştu. Çin'den gelen ipek ise, çoktan kurulmuş olan ipek sanayii için zorunlu hammaddeydi. Çin'den hammadde sağlanamaz ise, tezgâhlar durmaya mahkûmdu. İpekli kumaşlar ise, Roma zenginlerinin ve Sarayın vazgeçemeyeceği tüketim maddeleriydi.

Doğu Roma ve Sasani saraylarındaki lüks ve görkem inanılmaz bir seviyeye ulaşmıştı. Yalnız giyilen giysiler değil, her taraf ipek kumaşlarla süslenirdi. Bu, hem zenginliğin bir göstergesi olarak ve hem de Çin ve Hindistan'la yapılan ticaretin görsel ispatı olarak kabul edilirdi. Uzak Doğu ile yapılan ticaretin vurgulanması, siyasi bir güç gösterisiydi. Doğu Roma, misyonerler aracılığı ile ipek böceği elde etmeye çalışıyordu. Çin ise, ipek böceğinin sınırları dışına çıkmasını kesin yasaklamış ve ciddi önlemler almıştı. Ama sonunda, ipek böceği Çin dışına

kaçırıldı. Ancak, daha uzun süre, ne ipek böcekleri ve ne de onları besleyecek dutluklar yeterli üretimi yapacak kapasiteye erişemediler. İpek yolu ticareti, asırlarca sürdü gitti.

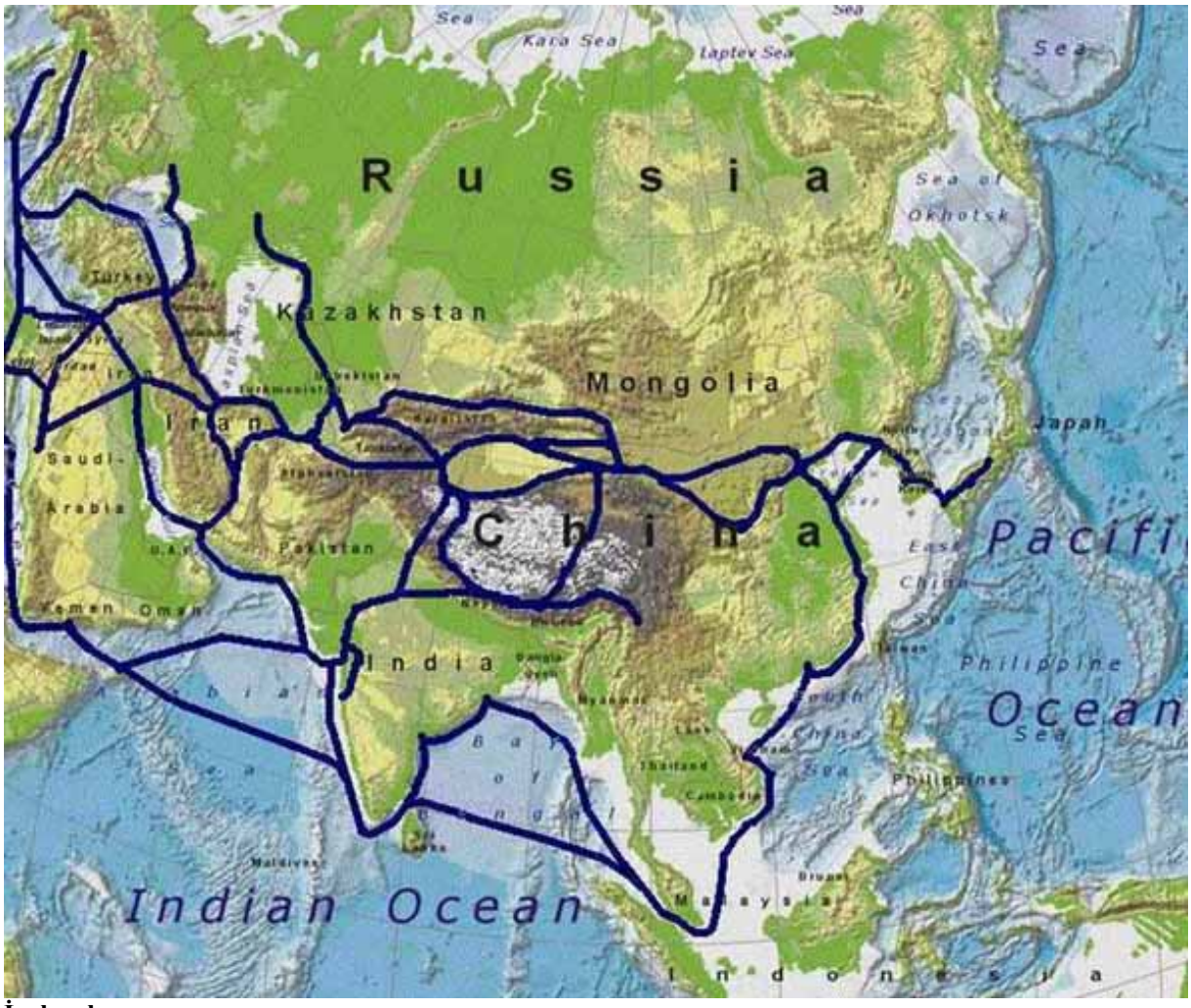

İpek yolu

Çin ile yapılan ticaret, deniz ve kara yolu olmak üzere iki ana ulaşım yolu ile yapılıyordu. Ama ister denizden, ister karadan yapılsın, mal taşımacılığı el değiştire değiştire yapılırdı. Deniz yolu ile yapılan taşımada, Çin gemileri malları Seylan veya Hindistan'a kadar getirir, oradan mallar başka gemilerle Süveyş veya Basra'ya ulaştırılırdı. Süveyş'ten gemilerle, Basra'dan kervanlarla, mallar Roma İmparatorluğuna dağılır ve özellikle Constantinopolis'e ulaşırdı.

Çin'den gelen kervan yolu yani İpek yolu ise üç ana yol izlerdi. Bu yollar tali yollarla birbirine bağlanmıştı. İlk ana yol, kuzey yoluydu. Kuzey yolu, Gobi çölünü aşıp, Kuzeye döner, Batı Göktürklerin yerleştiği araziden geçerek, Talas kentine varırdı. Talas, çok uzun zamandır, her ulustan tüccarların yaşadığı, uluslar arası bir tüccar kentiydi. Talas'tan sonra, kervanlar Seyhun veya Ceyhun nehirlerini, Aras gölünü takiben Kafkasya'ya ve Karadeniz'e varırlardı. İran içinden geçilmek istenmiyorsa, Hazar denizinin kuzeyi takip edilerek Kırım limanlarına varılırdı. İkinci ana yol, Güneyden, Tanrı dağları boyunca giderek, Buhara ve Semerkant istikametine ilerler, İran'a varırdı. Üçüncü ana yol ise, Göktürklerin güney kısmından geçer, Pamir yaylasını aşar, Toharistan'dan geçip, Bamian ve Gazne boğazları ile

Hindistan'a ulaşırdı. Hindistan üzerinden ise, kara yolu veya deniz yoluyla İran ve Anadolu'ya gidilirdi

Karayolu kullanıldığında, Çin kervanları Türkmenistan'a kadar gelirlerdi. Buradan sonra, taşımacılık Soğdlular tarafından yapılırdı. Soğdlular, Çin kaynaklarınca İranlı kabul edilirler. Semerkant, Buhara ve Orta Asya'da yaygın olarak yaşarlardı. Çinlilerin Soğdlar için anlattıkları şöyledir: " Şarabı severler, yollarda şarkı söyler ve dans ederler. Çocuk doğunca, büyüdüğünde tatlı dilli olsun diye şeker verirler. Ticarette üstündürler ve kazancı severler. Yirmi yaşına gelen kişi, komşu krallıklara gider. Her para kazanılan yere giderler ".
Çinliler, Semerkant halkını da yetenekli tüccarlar olarak överlerdi. Çocuklara, küçük yaşta, okuma ve ticaret öğretildiğini anlatırlar.

Bugut Anıtı

Türükler daha Altay dağlarında iken Soğdların kültürel etkisi altına girmişlerdi. Mugan Kağanın mezar anıtı olan Bugut İmparatorluk Yazıtı Türkçe değil Soğdca'dır. Türükler Soğd öğretilerinden etkilenmeye devam edecekler ve gümüş levhalar üzerine Sasani İmparatoru Hüsrev'in kabartmalarını işleyeceklerdir. Türükler kağan ve yabgularının yanında yani devlet bürokrasisinde Soğdlu danışmanlar kullandılar. Çinliler bu Soğdluları " düzenbaz " ve " fesat " buluyor, gelen her kötülüğü Soğdlu danışmanlara yoruyorlardı.

İran sınırına giren kervanları Sasaniler (İranlılar), ticaret tekellerine alıyorlardı. Sasaniler için, İpek yolu ticareti, Doğu Roma'ya karşı kullanabilecekleri bir silahtı, ekonomik baskıydı. Buna karşılık Doğu Roma'da, İran'dan geçmeden ticaret yapmanın yollarını aradı ve İmparatorluk giriş kapılarını sıkı denetim altında tuttu.

Batıya giden Bumin Kağanın kardeşi İstemi, kısa sürede Altay dağlarının batısını Isık göl ve Tanrı dağlarına kadar, egemenliği altına aldı. Batıdaki Türk boylarını da örgütleyerek, iyice güçlendi. Şimdi sıra, İpek yolunun denetimini ele geçirmekteydi. İstemi Han, Sasanilerle ittifak yaparak, Ak Hunların ipek yolu üzerindeki tehdidini ortadan kaldırdı.

Sasani hükümdarı Anuşirvan'a (531 – 579), kızını vererek, akrabalık ilişkisi kurdu. Bu evlilikten doğan Türkzâde lakaplı IV. Hürmüz (579 – 590) halef Şah olacaktır.

Anuşirvan av partisi

557 yılında Sasaniler ve İstemi Han, Ak Hun'lar ülkesini paylaşdılar. Paylaşma sonucu, aslan payı Sasanilere düşmüştü. İstemi ise, Ak Hun'lar topraklarındaki payına ilave Soğd topraklarını, Semerkant, Buhara, Taşkent ve Fergana'yı ele geçirdi. Ceyhun nehri, Sasanilerle Batı Göktürkleri (Türükler) arasında sınır oldu. İpek yolunun önemli bir bölümü, şimdi Türklerin denetimindeydi.

İustinianos'un (Jüstinyen) ölümünden az önce, 561 yılında, yaklaşan Türüklerin etkisi ile Avarlar, Kafkasya'dan Batıya doğru gitmeye karar verdiler. Karadeniz kıyılarından geçerken, birtakım Onogur boylarını kendilerine kattılar. Bazı Alan, Slav, Onogur ve Çerkez boyları Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyinde kalıp, aynı toprakları paylaşmaya devam ettiler. Avarlar, Onogurların Kutrigur kolu ile anlaşıp, geri kalan Onogurları ezdiler. Basarabya'daki Antlara saldırdılar. Onları büyük bir yenilgiye uğratarak, Dobruca'yı ele geçirdiler. Avarlar, bu yeni konumlarında, Doğu Roma'ya tekrar elçi yollayarak, yerleşmek için toprak talebinde bulundular. Avar elçisi, bir taraftan da, silah yapımcıları ile temasda bulunuyordu. Doğu Roma, elçiyi tutukladı ve silahlara el koydu. Bu olay, Avar Doğu Roma ilişkilerini bozarak, düşmanlık yarattı.

İustinianos'un (Jüstinyen) ölümü Doğu Roma İmparatorluğunu büyük bir kargaşa içine soktu. Daha doğrusu, mevcut sefalet perişanlığa döndü. İustinianos'dan boşalan tahta 2. İustinos geçti (565 – 578). İustinos, İustinianos'un yeğeniydi ve yakın danışmanıydı. İlk iş olarak, uyruklarına kararlılık ve sağduyu çağrısında bulundu. Devlet borçlarını ödedi, gecikmiş vergileri bağışladı, harcamaları kıstı. Hükümdarlığının ilk yıllarında kilise içindeki ayrılıkçı Monofizitlere (İsa'nın tanrısal olan tek bir doğası bulunduğuna inananlar) karşı hoşgörülü davrandı. Başlangıçta Monofizit grupları birleştirebileceğini ve daha sonra da bunları resmi kiliseye bağlayabileceğini umuyordu.

567 yılında, Dobruca'daki Avarlar, Batıya Ren kıyılarına kadar yağma akınları düzenlemeye başladılar. Frankları yendiler. Lombartlar, çekinerek, İtalya'ya doğru göçmeye başladılar. Avarlar, Hunlardan sonra, ilk defa, tüm Macaristan ovasına hâkim oldular. Aslında, Avarlar kalabalık değildiler. Avarların hâkimiyetindeki topraklarda, Germenlerden boşalan yerlere Slav kabileleri gelip, oturdular. Slavlar, Avarların askerleri haline geldiler. 568 de Lombartlar

İtalya'nın büyük bir kısmını işgal ettiler. Doğu Roma İmparatorluğunun elinde Batı toprakları olarak, sadece, Sicilya, Güney İtalya, Napoli, Roma ve Ravenna kaldı. Diğer taraftan, İustinos, Sasanilerle yapılan barışın koşulu olan yıllık vergiyi ödemeyince, Doğudaki barış da bozuldu.

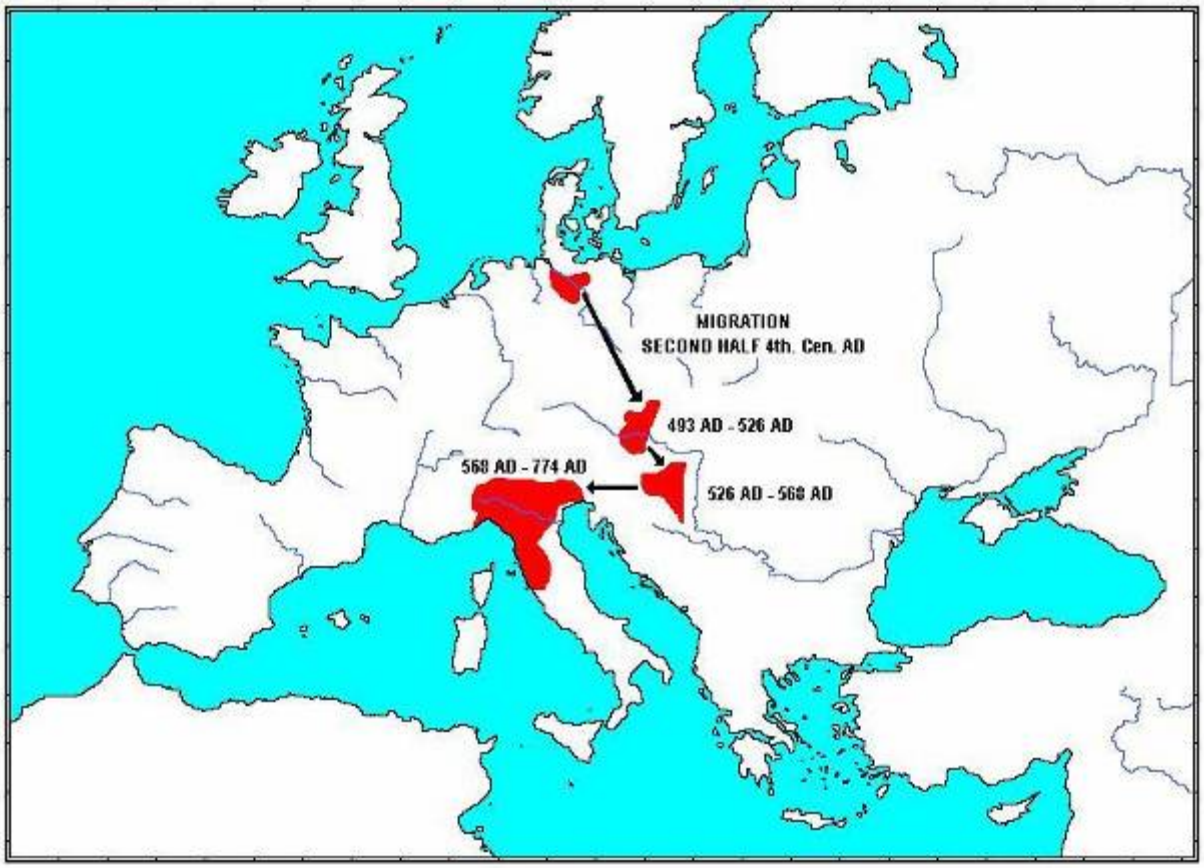

Lombard göçü

Sasaniler, Batıdaki Türk güçlenmesinden ve İpek yolunun denetim altına almasından rahatsızdılar. Ne günü Türk istila orduları İran'a girecek diye bekliyorlardı. İpek yolu ticaretini keserlerse, Göktürklerin ticaretten aldıkları vergi, yani kazandıkları para kesilecekti. Böylece, Göktürkler ekonomik olarak zayıflatılacak ve iç huzursuzluklar doğmasına neden olunacaktı. Bu değerlendirme ile Sasaniler, Soğd tüccarlarından ipek satın alınmasını yasakladılar. Hakikaten bu yasak hem Soğdlu tüccarlara ve hem de Türklere zarar verdi.

İstemi Han, ticaret yasağını kaldırtmak için, Soğdlu tüccar Maniakh başkanlığında bir heyeti elçi olarak, İran'a, yolladı. Sasani hükümdarı Anuşirvan, elçilerin getirdiği ipekleri önce satın alıp, sonra, kararının kesinliğini belirtmek için, onları yaktı. Heyet, İstemi Hanın yanına eli boş dönmüştü. Arkadan yollanan bir başka heyeti de, Sasaniler zehirleyerek telef ettiler. İran'la uzlaşma imkânı kalmamıştı.

Batı Göktürk elçileri Doğu Roma'da

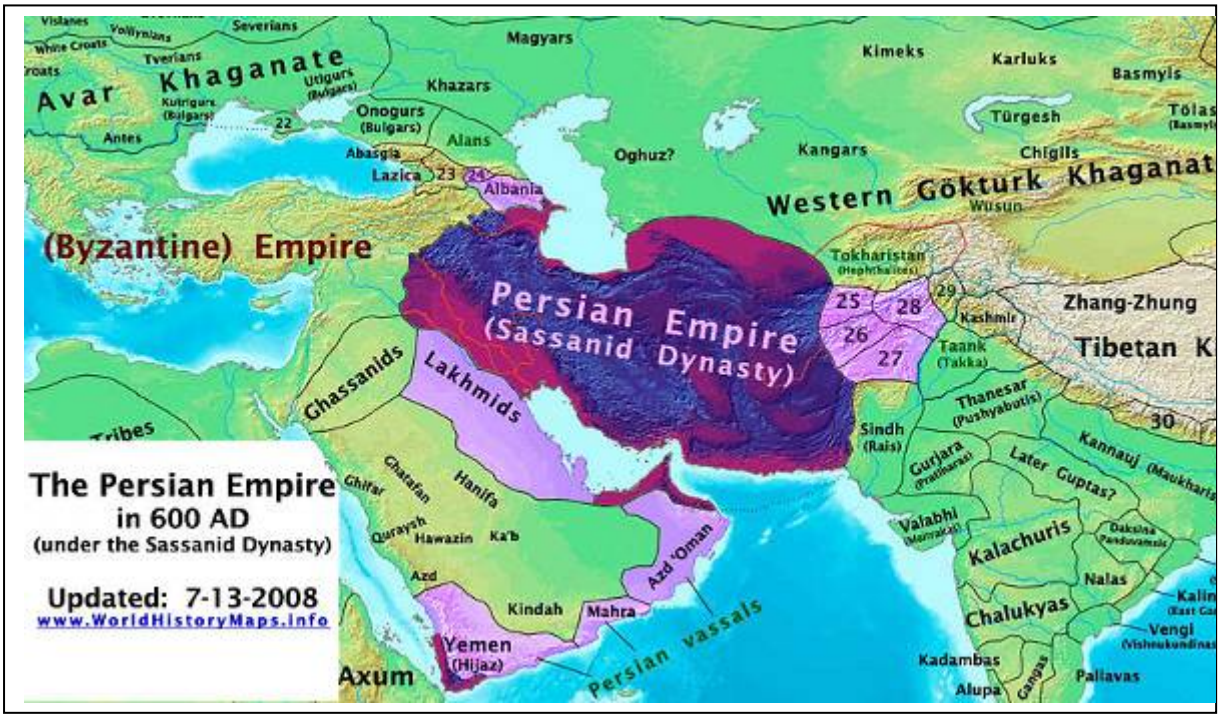

İstemi Han, hem ipek yolunun İran'a girmeden Hazer'in kuzeyinden geçirilmesi ve hem de müşterek bir strateji ile Sasanilere saldırılması konularını görüşmek üzere, Constantinopolis'e, Maniakh yönetiminde bir heyeti, elçi olarak yolladı.

Doğu Roma, Göktürk heyetetine hüsnü kabul gösterdi. Maniakh, Türüklerin (Göktürklerin) İpek yolu ticaretine aracılık etmek, Çin ile Doğu Roma arasındaki ticareti İran'dan, geçirmeden yapmak istediklerini anlattı. Türüklerin gücünden bahsetti. Heftalitlere boyun eğdirilmişti; Avarlar (bir kısım Uar-Hun kabileleri) Türüklerin önünden Avrupa'ya kaçmışlardı. Beraberce, Bizans ve Türükler, Sasanilere saldırabilirlerdi. Türkler, Bizans ile yapılacak bir anlaşmaya sadık kalmayı taahhüt ediyorlardı.

Doğu Roma, bu tip durumlarda, kesin kararını hemen vermezdi. Doğu Roma, Türklerin gücünü değerlendirmek için, karşı bir elçi heyeti yolladı. Bu arada, İustinos (Justinos II), Batı Türüklerine Avarlarla anlaşma yapmayacağına dair teminat verdi. Zaten, Türüklerin yaklaştığını gören, Avarlar, tedirgindiler, yerlerini terk edip, Avrupa içlerine doğru gitmeyi düşünüyorlardı.

Doğu Roma elçisi, Kilikyalı Zamarkos idi. 568 yılında, Tanrı dağları üzerinde Akdağ'da bulunan İstemi Yabgunun karargâhına geldi. İstemi Han, Zamarkos'u çok iyi karşıladı, ona bir Kırgız kızı ikram etti. Elçi, İstemi Hanın karargâhını çok görkemli bulup, etkilenmişti.

İstemi Yabgu, çadırında, gerektiğinde atla çekilebilen, iki tekerlekli altın bir taht üzerine oturmaktaydı. Çadır, sırma işli ipek kumaşlarla kaplıydı. Altın bir yatak, altın ibrikler, kâseler, fıçılar vardı. Elçinin gördüğü gümüş hayvan heykelleri, her sanatçıyı kıskandıracak ustalıktaydı. Sofralarda kullanılan tabak, çatal, kaşık altındandı.

Bu sırada, Türüklerin İran içlerine yaptıkları akınlar devam ediyordu. 569 ve 570 yıllarında Horasan Türük akınlarından kurtulamadı. 571 yılından sonra da İstemi Han, Kafkasya'ya girdi. Kafkasya'daki Türk boylarını ve Alanları kendine bağladı. Ogurlar, kendiliğinden Türük (Göktürk) hâkimiyetini tanıdılar, Onogurlara ve Alanlara ise silah gücü ile baş eğdirildi.

Zamarkos'dan sonra, Doğu Roma daha üç elçisini, birbiri peşinden, Batı Türüklere yolladı. Bu arada, İstemi Yabgu da, 571 yılında Constantinopolis'e Anankast adlı bir elçi yolladı. Ancak, Doğu Roma, Türük (Göktürk) görüşmeleri net bir anlaşmayla sonuçlanamadı.

Doğu Roma İmparatoru 2. İustinos başlangıçta Monofizit grupları birleştirebileceğini ve daha sonra da bunları resmi kiliseye bağlayabileceğini umuyordu. Ama Mart 571'de baskı politikasını başlatarak, tüm kilise mensuplarının imzalamasını istediği Monofizitlik karşıtı uzun bir ferman çıkardı.

Avarlar Macaristan'da

Bu sırada, Kuzeyden, Tuna boylarından Avarlar gelmişti. Avarlar, daha önceki Türk kabilelerinin izlediği yolu izleyerek Rusya steplerini aşmış, Macar ovalarına inerek yerleşmişlerdi. Avarlar, komşu Slav ve Germen kabilelerini egemenlikleri altına alarak, Doğu Roma İmparatorluğunun durduramadığı akınları yapmaya başladılar. Macaristan'a yerleşen Avarlar, araziye hâkim olan stratejik noktalara garnizonlar kurdular. Bunlar, etrafları topraktan tahkimatla çevrili karargâhlar ve yerleşimlerdi.. Bunlara Avar Halkaları dendi. Halkaların içinde ve yakın bölgesinde Avarlar, dışarıda kırsal alanlarda ise Slavlar yaşıyordu. Zamanla, Avarlarla birlikte yaşayan Slav kabileleri, başlarından kendi beylerini kovarak, Avar beylerini bey olarak tanıdılar. Aşağı Tuna'daki, Avar etki alanı dışında kalan Slavlar ise, kendi şeflerine dokunmadılar.

Bu dönemde Avarların Doğu Roma politikası, Batı Hunlarının uyguladığı politikaya benziyordu. 568 yılında, Avarlar Sirminium'a (Mitroviça) saldırdılar ama ele geçiremediler. 565- 602 yılları arasında, Avarların egemenliğindeki Kutrigurlar Dalmaçya kıyılarına kadar uzanan akınlar yaptılar. Avarlar, Constantinopolis'e elçi yollayarak, daha önce, Doğu Roma'nın Utigur ve Kutrigurlara ödediği yıllık vergi ile Mitroviça'yı istediler. Doğu Roma, buna razı olmayıp, Avarlar üzerine ordu yolladı. Ama giden ordu, daha savaşmadan, Avarların çıkardığı savaş gürültülerinden korkarak kaçtı. 574 yılında, Avarlarla Doğu Roma arasında yapılan barışta, Avarlar şartlarını dikte ettiriyorlardı. Ancak, her şeye razı olan Doğu Roma, Mitroviça'dan bir türlü vaz geçemedi. Avarlar da ısrarlı olmadılar.

Doğu Roma ile Türükler (Göktürkler) arasındaki görüşmeler kesin bir sonuca ulaşamadı, Ama bu görüşmeler Doğu Roma ile Sasanilerin arasını daha da açtı. Bu esnada, İustinos (Justinos) Doğu Roma'nın Sasanilere ödemekte olduğu yıllık vergiyi kesti. Sasani elçisini, Doğu Roma'dan kovdu. Sonuç, 572 tarihinde, Ermeni isyanı gerekçe sayılarak, Sasani Doğu Roma savaşları tekrar başladı. 572 ile 574 tarihleri arasında Sasaniler Nusaybin'i kuşattılar, sınırda bulunan müstahkem Dara kenti Sasanilerin eline geçti.

Bu sırada, İstemi Yabgu, Sasanilerden para istiyor, vermedikleri takdirde, Derbent geçidi üzerinden İran'a saldıracağını bildiriyordu. Anuşirvan, para vermedi, Ama Derbent geçidini hem askeri ve hem de yapısal olarak pekiştirdi. Bunu öğrenen, İstemi Han, saldırı düşüncesinden vazgeçti. Aynı zamanda, Sasaniler karşısında başarısız olan Doğu Roma İmparatorunu da eleştirdi.

Şehin Şah

Sasani ordusunun temelini yoksul kesimden devşirilen piyade oluşturuyordu. “ Şahlar Şahı “ olan Sasani hükümdarı, savaşlara ve yönetime fiilen katılırdı. Şahlar Şahının etrafı büyük bir debdebe ile kuşatılmıştı. Çok saygındı, nerede ise kutsal bir kişiliği vardı. Doğu Roma imparatoru “ Basileus “ tan farklı olarak tahta miras yolu ile geçiyordu. Yücelik, adil olmak, kültür, yönetim sanatını ve inceliklerini bilmek, yiğitlik, Sasani hükümdarlarının genel niteliğiydi. Şahlar şahlarının bu özellikleri, İran ve çevre halklarını derinden etkilemiştir. Sasani hanedanı yıkıldıktan sonra da, gelecek kuşaklar, bunu, belleklerinde yaşatacaklardır. Asırlar sonra, bin yılı çıvarında, Firdevsi, yazdığı ulusal destan Şehname’de, Sasani hükümdarlarının bu imrenilecek durumlarını kaleme alacaktır.

Sasani devletindeki adaletin derecesini anlatabilmek için şu hikâye naklolunur. Bir Sasani şahı, yetkililerin halkın doğrudan sultana başvurulmasını engelleme ihtimaline karşı önlem olarak, çok uzun bir zincire bağlı çan astırır. Yedi buçuk yıl çan hiç çalınmaz. Sonunda çan çalınır, çalan uyuz bir eşektir. Eşeğin sahibi bulunarak, hayvana iyi bakması sağlanır.

Sarayın hükümranlığını yöneten idari kadro, inceden inceye ölçülüp biçilmiş kuralları ile ve bu kurallara harfiyen uyması ile temayüz etmiştir. Bu idari kadro da bir kast teşkil ediyordu. Velhasıl, İran, Perslerden Parthlara ve oradan Sasanilere uzanan ve sağlam bir devlet geleneği olan, ilkeli bir devlettir. Sasaniler, bu devlet geleneğini taçlandırmışlardır. Bu adil ve yüce yönetimin oluşabilmesinde, Zerdüşt din ve düşüncesinin etkisi ve katkısı unutulmamalıdır.

Sasani İmparatorluğunda herkesin, her ayın ilk yedi günü içinde, hükümdara ve devlet yetkililerine şikâyetlerini bildirme hakkı vardı. İmparator yılda iki gün bütün halka açık toplantı düzenlerdi. Bu toplantılara herkes davetliydi ve herkes girebilirdi. Toplantıya girişi engellemek, Tanrı’ya ve devlete karşı en büyük suçlardan biri kabul edilirdi. Şikâyetler alındıktan sonra, yargılama başlardı. Yargılamaya, hakkında şikâyet varsa, İmparatorun

kendinden başlanırdı. Dinsel lider, bu toplantılarda, İmparatorun yanında baş yargıç olarak yer alırdı.

Hakkında şikâyet olan İmparator, başyargıcın önünde diz çökerek, ufak bir konuşma yapardı.

“ Hükümdarın suçu Tanrı’nın gözünde bütün suçların en büyüğüdür. Çünkü Tanrı hükümdara, adaletsizliklere karşı halkını koruma görevi vermiştir. Eğer hükümdar halkına haksızlık yaparsa, halk da ateş tapınaklarını yok etme, mezarları çiğneme hakları olduğuna inanırlar... Ben sade bir kulum, yarın senin Tanrı’nın önüne çıkacağın gibi burada senin önündeyim. Tanrı’nın yanını tutarsan, Tanrı da seni tutar. Hükümdarın yanını tutarsan, Tanrı seni cezalandırır. “

Sonra şikâyet incelenir, hükümdar haksız bulunursa, haksızlık düzeltilirdi. Eğer hükümdar haklı çıkarsa, bu defa davacı cezalandırılırdı. Dava bitince, hükümdar tahtına oturur ve baş yargıç olarak diğer davalara bakardı.

Sasani İmparatorları, şifahi emirler yerine yazılı emir verilmesini gelenek haline getirmişlerdi. Bu uygulamada haksızlık ve yanlışlık yapmama isteği, açıkça ortaya çıkmaktadır. Sasani hükümdarı emir verince, sekreteri hemen onu yazar ve bir başka memur da kontrol için emri deftere geçirirdi. Emir sekreter tarafından anında yazılır ama deftere aylık olarak kaydedilirdi. Ay sona erince, emirlere İmparator mührü vurularak arşivlenirdi. Emrin orijinali ise, İmparator mührünü taşıyan memura verilirdi. O da emri mühürleyerek, uygulayıcı memura yollardı.

Sasani İmparatorunun yazılı ve mühürlü emri, devlet bürokrasisi tarafından tekrar ele alınarak ağdalı bir tarzda yeniden yazılırdı. Bu yeniden yazılmış emir mühür taşıyıcısına yollanırdı. Mühür taşıyıcısı orijinal emir ile yeniden yazılmış emri karşılaştırarak, uygun olup olmadığını kontrol eder ve eğer uygunsa İmparator’a sunardı. İmparatorun onayından sonra ağdalı üslup ile yazılmış olan emir, İmparatorun huzurunda mühür taşıyıcısı tarafından mühürlenirdi. Ancak, bütün bu bürokratik işlemlerden geçmiş olan emirler, yürürlüğe girerdi.

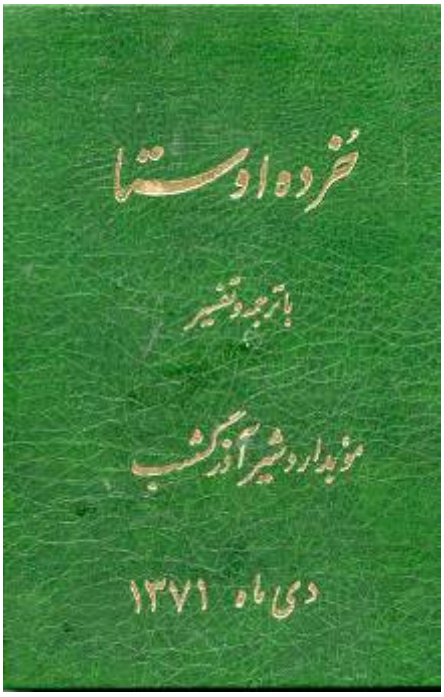

Avesta

Sasani İmparatoru içkili iken herhangi bir emir verirse, bu emir de anında yazıya geçirilirdi. İmparator kendine geldikten sonra, genel olarak sabahları, bu emirler okunur, eğer İmparator uygun bulursa, formaliteler başlardı. Böylece hata yapılmasının önüne geçilmeye çalışılırdı.

Sasani yönetimi altında, Zerdüştlük bir miktar değişmişti. Artık Persler ve Parthlar zamanından farklıydı. Monarşiye sıkı sıkıya bağlı resmi İran dini haline gelmişti. Din adamları, olabilecek en hiyerarşik yapıda örgütlenmişlerdi. Her yerde ateş tapınakları bulunuyordu. Zerdüşt dini, ruhban sınıfının çabaları ile yeni bir alfabe oluşturdu. Bu arada diğer tek tanrılı dinlerin kutsal kitapları ortaya çıkmıştı. Zerdüşt dininin kutsal kitabı Avesta, M.S. 100 yılı çıvarında başlayan çalışmalarla, III cü asırda bitirilebilmiş ve diğer kutsal kitaplarla yarışmaya başlamıştı. Yeni alfabe, Avesta’nın dev mirasına kondu. Ama iş işten

geçmişti, Zerdüşt dini Hıristiyanlıkla yaptığı mücadeleyi kaybetmişti. Zerdüşt dini, bilim ve hukuk adına büyük bir birikimdi. Ancak, İran ulusal dini olarak kalmış, İran dışındaki insanların yüreklerine hitap etmenin yollarını aramamıştı. Bu durumda, Yahudilik ve özellikle Hıristiyanlık karşısında, daha az anlaşılır (net olmayan), kemikleşmiş (değişime açık olmayan) bir durumda kalmış ve devrin insanlarının yeni sorunlarına yanıt vermekte yetersiz kalmıştı.

Zerdüşt dininin diğer tek tanrılı dinlerle olan mücadelesini kaybetmesindeki bir diğer etken de, değişen mücadele ortamına uyamamasıydı. Zerdüşt dini, uzun bir zaman diliminde, çok tanrılı dinlerin hoş görü ortamında yaşamış ve bu hoşgörü kuralları içinde hareket etmişti. Yahudilik ve Hıristiyanlığın, yani diğer tek tanrılı dinlerin, katı ve benden başka tanrı yoktur düsturuna adapte olamadı. Zora, zor ile karşılık vermekte gecikti. Zora başvurduğunda ise geç kalmıştı. Gücünü kaybeden Zerdüşt dininin karşısına, İran topraklarında III cü yüzyılda doğmuş bir başka din, " Mani " dini çıkmıştı. Manicilik çok zulüm görmesine karşın, gittikçe gelişerek, anlatılan dönemde artık Zerdüşt dini kadar güçlüydü.

Mani dini, tüm dinlerin bir karışımı olduğunu iddia ediyordu. Bu söylem, onun yaygınlaşmasında rol oynamış olmalıdır. V. yüzyılda, Mani dini yalnız Sasani imparatorluğunda değil, Kuzey Afrika'da, Mısır'da, Roma ve Constantinopolis gibi büyük kentlerde (az sayıda), Orta Asya'da yayıldı. Mani dini, İslam hâkimiyetine kadar yaşayacak, ondan sonra yavaş yavaş marjinal duruma düşecektir. XIII cü yüzyılda bile Mani dininin varlığı duyulacaktır.

Sasani topraklarında, pek çok din birlikte yaşıyordu. İranlı olmayanlar arasında Nasturilik hızla yayılıyordu. Zerdüşt dini, Mani dini, Nasturilik (Hıristiyanlık), Budizm bir arada, iç içeydi. V. yüzyılın sonlarında, yeni bir din, " Mazdekçilik " bu dinler kervanına katılmıştı. Mazdekçilik, diğer dinlerden farklı olarak, sosyal bir protesto niteliği taşıyordu.

Şamanlık, Zerdüşt, Mani derken, İran topraklarında ve İran etkisinde kalmış Orta Asya'nın bir bölümünde, eski bir inanç, insanların içine iyice işlemişti. Gerçekliğin iki yönü vardı. Biri görülebilinen Gökyüzü idi. Diğeri olağan algılarımızla göremediğimiz Gökyüzü (cennet) idi. Bu dünyada yaptığımız ibadet ve erdemli işler, göremediğimiz Gökyüzünde tekrarlanıyordu. Ancak bu sayede her şey gerçeklik ve ebedi bir anlam kazanıyordu. Bu, halka mal olan düşünce, ilerde göreceğimiz gibi, Müslümanlıktan sonra da yaşamaya devam edecek, Şii düşüncesini ve özellikle İsmailileri çok etkileyecektir.

İustinos, Sasani savaşının kötü gidişine çok üzülüyordu, sonunda akli dengesini yitirdi. İustinos'un karısı Sofi, Sasanilere 45.000 altın ödeyerek bir yıllık bir silah bırakma yapmayı başardı. 575 tarihinde, bir yıllık süre bitip, savaş yeniden başladı. Sasani İmparatoru Anuşirvan, Erzurum'u geçti, Kapadokya'ya girdi, Sivas kentini yaktı. Bir ara, Doğu Roma ordusu, Malatya önlerinde Sasanileri bozguna uğrattı. Ama Sasaniler güçlüydü, bu Sasani yenilgisi taktik bir yenilgi olarak kaldı.

Doğu Roma, Türüklerin (Göktürklerin) Sasanilere saldırarak savaşa girmesi için çalışıyordu. 576 yılında, elçi Valentinos, Türükleri ikna etmeye gitti. İstemi'nin oğlu Türk Şad (Tourxanth) ile görüştü. Göktürkler, Doğu Roma'nın Avarlarla yaptığı sulha ve anlaşmaya çok kızıyorlardı. Türk Şad, Valentinos'u azarladı. " Kölelerimiz Uar-Hunlarla (Avarlar) başa çıkamıyorsunuz; Gelip onları atlarımıza çiğneteceğiz ", dedi. Ama Türüklerin muhalefetine rağmen, Avar Doğu Roma işbirliği bir süre daha devam etti.

Bu sırada İstemi Han öldü. Bizans elçisi de, Türkler gibi yanaklarını kesip, kanlı gözyaşları akıttı. İstemi'nin yerine Yabgu olarak Tardu geçti. Tardu ile görüşen Valentinos, bir de ondan Avarlar için azar işitti. Tüm bu gelişmeler sonunda, Doğu Roma Batı Türük anlaşması gerçekleşmedi, tersine Türükler Doğu Roma topraklarına yağma akınları düzenlemeye başladılar.

Türüklere bağımlı Utigurlar, Kırım'a girdiler. 576 yılında Doğu Roma için çok önemli bir kale olan Kerç, Utigurlar tarafından kuşatıldı. Bu sırada, Doğu Roma'nın başı, aşağı Tuna'da oturan Slav kabileleri ile de dertteydi. Slavları cezalandırma işini Avarlar üstlendiler ve bunu yaptılar.

Hazar

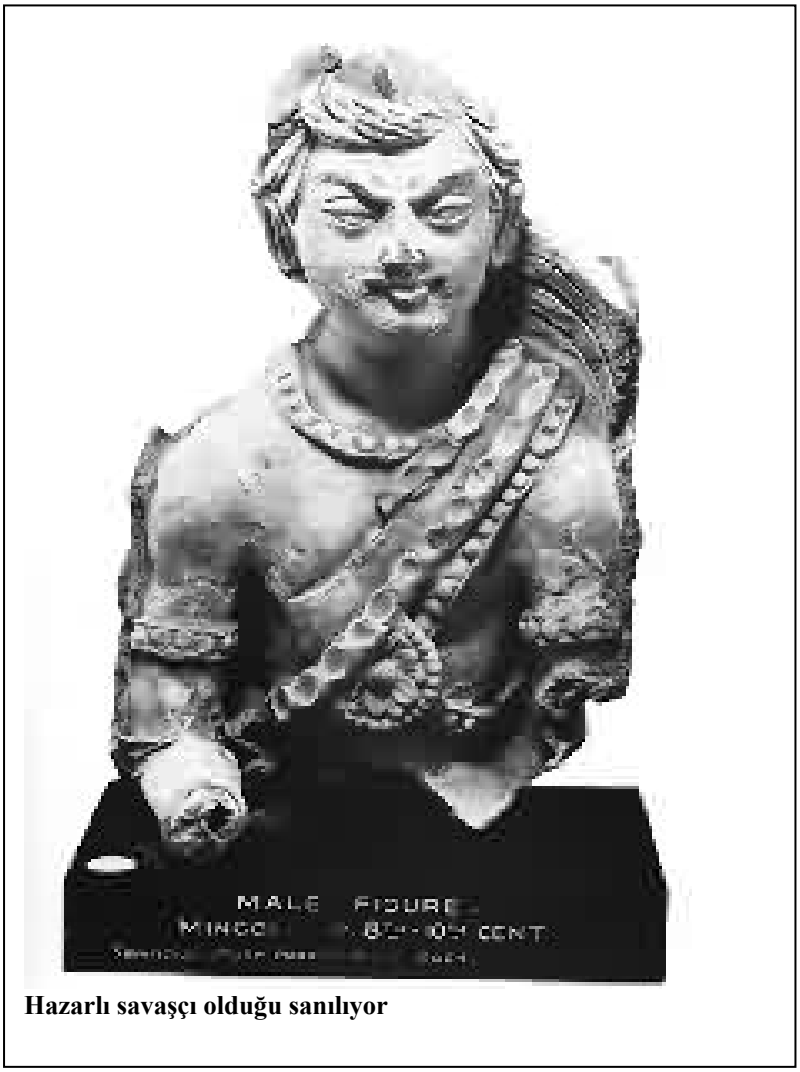

Hazarlı savaşçı olduğu sanılıyor

Bu dönemde, Hazar adından bahsedilmeye başlanmıştır. Hazarların kökeni hakkında çok değişik görüşler ve tartışmalar vardır. Ancak, hiç bir köken teorisi ispatlanabilmiş değildir. Hazarlar, Orta Asya'dan göçmüş Türklerdendir. Ama hangi Türk topluluğundan gelmişlerdir. Daha önce sözü edildiği gibi, Rhetor, Kafkasya'nın kuzeyinde, 570 tarihlerinde 13 göçebe topluluk olduğunu söylemiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu değişik adlı Türk topluluklarıdır. Bazı tarihçiler, yere ve Hazerlere adını veren topluluğun Akatzirler olabileceğini söylerler. Ama Hazarların başlangıcı, Sabarlar da olabilir. Hazarlardan söz edilmeye başlandıktan sonra, Semender, Belencer, Sabar, Saragur, Utigur, Ogur gibi boyların adlarından artık söz edilmez olmuştur. Kırımdaki Kerç kalesi alındıktan sonra, Göktürklerin, Sabar, Ogur ve Onogur boylarını birleştirerek, Kazar (Hazar) adında, kendine bağlı bir birlik kurmuş da olabilirler. Çin kaynakları da Göktürklerin " K'o-sa (Hazar) boyundan bahseder.

Hazarların orijini gibi, Hazarların başındaki hükümran ailenin kimliği konusunda da, değişik fikirler ve tartışma vardır. Hükümdar ailesinin Aşina soyundan geldiğini söyleyen tarihçiler olduğu gibi, bunu Uygurların bir boyuna bağlayanlarda vardır. Kağan ailesi Aşina'dan gelse bile Hazar halkının büyük çoğunluğu, Göktürklerden ayrı bir topluluk olan Ogur Türklerinden gelmektedir.

Türklerle, Hazarlıların ortak bir dil konuşamadıkları " İstahri " tarafından bildirilmişti. Bunun temel nedeni Bulgar ve Ogurların konuştukları dilin, öteki Türklerin dilinden " z " yerine " r " , " ş " yerine " l " kullanmaları ile ayrılmasıdır.

Sasani savaşı, İustinos'dan sonra İmparator olan Tiberios (578 – 582) ve Maurikios (582 – 602) zamanında da devam etti. 579 yılında Hüsrev Anuşirvan ölünce, Sasani devletinde taht kavgaları başlattı. Bu iç çekişmeler, Doğu Roma lehine bir durum yarattı. Savaşın seyri Doğu Roma İmparatorluğunun lehine döndü. Doğu Anadolu, Dara müstahkem mevkii dâhil Sasanilerden yani İran'dan geri alındı.

Anuşirvan diye anılan I. Hüsrev, uzun saltanatı boyunca Sasani İmparatorluğunu güç ve kudretinin zirvesine çıkardı. Onun döneminde Sasani İmparatorluğu iyice büyümüş ve hatta 570 yılında Yemeni alarak geniş bir alana yayılmıştı. Daha önce anlatıldığı gibi, Anuşirvan İstemi Hanın kızı ile evlenmişti. Bu evlenmeden doğan ve " Türk-zad " (Türk'ten doğma) denilen oğlu IV. Hürmüz, Anuşirvan'ın halefi olacaktı.

581 yılında, Türük (Göktürk) Büyük Kağanı T'a-po, yerine oğlu Anlo'nun değil, abisi Mu-kan'ın oğlu T'a-lo-pien'in büyük Kağan olmasını vasiyet etmişti. Ama T'a-po ölünce, aile meclisi, vasiyeti tutmayıp, annesi asil değil gerekçesi ile T'a-lo-pien'i Kağan seçmediler. Bu kararı Doğu Kağanı İşbara da destekledi. T'a-po'nun oğlu Anlo tahta çıktı. Anlo Kağan olunca, T'a-lo-pien kendine bağlı boylarla, isyan etti. Bunun üzerine, Anlo Kağanlıktan feragat etti ve İşbara Kağan oldu. T'a-lo-pien, İşbara'nın Kağanlığını tanıyarak, yeni bir unvan aldı. Bundan sonra, T'a-lo-pien'e Apo Kağan denecekti.

Türüklerin yayılmasını aslında hiçbir şey durduramıyordu. Hâkimiyetlerini Moğolistan'dan tüm Türkmenistan'a, Hazar Denizinin batısına, Afganistan'a, Kuzey Hindistan, Keşmir ve Kandahar'a kadar genişletmişlerdi. İmparatorluk artık Kore ve Mançurya sınırından Karadeniz'e kadar bütün bozkırı kaplıyordu. Bu geniş topraklara komşu olan bütün yerleşikler Türük saldırılarından nasiplerini alıyorlardı. Türkler kuzeyden bir karabulut gibi yerleşiklerin üzerine çökmüşlerdi.

Sui Hanedanı

Çin'de, M.S. 581 yılında, kuzeybatıdan bir General, Çin'i birleştirerek Sui hanedanını kurmuştu. Sui hanedanı M.S. 581 ile 618 yılları arasında tahtta kaldı. Böylece yeni bir imparatorluk dönemi başlamış oldu. Sui hanedanı ile onu takip eden T'ang hanedanı arasındaki ilişkiler, daha önceki Ch'in (Çi) ile Han hanedanları arasındaki ilişkilere benzer. Sui hanedanı, Çin'i yeknesak bir temele oturtmaya çalışmıştır. Birinci Sui imparatoru Wen Ti, kuzey Wei'de kullanılmakta olan toprağın eşit tahsis sisteminin düzeltilmesi, mevcut vergilerin indirilmesi, vergi toplamanın adil bir yapıya kavuşabilmesi için nüfus sayımı yapılması gibi, bir seri ekonomik reform yapmıştır. Her vergi mükellefi olabilecek erkeğe, toprak ihsanında bulunuldu. Bu tahsis edilen toprağın bir bölümü, mükellef 60 yaşına gelip vergi ödeme yükümlülüğünden kurtulunca geri alınıyor, bir kısmı da mükellefin varislerine kalıyordu.

Sui hanedanı ile birlikte, Kuzey devletinin zaferi tescil edilmişti. Zaten, baştan beri, Kuzey askeri bakımdan daha güçlü ve daha hareketliydi. Kuzey hükümdarları genellikle, savaşçı kavimlerden geliyorlardı. Durmadan göçebelerle ve zaman zaman Güneyle savaşarak bileniyorlardı. Kuzey ve onun göçebelerle olan ilişkileri, bürokrat sınıfı yani " memur kökenli

toprak lordu " aileleri de değiştirmişti. Müzikte, giyimde, gündelik hayatın pek çok unsurunda Kuzeyin adetleri benimsenmişti. Bürokrat ailelere, baştan yabancı olan ama sonradan Çinlileşen pek çok yeni aile katılmıştı. Göçebelerin Ak budun sınıfı, Çin bürokrasisini etkileyerek, onlarda da bir asalet hissi uyanmasına sebep olmuştu. Büyük bürokrat aileler kendilerini diğerlerinden üstün görüp, artık sadece kendi aralarında ve sarayla evleniyorlardı. Bürokrasi, eskiden asker olmayı pek içine sindiremezdi. Ama göçebelerle yapılan savaşlar ve yabancı imparatorlar, bu hissi de değiştirmişti. Artık, bürokrat aileler, askeri görevler üstlenmeyi ve savaşmayı istiyorlardı.

Wen Ti

Sui için en önemli sorunlardan biri, Kuzey ve Güney Çin arasında oluşmuş olan farktı. Kuzey ve Güney Çin, 350 yıl birbirlerinden ayrılmış olmaları sonucunda farklılaşmışlardı. Gündelik hayatta konuşulan dil değişmişti. Bugün bile Nankin ve Pekin yüksek Çincesi arasında farklar sezilir. Suiler, Çin'in yeknesak bir hale gelmesi için ilk adımları atmışlardır.

Bir diğer önemli sorun, kırsal kesimin nüfus yoğunluğunun, yer yer çok değişken olmasıydı. Batıda nüfus azdı. Batının büyük toprakları, kuzey doğunun ufak topraklarından daha az ürün veriyordu. Güneyde yaşayan köylüler, kendilerinin Batıya yollanacağından korkmaya başladılar. Bunlar, eski imparator ailesi olan To-baların yönetiminde, pek çok isyan çıkardılar.

Wen Ti'nin ölümü, ihtiraslı oğlu Yang Ti nedeniyle zamansız oldu. Yang Ti'nin büyük projeleri ve askeri hedefleri vardı. Projelerinin bazıları üretken projelerdi. Örneğin, Huang Huai ve Yangtze nehirlerini birbirine bağlayıp, kuzeyi güneye birleştiren büyük kanal üretken bir projeydi. Bu kanala imparator kanalı dendi. Eskiden beri nehirleri birbirine bağlayan ufak kanallar vardı ve gemiler güneye kadar gidebiliyorlardı. Fakat bu gemiler büyük yük gemileri değildiler. Şimdi 500 ve hatta 800 ton yük alabilecek büyük mavnaların geçebileceği bir kanal yapılmıştı.

Konfüçyus öğretisi yayan mektepler tekrar açıldı. Memurlara uygulanan imtihan sistemi tekrar kondu. Bürokrasi Konfüçyus'a sahip çıkıyor, öğreti tekrar yaygınlaşıyordu.

Yang-ti zamanında dış siyaset, P'ei Chü (Pey Cü) tarafından yönetiliyordu. Bu devirde Orta Asya ve Batı Asya için bilgilerimizi, P'ei Chü'nün yazdığı eserlere borçluyuz. P'ei Chu, Çin'de bir sanat haline gelmiş olan entrikanın üstatlarından biriydi. Çeşitli Türk kabilelerini birbiri

aleyhine komplolar kurup, kışkırtarak ve onları birbiri ile vuruşturarak, güçten düşürtmeye girişti.

Büyük Kanal

Yang Ti

Türük İmparatorluğu kuşkusuz uçsuz bucaksızdı. Ama Çinliler bu imparatorluğa korku ile baktıkları günleri geri bırakmışlardı. Kendi geleneksel dış siyasetlerini büyük bir sabırla sürdürüyorlardı. Bu siyasette kural askeri savaşın yanı sıra aynı şiddetle ve hiç bıkmadan diplomatik çabayı da sürdürmekti. Türükler bu durumun farkındaydılar ancak önlemeğe güçleri yetmiyordu. " Çin halkı çok kurnaz olup, nifak sokucu, ayartıcı ve rüşvetçidir… Bu halk büyük kardeşi küçük kardeşe düşürür… Bey ile halkın arasını iftiralar atarak açar…"

581 yılında, Çin'de Sui Hanedanlığı kurulup, Çin'in birliği sağlandıktan sonra, İmparatorluk ipek yolunu denetimi altına almaya girişti. Çin'in en önde gelen asker ve devlet adamları, Türüklerin (Göktürklerin) gevşek konfederatif yapıları içindeki çeşitli beyleri birbirine düşürerek, Türükleri zayıflatmayı, en iyi siyaset olarak görülüyorlardı. Yabgu Tardu'nun, Kağan İşbara'dan daha büyük bir askeri gücü vardı. Ama siyasi konumu daha alt bir düzeydeydi. Dışarıya karşı birlik halinde görülseler bile içlerinde karşılıklı kıskançlık ve düşmanlık vardı. Bu durumu değerlendiren Çin kararını verdi.

Çin, Yabgu unvanlı Tardu'ya kurt başlı tuğ yolladı. Hâlbuki kurt başlı tuğ, Ötüken'de oturan Büyük Kağanın egemenlik simgesiydi. Çin, Tardu'yu büyük Kağan olarak algılıyordu. Çin sarayında da, Tardu'nun elçilerine, İşbara'nın elçilerinden daha üst protokol mevkii verildi. Aşina soyunun bu iki hükümdarı arasında var olan çelişkilerin tohumları yeşertilmişti.

582 tarihinde İşbara Çin üzerine yürüdü. Yabgu Tardu ise bu seferde, Büyük Kağanın yanında yer almadı. Bu hem Çin ile olan dostluğunu gösteriyor ve hem de bağımsızlığını belgeliyordu.

Çin seddi

T'a-po'nun 580 tarihli Pekin seferi sonunda, kendine Chou Hanedanından prenses Ts'ien Kien eş olarak verilmişti. Kağan ölünce, bu prenses, Türk adetleri gereği, Kağan İşbara ile evlendi. Aynı prenses İşbara'dan sonra K'i-min Kağanın da karısı olacaktır. Yabgu Tardu'nun katılmadığı 582 Çin seferinde, İşbara ve Apo Kağanlar, biraz da prensesin yani Chou Hanedanının öcünü almayı düşünüyorlardı. Ama sefer başarılı olmadı. Çin, seferden sonra, ticareti engelledi. Çin kentlerinde ayrıcalıklı durumda ticaret yapan 10.000 Türük uyruklu taciri kovdu. Engellenen ticaret, Bozkırda kargaşa çıkarır. İşbara ile Apo'nun arası açıldı ve birbirlerine düştüler. Çin, Apo'ya İşbara'dan ayrılıp, Çin ile dost olan Yabgu Tardu ile birleşmesini önerdi. Apo, Tardu'nun yanına gitti ve onun da desteği ile İşbara'ya karşı savaşmaya başladı. Ama başarı sağlayamadı. Artık, Türükler kendi aralarında can düşmanı olmuşlardı.

583 yılına gelindiğinde, Çin'in ticareti engellemesi Türükler arasında problemleri arttırıyordu. O yıl bir de büyük bir kıtlık oldu. Türk kabileleri, açlıktan ölmemek için, ölü kemiklerini ezerek yemek zorunda kaldılar. Hemen peşinden veba geldi. Bu sırada, Kağan İşbara, Apo yanlısı boyları cezalandırıyor, onlar da kaçarak Çin'e sığınıyorlardı.

Çin Sui hanedanı İmparatoru Yang-Ti, bir yandan Göktürlkler ile işbirliği yaparken, bir yandan da Çin seddini tamir ettiriyordu.

Avarlar techizatlanıyor

Flavius Tiberius 574 – 582 yullarıu arasında Doğu Roma İmparatoruydu. General Maurikios da 578'den beri doğudaki imparatorluk kuvvetlerinin komutanı idi. Maurikios İranlılar karşısında kazandığı başarılar sonucunda İmparator II. Tiberios'un ardılı seçilmişti 582'de ağır bir hastalığa yakalanan Tiberios, ölümünden bir gün önce, Maurikios'a taç giydirdi. Maurikios 5 Ağustos 582'de imparator oldu ve Tiberios'un kızı Konstantina'yla nişanlandı. Maurikios 582–602 yılları arasında Bizans imparatorluğu yaptı.

583 yılında, Batıda da, Macaristan'da oturan Avarların bir kısmı, kaçarak Doğu Roma'ya para kazanmaya gidiyorlardı. Bunlar, Doğu Roma ordusunda, hemen, paralı asker olarak görevlendiriliyorlardı. Bu kaçakların, Doğu Roma'ya Sirmium (Mitroviça) üzerinden gittiğini ileri sürerek, Avar Kağanı Bayan Kağan, Avar ve Slav müşterek ordusu ile Doğu Roma'nın en önem verdiği kalelerden biri olan Sirmium'a saldırıp, kenti kuşattı. Sirmium bir süre direndi, ama gittikçe gücü azalıyordu. Sonuna doğru, Bayan Kağan, kent halkının şehri bırakarak, sırtlarındaki tek giysi ile dışarı çıkmalarını buyurdu. Böylece, Avarlar ganimeti kan dökmeden yağmalamış oldular. Artık, Avarlar Adriyatik kıyılarına kadar geliyorlardı. Sirmium'dan sonra Avarlar birkaç Roma kentini daha kuşattılar. Köylülere iyi davrandılar. Onların ekip biçmeye devam etmelerini istediler. Ürünün yarısını vergi olarak almakla yetindiler. Üretimden pay almak, Avarlara yağmadan daha iyi gelmişti. Ama kuşatılan kentleri alabilmek için de, çevresini yakıp, yıkmak gerekiyordu. Avarların elinde modern kuşatma makineleri yoktu. Sorun, Apiaria kentinin makine ustası Buzas'ın Avarlara kuşatma makineleri yapmayı öğretmesi ile çözümlendi. Sirmium elden gidince ve bu gelişmeler olunca, Doğu Roma, Avarlara üç yıldır ödemediği haracı vermeyi kabul etti. 240 bin altın ödedi.

Çin’e Bağımlılık

584 yılında, Çin İmparatoru, Şansi'nin batısına geldi. Bu arada, yaklaşık 10.000 kişiden oluşan üç Türk boyu, Tardu'nun yanından ayrılarak, yerleşmek üzere Çin'e gitmişti. Tardu Yabgu, Çin İmparatorunun yanına gidip, ona bağımlı olduğunu bildirdi.

Ötüken de durum hiç iyi gitmiyordu. Ticaret yasağı, kıtlık, açlık, veba, kaçıp Çin'e sığınan boylar, merkezi Göktürk devletini iyice zayıflatmıştı. İşbara bunlar yetmezmiş gibi, Batıdan Batı Göktürklerinin, Doğudan Kitayların baskısı altındaydı. İşbara'ya Çin himayesine girmekten başka çare kalmamıştı. Biat törenleri için, Çin'i temsilen, General Ç'ang-sun Şeng, İşbara'nın karargâhına geldi. Davranışları ve sözleri Büyük Kağanı aşağılıyordu. İşbara, Çin İmparatorunun oğlu ve kölesi olmayı kabul etti. Ama Çin'e bu yetmezdi. Çin, Türkleri Çinleştirmek istiyordu.

Yine 584 yılında, Doğu Roma topraklarında, Avar - Slav akınları devam ediyordu. Slavlar, Avarlardan savaşmayı ve kendi güçlerine güvenmeyi öğrenmişlerdi. Suriyeli Piskopos Johannes bu konuda şöyle yazıyordu: " eskiden ormanlardan çıkmaya cesaret edemezken, Avarlar sayesinde savaşa alışan ve altın, gümüş, at sürüsü sahibi olan Slavlar ".

Doğuya, Çin sınırına dönersek, 585 yılında, İşbara'nın Çin İmparatoruna yazdığı mektup şöyledir: " Şimdi oğlum, sarayınızda bulunacaktır. Size, her yıl, hediye olarak göksel atlar sunulacaktır. Her gün, sabahtan akşama kadar, sadece sizin buyruklarınızı dinleyecek, başka kimsenin buyruğunu dinlemeyeceğim. Ancak, giysilerimizin önlerini kesmeye, omuzlarımızda dalgalanan saç örgülerimizi çözmeye, dilimizi değiştirmeye ve sizin adet ve yasalarınızı kabul etmeye gelince, bizim adet ve geleneklerimiz o kadar eskidir ki, ben şimdiye kadar bunları değiştirmeye cesaret edemedim ".

İşbara ve Türk kabileleri açısından bağımlılık tamamdır da, iş adetleri terk etmeye gelince, buna razı olmak zordur. Daha sonra, 612 yılında yayınlanmış olan bir iç ferman bakarak, pek çok şeyin değiştiği ve Türklerin Çinleşmeye başladığı görülür. " Eskiden ülkemiz, sınırda, vahşi bir bölgede bulunduğundan, omuzlarımızda dalgalanan saçlarımız vardı ve giysilerimizi soldan ilikliyorduk. Şimdi, Sui büyük sülalesinin hâkimiyeti altında, evren barış ve birlik içindedir. Avam kişiler ve onların üstleri, herkes, saç örgülerini bozmalı. Çin usulü saç biçimi yapılmalı, giysileri soldan iliklemekten vazgeçilmeli ". Bunu duyan Çin İmparatoru sevinmişti. Çin adetlerini almak için, vahşi adetlerini terk ettiler diyordu.

Bu sırada, Batıda, Göktürk akınları İran üzerinde yoğunlaşmıştı. Tardu'ya bağlı, aynı soydan (Aşina) gelen bir şef, Şaba, İran içlerine girdi. Ama ünlü Sasani komutanı Bahram-i Çupin'e

yenilerek, öldürüldü. Bu sırada, Bahram-i Çupin, isyan ederek, Sasani hükümdarı Ormuzd'u tahttan indirdi ve gözüne mil çekerek kör etti. Ormuzd'un yerine, Sasani tahtına, oğlu Hüsrev-i Parviz geçti. İran'da Bahram ile Hüsrev arasında iç savaş başladı. Doğu Roma Hüsrev'i, Türükler (Göktürkler) Bahram'ı destekliyorlardı. Bahram'ın ordusunda Türkler de vardı.

Husrev II

Batıdaki Türkler arasında, Zerdüşt, Buda ve Hıristiyanlık dinleri oldukça yayılmıştı. Soğdıyan'daki Türkler arasında, 560 lardan itibaren, Nasturilik hızla yayıldı. Bugün müzelerde, Nasturi alfabesi ile yazılmış, Türkçe kitaplar vardır.

Sasani iç savaşının sonunda, Bahram yenildi, askerleri Hüsrev tarafından esir alındı. Hüsrev esirleri fillere ezdirerek öldürttü. Bu arada, Doğu Roma himayesinde olan Hıristiyanlar, ölümden kurtularak, Doğu Roma'ya yollandılar. Hıristiyan Türkler de çocukluklarından beri, alınlarına haç yaptıkları için, ölümden kurtulup, Doğu Roma'ya teslim edildiler. Alınlarındaki haç, onları sâri hastalıklara karşı korusun diye, daha çocuk yaşta iken yapılmıştı.

Doğu Göktürkler de (Doğu Türükler de) ise, Büyük Kağan İşbara 587 yılında öldü. Yerine kardeşi Ye-hu Kağan geçti. Artık, hem Doğu ve hem de Batı Türük Kağanları Çin ile dost ama birbiri ile düşmandılar.

Bu sırada, Apo Kağan, Tardu Kağanın desteği ile Doğu Türükleri üzerine akınlar yapmaya devam etti. Apo'ya bağlı boylar bir süre sonra bölündüler. Bir kısmı, Ye-hu kağanın saflarına katıldı. Bir kısmı da Apo ile birlikte mücadeleyi sürdürdü. 587 yılında Apo Kağanı, Ye-hu Kağan tutsak aldı. Apo'ya bağlı kalan boylar, Tardu Kağanın torununu " Ni-li " adıyla, kendilerine yeni Kağan seçip, mücadeleye devam ettiler.

Savaşlar sırasında, Ye-hu Kağan öldü. Yerine, İşbara'nın oğlu Tu-lan, Kağan seçildi. Ye-hu'nun oğlu Tu-li ise, bunu kabul etmeyerek, Kağan olarak Doğu Türüklerin Kuzey bölgelerini yönetmeye başladı.

En Batıda, İspanya'da, Vizigot kralı Arius'cu Recaredo, 589 yılında Katolikliği kabul etti. Bundan sonra, İspanyol-Romalılar birbirlerine yaklaşıp, kaynaştılar. Bu birleşmenin peşinden Roma kültürü çökecek, aristokrat sınıf yükselecektir. Hıristiyan öncesi yazılar okunmamaya başlandı. Klasik Latince kullanılmaz oldu.

Galya'da ise Hıristiyanlık, kentlerden kırsal alana doğru yayılmaya başlamıştı. Daha önce anlatıldığı gibi egemen sınıflar çoktan kırsal alana göç etmişler, bunları diğer halkın göçü

izlemişti. Kentler küçülüp, güçsüzleşmiş, buna karşılık malikânelerin çevresi kalabalıklaşıp, fonksiyonel hale gelmişti. Malikânelerin özel dua yerleri, vaftiz edilmiş kiliselerin düzeyine yükseldi. Bunlar Hıristiyanların yeni merkezleri haline dönüştüler.

Recaredo

592 – 597 tarihleri arasında, Doğu ve Batı Göktürkler (Türükler) defalarca savaştılar. Çin bazen arabuluculuk yaptı, bazen ateşi körükledi. Bu yıllarda, Batı Göktürk (Türük) Kağanı Tardu'nun baskısı ile Doğu Roma İmparatoru Mauricios, Avarları kovmaya girişti. Atlı Slav karargâhını gece basarak, Slavları dağıttı. Ama kısa bir süre sonra, Slavlar, Kuzey Slavlarını da yanlarına alarak geri döndüler. İmparator Mauricios'un ordusu, yine bir gece baskını yapıp, Slavları bir daha dağıttı. Avarlar, Doğu Roma işgalini protesto ettiler. Doğu Roma ordu komutanı, Avarlarla çatışmamak için, elde ettiği ganimeti, Avarlarla paylaştı. Roma askerleri ise ganimet ellerinden gittiği için bu işe çok bozuldular. 592 yılında, Avar kağanı Bayan Kağan, Çorlu'ya kadar ilerleyerek, yeni bir yağma akını yaptı.

Japonya'da, Soga ailesinden İmparatoriçe Suiko 593 yılında tahta çıktı. Suiko, Japonya'da tahta çıkan ilk kadın hükümdardı (593–629). Yine Soga ailesinden Shotoku Taishi (574–622) devrin en önemli kişisiydi. İmparatoriçe, yeğeni ve sonra damadı olacak olan Shotoku Taishi'yi kendine yardımcı olarak seçti. Bu dönemde Budizm Japonya'da önemli bir merhale kazandı. Shotoku Taishi, bugün Japonların kendileri için kullandığı " Nihon " adını Çin Sui hanedanına yazdığı bir mektupta ilk kullanan kişidir. Nihon güneşin doğduğu ülke demekti.

Japonya'ya göç eden Çinliler gelirken, onların arasında, 522 yılında, Shiba Tatto adlı bir semer imalatçısı oğlu Tasuna ile birlikte gelmişti. Bu aile Japonya'da semer yapımcılığına devam ettiler. Tasuna'nın oğlu Tori Busşi, ailesiyle çalışırken dökümcülük, kaplama ve ağaç işçiliği konularında kendini çok geliştirdi. 588 yılına gelindiğinde Tasuna'nın Budist rahipliği yaptığını ve Buda heykelleri yonttuğunu görüyoruz.

Şaka

606 yılında Tori Busşi, Asukadera'daki bronz Şaka resmini yaptı. Yapılan resim İmparatoriçe Suiko'yu çok etkiledi. İmparatoriçe, Tori Busşi'ye toprak ve rütbe verdi. İmparatorluk ailesince desteklenen Tori Busşi, pek çok ünlü Buda heykel ve resmi yapmıştır. Onun stili daha sonra da heykeltıraşlar tarafından devam ettirilerek, ortaya Tori stilini çıkarmıştır. Bu stil Çin Wei krallığı tarzından türemiş bir tarzdır.

İmparatoriçe Suiko'nun hükümdarlığı sırasındadır (M.S. 592 – 628 veya 593 – 629). 500'lü yıllarda başlamış ve daha önce anlatılmış olan Kore Paekche devleti ile Yamato devleti arasındaki işbirliği yıkıldı. Bunun sonucunda Kore yarımadasındaki Japon ticaret kuruluşları büyük zarar gördü. Koreliler dalga şeklinde Japonya'ya göç ettiler. Bu göçün getirdiği büyük sorunlar sonucu, Yamato devletinin güçlü militer aristokrasisi, Yamato hegemonyasına karşı direnmeye başladı.

Bu arada, 597 ve 598 tarihlerinde, Batı Türkistan'da Belh ve Kunduz Göktürklerin (Türüklerin) eline geçti. O bölgelerde oturan Heftalit prensleri, Göktürklere bağımlı hale getirilip, vergiye bağlandılar.

Yine 598 tarihinde, Avar Kağanı Bayan Kağan Belgrat'ı aldı. Surları yıkarak, halkını Macaristan'a sürdü. Doğu Roma, artık, ne pahasına olursa olsun, Avar saldırılarını durdurmak kararındaydı. Doğu Roma ordusu, Macaristan içlerine daldı. Burada, Avarların eline Dalmaçya akınlarından geçmiş olan, bir sürü ganimeti geri aldı. Bayan Kağan, Trakya'ya akın düzenleyerek, Roma'ya cevap vermek istedi. Ama Avar ordusunda veba çıktı. Avarlar geri dönerek, barış yapmak istediler.

Asya'da ise, 599 yılına gelindiğinde, dengeler değişmişti. Şimdi Doğu ve Batı Göktürkler birbirlerine dost, Kuzey ise Çin ile beraberdi. Tardu Kağan Çin orduları ile savaşırken, Tu-lan Kağan, kuzey Kağanı Tu-li ile savaşıyordu. Tu-li yenilerek, Çin sarayına sığındı. Ama kendi boyları ayaklanarak Tu-lan Kağanı öldürdüler. Tardu Kağan şimdi kendini Büyük Türük (Göktürk) Kağanı olarak görüyordu. Doğuya Kağan atadı. Çin ise, kendine tam bağımlı bir Kağan olacağını bildiği Tu-li'yi desteklemeyi tercih etti. Tu-li, mücadeleyi kazanarak " Ki-min " adı ile Doğu Türük Kağanı oldu (600 – 609). Ki-min, durumunu Çin'e borçluydu ve bunun bilincindeydi.

Linga

VI. Yüzyılın sonlarında, Güney Doğu Asya devletleri iyice Hintlileşmişlerdi. Bunların içinde Funan en etkili olanıydı. Funan'ın bir vasal kralı olan Çenla, Funan kral hanedanını devirerek yerine Khmer imparatorluğunu kurdu. Bu krallık en az 1 yüzyıl görkemli bir şekilde yaşadı. Kraliyetin Asya'nın diğer mutlak krallıklarından bir farkı yoktu. Devlet kadrolarında katı bir hiyerarşi vardı. Önemli Hint mezhepleri burada bir arada yaşıyordu. Kültür dili Sanskritçeydi. En belli başlı dikkati çeken nokta Tanrı Çiva'nın erkeklik organının bir kült olmasıydı. Tanrı Çiva'nın erkeklik organı linga nerede ise devlet dini olmuştu.

Paralı Ordunun parası kesilemez

Aynı tarihlerde Doğu Roma imparatoru Maurikios (Mauricios), Avarlarla uzun ve yıpratıcı savaşlara girişti. Bu sırada, Sasanilerin iç çekişmeleri nedeniyle, Doğu Roma'nın Doğudan Batıya asker ve birlik kaydırması mümkün olmuştu. Avar savaşları, zaman zaman Avarların, zaman zaman Roma'nın kazandığı savaşlar olarak devam etti. Avarların barış isteklerine rağmen, vebadan zayıflamış Avarlar karşısında Doğu Roma yakaladığı fırsatı kaçırmak istemedi. Roma ordusu, Tuna'nın kuzeyine geçti. Avarlar için, Doğu Roma ordusunu Tuna'nın güneyine geri sürmek yaşamsaldı. Yapılan savaşlarda, Bayan Kağanın dört oğlunun dördü de öldü. Bayan Kağanın kendisi de altı kez üst üste yenildi. Maurikios, 601 yılında, Macaristan'da Tisa kıyılarında, Avar Kağanı Bayan'ı bir daha yendi. 602 yılında Roma orduları Tuna'ya hâkimdiler ve 602 yılında, duyduğu acıya dayanamayarak, Bayan Kağan yaşamını bitirdi. Bu dönemde Maurikios " Strategikon " adlı askeri el kitabını yazıyordu. Bu kitap sadece Doğu Roma askeri taktikleri hakkında değil aynı zaman da Avarlar hakkında da bilgi vermekteydi.

Bu arada Lombardlar İtalya'nın bir bölümünü işgal ederek ülkenin içlerine ilerlemeye başlamışlardı. Sivil yetkililerin geri kalan Bizans topraklarını koruyamayacağını gören Maurikios Ravenna'ya, Ravenna ve Roma'nın yönetiminden sorumlu bir eksarkhos (askeri genel vali) atadı. Daha sonra Berberi kabilelerinin saldırılarına karşı koymak için Kuzey Afrika'daki Kartaca'da da bir eksarkhosluk oluşturdu. Bu yönetim biçiminin, Bizans imparatorluğunda sonraki yıllarda ortaya çıkan tema (thema) sisteminin temelini oluşturduğu söylenir.

İranlılar, Slavlar, Avarlar ve Lombardlara karşı düzenlenen seferler önemli mali sorunlara yol açınca, Maurikios vergileri yükseltip, asker ücretlerini düşürdü. Bu uygulamanın orduda yarattığı hoşnutsuzluk, Maurikios'un 602'de bazı birliklere kışlık ordugâhlarını Tuna'nın ötesindeki topraklarda kurmalarını emretmesiyle doruk noktaya ulaştı

Ama Avar zaferinden kısa bir süre sonra, 602 yılında, Tuna ordusunda isyan çıktı. Maurikios bütün ailesi ile birlikte öldürülerek yerine ufak rütbeli bir subay olan Phokas İmparator ilan edildi (602 – 610). Ordunun 602'de imparator Maurikios'a karşı düzenlediği ayaklanmanın ardından, sözcü olarak Constantinopolis'e gönderildi. Başkentteki karışıklıklardan faydalanarak imparator seçilmeyi başardı. Roma'yla iyi ilişkiler kuran Phokas, dinsel konularda papalığın üstünlüğünü kabul ederek Papa I.Gregorios'un desteğini kazandı.

Eski müttefiki Maurikios'un öcünü almak için Sasani kralı II. Hüsrev tekrar saldırdı. Suriye ve Filistin işgal edildi, Sasaniler Anadolu'yu da yağmaladılar. Bu durum, Avarları da kurtarmıştı. Yeni Avar Kağanı ile yeni Roma İmparatoru sulh yaptılar. Doğu Roma, Avarlara yıllık vergiyi ödemeye devam edecekti. Doğu Roma, Avar baskısından kurtulup, Sasanilere dönmek istiyordu.

Sasanilerin başkomutanı, Ermeni asıllı Simbat Bagratuni idi. Simbat Bagratuni, 603 de Heftalitlerin üzerine yürüdü. Heftalitler, Batı Göktürk Kağanından yardım istediler. Göktürk ordusu Rey ve İsfahan'a doğru ilerlerken, Tardu orduyu geri çağırdı. Meydan Sasanilere kalmıştı. Simbat da, Heftalit kralını öldürerek, Belt ve Heart bölgesini yağmalayıp, geri çekildi.

Bu sırada Sasani tahtında, Türk'ten doğma denilen IV. Hürmüz'ün oğlu II. Hüsrev vardı. II. Hüsrev 589 – 628 yılları arasında 39 yıl saltanat sürmüştür. Bu dönemde Anadolu'nun ve Doğu Akdeniz'in hâkimiyeti konusunda Doğu Roma ile Sasaniler arasında son derece hırslı mücadeleler olmuştur. Bu sırada Araplar, kuzeye çıkmak üzereydiler. Sasaniler, Doğu Roma'ya karşı kazandıkları başarılardan biraz sarhoş, gelmekte olan tehlikeyi göremiyorlardı. Zaten, Arap tehlikesi kolay bilinebilecek bir konjonktürde değildi.

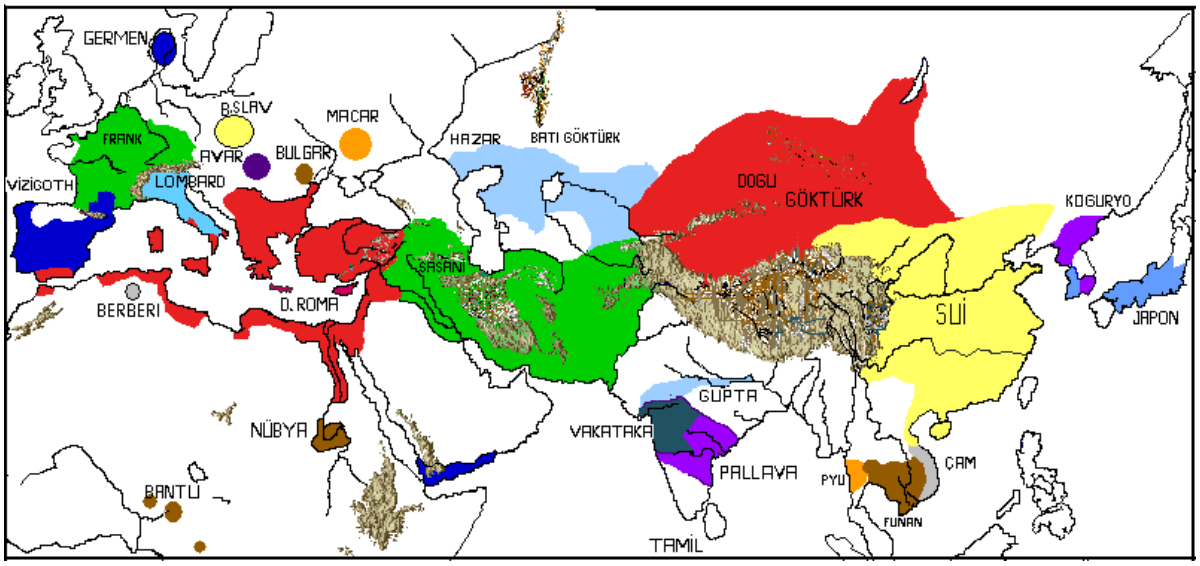

M.S. 600

Doğu ve Batı Avrupa

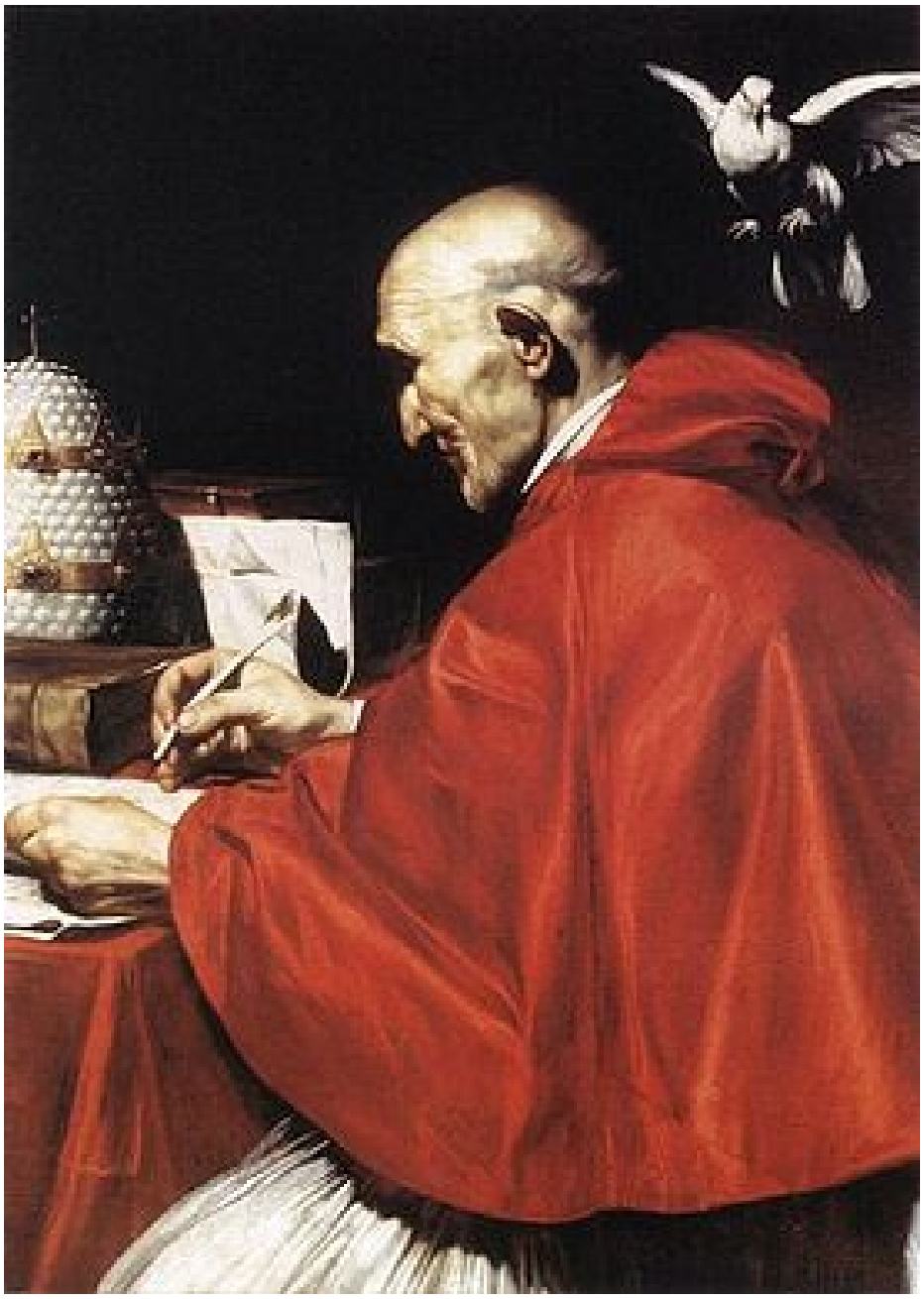

Gregory I

Doğu Roma İmparatorluk yönetimi, Constantinus'dan başlayarak ve Justinianus döneminde iyice örgütlenerek, kilise ile bütünleşmişti. Kilise ve Devlet iç içe girmişti. Doğu Roma topraklarında kilise, devletin denetimi altındaydı. Doğu kiliseleri, cemaatinin yardımlarına ilaveten devletin yaptığı katkılarla daha da zenginleşmiş ve güç sahibi olmuştu. Patriklerin tümü ağırlığı olan kişilerdi. Hele Constantinopolis patrikleri dirayetli ve oturaklı yöneticilerdi. Ancak, hükümdar olan İmparatordu ve iman konusunda bile son söz, onun sözüydü.

İmparator, “ Basileus “, mutlak ve kutsal bir hükümdardı. Genelde asker kökenliydi. İktidara miras yoluyla gelinemezdi. İmparatorluk sarayı, kent içinde, çevresi kapatılmış, gerçek bir kentti. İşitilmemiş bir lüks içinde ve törenlerle dolu bir yaşamı olan İmparator halktan soyutlanmıştı. Basileus orduları yöneten bir generaldi, her şeyi yöneten ve denetleyen bir yöneticiydi. Halk kökenli kalabalık bir memur topluluğu devlet dairelerinde çalışıyordu. Ama genellikle büyük dairelerin başına önemli kişiler tayin edilirdi. Basileus'un iradesi dışında bir irade yoktu. Böyle olunca da eşgüdüm de yoktu. Bürokratik yapı hiyerarşikti, tüm memurlar maaşlı olarak çalışırlardı.

Batı Avrupa'da, Roma piskoposluğu, Papalık, çelişki yaşıyordu. Justinianus'un işgalinden beri, Roma, Doğu Roma İmparatorunun vesayetinde bir piskoposluk hüviyetindeydi. Kilisede ise, Doğu patriklerinin ve Yunan tarzının baskın etkisi vardı. Hâlbuki Roma'daki makam, manevi bir üstünlüğe doğru, doğal olarak, önemli bir yol kat etmişti. Papa, yakılıp, yıkılmış İtalya'da saygınlığını korumayı bilmişti. Roma kentinde sivil kurumlar yok olunca, kentin gerçek başı durumunda Papa kalmıştı. Ayrıca, Roma piskoposluğu, Saint Pierre'in mülkü sayesinde, İtalya'nın en büyük toprak servetine sahip hükmi şahsiyeti idi. Servet, ona, büyük bir gelir getiriyordu.

Lombard istilasına karşı direnmede Roma piskoposluğu başı çekmeye başladı. Yerel milisleri toplayıp, örgütleyerek, Latin yurtseverliğinin temsilcisi haline geldi. Yavaş yavaş, otoritesi Roma Cumhuriyetinin geride kalanları ile özdeşleşiyordu. İtalya'yı işgal eden göçebelerin nazarında da bu böyleydi. Onlar da, Roma piskoposluğuna, İmparatorluk kimliğinin bir temsilcisi gibi bakıyorlardı.

590 yılında, Gregorius Papa seçildi. Yunanca bilmiyordu. Ama dini Doğu Roma imparatorluğunun etkisinden kurtarmak gerektiğini biliyordu. Bu etki mutlakıyetçi, dediğim dedik bir etkiydi. Gregorius, Roma piskoposluğunu, göçebelerin hâkimiyetindeki Batı Avrupa'nın önderi konumuna getirtmeye çalıştı. Yazdığı yazılar, bütün Batı Avrupa'ya hızla dağıldılar. Papalık makamının saygınlığı hızla artmaya başladı.

Saksonların İngiltere'si henüz Şamandı. Keltler, ülkelerini işgal edip, kendilerini kuzeye süren Germen istilacılara karşı büyük bir hınç besliyorlardı. Bu psikolojide yetişen İskoç misyonerlerin Saksonları Hıristiyan yapmak gibi bir istekleri yoktu. Etrafları Hıristiyanlarla sarılı olmasına rağmen, Anglosaksonlar hala Hıristiyan olmamışlardı. Papa Gregorius, 596 yılında, Anglosaksonları dine döndürmek için, adaya bir Benedikten keşiş kafilesi yolladı. Benediktenler, Cantenbury'de İtalya dışındaki ilk Benedikten manastırını kurdular. Manastır kısa sürede büyük başarı sağladı, Anglosakson beyleri vaftiz olmaya başladılar.

Papa Büyük Gregorius (540 – 604), dini bilgisi fazla, ruhsal dünya konusunda uzman, ama entelektüel olmayan tipik bir Romalı idi. Gregorius'un düşündüğü Tanrı Saint Augustinus'un Tanrı'sına pek benzemiyordu. Gregorius'un Tanrı'sı, insanlarla geçilemez bir karanlıkla ayrılıyordu. Nyssa'lı Gregorios ve Dionysos gibi Doğu Romalı Hıristiyan düşünürleri, Tanrı ile insanlar arasında bir bilgisizlik bulutunun olduğunu söylemişlerdi. Ama Papa Gregorius'un bulutu, bilgisizlik bulutu değil, acı veren zifiri karanlıktı. Acı ve izdirap Tanrı'ya ulaşılamamanın zorluğundan doğmaktaydı. Tanrı ile ortak yönlerimiz olsa bile Tanrı'nın davranışları hakkında tahminde bulunmamız olanaksızdı. Tanrı hakkında bildiğimiz tek doğru, bilebilecek yeterli bir şeyimizin olmadığıydı.

Gregorius, iç dünyasında Tanrı'ya ulaşma çabasındaydı. Tefekkürün verdiği neşe ve huzur, karanlığı aşmak için yapılan zorlu ve acılar dolu mücadeleden sonra, yaşanan kısa bir andı.

"Gönül, kendi içinde gördüğüne, gözlerini dikip bakamaz, çarçabuk bir göz atar, çünkü kendi alışkanlıkları sonucu, aşağı batmamak zorundadır. Bu sırada ruh özlem çeker, mücadele eder, kendini aşmaya uğraşır, Ama yorulur, her zamanki karanlığına geri batar. "

Tanrı'ya ancak zihnin büyük çabası ile ulaşıla bilinirdi. Yakup nasıl melekle güreşmişse, öyle, kendinle güreşilmeliydi. Tanrı'ya yaklaştıkça, ruh, ağlamaktan başka bir şey yapamaz olurdu.

Gregorius, uzun bir süre, en az altı asır, Hıristiyan dünyasında, ruhsal bir kılavuz olmuştur.

Batı Avrupa, Germen kralların hâkimiyetinde, Doğu Roma'dan ayrı bir yola sapmış gidiyordu. Ama Doğu Roma topraklarının tümünün de aynı yeknesaklıkda olduğu söylenemezdi. Mısır, Suriye, Anadolu, Yunanistan ve Balkanlar pek çok açıdan birbirlerinden farklı idiler. Yunanistan'ı bir yana bırakırsak, Balkan yarım adası Doğu Roma'dan çok daha fazla Batı Avrupa'ya benziyordu. Bölgelerin kendi aralarındaki farklılıkları bir yana, bürokrasinin demir pençesi ve aşırı vergilendirme, her yerde halkı eziyordu. Bütün halklar devlet yönetim biçimine karşı genel bir soğukluk duyuyorlardı. Doğuda da büyük toprak mülkiyeti gelişmişti. Özgür köylülerin önemli bir bölümü kolon uygulaması içinde erimişti. Köylülerin yakalarını devletten veya patronlardan kurtarabilmesi için tek çare kaçmaları idi. Ama bunu başarmak o kadar kolay değildi. Balkanlar, göçebe akınları ile hallaç pamuğu gibi atıldığından, buralarda yaşayan köylüler, kötünün iyisisi seçmek zorundaydılar.

Kentlerde, kasabalarda, köylerde velhasıl her yerde, devlet, insanları babalarına, mesleklerine ve kamusal sorumluluklarına bağlayarak, sosyal yaşamı kalıplamıştı. Zanaat ve ticaret devletçe inceden inceye düzenlenmişti. Silah üretimi ve lüks eşya üretimi devlet tekelindeydi. Devlet, büyük kentlerin yiyecek ve ihtiyacını karşılıyordu. Ama bunu yaparken zorba yöntemleri kullanmaktan da çekinmiyordu. Ürüne, mallara el koyuyor veya bunları piyasa fiyatının altında çok düşük fiyatlarla satın alıyordu. Doğu Roma ordusu da, aynen Batı'da olduğu gibi, göçebelerin hâkimiyetine girmişti. Özellikle V yüzyılda, Doğudaki göçebeler de, aynen Batı'da, İtalya, Galya, İspanya ve Afrika'da olduğu gibi bölgesel iktidarı ele geçirmenin peşindeydiler. Doğu Roma da onları topraklarına yerleştiriyordu. Paralı ve büyük ordu, mali açıdan devleti çıkmaza sokuyor, hazineyi yiyip bitiriyordu. Hazine bitiyor, sonra hemen tekrar doluyordu. Doğunun Batıya olan en büyük üstünlüğü Ticaret ve zanaattı. Ticaret ve zanaat, antik kültürle sürekli beslenen ve çoktan özümlenmiş bir kültür ortamında yaşamaya ve gelişmeye devam ediyordu.

Uluslararası ticaret, halk kitlelerini doğrudan etkilemiyordu. Zaten konusu lüks tüketim mallarıydı. Bu da aristokrasinin ilgi alanına giriyor, halka yararı dokunmuyordu. Ama iç ticaret ve bölgeler arasında yapılan ticaret, halkın doğrudan kendini ilgilendiriyordu. Devletin idari olarak bu ticarete karışması zorluklar ve adaletsizlikler yaratıyordu ama yine de halkın can damarı olmaya devam ediyordu. Bu ticaretten her kesim bir pay alıyordu. Kentlerde varlıklı bir sınıf oluşuyor ve mal varlığını günden güne büyütüyordu.

Göçebeler, Batı Avrupa'da içerlere kadar, gönüllerinin istediği her yere girmişlerdi. Bunlardan Roma İmparatorluğunun esas topraklarına girenler, ya özümsenmişti veya özümsenecekti ve etrafları Romalılarca çevrilmişti. Doğuda ise göçebeler sınırlarda kalmışlardı. İçerlerdeki zengin ve gelişmiş kentlere kadar sokulamamışlardı. Doğu Roma ordusu, bu büyük ve güçlü ordu, onların içerlere sızmasını önlüyordu. Doğu, durmadan yeni

ordular doğurabiliyordu. Doğunun kaynakları, göçebelerin başa çıkabileceğinden çok fazlaydı. Suyun mecrasında akması gibi, göçebeler de Doğu toprakları yerine, direncin tamamen bittiği Batı Avrupa'yı tercih ettiler. Buda, Doğu Roma üzerindeki baskıyı azaltıp, onun nefes almasını ve kendini toparlamasını sağladı. Ancak, Yunanistan hariç Balkanlar, Batı Avrupa'ya benzer şekilde göçebe istilalarına ve göçebe krallıklarına sahne oldular ve olacaklardı. Bu nedenle Doğuda Batı Avrupa'ya en benzeyen gelişme Balkanlarda oluyordu.

Her ne kadar, Suriye, Doğu Anadolu ve bazen Mısır, İranlıların saldırılarına ve işgaline maruz kalıyorsa da, bu göçebe istilasından çok farklı bir olguydu. Bu topraklar iki imparatorluk arasında el değiştiren ama yapı ve kültürünü devam ettiren yerlerdi. Toprakların Doğu Roma'nın veya Sasanilerin elinde olması, yapısal bir değişiklik getirmiyordu.

Doğu Anadolu, durmadan, Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasaniler yani genel olarak İranlılar arasıında gidip, geliyordu. Doğu Anadolu'da İran etkisi, Roma etkisinden çok daha fazlaydı. Daha önce anlatıldığı gibi, Doğu Anadolu halkı ufak ufak bölgelerde, parçalanmış olarak ve yerleşik aşiretler olarak yaşıyordu. Aşiretin başındaki aile, bütün aşirete hâkimdi ve tek otorite idi. Bu sert ve despot bir otoriteydi. Yaşam hakkı aşiret reisinin ve meclisinin iki dudağı arasındaydı. Hak hukuk, beslenebilmek, herşey ağaların (prenslerin) yetkisindeydi. Aşiret reisini sınırlayan tek şey geleneklerdi. Bu nedenle aşiretin halkı, gelenekleri, kendilerini koruyan tek güç olarak görür ve ona sarılırdı. Bu gelenekler bu kadar uzun süre insanların çerçevesi ve tek güvencesi olunca, günümüze gelindiğinde bile etkisi devam etmektedir. Aşiretler birbiri ile çelişirken, aralarındaki düzen kan davası geleneği ile korunuyordu.

Aşiret yönetici aileleri, Doğu Roma İmparatorluğunu ve İran İmparatorluğunu politik manevralarla daima lehlerinde kullanıyorlardı. Hepsi, siyaset ustası olmuşlardı. Zaten çok sıkıştıklarında, Doğu Anadolu'nun o haşin, sert ve geçit vermez doğası onları koruyordu. Aşiret, aslında bir göçebe kabilesinden çok farklı bir yapılanmaydı. Kabilenin eşitlikçi yapısı yerine bir cins köle topluluğu gelmişti. Göçebelerin örfleri, yüz binlerce yıllık Şaman dininin doğa ile uyum için bulduğu adetlerdi. Doğu Anadolu'da geçerli olan ise, yerleşik düzenin yapısına uygun, sınıfsal, ağaların kişisel çıkarları doğrultusunda gelişmiş adetlerdi.

Protokol

Son yıllarda yapılan Batı Göktürk (Türük) Çin savaşlarında, Türükler başarılı olamamıştı. Savaşların büyük bir kısmını Çin kuvvetleri kazanmıştı. Çinliler suları zehirleyerek, büyük miktarda insan ve hayvanın telef olmasına sebep oluyorlardı. Boylar, toplu ölümlerin nedeni olarak, Gök Tanrının, zararlı yağmurlar yollayarak, onları cezalandırdığı zannına kapılmışlardı. Çin, bir taraftan da Töles boylarını başkaldırmaya teşvik ediyordu. Sonunda, 603 yılında, isyan patladı. Tardu Kağanın yanında ki bütün boylar ondan uzaklaştılar. Tardu Kağan tek başına kaldı ve Tibet'e kaçarak, yok oldu. Aynı yıl, Batı Göktürklerin Doğu bölgesi Kağanı Ni-li de yapılan savaşlar sırasında öldü.

Batı Göktürkleri ağır yenilgiler almışlar, önderlerini kaybetmişlerdi. Normal olarak dağılmaları gerekirdi. Ancak, dağılmadılar. Ni-li'nin oğlu Ç'u-lo, Batıda hâkimiyeti eline aldı (603 -611). Ç'u-lo, kendine bağlanan boyları iyi yönetemedi. Töles boylarına ağır vergiler koydu. Duruma itiraz eden Töles beylerini öldürdü. Tölesler isyan ettiler ve Türüklerden (Göktürklerden) ayrı bir siyasi birlik kurdular.

Töles'ler Ki-pi boyundan Koleng'i, Baga unvanı ile Kağan yaptılar. Baga Kağan, Tanhan dağının kuzeyine yerleşti. Baga Kağan cesur, etkili ve nitelikleri üstün bir insandı. Onun zamanında Töles siyasi birliği genişledi, Hami, Turfan, Yarkent Töles hâkimiyetine girdi.

Batı Türükleri, kendi iç problemleri ile uğraşıp, zayıflayınca, Karadeniz ve Kafkasya'nın kuzeyinde de hâkimiyetlerini kaybetmişlerdi. Buradaki Ogur, Alan, Çerkez, Macar ve Slav boyları, Han Kurt (605 – 665) çevresinde siyasi birlik kurdular. Han Kurt'un ait olduğu Dulo ailesi, Attila'nın küçük oğlu İrnek'ten geldiğini iddia ediyordu.

Efsanevi soy kütüğüne göre, ilk Han Avitohol du. Peşinden İrnek Han tahta geçti. Daha sonra Sever Han kağan oldu. Bu Türk Hanları, geleneğe göre, " Kut " kaybedince, tahtlarını da kaybediyorlardı. Diceng Han, kör olunca, Kut kaybetti diye, iple boğularak öldürülmüştü.

Han Kurt tarafından kurulan konfederatif siyasi birliğe " Büyük Bulgarya " adı verildi. Bulgar Kağanları iki ad taşırlardı. Örneğin Han Kurt Kağanın, Türk adı Kurt (Kovrak, Kavrak), Slav adı Kobrados du. Kurt'tan sonra gelen Kağan Türkçe Bat-Bayan (665 – 668) , Slavca Bezmer adlarını taşıdı.

.

Japonya'da Yamato devletinin güçlü militer aristokrasisi, Yamato hegemonyasına karşı direnmeye başlamıştı. Yamato sarayı bu probleme, Çin modeli bir hükümet uygulaması ile cevap verdi. VII. Yüzyılın hemen başlarında Yamato Çin'e yönetimi, toplumu ve filozofiyi incelemek üzere araştırmacılar yolladı. Bunun sonucunda da Japonya Çin tipi yönetim modelini, Budizm'i ve Çin takvimini kabul etti. Bütün bu değişiklikler Prens Shotoku Taishi (Şotoku) (Shotoku Taishi 573 – 621) tarafından yönetildi. Bilindiği gibi Shotoku, İmparator Suiko döneminde Yamato sarayının kral naibiydi. Shotoku'nun en önemli icraatı Çin yazı ve sitilini Japon yaşamına adapte etmesidir (M.S. 604).

Shotoku Taichi

604 yılında İmparatoriçe Suiko'nun yeğeni ve yardımcısı Shotoku Taichi Budist ahlaka dayalı bir yönetim fermanı yayınladı. " Kuruluşun on yedi maddesi " (Kenpo Jushichijo) Japon yönetiminin kuruluş filozofisini belirten ilk yazılı eserdir. Bu anayasa, içinde Budist unsurlar taşıyan Konfüşçyus prensipleri doğrultusunda hazırlanmış bir anayasadır. Bu 17 maddelik ferman otoriter, adil ve merkeziyetçi olmayan bir hükümet yapısının temellerini attı. Japon İmparatorluk yönetimi, bundan sonra bu ferman ile şekillenecekti. Japonya'da Budizm yerleşmiş ve eski Japon dini Şintoizm gerilemişti. Budist tapınakları ülkenin her yerinde yükselmeye başladı.

607 yılına gelindiğinde, Doğu Türükler Ki-min Kağan sayesinde, Çinlileşmeye başladılar. Bazı Türklerde saçlarını Çinliler gibi örme, Çin giysileri giyme, Çin yaşam tarzını benimseme görülmeye başlandı. Doğu Türük orduları, Çin saflarında, Batı Türük orduları ile savaşıyorlardı. Ama Çin, fazlasını istiyordu. Çin, Batı Türüklerin de kendisine bağımlı hale gelmesini istiyordu. Çin elçisi, Ç'u-lo Kağanı bağımlı yapmak için huzuruna çıktı.

Çin elçisinin söylediklerine geçmeden, bir hususu açıklığa çıkaralım. Herhangi bir hükümdarın, Çin elçisi veya Çin İmparatoru ile protokol kuralları neyi ifade eder ve neden önemlidir.

Bilindiği gibi, Gök dinine inanan Çin için Göktanrı, en büyük Tanrıdır ve evrenin uyumunu simgeler. Çin İmparatoru, Göğün oğlu olarak, evrenin bir parçası olan yeryüzünde uyumu gözetmek ve sağlamakla yükümlüdür. Çin, dünyanın merkezi ve tek asli devletidir. Çin

İmparatoru, Çin'i yönetmekle, dünyayı yönetir. Bu nedenle, dünya üzerinde Çin İmparatorundan daha kutsal, daha yetkili, daha önemli kimse yoktur. Diğer bütün devletler ve hükümdarlar, Çin İmparatorundan aşağı durumdadırlar ve Çin'e bağımlı olmak zorundadırlar. Bu nedenle, Çin yabancı hükümdar ve şeflere, kendi hiyerarşisi içinde unvanlar verir ve onları verdiği unvanlarla çağırır.

Dünya üzerinde yapılan ritüeller, törenler çok önemlidirler. Bunlar, evrenin işleyişi ve dünyanın düzeni ile yakından ilgilidir ve hatta bazıları bire bir etkilidir. Çok önemli törenleri, bizzat Göğün oğlu yönetir ve herhangi bir yanlışlık yapılmasını önler. Shang rahipleri ve üst düzey yöneticileri de törenlerin gereği gibi yapılmasını, bir hata oluşmamasını sağlamaya yetkili, görevli ve sorumludurlar. Bu törenlerin gereği yerine getirilmez ise, evrenin işleyişinde bir düzensizlik, bir çatlak meydana gelir. Bu da tüm dengeyi bozduğundan kötü olayların ve istenmeyen durumların ortaya çıkmasına sebep olur. Veba salgını, kuraklık, büyük isyanlar, seller, Sarı nehrin mecrasını değiştirmesi, depremler, açlık, bütün bunlar, yapılan yanlışlıkların sonunda ortaya çıkan durumlardır.

İşte yukarıdaki nedenlerle, herkes Çin İmparatoruna biat etmek ve onun önünde secdeye kapanmak zorundadır. Çin İmparatoruna karşı, onun cismani varlığı orada olsun veya olmasın, herkes, konuşurken, hediye alıp verirken, onun sözlerini dinlerken, İmparatora karşı uyulması gereken protokol kurallarına uymalıdır. Bu kişisel değildir. Dünyanın işleyişi ile ilgili bir durumdur.

Elçi ise İmparatoru temsil etmektedir. Elçiye gösterilecek saygı Çin İmparatoruna gösterilecek saygıdır. Elçi için düzenlenecek tören, kuralları belirli bir tören olmak zorundadır. Törenin şekli, sırası ve tören sırasında uygulanacak simgesel davranışlar Çin rahiplerince belirlenmiş ve zorunlu kurallar haline getirilmiştir.

Türkler de Göktanrı'ya inanmaktadırlar. Ama bu inanç, köken itibarı ile Çin inancı ile aynı menbadan gelmesine rağmen farklıdır. Türk Kağanı Göktanrı ile ilişkili bir kutsal yaratıktan türemedir. Dolayısı ile Gök tanrı ile bağlantılıdır ama onun oğlu değildir. Onu, Göğe bağlayan ve kutsal yapan atalarının ruhlarıdır. O sadece yaşayan kabilelerinin üyelerinin değil, ölmüş bütün atalarını temsil etmekte ve onlar adına hareket etmektedir. Bu dünyada atalarını utandıracak davranışlarda bulunursa, onlar bunun hesabını, ölünce, ondan soracaklardır. Atalarının yüzüne bakacak durumda olmalıdır. Onlar tarafından dışlanmamalıdır. Kabile dışında kalmak adsız kalmak demektir. Adsız kalmak da yok olmakla eşdeğerdir. Korunan yalnız kendi onuru değildir, aynı zamanda atalarının onurudur.

Türkler de dünyanın düzenini koruyabilmek ve düzenin bozulmasını önleyebilmek için törenler yaparlar. Tanrıların kızarak kendilerine kötülük yapmasını önlemek için, atalarının onları korumaya devam etmesi için kurban törenleri ve ritüeller düzenlerler. Ama bu törenler, Çinlilerinki kadar şekilci ve şatafatlı değildir. Kurallar yazılı olmadığından doğaçlamaya açıktır. Töreni yöneten baş Şamanın kişisel tarzını törenlere eklemesini kimse yadırgamaz. Ecdat mağarasında düzenlenen törenler gibi önemli törenleri, bizzat büyük Kağanın kendisi yönetir. Böylece Kağan en büyük Şaman, öbür dünya ile aracılık edebilen en yetkili kişi olur.

Çin elçisi ile Kağan karşılaştıklarında, protokoller çatışır. O anda uygulanan protokol, güçlü olan devletin protokoludur Ama yine de törenin Çin için minimum bir kabul edilebilirliği vardır. İşbara Kağan, Çin'e bağımlı olmayı kabul ettikten sonra gelen bir Çin elçisi önünde, Çin protokoluna uymayı ret eder. " Atalarımız bu güne kadar kimseyi böyle selamlamadı " der. Ama sonunda, İmparator mektubunu alabilmek için yerlere eğilip, mektubu başının

üzerine almak zorunda kalır. Törende bulunan Türklerin yüzleri kızarır, acı acı feryatlar ederler.

İşte, Çin elçisi, Ç'u-lo Kağana karşı, Doğan Avcıoğlu'nun Türklerin tarihinden aktardığımız, şu konuşmayı yapar.

" Tek krallıktınız. Ortadan bölündünüz, birbirine düşman iki krallık çıktı. Her yıl, birçok on yıl savaştılar. İkisi de birbirini yok edemedi. Bundan açıkça ortaya çıkıyor ki K'i-min ve Ç'o-lo'nun krallıkları, rakip krallıklardır. Şimdi K'i-min bir milyona yakın oymak ve askerinin başına geçerek Çin arazisine girdi ve Gök Oğluna bağımlılığını bildirdi. O neden İmparatora bu kadar büyük bağlılık gösteriyor? Yalnızca ve yalnızca sizden nefret ettiği ve siz Kağanı tek başına yenemeyeceği için. Bu nedenle kendini küçük düşürmeye rıza gösterdi ve Gök'ün Oğluna hizmet etti. İki büyük krallığın askerlerleri, sizi yok etmeye gelecek. Askerlerin yola çıkacakları gün saptanmış idi. Bununla birlikte, Çin kökenli anneniz Hiang ülkesine geri döndü ve başkentte konuk evine yerleşti. Anneniz, Gök'ün Oğlunun verdiği kararı öğrenince, yok olacağınızdan korktu. Acıklı bir şekilde yakınarak ve ağlayarak sarayda kaldı. Gök'ün Oğlu ona acıdı ve savaş planlarını durdurdu. Anneniz, yere kapanarak hataların bağışlanmasını istedi. Uyarmak üzere size bir elçi yollanmasını önerdi. Gök'ün Oğlu bu isteği kabul etti. Bağımlılığınızı bildirmeye gelmenizi ve K'i-min'e yapılan bağışların ve şereflerin size de yapılması yolunda yakarmanızı buyurmak için beni elçi yolladı. Ey Kağan, kendinizi bağımlı tanırsanız ve mektup önünde yere kapanırsanız, krallığınız sonsuza dek barış içinde olacak ve anneniz bahtiyarlık günlerini uzatabilecek, yoksa anneniz Gök'ün Oğlu'nu aldatmış sayılacak ve zorunlu olarak öldürülecek, kellesi barbarların sarayına yollanacak. Büyük Sui Hanedanı askeri sefere çıkacak, bir sürü kavimlere yardım edilecek. Doğudan ve Batıdan gelecek yardımlarla size saldıracağız. Yok olmanız bir gün bile sürmeyecek. O halde ne yapmalı? İki kez yere kapanmak size dokunduğu için mi sevgili bir anneyi ölüme yollayacaksınız? Bağımlılığınızı belirten bir sözü söylemek isteyişinizden mi krallığınızın yitirilmesine neden olacaksınız? "

Ç'u-lo Kağan, iki kez yere secde edip, İmparatorun mektubunu dizleri üzerinde aldı. Peşinden, İmparatora elçi yollayarak bağımlılığını bildirdi. Ancak, kendisi, Çin sarayına, İmparatorun yanına gitmedi. Bu ise Çin'de, Ç'u-lo'nun bağlılığı konusunda tereddütler yaratıyordu.

M.S. 600 ile 1200 yılları arasında, Güney Amerika'da yayılan en azından üç politik oluşum vardı. Titicaca Gölü yakınlarındaki Tiwanaku şehri, gücünü göl çevresindeki zengin tarım alanlarından alıyordu. Zamanla topraklarını Peru'nun güneyindeki aşağı bölgelere yakın vadilere, hatta Şili'nin ve Arjantin'in Kuzey bölgelerine kadar genişletmişti. Böylece bu bölge ilk İnka toplumunun geliştiği yer oldu.

Herakleios

Herakleios ve oğlu

Üzerlerindeki Türük (Göktürk) baskısı hafifleyince, Sasaniler tekrar Doğu Roma topraklarına girdiler. Sasani orduları 608 de Kadıköy'e kadar geldi. Bu arada Doğu Roma içeriden de kaynıyordu, anarşi almış başını gitmişti. Suikastlar, karışıklıklar birbirini izliyordu. İmparatorluk kurtarıcısını bekliyordu.

Maurikios (Mauricios) döneminde, Batı topraklarının savunmasını kolaylaştırmak için, Batı iki askeri valiliğe bölünmüştü. Bunlara " eksarh " deniyordu. Tüm askeri ve sivil otorite askeri valilerin elindeydi. " Ravenna eksarh " lığı İtalya'ya, " Kartaca eksarh " lığı Afrika'ya bakıyordu. Daha önce, Avarlardan korktukları için İtalya'ya göçen Lombartlar, İtalya'da zor durumda kalıp, Avarlardan yardım istediler. Doğu Roma ile sulh anlaşmasını imzalayan Avar Kağanı, 609 ve 610 da İtalya'ya gitti. Avarlar, önce İtalya'yı yağmaladılar, sonra, kendilerini yardıma çağıran Lombartlar ile savaştılar.

610 yılında Kartaca eksarhının oğlu Herakleios isyan etti. Mısır isyanı destekledi. Herakleios, bir donanma ile Constantinopolis'e geldi. Kent halkı, hemen onun yanını tuttu. Phokas tahttan

indirilip, idam edildi. Phokas döneminde eğitimi iyice zayıflayan İstanbul Üniversitesi kapatıldı. Üniversite 50 yıldan fazla kapalı kalacaktı.

Herakleios, dağılmış orduyu toparlayıp, yeniden organize etti. Ciddi tasarruf önlemleri alarak maliyeye çeki düzen verdi. Başkentte, partilere, yeşil ve mavilere karşı sert önlemler aldı. Onları etkisiz hale getirdi. Herakleios (Herakleos), devleti yeniden yapılandırmaya çalışırken, daha hala yeterli güce erişememişti.

Bu durumda Herakleios (Herakleos), Avar Kağanının isteği ile Marmara Ereğlisinde, Avar Kağanı ile yüz yüze yapılacak bir görüşme düzenledi. Herakleios (Herakleos), konuk Kağan onuruna büyük şenlikler ve araba yarışları yapılmasını buyurdu. Halk, Marmara Ereğlisi'nde toplandı. İmparator, en seçkin askerleri ile yola çıktı. Avar Kağanı ise, İmparatora karşı baskın düzenledi. Hileyi önceden anlayan Herakleios, askerleri baskına karşı direnirken, köylü kılığına girerek kaçtı. Avar Kağanı ise, baskın başarısız olunca, Constantinopolis surlarına kadar ilerledi. Bu sırada, Avar ordusunda yine salgın hastalık çıktı. Avarlar da ele geçirdikleri ganimet ve esirlerle yetinmek zorunda kaldılar. Avar ordusu, karargâhına geri döndü.

Avar Kağanı, Constantinopolis'e elçi yolladı. Avar elçisi, suçu laf dinlemeyen, Avar ordusunun üzerine atıp, Kağanı suçsuz göstermeye çalıştı. Herakleios'un aklı fikri Sasanilerde idi. Elçiye inanmış görünmek işine geldi. Avarlara 200 bin altın ödendi. Ancak, bu olaylar Herakleios'a ders olmuştu, bir taraftan Avarlarla iyi ilişkiler sürdürürken, diğer taraftan, Avarlara karşı bir koalisyon örgütlemeye çalıştı. Bulgarlarla ittifak yapıldı. Doğu Roma ajanları Galiçya'daki Hırvatları, Elbe Sırplarını ve Bohemya Çeklerini Avarlara karşı kışkırtmaya başladılar.

Sasani saldırısı daha da şiddetlenerek sürüyordu. 611'de Urfa ve Antakya, 612'de Kayseri Sasanilerin eline geçti. Doğu Roma İmparatoru Herakleios'un ilk karısı Eudoksia 612'de öldü. İmparator bir yıl sonra yeğeni Martina'yla evlenince bu evliliğin ensest, Martina'yı da lanetli sayan pek çok uyruğunun tepkisi ile karşılaştı. Bu tepki Herakleios'un yönetimine zaman zaman ciddi zorluklar çıkarttı.

613'te Dımaşk (Şam), 614'te Kudüs İranlılarca işgal edildi. Kudüs patriği Sasanilere esir oldu. İsa'nın Haç'ı, Hıristiyanların en kutsal hatırası idi. Sasaniler, kazandıkları zaferin bir göstergesi olarak, Haç'ı Kudüs'ten alıp Sasani başkenti Medain'e (Ktesiphon) götürdüler.

619 yılında Sasaniler Mısır'ı işgal etmeye başladılar. İskenderiye düştü. Bu düşüşün psikolojik yanıyla birlikte, Doğu Roma'nın tahıl kaynağı kaybedilmiş oldu.

Sasani ordusu, Anadolu'yu bir baştan bir başa kat ederek, Constantinopolis önlerine geldi. 617 yılında, Constantinopolis surları Sasanileri güçlükle durdurdu. Sasaniler geri döndüler.

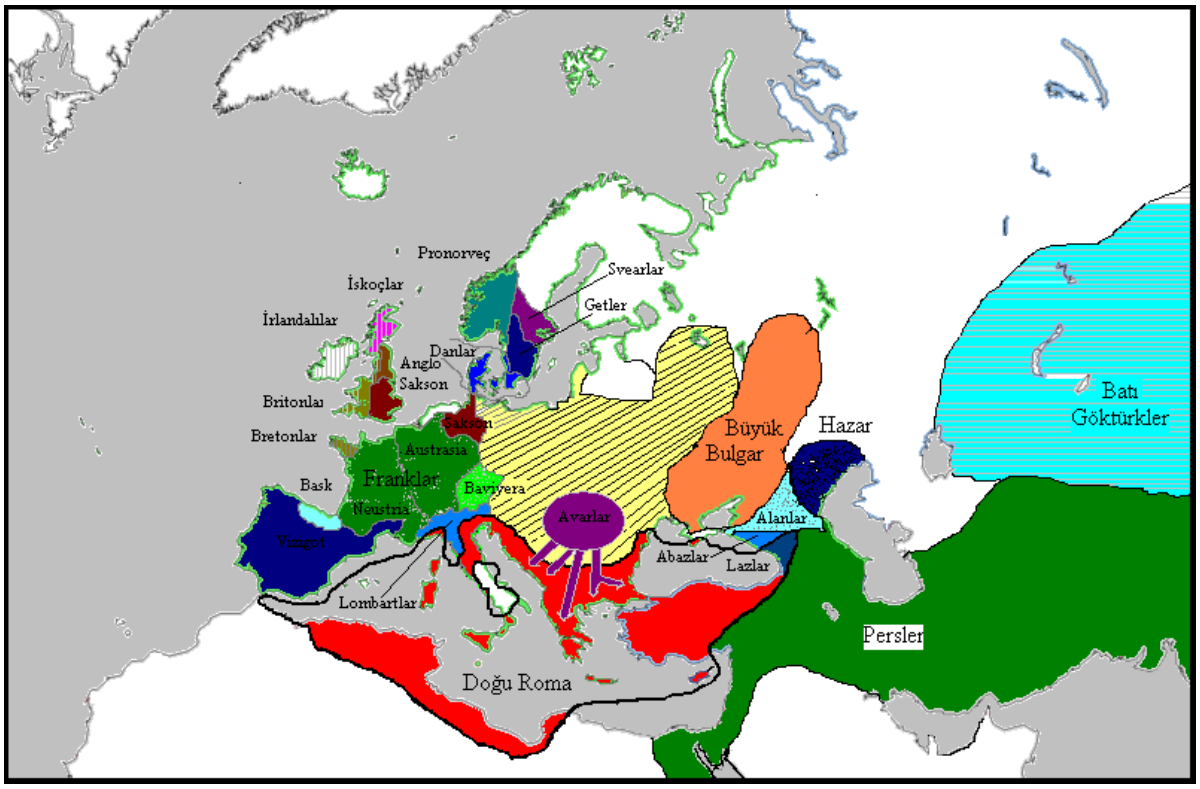

Avrupa-Akdeniz-Ortadoğu M.S. 620

Dağılan Avrupa’nın ilacı

Tarihin anlatımında VII yüzyılda ilerlemeye başladığımız ve Müslümanlığın ortaya çıkacağı bu sırada, biraz geriye dönüp, bir özet yapmakta yarar olacaktır. Roma İmparatorluğu önce Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmış, sonra Batı Roma yıkılarak, ayakta, Doğu Roma kalmıştı. Kısa bir süre içinde, Avrupa Hıristiyan olacak, İslam dini doğacak, Arap yayılması başlayacak, Türkler Batıya gelecektir. Yeni olaylara ve gelişmelere geçmeden, buraya kadar oldukça geniş bir şekilde anlatılmış olanların son kısmını, özellikle Batı Avrupa açısından, kısaca özetleyelim. Böylece konular bir toparlamış ve yeni gelişmelerin kolay anlaşılması sağlanmış olacaktır. Ayrıca, Avrupa devletlerinin ortaya çıkış zemini gözden geçirilmiş olacaktır.

III ve IV yüzyıllara gelindiğinde, eski Roma'nın asil aileleri çoktan silinip gitmişti. Şövalyeler, asillerle karışarak " senatoryal " denen bir sınıf oluşturmuştu. Bu sınıf, bütün büyük toprak sahibi aileleri, eski bir senatör ataya dayanarak, kapsamı içine alıyordu. Maddi durumu az çok iyi denebilecek olan orta büyüklükteki toprak sahipleri de, bağlı oldukları sitede curia'lara girmişlerdi ve bir orta sınıf oluşturuyorlardı. Kentlerde toplanmış pleblerden oluşan geniş halk kitleleri " humilis " (aşağılık, aciz) diye nitelendiriliyordu. Bunlar herhangi bir nedenle mahkûm olurlarsa, en ağır cezalara çarptırılıyorlardı. Uzun zamandır, savaşlardan köleler elde edilemiyor, böylece toprak köleler tarafından ekilip, biçilemiyordu. Büyük toprak sahiplerinin yanına yerleşmiş olan, hür ama yoksul insanlar " kolonlar " olarak, kiraladıkları topraklarda tarım yapıyorlardı.

Göçebeler gelip, kuzey eyaletlerini işgal etmişlerdi. Yağma, istila, kıyım derken nüfus azalmış ve yoksullaşmıştı. Eski büyük ve yaygın şehirler, şimdi, şehir surları içine sıkışıyor ve küçülüyordu. Eskiden, fütuhatlar sonucu, Roma'ya akan yabancı kralların hazineleri, altın ve gümüşler, artık yoktu. Tam tersine, Çin ile yapılan ticaret sonucu, altın ve gümüşler, Doğuya doğru akıyordu. Göçebeler de yağma ettikleri yerlerden ele geçirdikleri kıymetli madenleri, Roma İmparatorluk sınırları dışına çıkarıyorlardı. Enflasyon azdı. Aslında 3–4 gr gümüşten yapılan gümüş sikkeye, gittikçe daha fazla oranda bakır karıştırılmaya başlandı. III cü yüzyılın sonuna gelindiğinde, sikke içindeki bakır oranı % 95 bulmuştu.

Savaşlardan geri kalan sürelerde, askerler, talimlerin yapıldığı ve disiplinin sağlandığı garnizonlarda yaşıyorlardı. Para kıtlaşınca, asker maaşları yiyecek ve toprakla ödenmeye başlandı. Bunun sonucu olarak askerlere ailelerini de yanlarına getirme izni verildi. Böylece, sınırlardaki ordular, hareket kabiliyetini kaybedip, köylü-asker milisleri haline dönüştüler. Göçebeler, şefleri ile birlikte askere alınabilindiğinden, ordunun savaşkan bölükleri (muharipler), göçebe ordusu haline dönüştü.

III. yüzyılın sonunda, ordularca iş başına getirilen İmparatorlar, generallik rütbesine çıkmış halk adamlarıydı. Kaba, cahil ama yiğit ve çalışkandılar. Sade ve eziyetli bir hayat sürdüler ama İmparatorluğu geçici de olsa kurtardılar. Bir tek kişi tarafından yönetilemeyecek kadar

büyümüş olan İmparatorluk toprakları iki İmparator tarafından, bölünerek yönetilmeye başlandı. Bu İmparatorlar Augustus unvanını taşıyorlardı. Biri İtalya'da oturup, Batıya bakıyor, diğeri, Constantinopolis'de oturup, Doğuya bakıyordu. Daha İmparatorluk birliğini muhafaza ediyordu. Kamu evraklarında, iki İmparatorun adı yan yana yazılıyordu. Ancak, V. yüzyılın başında, bu bölünme kesin bir hale geldi.

Doğu Roma sarayı, daha önceki Asya saraylarına benzedi. İmparator, başında bir taç taşıyan, haremi olan, secdeye kapanarak selamlanan, veraset yoluyla işbaşına gelen, kutsal, ömrü boyunca tahtta oturan bir hükümdardı. Memurlar, artık, kısa süreli seçilen majistralar değildi. Her biri yalnız bir işle görevli, daimi bir memurlar topluluğu idiler. Bürokrasi, kalemler şeklinde teşkilatlanmıştı. Servis şefleri, görev unvanı ve rütbe taşıyorlardı. Belli bir hiyerarşi içinde, sıraya uyarak, bir rütbeden diğerine yükseliniyordu.

En yüksek görevler, mali işler, saray yönetimi, toprakların idaresi, adına arkadaş (komit) denen, İmparatorun çevresinden kişilere veriliyordu. Komit, daha sonra, önemli bir asalet unvanı olan " kont " olacaktır. Eski Roma eyaletleri, daha küçük parçalara bölünmüş, her birinin başına, büyük toprak sahipleri aristokrasisinden valiler getirilmişti. Valiler, yönetiyor, adalet hizmetlerini veriyor, mali işlere göz kulak oluyorlardı. Sınırlar, asker kökenli olan ve adına şef (dux) denilen kumandanlara emanet edilmişti. İlerde bir asalet unvanı olacak olan " Dük " unvanı da bu kökten gelmektedir.

Arazi vergisinin toplanabilmesi için, tarım araçları, ürünler ve toprağa bağlı köylüler ile birlikte bütün topraklar bir deftere yazılıyordu. Ticaret ve endüstriden de her beş yılda bir " altın ve gümüş " vergisi toplanıyordu. Vergiler ağırlaştıkça, mükellefler bunlardan kurtulmaya çalışıyorlardı. Kentlerde, arazi vergisinin ödenmesinden müteselsil sorumlu durumda bulunan curialler yani toprak sahipleri mülklerini terk ediyorlardı. " Altın ve gümüş " vergisine tabi olanlar, ticareti ve zanaatlarını bırakıyorlardı. Hükümet de, bu kaçışı önlemek için, meslekleri mecburi ve babadan oğla geçer bir hale soktu. Curialler, curiaya; zanaatkârlar loncalarına, askerler de orduya bağlandı. Çiftçiler, köleler ve kolonlar toprağın ayrılmaz bir parçası haline getirildiler. Köylü serf olmuştu. Herkesin yerinden ayrılması yasaklanmıştı.

Asırlar boyunca silahsızlandırılmış, kamu işlerine karıştırılmamış, uzak bir hükümete tabi olan İmparatorluk sakinleri, boyun eğmeye alışık, karşı koyamayan, aidiyet duygularından yoksun, topluma karşı duyarsız uyruklar haline geldiler. Kimseyi kendi özel işi ve kişisel menfaati dışında bir şey ilgilendirmiyordu.

İşte hiç bir orijinal fikir hayatına sahip olmayan bu tembel ve hareketsiz halka, doğudan bir din geldi. Avrupa'da yaşayanların bütün dinsel alışkanlıklarını ve ahlak kavramlarını alt üst etti. Sonunda, Avrupa'ya kendi birliğini kabul ettirdi. Daha önceki dinlerde, rahip, törenleri icra ile görevli bir nevi tapınak bekçisiydi. Hiç bir belirli inanca sahip olma mecburiyeti yoktu. Uzun zamandır yürürlükte kalan ölülere tapınma adetleri gereği ve ölü bedenlerin sağlığa zarar vermesini önlemek için, onları gömmek mecburiyeti uygulanıyordu. Ölünün mezarından çıkması yani hortlak fikri, bütün Avrupa'da kökleşmiş kuvvetli bir korkuydu.

Hiçbir din, tek bir tanrıya inanılmasını istemiyordu. Bir tanrının kudretine beslenen inanç, başka bir tanrının kudretine de inanılmasına engel olmuyordu. Avrupa'da, Romanın Yunanlılardan devşirilen resmi tanrılarına, mahalli tanrılara, Mısırdan gelen İsis'e, Anadolu'nun Kibele'sine, Perslerin Mitra'sına (Mithra), hepsine tapılıyordu. Bu sistem sağlıklı bir şekilde çalışır gözükürken, Hıristiyanlık gelip girdi ve diğer dinlere baskın çıktı.

Papa

Hıristiyanlık, Anadolu'da, Suriye'de ve Mısır'da doğmuş, serpilmiş ve şekillenmişti. Bu ülkelerdeki din adamları, Tanrının niteliği ve insanın ölümden sonraki kaderi hakkında, zaten, tutarlı bir doktrin kurmuşlardı. Şimdi, burada, daha önce zaman zaman bahsettiğimiz bir konuyu biraz işlemek gerekecektir. Bu topraklarda, gizli dini tarikatlar çoktan beri faaliyet gösteriyorlardı. Gizli olduklarından, bunlar hakkında çok şey bilmiyoruz. Bu tarikatlar, eski dini inançları (örneğin İsis, Adonis vs), başka kökenli usul ve ayinleri içlerine almışlardı. Amaç, kötülük kuvvetlerinden kurtulup, ruh ve beden temizliğini sağlamak ve çile doldurarak sonunda işin sırrına varmaktı. Gizli tarikatların inananları çile çekerek, selamete kavuşuyor yani Tanrı ile şahsen ve doğrudan doğruya buluşuyorlardı. Gizli tarikat (Mystere), aynı tanrıya tapanlar arasında bir kardeşlik bağı yaratıyordu.

Dünyanın izahı, İran'dan, Zerdüşt dininden gelmişti. Işık ve iyilik Tanrısı ile karanlık ve kötülük Tanrısı arasındaki sürekli savaş meydanı dünyaydı. Bu kötülük fikri Yahudilerde satan (şeytan), diğerlerinde diabolos (diable) şekline dönüşmüştü. Şeytan fikri, ölülerin ruhlarının yeraltında kaldıkları inancı ile ve Tanrının şefaati sayesinde selamete erişileceği kavramı ile birleşerek temel bir doktrin olmuştu.

Yakın Doğuda, kötülük kuvvetlerinden korkma ve bunlara karşı korunma ihtiyacı; Çile çekerek, günahları bağışlatmak ve öbür dünyada mutlu ve sonsuz bir hayata erişmek umudu, iyice yerleşmişti. Şeytan, cehennemin hâkimiydi ve daha alt rütbeden kötü ruhlardan, iblislerden yardım alıyordu. Batı Avrupa'ya, Hıristiyanlık girerken, beraberinde bu doktrini ve şeytanı da getirmişti. Artık, Batı da, ebedi izdirapların dehşet verici etkisi altındaydı.

Tüm Doğu ve bu arada Yakın Doğu, yaşarken ruhu bedenin kalıbından kurtarmanın yollarını da aramıştı. Bedenin bağlarından kurtulan ruh, vecd ve cezbe haline gelecekti ki, bu sayede, Tanrısal âleme ulaşıla bilinsin. Oruç, uyumamak, hiç hareket etmemek, konuşmamak gibi usullerle beden zayıflatılıyordu. Bu yola girenlerin, tanrısal âleme yaklaştıkça, mucizeler yaratması beklenen bir hususstu. Bunlara " mucize yapıcılar " (virtus) deniyordu. Yaratılan mucizeler, uzun uzun anlatılıyor ve biyografya yazılarına geçiyordu. Okuyanların inançlarını pekiştirmek için, yazarlar mümkün olduğu kadar çok mucize anlatmayı makbul bir iş sayıyorlardı.

Yeni din, Hıristiyanlık, ulusal bir din olan Yahudilikten türeyip, uluslararası bir din olmuştu. Bu oluşumda Anadolu'nun ve Paulus'un katkısı çok büyüktü. Tabii, bu din içine, yukarda saydığımız tüm unsurları almıştı. İlk başlarda, uzun uzun, Mesih'in gelip, " Tanrının Krallığını

" kurması beklendi. Sonra, bu umuttan vaz geçilip, Mesih bir kral olmaktan çıkıp, müminleri Kötülüğün gücünden kurtaracak olan " Kurtarıcı " oldu ve kıyamet günü de belirsiz bir geleceğe bırakıldı.

Bu yeni dine, Yunan kültürü ve dili damgasını vurmuştu. En eski kiliseler, Helenleşmiş şehirlerde kurulmuş; Ortodoks dogmaları tespit eden ilk ökümenik (evrensel) kurullar bu kentlerde toplanmıştı. Kilisenin en eski kurucuları, bu kentlerde konuşup, yazarak Hıristiyan inancının kesin formüllerini vermişlerdi. Dinin evrensel niteliğini belirleyen " Katolik " deyimi bile Grekçeydi. Hıristiyanlık, Batıya girince, yine ilk kiliseler, Yakın Doğu kökenlilerin oturdukları kentlerde kuruldu. Ayinler Yunanca yapılıyordu. Roma piskoposları, " Papalar ", dâhil, din adamları Yunanca isimler alıyorlardı.

Başlangıçta, Hıristiyanların büyük bir çoğunluğu köleler dâhil, aşağı tabakalardan insanlardı. Öbür dünyada rahat edecekleri vaadi, yaşadıkları sefaleti katlanılabilinir kılıyordu. İncil'de, zenginliğin şiddetle karşısına çıkılıyordu. Hıristiyanlar, aralarındaki sosyal seviye farkına rağmen, kardeşçe bir eşitliğe alışıyorlardı. Bu din, Yakın Doğunun, duygularına cevap veriyordu.

Avrupa'da ise, Hıristiyanlık, yabancılar tarafından getirilmiş, yabancıların oturduğu kentlerde yabancı bir dille öğretilen bir dindi. Din şehitleri bile Avrupa halkları için yabancılardı. IV yüzyılın başlarına kadar, bu din, Avrupa yerli halklarının yabancısı olarak kaldı. Sonra, birden, Hıristiyanlık, İmparatorluğun resmi dini olarak kabul edildi. Bu birden bire lafı, Avrupa halkları içindir. Yoksa Mısır, Suriye, Anadolu ve Yunanistan için, zaten halk birkaç asırdır, boğazına kadar, dini tartışmaların içine girmişti. Ama Doğu Roma topraklarında bir taraftan Hıristiyanlık tartışılırken, diğer taraftan, Hıristiyan olmayan halk hala çoğunluktaydı. Constantinius (Konstantin), Hıristiyanlar arasındaki dogma tartışmasını bitirmek için İznik konsülünü topladı ve buradan, bütün Hıristiyanların uyması zorunlu olan kurallar çıktı. Bu konsül sonucu, din, emredici hukuk kuralları kazanmıştı. Bundan, Hıristiyan kilisesinin üst kademe din adamları tarafından uygulanan, otorite ve disiplin zorunluluğu ortaya çıktı. Bu tartışma dışılık ve emredici kurallar, Avrupa'da inancın tek olma zorunluluğunu hazırlıyordu.

Hıristiyan dini, İmparatorluk sınırları içinde ve özellikle Avrupa'da, IV yüzyıl boyunca, önce imtiyazlı, sonra mecburi din olarak herkese kabul ettirildi. Doğu Roma'da mecburi Hıristiyan yapma eylemi, Batı Roma kadar başarılı olamamıştır. Çünkü bu topraklarda, kökleri binlerce yıllara dayanan organize ve Hıristiyanlık kadar güçlü dinler, örneğin Yahudilik, Zerdüşt dini, Eski Mısır ve Babil dinleri ve bunların köklü gelenekleri vardı. Doğuda, Halk resmi dine karşı direniyordu. Hükümet piskoposlara yüksek memur muamelesi yaparak, onları korudu. Piskoposlara, Hıristiyanları yargılama yetkisi verildi. Daha sonra başka dinlerin ayinlerinin yapılması yasaklandı. Ve eski dinlerin tapınaklarının yıkılması emri verildi.

İmparator, Kilisenin en üst makamı gibi davranıyordu. Dogma tartışmalarında taraf tutuyor, karar veriyor, doktrin tespit ediyor, sözünü dinlemeyen piskoposları işlerinden atıyor, dini görevlere kendi ile uyumlu olanları getiriyordu. İmparator, başka dinlerin ayinlerini nasıl yasak ettiyse, adına Ortodoks (doğru fikir) denen dogmadan başka herhangi bir doktrinin yayılmasını da yasak etti. Diğer bütün doktrinler, Grekçe " hairesis " sözünden türeyen " heresie " (özel fikir) olarak adlandırıldı. Bunlara inananlar zındık sayılarak ölüme mahkûm edildi. Böylece, dine, insanların içinden gelen duygular değil, İmparatorun gücü hâkim olmuştu.

IV yüzyıl boyunca, Batıda, yalnız, kent halkı Hıristiyan olmuştu, köyler ise eski dinlerine bağlıydılar. Her Hıristiyan cemaatin kendi önderleri vardı ve her cemaat kendi kentinde ibadet ediyordu. Köleler dâhil, her sosyal sınıf bu cemaatlere üyeydi. Herkes için aynı inanç ve kurallar vardı. Tanrının çocukları olarak eşittiler ve İsa inancında birleşerek kardeş olmuşlardı. Bu söyleme ve görüntüye rağmen, aslında, Hıristiyan cemaati, aynen Roma İmparatorluğu gibi yönetenler ve yönetilenler haline gelmişti. Ruhbanlar, aynen İmparatorluğun memurları gibi, mutlak bir iktidara sahiptiler. Grekçe " laik " (halk) veya Latince " pleb " ler, ruhban sınıfına körü körüne uymakla görevliydiler. Papazlar " çoban ", halk " sürü " idi.

Cemaatin şefi olan piskopos, tüm yetkiyi elinde toplamıştı. Cemaate başkanlık ediyor, din görevlilerini tayin ediyor, kilise mallarını idare ediyor, yoksullara yapılacak yardımı belirliyor, papaz adaylarını eğitiyor, sistemi yönetiyor, kişileri ve işleri takdis ediyor, vaazlar veriyordu. Cemaat üyelerine ağır çile doldurmaları emrini vermeye ve aforoz etmeye yetkiliydi. Cemaat üzerinde yetkisi sınırsız ve kontrolsuzdu.

Her eyaletin piskoposları kendi aralarında sinod (meclis) olarak toplanıyorlardı. Burada da yapılanma, İmparatorluğun eyalet meclisleri örnek alınarak yapılmıştı. Eyalet merkezine " metropole " deniyor, Sinoda metropole piskoposu (metrapolid) başkanlık ediyordu. Metrapolid, papazlar arası anlaşmazlıkları çözme, yargılama ve disiplin tedbirlerini almakla da yetkiliydi. Bazen, İznik'te olduğu gibi, İmparatorluğun bütün piskoposları birlikte toplanıyorlardı. Bu halde meclise ökümenik (evrensel) deniyordu. Ökümenikte, bütün Hıristiyanlar için tek olan formüller oluşturuluyordu.

Başlangıçta Grekçe'nin ağır bastığı dini ayinler, sonraları, Batıda yerini Latince'ye bıraktı. Latince'nin hâkim olduğu kiliseler, Roma Piskoposuna, eşitler arasında birinci olacak tarzda bir üstünlük tanıdılar. Ona, Doğu usulü " Papa " dendi.

Avrupa'da Cemaatler oluşur ve din örgütlenirken, Doğudan yeni bir tür din adamları da gelmeye başladılar. Bunlar, toplumun kötü olduğunu ve insan tabiatının da kötülüğe meyyal olduğunu düşünen keşişlerdi. Gerçek Hıristiyan, dünyadan elini eteğini çekmeli ve " ascetizm " (perhiz, oruç, vs) ile kişisel eğilimlerine karşı mücadele etmeliydi. Bunlar kendi aralarında " manastırlarda " toplandılar. Keşişler, hayatı hoş hale getirecek her şeyden ellerini çekiyorlardı. Tanrıya itaatkâr olacaklarına, yoksul kalacaklarına yemin ediyorlardı. Kaba saba giyiniyor, yağsız yiyecekler yiyor, oruç tutuyor, uykusuz kalıyor, kendilerini sopa veya kırbaçla döverek cezalandırıyorlardı. Başlangıç kırsal kesimden ve özellikle çölden başlamıştı. Ama şimdi, kentlere geliyor ve eski dinlerin tapınaklarını yıkıyorlardı.

Bunların gelişi ve davranışları, Avrupa'daki piskoposların hoşuna gitmedi. Papa, bunları ayıpladı," vaftiz edilip edilmedikleri bile belli değil " dedi. Ama bunlar Doğunun " mucize yapıcıları " gibi mucizeler gösterme imajları vermeye başladılar. Hastaları iyileştiriyorlardı. Halk, bunların doğaüstü güçleri olduğuna inandı. Bunlara, kutsal yaratıklar olarak bakılmaya başlandı. Hiçbir resmi yetkileri olmamasına rağmen, halk üzerinde en az papazlar kadar etki ve nüfuz sahibiydiler.

Hıristiyanlık, başka tanrılara tapmayı suç kabul ederek yasaklıyordu. Bunlara " sahte Tanrılar " diyor, yani varlıklarını inkâr etmiyor, ancak, habis ruh tarafından gönderildiğini anlatıyordu. Bir arıtma ritüeli olan vaftiz töreniyle, kişi yeni bir hayata başlıyordu. Piskopos soruyordu: " Şeytandan ve onun debdebesinden, onun fiillerinden (birçok tanrıya tapmaktan) vazgeçiyor musun "?

Eskinin değerleri şan, şeref, iktidar, zenginlik, zevk, sefa hor görülüyor, eskinin hor görülenleri acizlik, itaat, yoksulluk ise ebedi mutluluk için en emin yol oluyordu. Ama bu halk için böyleydi. Yoksa kurum olarak, Hıristiyan kurumu, İmparatorluğun politik rejimini ve aristokrat sınıfı kabul ediyor ve onunla bütünleşiyordu.

Roma İmparatorluğu, aslında Batı Avrupa'yı ikiye bölmüştü. Bir yanda " Roma sulhunun " hüküm sürdüğü, aynı siyasi rejimle idare edilen, benzer kültüre sahip, ekonomisi bütünleşmiş ve Latince konuşan bir Avrupa vardı. Diğer yanda, seyrek bir nüfusa sahip, şehirleri olmayan, çetin ve basit bir hayat süren, Kuzey ve Kuzey Doğunun göçebe veya yerleşik bile olsa kabileler şeklinde örgütlenmiş, Şaman halkları vardı. Bu ikinci Avrupa ve orada yaşayanların hayatı pek bilinmiyor. Onlar yazılı eserler bırakarak kendilerini ifade etmediler. Eldeki bilgiler, özellikle kilise adamlarının yanlı ifadelerine dayanıyor.

Eşcinselliğin, doğal bir özgürlükle yaşandığı Antik Yunan'ın ardından, Hıristiyan dininin elinde tıpkı cinselliğin kendisi gibi eşcinsellik de, baskıya maruz kalmış ve gizliliğe itilmiştir.

Ortaçağda Kutsal Kitap kökenli Sadom- Gomore söylencesine atıfla eşcinsel ilişkiler için Sadomy, sadomite kavramı oluştu böylece önde gelen günahlar listesine eklenen homoseksüellik bir sorun halini aldı. Günümüze kadar ulaşan, eşcinselliğe karşı Batı toplumlarındaki olumsuz tavrın Hıristiyan geleneğiyle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz.

Hıristiyanlığın oluşturmaya çalıştığı toplumsal normlarda insanlara ne olmamaları gerektiği öğretilmeye çalışılmıştır. Aile olarak karı koca ilişkisine dayanan model kabul görmüştür. Meşru ve döl veren kadınlarla kurulacak ilişkilerin dışındaki ilişkiler ahlaka aykırı kabul edilmiştir. Döl veren kadının borusu ötmüş, kısır olanlar bir kenara itilmiştir. Homoseksüel ilişkiler ise günah kabul edilmiş ve eşcinsellik anormallik olarak nitelenmeye başlanmıştır. Ortaçağda sadomiteleri (eşcinselleri) vahşi törenlerle cezalandırarak sosyolojik anlamda eşcinsellik, toplumsal ahlak normları oluşturmakta araçsallaştırılmıştır. Tabi bu arada manastırlarda yaşanan her türlü homoseksüellik örtbas edilmiş zaman zaman bir günah keçisi papaz veya yamağı ateşe atılarak halka hem sus payı hem de gözdağı verilmiştir. Bir toplumda " biz " yani kabul gören, erdemli olan olarak belirlenen ahlaki birimin oluşması için ahlaka aykırı olanların " ötekiler " veya doğru olmayanlar veya erdemsizlerin bulunmasının zorunludur. Böylece, bir gurup insan ötekileştirilir.

Aytunç Altındal'dan bir alıntı yapalım." Halen Vatikan'ın asla çiğneyemeyeceği üç kural vardır: Kürtaj, Homoseksüellerin rahip olması ve eşcinsel birliktelik(evlilik). Bir katoliğin eşcinsel olması asla kabul edilemez. Vatikan'ın kurucusu olan Aziz Peter'in ve Aziz Paul'un yazdığı risalelere göre Hıristiyanlıkta eşcinselliğin kabul edilemeyeceği açıkça yazılıdır. Bunun nedeni de Hz. İsa'nın eşcinselleri kurtarmayacak olmasıdır. Bu risaleler kilisenin kuruluş gerekçeleri olan yok edilebilecek veya göz ardı edilebilecek dokümanlar değildir. Ama pratikte kiliselerde homoseksüellik çok yaygındır."

Avrupa’da Değişim Başlıyor

Avrupa’da değişiklik, göçebelerin gelip, İmparatorluk sınırlarından içeri girmesiyle başladı. Gelen göçebeler, Hint-Avrupa dilini konuşuyorlardı. Bunları iki ana gurupta düşünebiliriz. Batıda Germenler, doğuda Slavlar vardı. Buraya kadar tarihi takip edenler, bunların hiç birinin bir ırk teşkil etmediğini anlamıştır. Bu kavimler değişik boyların, kabilelerin bir karışımı idiler. Onları birbirine bağlayan benzer dilleri ile benzer adetleri idi.

Germen dili (çok değişik diyalektik) konuşan kabileler, daha önce anlatıldığı gibi Avrupa içlerine daldılar. Genel olarak " Nordik " denen Germen kabilelerinin bir kısmı, Danimarka, Norveç ve İsveç’e gelip yerleştiler. Langobardlar (Lombardlar), Elbe nehrinin denize döküldüğü yerde kaldılar. Burgondlar, Vandallar, Gotlar Avrupa'ya yayıldılar. III yüzyıla gelindiğinde, öne çıkan kabile isimleri: Kuzeyde, Elbe ile Weser arasında Saksonlar (bunlara komşu olarak az doğusunda Jütler, Angiller, Lombardlar)dı. Merkezde Ren’in (Rhein) iki kıyısında Franklar; Onların güneyinde, Ren'in kollarının bulunduğu yukarı Ren (Rhein) bölgesinde Alamanlar; Bunlara komşu Kuzey-Doğuda Thuringenler vardı. Güney-Doğuda Bohemya’dan gelip, buraya Bavyera adını verecek olan Bajuvarlar görülmekteydi. Bunların Avrupa'ya yerleşmesi, daha önce anlatıldığı gibi çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Bazıları, İmparatorluk tarafından boşalan topraklara yerleştirilmiş; kimileri şefleri ile beraber ordular şeklinde İmparatorluğun hizmetine girmişler; kimileri kralları ile birlikte, tüm bir kavim olarak ve Roma'nın müttefiki olarak, belli bir bölgeye yerleşmişler; Bir kısmı da savaşarak, istila ederek gelmişlerdir. İstilanın sonunda, nüfusun ne oranda değiştiğini bilmiyoruz. Bilinen, yerlilerle gelenlerin kaynaşarak yeni ırklar oluşturduklarıdır. Kısa süre sonra, " Massif Central " a kadar bütün Güneyde, İspanya'da, İtalya'da, Galya'da, Vandallardan, Vizigotlardan, Ostragotlardan, Burgondlardan, Langobardlardan (Lombardlar) hemen hemen hiç bir iz kalmamıştır. Bunların hepsi de, ismi bilinen belli başlı, örgütlü göçebelerdi. İstiladan sonra dil ve hukuk Romalı olarak kalmıştır. Sanılan o’dur ki, Romalılaşmış nüfus içinde, bunlar az sayıda aristokrasi oluşturmuşlardır.

Kuzeyde ise, Büyük Britanya'da, Kuzey Fransa'da, Belçika'da, Güney Almanya'da, bugün bile çok sayıda Germence yer adlarına, Germen özel hukukundan kalma geleneklere, Germence bir dile rastlanmaktadır. Konuşulan diller, İngiltere'de Saksonca, Belçika'da Flamanca, Bavyera'da, Baden'de, İsviçre'de ve Rhein çevresinde Almancadır.

Romalılar Büyük Britanya'nın Kuzey ucu ile İrlanda'yı hiç bir zaman hâkimiyetleri altına alamamışlardı. Roma orduları geri çekilince, Kelt kökenli savaşçı kabileler, kendilerine komşu bölgeleri istila ettiler. İrlanda'dan gelen İskoçlar (İskot) İskoçya'nın bir kısmını işgal

ettiler. Kelt dili konuşan Bretonlar ise, durmadan birbiri ile savaşan pek çok küçük krallığa bölündü. V. yüzyıldan itibaren, Germenler Büyük Britanya'ya gelmeye başlayıp, kıyılara yerleştiler. Güney-Doğuda Jütler, Güneyde Saksonlar, Doğuda Angiller yerleştiler. Sonra, yavaş, yavaş kıyılardan, merkeze doğru yayılmaya başladılar. Şimdi Bretonlar her iki yandan baskı altındaydılar, bir taraftan İskoçlar, diğer yandan Cermenler. Bretonlar yavaş, yavaş içerlere doğru çekilmeye başladılar. Bir kısmı, denizi aşarak, Kuzey Fransa'ya yerleşti. Bunlar Fransa'nın Bretonlarıdır. Hala adlarını ve Kelt dillerini muhafaza ederler.

İngiltere'deki üç Sakson toprağından Doğudaki Essex, Güneydeki Sussex, Batıdaki de Wessex Sakson hâkimiyetindeydi. Angiller ise 2 yerde hâkimdi ve adları Norfolk ve Suffolk isimlerini alıyordu.

Clovis'in vaftizi

Avrupa, pek çok krallığa bölünmüştü. Ancak, bu krallıklar verayet sisteminin çalıştığı, bildiğimiz krallıklar gibi değildi. Bunlar, şahsi krallıklardı. Kralın şahsına boyun eğiliyordu, yoksa ailesinin hükmetme hakkına değil. Bu krallıklarda topraklar bazen birkaç oğul arasında bölündü. Bazen, tek bir kişinin hâkimiyeti altında birleşti. Bazen, topraklar fetihlerle büyüdü, bazen ayaklanmalarla küçüldü. Bu nedenle, Avrupa'da, XI yüzyıla kadar, toprakların adını taşıyan krallıklar değil, kavimlerin adını taşıyan krallıklar görüldü. Fransa kralı yerine Frankların kralı gibi. Bu kavim adlı krallıkları, zaman içinde savaşlar yok etti. Galya'da egemen olan Burgonların hâkimiyetini Franklar bitirdi. İspanyadaki Vizigot hâkimiyetine, Araplar son verdiler. Bu istila sonrasında, ancak bazı yerlerde istilacıların hâkimiyeti kaldı. Kuzey İtalya'da Langobardlar, Büyük Britanya'da Angil ve Saksonlar, Fransa'da Franklar hükmetmeye devam edebildiler. Bunların içinde, en güçlüsü, Clovis'in şahsi kabiliyeti ile Galya'ya hâkim olan Franklardır. Clovis'in oğulları, Burgond topraklarını fethettiler, Alamanları ve Bavyeralıları dize getirdiler, Thuringen krallığını yıktılar, Mein bölgesini işgal ettiler. Frank hâkimiyeti en yaygın ve en sürekli hâkimiyet oldu.

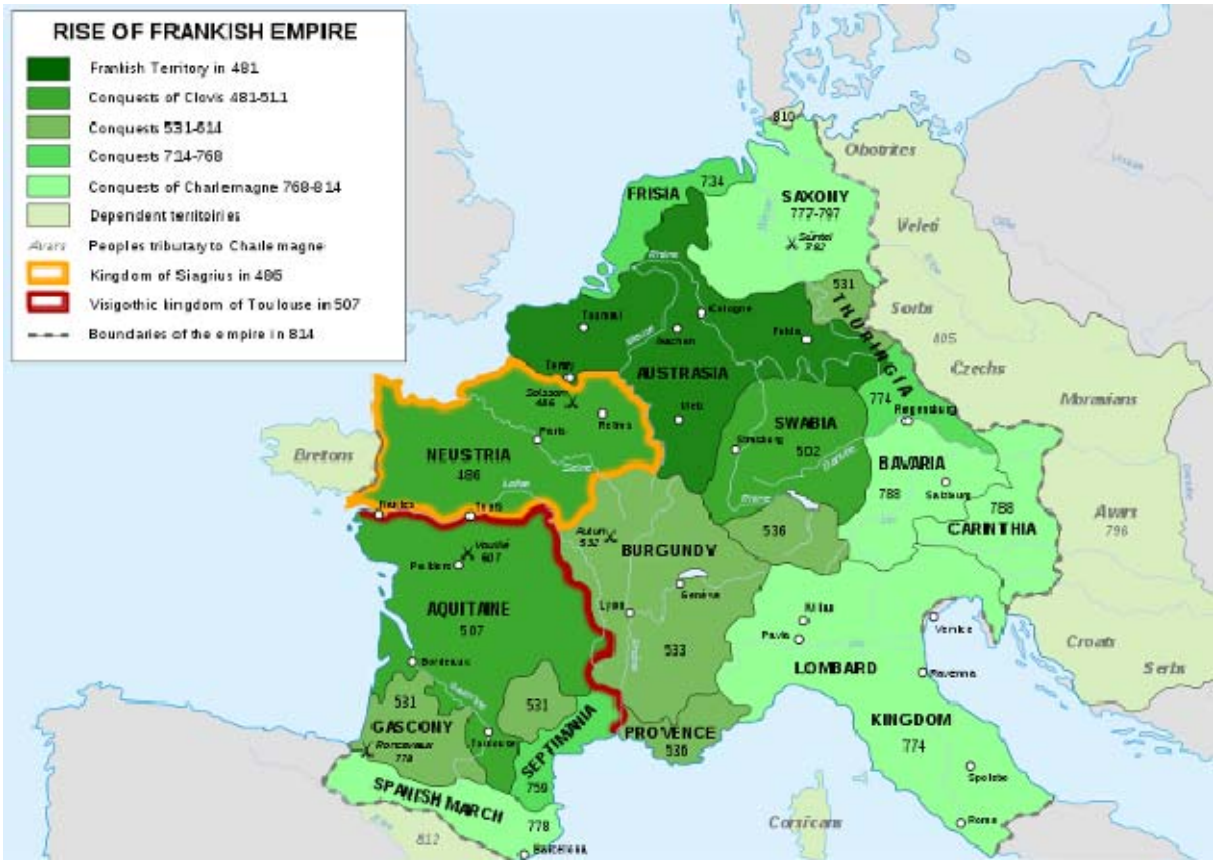

Frank krallığı

Büyük Britanya'da Bretonların Saksonlara boyun eğmesi kolay olmadı. Ama sonunda, ortada iki krallık kaldı: biri adanın bir ucunda, diğeri diğer ucundaydı. Sakson kralı ve Angil kralı, Kelt yerlileri aşağı bir sınıfa indirgeyip, hâkimiyetlerini kurdular. Germen dili, Kelt dilinin yerini aldı. Kelt dili İskoçya ve Bretonya'da kaldı. Roma dönemindeki yönetim şekli ve memurların yerini çok daha basit bir rejim aldı. Bu rejim, nüfus topluluklarının durumuna göre, değişiklikler gösterdi.

Buna karşılık, Roma döneminden kalan büyük bir nüfusun ortasında azınlık teşkil eden yerlerde, İtalya'da Ostrogotlar, Galya'nın güneyinde ve İspanya'da Vizigotlar, Roma İmparatorluk rejimini kısmen muhafaza ettiler. Ancak, göçebe gelenekleri uyarınca, hükümet kralın şahsına bağlı kaldı. Kralın iktidarı iyi tanımlanmamıştı Ama krallar, yerli, göçebe ayrımı yapmadan, tüm uyrukları üzerinde eşit bir hâkimiyet kurdular. Kral, bir bölgenin merkezi olan her şehre, kral adına yetki kullanan asker kökenli birini yolluyordu. Bunlara, Galya ve İspanyada Kont, Lombardiya'da Dük deniyordu. Bu kral vekili, asker toplamaya, para cezalarını tahsile, krallık emlakini korumaya ve devletle olan suçlara bakan mahkemeyi yönetmekle görevliydi.

Germen kabilelerinin hepsi aynı tarzda savaşmıyordu. Vandal, Burgond, Got, Alaman ve Langobard (Lombard) gibi genelde Kuzey Karadeniz ovalarından gelenler at üstünde mızrak ile savaşıyorlardı. Kuzey denizi kıyılarından gelmiş olan Frank, Sakson, Angil gibiler yaya olarak, ellerinde kalkan, kargı ve balta ile savaşıyorlardı. Bunlar bir yığın halinde düşmana saldırıyorlardı. Bir tek şefleri ata binerdi.

Kaynaşma

Roma dilinin konuşulduğu yerlerde, Romalılar ve göçebeler, üç asır boyunca birbirlerine karışmaksızın yan yana yaşadılar. Herkes kendi kılığını giydi, kendi yaşam tarzına devam etti, aile ve veraset hukukunu muhafaza etti. Davalar her birinin kendi kanununa uygun olarak görüldü. Kral, herkesin uymak zorunda olduğu fermanları yayınlıyordu. Mahkeme kararları, fermanlar derken, bir kurallar ve yönetmelikler topluluğu oluştu ki, bu da ortak bir hukukun kurulmasını hazırladı.

Roma hukuku, toprak sahibi olan kişiye, bunu satmak, hibe etmek, vasiyet yoluyla bırakma hakkını mutlak bir şekilde veriyordu. Anababaya, kızları evlenirken drahoma verme yetkisi veriyordu ve koca drahomayı devr-ü ferağ yapamazdı. Göçebeler ise toprağı bölünmez bir mülk sayıyor ve kişiye bunu hibe etme ve satma hakkı vermiyordu. Karı ve kocanın malları bir ortaklık şeklinde birleşiyor ve sadece koca bunun üzerinde tasarruf edebiliyordu (işlem yapabiliyordu). Kadın ise anne ve babasından drahoma almıyordu. Roma hukukuna göre, toprak sahibi toprağını canı istediği gibi ekip, biçerdi. Germen toprak rejiminde ise aynı köydeki bütün toprak sahipleri toprağı ekmeğe mecbur tutuluyorlardı. Bir bütün olarak hareket etmek zorundaydılar.

Roma hukuku, memurlara, bir suçtan zan altında olan her uyruk hakkında kovuşturma yapma ve ölüm cezası dâhil cezalandırma hakkını veriyordu. Göçebelerde ise, savaştan kaçmak gibi kabileye zarar veren davranışlar, fermanla yasaklanmış fiilleri işleyenler cezalandırılıyordu. Devlete karşı olan suçlar cezaya konu olurken, kişileri ilgilendiren fiiller aile meseleleri içinde kalıyordu. Mağdurun yakınları, suçluya ve yakınlarına karşı savaş açarak, onun öcünü alabilirlerdi (alırlardı). Aileler arasında böyle bir savaş çıkınca, devlet, iki tarafı suçlu tarafa tazminat ödeterek uzlaştırmaya çalışıyordu. Tazminat, fiilin vehametine, mağdurun değerine, öç almanın tehlikesine göre hesaplanıyordu. " İnsanın değeri " denen bu tazminatı, toplumun töreleri tayin ediyordu. Töre, el, ayak, göz gibi her vücut parçası için bir fiyat biçmekteydi.

Bir başkası tarafından herhangi bir suçla itham edilen kişi, mahkemeye sayıları töre tarafından tespit edilen saygıdeğer insanlar getirerek, kendini temize çıkarma hakkına sahipti. Bu gelenler, itham edilenin suçlu olmadığına dair yemin ediyorlardı. Franklarda, mahkeme, aynı tarzda silahlanmış iki kişiyi birbiri ile dövüştürerek haklıyı buluyordu. Yenilen, mahkûm ediliyordu. Bu sonradan yaygın bir hale gelecek olan düellonun köküdür.

Aşağı tabakadan olanlar ve genelde kadınlar, masumluklarını ispat edebilmek için, kızgın bir demiri taşımak veya elini kaynar suya sokmak gibi bir imtihandan geçiriliyorlardı. Buna "

Tanrının verdiği hüküm " gözüyle bakılıyordu. Kilise de bu usulü kabul etmiş ve dinsel bir törenle takdis ediyordu.

Roma İmparatorluk sınırları içinde eski asillerin hiç bir gücü kalmamıştı. Paraları, toprakları, siyasi güçleri ve çoğunun adı bile kalmamıştı. Ama Almanya'da, İngiltere'de, Saksonlarda asilzadeler kalmıştı. İngiltere'de bunlara " earl " deniyordu. Franklarda, Langobardlarda, Vizigotlarda kralın yakınlarından, büyük arazi sahiplerinden oluşan yeni bir sınıf oluştu, bu sınıf eski Roma asilleri ile karışıp, kaynaştı.

Yeni kavimlerin istilası ile Batı Avrupa nüfusu değişmiş, politik rejim alt üst olmuştu. Bu sırada yeni din de köylere kadar sokuluyor, manevi dünyayı da değiştiriyordu. Hıristiyanlık, Doğudan Batı Avrupa'ya geçerken, mahiyet değiştirmişti. Artık bu dinin, ilk Hıristiyanları harekete geçiren duyguları ile şu anki durumu aynı değildi. Tanrı sevgisinin yerini Cehennem korkusu almıştı. Kardeşçe sevgi (caritas), merhamet haline dönüşmüş ve sadaka vermekten ibaret hale gelmişti. Batı, dinsel törenlere, tapınma usullerine önem veriyordu. Tüm bunlar, Roma kanunları gibi, emirler ve yasaklar şekline büründü. Ayinde hazır bulunmak, takdis edilmek, oruç tutmak, perhiz ve imsak, sadaka vermek mecburi hale geldi. Buna karşı, pazar günleri çalışmak, hısımlar arası evlilik, evlilik dışı cinsi münasebet, eski dinlere ait fiillerde bulunmak, büyü yapmak yasak edildi. Bu yasakların ihlali günahtı ve cezası ebedi azap çekmekti. İşlenen günahlar ancak çile çekilerek bağışlanabilinirdi. Çile çekme ile beraber genelde ağır fiziki ceza da uygulanıyordu. Büyük günahların cezası ise aforoz edilmekti. Aforozla, günahkârlar din kanunları ve Hıristiyan cemaati dışında bırakılıyorlardı. Ruhban sınıfından oluşan bir " çile mahkemesi ", müeyyideler konusunda karar verme yetkisine sahipti. Yeni din, kaba saba insanlara öğretilebilmek için özetlenmiş ve ayinler de geniş ölçüde basitleştirilmişti.

Ruhban sınıfı, halkı eski dinlerinden vazgeçirmek için, eski ayinleri, Tanrının düşmanları olan şeytanlar için yapılan tapınmalar sayarak, suçladı. Kilise, putları kırdı, Ama halkın mucizelerin yapıldığı, hastaların iyileştiğini görmeye alıştığı yerleri bıraktı. Bir süre sonra da, buraları bir Hıristiyan azize ithaf ederek, buralarda ayinler yapmaya başladı. Buralara Doğuda " ayazma " dendi.

Dinin kurallarının, herkes tarafından aynı tarzda uygulanmasını sağlamak gerekiyordu. Uyulması mecburi olan kurallar konsül tarafından kararlaştırılacaktı. Ama Teslis üzerinde Hıristiyanlar arasında belirmiş olan anlaşmazlık, ilk Hıristiyan olan göçebeleri, Gotlar, Vandallar, Burgondlar ve Langobardlar (Lombard) gibi kavimleri etkilemişti. Bunlar, daha Arius'un öğretisi, İmparatorlukta mahkûm edilmeden önce, Hıristiyan olmuşlardı. Bunlar Arius taraftarı olarak kalmışlardı. Kendi papazları vardı ve ayinleri bu papazlar, kuvvetli bir olasılıkla, kendi dillerinde icra ediyordu. İmparatorluğun kararından sonra, Ortodoks mezhebine sağdık kalan İmparatorluk halkı, mezhep ayrılığı nedeniyle, bu kabilelerden nefret ettiler. Sonuçta göçebe krallarla, Romalı uyrukları arasında düşmanlık baş gösterdi. Almanya'ya daha sonra gelmiş veya orada yerleşmiş kabileler (Franklar, Saksonlar, Alamanlar, Bavyeralılar) eski Germen tanrılarına tapmaya devam ediyorlardı. Hıristiyan din adamlarını rahatsız eden bu iki soruna çözüm Galya'dan geldi. Galya piskoposları, Frank krallarından biri olan Clovis'le anlaştılar. Clovis vaftiz oldu. Roma halkının içine yerleşmiş olan Frank kabileleri, Hıristiyanlığı onların tarzında, Ortodoks tarzda, kabul etti. Kuzey Frankları ve Almanya'daki kabileler, daha bir süre eski dinlerinin peşinden gitmeye devam ettiler. Arius taraftarı olan İspanya'daki Vizigot ve İtalya'daki Lombard kralları da, Ortodoks inanca döndüler. Böylece, Batı Avrupa'da din birliği sağlanmış oldu. Piskoposlar ise, bütün

topraklarda, duruma göre, kraldan düke kadar her asalet sıralamasına eşit önemde şahsiyet muamelesi görmeye başladılar.

Batı Avrupa müşterek bir otoriteye ihtiyaç duyuyordu. Doğu Roma İmparatorluğunda, doğal olarak, zaten Roma kültüründen daha üstün bir kültür durumunda bulunan ve Roma kültürüne yön vermiş olan Grek kültürü ağır basmaya başlamıştı. Daha önce teferruatlı olarak görüldüğü gibi, Hıristiyan dininin oluşmasında ve yayılmasında Grek kültürü asli ve en önemli unsurdu. Böylece, Hıristiyan Doğu Roma, hızla Helenistik bir görünüm kazanıyordu. Batı ise Roma tarzını daha benimsemişti ve onu bundan çıkaracak kuvvetli bir etki de yoktu. Göçebelerin etkisi, kültürü değiştirecek kadar etken olamazdı ve olmadı da. Batı, Doğunun otoritesini, uzaklık nedeniyle, kültür farkı nedeniyle, kendini Roma'nın asli unsuru sayması nedeniyle, göçebelerin getirdiği yeni oluşumlar nedeniyle, kabul edemezdi. Ama piskoposlar müşterek bir otoriteye ihtiyaç duyuyorlardı. Doğu, bu ihtiyacı duymazdı. Çünkü İmparatorluğun bütünlüğü ve İmparatorun kişisel otoritesi, müşterek otorite ihtiyacını gideriyor ve hatta onunda üzerine çıkarak, merkezi bir otorite tarzına dönüşüyordu.

Batıdaki piskoposlar, eşitler arasında birinci olarak, Roma'daki piskoposu yani Papa'yı tanıyorlardı. Onun Latince " decretum " adlı kararları, Batı Avrupa'daki kiliseler tarafından mecburi imiş gibi algılanmaya başladı. Papa, Constantinopolis'de oturan İmparatorun uyruğu idi ama bağımsız bir hükümdar gibi davranmaya başlamıştı. Büyük Roma İmparatorluğunun başkentinde oturan, Roma ve Latin kültürüne sahip çıkmış, büyük toprak sahibi olarak ve eski dinlerin zenginliklerine el koymuş ve aşırı zenginleşmiş bir kilise olarak, merkezi otoriteden uzakta ve etrafı pek çok küçük krallıkla çevrili olan ve etrafında kendinden daha güçlüsü olmayan bu organizasyonun başka türlü de davranması düşünülemezdi.

VI. yüzyılın sonunda, büyük adı ile anılan I. Gregorius, elindeki bütün kaynakları, Roma surlarını onarmak ve şehir halkını beslemek için kullanmaya başladı. Grekçe bilmiyordu. Hıristiyanları günahtan korku yoluyla korumaya çalıştı. Öbür dünyadan gelen birinin ağzından Cehennem azaplarını tasvir eden hutbeler verdi.

V. yüzyıla kadar, Batıda Hıristiyan ini, ancak kentlerde örgütlenmişti. Kuzey Galya, Britanya gibi yerlerde şehirler çok seyrekti ve Hıristiyanlık yayılmamıştı. Papazların, keşişlerin, genel olarak ruhban sınıfının çalışmaları ile çok yavaş olarak din kırsal bölgelere yayılmaya başladı. Bu yayılış IX. yüzyıla kadar sürdü. Her şehirde yerleşmiş piskoposların emrinde papazlar vardı. Piskopos, çeşitli topraklara ayinleri yönetmekle görevli papazları yolluyordu. Önce kasabalar, sonra büyük malikânelerin toprakları papazlara kavuştular. Başlangıçta, piskoposlar komünyon ve vaftiz yapma dâhil tüm takdis yapma yetkisini kendilerinde saklamışlardı. Bu da, bütün Hıristiyanların, yortularını kutlamak ve kendilerini takdis ettirmek için şehre gelme zorunluluğunu doğurdu. Zamanla, papazların yetki sınırları genişletildi.

Sonunda her papaz için bir bölge ayrıldı. Bu bölgelerin, toprağa sahip bir kilisesi vardı. Bu toprakdan elde edilen ürün ile papazlar doyuyor, ayinlerin masrafları karşılanıyordu. Her Kilise, koruyucu olan bir azize ithaf edilmişti. Müritler, bu azizi, gerçek bir koruyucu olarak takdis ediyorlardı. Yani bir anlamda, kişisel tanrılar veya kent tanrıları, yaşamaya devam ediyorlardı. Bu koruyucu, hastaları iyileştiriyor, salgın hastalıkları, su baskınlarını, kuraklıkları def ediyordu. Böylece, bir anlamda azizlere bir nevi tapınma başladı. Müritler ise, doğaüstü güce sahip, görünmeyen bir şef tarafından korunan mistik bir cemaat haline geldiler.

Benedictus

Saint Benoit

Hıristiyanlık kırsal bölgeye sadece papazların ve kilisenin gayretleri ile yayılmamıştı. İnsanlardan kaçan keşişlerin de bu yayılmada azımsanamayacak etkisi vardı. Doğuda, manastır hayatı demek, elini eteğini dünyadan çekip, perhiz, oruç, sofuluk gibi fiillerle kendini terbiye etmek, tefekküre dalmak demekti. Ama bu şekil, Batıya geçerken değişmiş, batının yapısına uymuştu. VI cı yüzyılın sonlarına doğru, aziz Benedictus (Saint Benoit), keşişlerine, günün saatlerini nasıl kullanacaklarını gösteren açık ve seçik bir talimat vermişti. Buna göre zaman, dini eylemlerle (dua, zikir, hatim gibi), el işleri arasında taksim ediliyordu. Keşişler ya toprağı ekip biçiyor veya bir zanaat icra ediyorlardı veya dinsel eşyalar imal ediyor, el yazmalarını kopyalıyorlardı.

Mont Cassin manastırı (yeni hali)

Saint Benoit, hali vakti yerinde Nursia'lı bir aileden geliyordu. Roma'da edebiyat öğrenimi görmüştü. 525 yılı çıvarında, Mont-Cassin manastırında, ılımlı bir yaşam biçimini çevresindeki keşişlere kabul ettirmişti. Üyeler herkesin gözü önünde ve yazılı olarak, dengeli bir yaşam sürebilmek için konulmuş kuralları kabul ediyorlardı. Giyinişleri, beslenme biçimleri, zamanı planlamaları, dönemin köylü askerlerine benziyordu. Manastır bir sığınaktı, kapıları herkese açıktı ama Hıristiyan inancını yayma görevi ile de görevli değildi. Orası tam bir sığınaktı. Büyük bir çöküşün yaşandığı dünyada, kendi içine kapanık, çevresinden soyutlanmış bir yerdi.

Benedictus'un kuralları, çok geçmeden, Batıdaki tüm manastırlarda kabul edildi. Bunlara " Benedictinler " dendi. Bu yapılanmaya uygun olarak, kadın baş rahibeler tarafından yönetilen kadın manastırları da kuruldu. Bu manastırlar, türlü cefaya çeken, eziyete ve kötü muameleye maruz kalan kadınlar için bir sığınak haline geldi. Bütün bu manastırlar, Hıristiyan dininin manastırları olmalarına rağmen, içlerinde, Hıristiyanlık öncesi çağın bilgisini, kültürünü ve eserlerini iyi kötü taşıyor ve muhafaza ediyorlardı. Antik çağ bilgisinin günümüze gelmesini, Müslümanların yanı sıra bu manastırlara borçluyuz.

Manastırlar, büyük bir mülk sahibinin verdiği ve içinde, bu toprağı ekip biçen köylülerin de bulunduğu büyük arazilere kurulmuştu. Çevre halk (laikler), manastırın kilisesine gelerek, ayinlere katılıyorlardı. Bu kilise, çevre halkı için bir Hıristiyanlık propaganda merkezi idi. Böylece, paralel iki sistem kurulmuş oldu: Resmi kiliseler sistemi ve Manastırlar sistemi.

Yeni din, göçebeler arasında, kolaylıkla yayılamıyordu. Papanın yolladığı misyoner papazlar ve manastırlardan misyoner olarak yola çıkan keşişler, göçebe kabileler üzerinde etki sağlayamıyorlardı. Zamanla, bunun yolu, yordamı öğrenildi. Kabileler, kralları yeni dini kabul etmeden, din değiştirmiyorlardı. Krallara din değiştirtmenin yolu da, karılarının din değiştirmesinden geçiyordu. Sonunda, göçebe krallar Hıristiyan yapılıp, vaftiz edildikçe, tebaaları da Hıristiyanlaştı.

Şeytanla işbirliği

Hıristiyanlığın ilk yılarlıda hastalık Tanrının lütfü olarak addedildi. Öyle ki hastalık Tanrının gücünün bir delili idi. İşlediğimiz bir günah karşılığı hasta oluyor ama Tanrının affına uğrayınca iyileşiyorduk. Duanın dışında, kilisenin kabul etmediği yollarla şifa aramak affedilemezdi. Böylece şifa dağıtmak, eski günlerdeki gibi, tamamen ruhban sınıfının tekelinde devam edip gitti. Bununla birlikte ebelik ve çok sınırlı tedavi işlerinde kilise bir kadını gayrı resmi olarak görevlendiriyor veya şifacılık yapılmasına göz yumuyordu. Genellikle dul kadınların yaptığı bu işlerde, şifacı kadının kutsanmış azizlerin adlarını taşımak şartı ile muska ve nazarlık gibi ufak tefek geleneksel şeyleri kullanmasına da göz yumuluyordu. Bunu dışında davranmak şeytanla işbirliği demekti. Daha ileri tarihlerde Engizisyonun yakacağı pek çok kadın geleneksel şifacılardan başkası olmayacaktı.

Gizemle karışmış olan tıbbi uygulamaların çoğu gizlilik içinde ve büyük bir dikkatle uygulanırdı. Eh ne de olsa insanoğlu Tanrıların alanında bir şeyler yapıyordu ve kusur işlenemezdi. Bu büyünün etkisini arttırırken büyücülüğün tehlikesini çoğaltıyordu.

Ruh hayatın temel özelliği idi. Özellikle genç ölülerde (idam mahkûmları gibi), doğumda ölen bebek ve annelerde hayatın özü olan şey tükenememiş olurdu. Hayatın özünü elde etmek için, bu özün içinde bulunduğuna inanılan taze kanın elde edilmesine çalışılırdı. Bu kanı elde etmek için darağaçlarının etrafında kalabalıklar oluşurdu. Bu özü taşıyan kanın katıldığı büyülü ilaçlar yapılır ve hastalar böyle büyülü ilaçlarla tedavi edilmeye çalışılırdı. Bu inanç tarzı, ölüden medet uman bir inanıştı. Bu inanç anlatmaya çalıştığımız dönemden sonra bitmemiştir, günümüze kadar gelmiştir. Ölülerin iyileştirme hasletlerinden medet umulan bu anlayış halen aziz ve evliyaların eşya ve mezarlarının hastalarca ve sakatlarca ziyaretinde sürmektedir.

İyileşmek için ölüm sembolik olarak çokça kullanılmıştır. İnsanlar ölüm ile yaşam arasındaki çelişki ve birliği hissetmiş olmalıdırlar. Hastalıktan kurtulmanın yolu olarak yeniden doğuş her yerde ve her zaman kullanılmıştır.

Türkler kutsal sayılan dişbudak ağacını hastalıkları iyileştirmek için çok kullanırlardı. Hasta başı doğan güneşe yönelik olarak gövdesinde yarık açılan dişbudak ağacının içinden geçirilir ve ağaca sıkıca sarılırdı. Hasta ve ağaç birlikte iyileşirlerdi.

Dinler tarihi doğaüstü olaylar ve mucizelerle doludur. Büyünün ve büyücülerin gizemli dünyalarını çağrıştırmayan kutsal metin bulmak bir hayli zordur. Birçok din, hatta örgütlü dinler bile (semavi dinler gibi) bu anlamda büyüyü, sihri tümden ne tam reddedebilir, ne de tam kabullenilebilir durumdadırlar. Dinlerin çoğu büyüyü kötü ve iyi veya ak ve kara büyüler olarak sınıflandırmış, kötü amaçlılar şiddetle yasaklanırken diğerine daha ılımlı yaklaşılmıştır. Kara büyü, daha önce de görüldüğü gibi, dinsel kurumlarca, devlet otoritelerince, defalarca yasaklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Engizisyon dönemine geldiğimizde, Kara büyü Engizisyon sayesinde Şeytan tapınıcılığı olarak kabul edilmeye başlanacaktır.

Ak ve Kara büyüde kullanılan malzemeler de farklıdır. Ak büyüde ateş, altın, cıva,
Gümüş, fildişi, inci, elmas, horoz, zeytinyağı, su, süt, tuz, sirke, sarımsak, yumurta, portakal, ayçiçeği, elma, fasulye vb. kullanır. Kara büyü ise ceset parçaları, idrar, kan, karga, kara kedi, kurbağa, kurt kanı, timsah dişleri, muhtelif tüyler tercihen kara, yarasa vs. gibi itici ve kabul görmeyen malzemeler kullanır.

Ak büyü amacıyla verilen sırların da kötü amaçlı kullanımı mümkündür. Zaten tüm gizlerin kaynağı aynıdır. Ama amaçları onları iyi büyü veya kötü büyü, ak büyü veya kara büyü yapar. Zaten kutsal arayışların hemen tümünde iyiyi ve kötüyü temsil eden ayrı odaklar olagelmiştir. Gizemler âlemindeki iyi güçlerle yapılan ittifaklar daima kabul görmüş kötü güçlerle yapılanlar ise lanetlenmiştir. Genelde iyi niyetle paylaşılan bir gizli bilgi bile kötülerin elinde yıkıcı bir silaha dönüşebilir. Büyücülerin kullandığı bilgiler de Tanrılara ait gizlerdir. İnsanın mutluluğu için verilen bilgiler kötüleri eline geçince amaç dışı kullanılmaya müsaittirler.
Kötülük, iblis, şeytan ne derseniz pusuda beklemektedir.

Kara büyüye karşı tılsım, muska ve benzeri şeyler kullanılarak, kara büyülerin şerrinden korunulmaya çalışılmıştır. Bu tarih boyunca, bildiğimiz bileli böyle olmuştur. Kaynağı Şamanlık dönemine dayandığından, tılsım, muska ve benzeri şeyler tüm kütlerlerde vardır, tek bir kültüre özel ve has değildir.

İbraniler de doğaldır ki diğer toplumlar gibi önceki uygarlıklardan aldıkları ve kendi biriktirdikleri ile sentezler yaparak bu sanatı zenginleştirdiler ve uyguladılar. Genel kural olan gizlilik ve sembolik ifade şekline bağlı kaldılar. Kudretin kendini saklama özelliğinden şüphe edilemezdi. İnançsız kişilerle bu güç paylaşılamazdı. Büyücülere göre rüyalar da gizli sırların aktarma vasıtalarıydı. Rüyaların sembolik anlamını çözebilecek yetenekte olan çok sayıda müneccim her kültürün ve her devir saraylarının vazgeçilmezi oldular.

Dünya şeytanlar ve kötü ruhlarla öylesine doluydu ki onları görebilsek korkudan ödümüz patlardı şüphesiz. Ama bunlar herkese saldırmazlardı başlıca hedefleri ne yazık ki Hahamlardı. Hahamlar onların kötülükten korunmak için cüppeler, bol ve ağır giysiler giyerler. Hahamlara saldırı her an her yerden gelebilir, örneğin dişi şeytanların saldırısına uğramamak için gece yalnız yatmamaları gerekir. Büyü ile uğraşanlar geceleri nasıl yatar tam olarak bilemiyoruz. Ama büyücülerin ve hatta bazı Hıristiyan kilisesi mensuplarının olası saldırılara karşı korunmak için eski hahamların bu abartılı giysilerini yeğlediklerini biliyoruz. Bazı Tılsımlar hem koruyucudur ama hem de büyüyü kalıcı kılarlar. Ateşten atlayarak veya su dökülerek kötülüklerin uzaklaştırılması ve arındırma ritüelleri birçok kültürde kullanılır.

Türklerin adetleri

Bu tarihlerde, Türkler Şamandırlar. Kağanları, gökten türediğinden, Gökseldir, yani kutsaldır. Kağan, dinsel, siyasi ve askeri şeftir. Türük (Göktürk) Kağanı, Ötüken dağında, çadırda yaşar. Çadırının kapısı ve oturduğu yer doğuya, güneşin doğduğu yöne bakar. Yeni Kağan tahta çıkınca, kabilenin, ailenin ileri gelenleri tarafından bir halı üzerinde, havaya kaldırılıp, güneşin devinimi yönünde dokuz kez döndürülür. Bir ipek kumaşla boğazı, kendini kaybedene kadar sıkılır. Kağanın kendinden geçmiş bir halde söyledikleri, hükümranlığı ve hükümranlık süresi için söylenmiş sözler sayılır. Buna benzer bir uygulama Hazar krallığında da görülür.

Türüklerin yaşam tarzı ile Hunların yaşam tarzı birbirine çok benzemektedir. Saçlarını tepede topuz yaparlar veya ortadan ayırıp, iki yana, kalın ve kısa örgü örerler. Genelde bıyıklıdırlar ve yanaklarını kaplayan bıyıkları buruludur. Kürkten veya yün kumaştan yapılmış elbiselerini soldan iliklerler. Keçe örtülü çadırlarda yaşarlar. Genelde et yemeyi ve kımız içmeyi severler. Savaşta ölmek onlar için onur verici, istenen bir olaydır. Buna karşılık hastalanarak ölmeyi ayıp sayarlar. Savaşırken ok, kılıç, bıçak, mızrak kullanırlar. Ama esas maharetleri at üzerinde giderken, isabetli ve hızlı ok atmalarından gelir. Törelerine göre, isyan, ihanet, cinayet, zina ve bağlı bir atı çalmanın cezası ölümdür. Diğer suçlar için, genelde, tazmin etme kuralı çalıştırılır. Örneğin, gözü çıkarılan birine, bekâr bir kız verilir. Bir at çalınırsa, bu on kat fazlası ile ödettirilir.

Ölen kişinin cesedi çadırına konur. Oğulları ve yakın akrabaları, ayrı ayrı, koyun veya at kurban ederler. Çadırın etrafında yedi kez dönülür. Bu yedi kez dönüş defalarca, törenin değişik aşamalarında uygulanır. Yüzler, gözyaşları kan ile karışacak şekilde kesilir. Sonunda, ölü, eşyaları ve atı ile birlikte yakılıp, külleri toplanır. Gömme töreni yılın belli zamanlarında yapılır. O zamana kadar, küller bekletilir. Gömme törenleri, sonbahardan kışa geçerken veya kıştan ilkbahara geçerken yapılır. Genelde, yaprakların düşmesi veya çiçeklerin açması beklenir. Gömme törenleri, ölümün başlangıcındaki törenlerin benzeridir. Mezarların etrafına, balbal denilen, savaşırken öldürdüğü kişilerin adedi kadar taş dikilir.

Türükler, Gök tanrıya, Yer tanrıya ve " ecdat mağarasındaki " kurt ataya kurbanlar sunarlar. Bu törenler, büyük törenlerdir, bayramlardır ve Kağanın kendi tarafından yönetilir. Mücbir sebep varsa, Kağan, töreni yönetmek için bir vekil atar. Sarhoş oluncaya kadar kımız içilir. Müzik çalınır, danslar edilir, kızlar ayak topu oynarlar. Çinlilere göre, bu törenlerde söylenen şarkılar, vahşi ama melodiktir, insanın kulağına ve kalbine hoş gelir.

Türükler spor etkinliklerine de yatkındılar. Kadınların oynadığı ayak topu dışında, ok atmak, at yarışları, güreş, cirit, deve güreşleri gibi sportif oyunlar oynanırdı. Sık sık şölen düzenlerlerdi. Evlenme törenleri, erginlik ritüelleri, elçi kabulleri, anlaşmaların kutlanması, ölülerin yolcu etme merasimleri, yaslar hep şölenler eşliğinde yapılırdı. Şölenlerde bol bol yemek yenir, doyasıya içilirdi. Şarap bilinmiyordu, Türkler kımız içerlerdi. Bununla birlikte Çin'e üzüm kütüklerini Türkler götürmüşlerdir. Şölenlerde sarhoş olmacasına içilirdi. Türkler sarhoş olmayı severlerdi. Türkler şölenlerine daima konuklar davet etmişlerdir. Türükler daima konuksever olmuşlardı. Bu adet veya huy bugün de Türkler arasında eskisi kadar güçlüdür.

Türklerin yazısı

Orhun anıtları 1

Türüklerin (Göktürklerin) yazıyı kullandıklarını Orhun yazıtlarından biliyoruz. Göktürklerin kullandıkları alfabenin, kimler tarafından ve ne zaman oluşturulduğu bilinmemektedir. Ancak, kullanılan alfabe, Türk ses uyumuna uygundur. Yazı ilk defa, Orhun anıtlarında kullanılmamış olsa gerektir. Yazının çok önceden beri kullanıldığını, ancak ağaç gibi nesneler üzerine yazıldığı için zaman içinde yok olup gittiğini düşündürecek kanıt fazladır. Alfabede dördü sesli olan 38 harf vardır. Sesli harflerde a, e ile ı, i ve o, u ile ö, ü aynı harfle ifade edilmiştir. Göktürk alfabesi seneler süren, değişik milletlerden, değişik bilim adamlarının çabalarına rağmen, 1822 den 1893 tarihine kadar çözülememiştir. Nihayet 1893 yılında, Danimarka Kraliyet Akademisi hocalarından Vilhelm Ludvig Peter Thomsen alfabeyi çözmeyi başarmıştır. İlk olarak " Tengri ", Türk ve Kültegin adları okunmuştur. Göktürk yazısı, Arap yazısı gibi sağdan sola yazılan bir yazıdır. Alfabenin hangi harfleri ifade ettiği bilindikten sonra, okunması bu günkü yazımız kadar kolaydır. Ayrıca, yazım dili de, bugün bizim kullandığımız dile aradan 1300 yıl geçmiş olmasına rağmen oldukça yakındır. Bugün, bizim konuştuğumuz Türkçe ile yazıyı okuyarak, tümünü değil ama en azından manayı kavramak mümkündür. Türkçe'nin, o günle bugün arasındaki büyük coğrafi uzaklığa ve uzun zaman aralığına rağmen, anlaşılabilir kalmış olması, dilin yazı dilinden çok önceleri, gelişerek, dengelendiğini göstermektedir.

Türük (Göktürk alfabesi), Uygur hâkimiyetinden sonra, Uygur alfabesinin etkisi ile ortadan kalkmıştır. Buna rağmen, tümü olmasa bile bazı harfleri, Batıya göç eden Türk kabileleri arasında uzun süreler yaşamaya devam etmiştir.

Takvim olarak, zaman zaman Kağanların yaşlarına ilişkin sayıları, zaman zaman da Çinililerin " on iki hayvan takvimini " kullandıkları olmuştur. Türükler bu takvimi Çinlilerden almışlardır ama içselleştirmişlerdir. Yaşadıkları topraklarda mevsimlerin belirlediği bir düzen içinde hayvan sürüleri dolaşırlar. Yazın yükseğe yaylaklara, kışın vadilere kışlaklara gidilir.

Takvimleri doğaldır. Yıl otların yeşermesi ile başlar, fırtınalar, hayvanların doğumu, göçmen kuşlar gibi olaylar zamanın neresinde olunduğunu gösterir.

Bilinen en eski on iki hayvan takvimi M.S. 584 yılına aittir. Bu takvim Batı Türük topraklarında bulunmuştur. On iki hayvan takviminde, her yıl, her ay, her gün ve her saat bir hayvan adı ile anıldığı için ona on iki hayvan takvimi denmiştir.

Göktürkler, Uygur Türkleri, Tuna Bulgarları, İdil Bulgarları, Hunlar bu takvimi kullanmışlardır. Kimilerine göre Çin kökenli, kimine göre bozkır (Türk) kökenlidir.!' Hayvan takvimi Göktürk Manas destanlarında, Bulgar kral listelerinde, Uygur belgelerinde vb karşımıza çıkar. Bir yılda 12 ay vardır. 12 yılın 5 katı olan 60 yıllık devreleri olan bir sistemdir. Bu 12 yıllık dönemlerin her birini bir hayvan sembolize eder. Bu yıllara Fare, Öküz, Kaplan, Tavşan, Ejderha, Yılan, At, Keçi, Maymun, Horoz, Köpek, Domuz adları verilmişti.

Bu takvimi kullanan göçebe Türkler bir günü 12 ye bölerlerdi Bu 2 şer saate tekabül eden bölümlere " çağ " adını vermişlerdi. Her " çağ " sekiz Kehten oluşuyordu. Yeni yılın başlangıcı 21 Mart (nevruz) idi. Mevsimler, İlkbahar Oğlak ayı, Yaz Uluğ Oğlak, Sonbahar Uluğ ay, Kış ay olarak adlandırılırdı. Bir yılda 12 ay vardı. Aylar birinci ay, ikinci ay… onikinci ay olarak adlandırılırdı.

Efsaneye göre bu 12 hayvan Buddha tarafından belirlenmiştir. Buddha, ölümü yaklaşırken hayvanların hepsini yanına çağırmıştır, hayvanlardan sadece 12'si Buddha'yı ziyaret etmiştir. Bu hayvanlar şöyle sıralanırlar: Büyük Fare, Öküz, Kaplan, Tavşan, Ejder, Yılan, At, Keçi Maymun, Horoz, Köpek ve Domuz. Buddha bu hayvanları, 12 yıllık Zodyak Ay Takvim döngüsünü temsil etmeleri için görevlendirmiştir.

Türükler de sayıları yazışları enteresandır. On yedi için " yedi yirmi " derler. Yani sayı çıkartma işlemi ile belirlenir. Bazen ileriye doğru da hesap yapılır. Yani otuz üç için " yedi kırk " veya " otuz artuki üç " denilebilir.

Gökte bir Güneş

Son bıraktığımızda Sasaniler, Doğu Roma topraklarındaydılar. Sasanilerin, bu kadar rahat Doğu Roma üzerine yürümelerinde en önemli etken, Türüklerin kendi dertlerine düşerek Sasanileri rahat bırakması ve Sasanilerin doğu kaynaklı bir tehlike algılamaması olmuştur. Ç'u-lo Kağan, Çin İmparatoruna her ne kadar bağımlı gözükse de, Çin İmparatorunu ziyaret etmekten kaçıyor ve bağımlılığın gereklerini yerine getirmiyordu. Çin, Ç'u-lo Kağandan huzursuzdu. Batı Göktürklerin, Batı bölgelerine hâkim olan, Ç'u-lo'nun amcası Şi-koei'yi desteklemeye başladı. Çin'in entrikaları ve yardımları sonucu, bir gün ansızın, Şi-koei, Ç'u-lo Kağana saldırdı. Ağır bir yenilgiye uğrayan Ç'u-lo bir kaç bin atlı ile ailesini bile bırakarak dağlara kaçtı. Batı Göktürklerin (Türüklerin) hâkimi artık Şi-koei idi. Bundan sonra, Töles boyları, bağımsız davranışlarını bırakıp, bir kısmı Batı Göktürk, bir kısmı da Doğu Göktürk Kağanlıklarının yönetimini kabul edip, onlarla birleştiler.

611 yılında, Ç'u-lo, kendini affettirmek ve yeniden güçlenebilmek için Çin sarayına gitti. Çin İmparatoru ona şöyle dedi: " Gökte bir güneş var. Işığını veriyor. Herkes yerinde ve sakin duruyor. İki, üç güneş olsa, huzur kalmazdı ". Çinde kalan Ç'u-lo Kağanın kendi oymağına bağlı 10.000 savaşçısı da, onunla beraberdi. Sürüleri, Çinlilerin tahsis ettiği bir bölgede barınıyordu.

Çin İmparatoru Yang Ti'nin gerçekleştirdiklerine mali açıdan bakınca, Çin İmparatorluğunun güç durumda olduğu görülür. Hem entrikalar ve hem de savaşlar çok pahalıya mal oluyordu. Büyük kanalın inşaatı, hazineyi boşaltmıştı. Saray masrafları muazzamdı, ayrıca Yang-ti, tüm maiyeti ile sürekli ülkeyi dolaşıyor, bu da büyük masraflara yol açıyordu. İmparatora her dediğini yaptıran bürokrasi de ondan kopuyordu. İmparator Göktürkler tarafından da hezimete uğratılmıştı. M.S. 615 den itibaren Çin'de isyanlar başladı.

Yang Ti'nin imparatorluğu genişletme ve bunun için savaşma politikası hem kendinin ve hem de hanedanının sonu oldu. Kore'ye saldırdı. Kore ile Çin arasında yıkıcı, yok edici savaşlar yapıldı. Bu savaşlara, Ç'u-lo, kendi oymağının askerleri ile katıldı.

Doğu Türük Kağanı Şi-pi (Shih-pi) (609 – 619) ise, Töleslerin de katılması ile tekrar kuvvetlenmişti. Yeni siyasi konjektürün sonucu olarak, Şi-pi, Çin'e ödediği vergiyi ödemeyi durdurdu. Çin'e ani bir baskın yaparak, İmparatoru, 615 yılında, Ordos bölgesinde kuşattı. Ancak, İmparator Yang-ti'yi esir almadı veya ordusunu yok etmedi. Şi-pi, bilinçli bir göçebe politikası izleyerek, Çin'den haraç almayı ve Çin'den uzakta durmayı tercih ediyordu. Bu politika, daha önce Mete'nin ve Atilla'nın uyguladığı politika ile aynı idi. Şi-pi, Çin İmparatoru Yang-ti'yi serbest bıraktı. Kuşatmanın kaldırmasında, genç Çin komutanı Li Şi-min'in (Li Shih-min) yaptırdığı savaş hileleri de işe yaramıştır.

T'ai-Tsung

616 yılında Çin'de çıkan ihtilalde, Ç'u-lo ve askerleri Sui Hanedanı yanında savaştılar. Zafer Suilerin olunca, İmparator Ç'u-lo'ya " Adalete Dönüş Yapan Bölgesel Kral " unvanını verdi. Doğu Türük Kağanı Şi-pi ise, düşmanı Ç'u-lo'nun kendine teslim edilmesini istiyordu. Yang-ti " Bize sığınmış, öldürmek adalete aykırı " demesine rağmen, bu söze uygun davranmadı. Çin, Ç'u-lo'yu iyice sarhoş ederek, Doğu Türüklere teslim etti. Ç'u-lo, 619 yılında öldürüldü.

Kore savaşı, Çin'i zayıflatmıştı. Bir seri savaş sonunda, bir milyon askeri aşan Çin ordusu bozguna uğradı ve kaçmak zorunda kaldı. M.S. 618 yılında, Yang Ti, bir gurup asker tarafından öldürüldü. Suikastçı askerler arasında bir gurubun lideri olarak bulunan Li Shih-min, T'ang hanedanını kurarak, babasını imparatorluk tahtına oturttu. M.S. 626 yılında da, taht T'ai Tsung (627–649) adıyla kendine kaldı.

618 yılında, Sui Hanedanı yıkılınca, birbiri ile çarpışan komutanlar, prensler Türüklerin (Göktürklerin) yardımını istediler. Şi-pi Kağan, Çin taht mücadelesine karıştı. Şi-pi genç komutan Li Şi-min ve babası Li Yüan ile anlaştı. Li Şi-min, Şi-pi Kağanın kuvvetleri ile başkent Ç'ang-an üzerine yürüdü. Başkentteki İmparatorluk servetini Kağana verdi. Ayrıca, 30.000 top ipekli ve yıllık vergi vermeyi kabul etti.

Li Shih-min, 615 ve 616 yıllarından itibaren Türüklerle ilişkiler kurmaya başlamıştı. Ailesi, eskiden beri To-ba'larla evlendiği için, bunu doğal olarak yapıyordu. Li Shih-min'in ailesi, " Batı Liang " ailesinden olduğunu iddia eder, ancak ailesinin Çinlileşmiş To-ba'lardan olma olasılığı da vardır. Müttefiki Göktürklerle birlikte, Sui başkenti Ch'ang-an üzerine yürüyen Li Shih-min, önce, Yang-ti'nin torununu, kukla bir hükümdar olarak tahta çıkardı, iki sene sonra onu tahttan indirip, yerine babasını tahta çıkarıp, T'ang hanedanını kurdu.

Bu usul, her ne kadar bu kitapta bundan önce belirtilmemiş olsa bile Çin tarihinde genel bir kuraldır. Hanedan değişikliklerinde, önce, son hanedandan biri kukla imparator olarak tahta çıkarılır. İki, üç sene sonra, o tahtan indirilerek yeni hanedan kurulur. Belki de böylece daha ılımlı bir yönetim geçişi düşünülmektedir.

T’ang Hanedanı

T'ang hanedanı M.S. 618 ve 907 yılları arasında imparatorluk yapmıştır. T'ang hanedanı, devlet memurlarının hakediş ve eğitim düzeyi esaslarına göre görevlendirildikleri bürokratik bir sistemi kurdular. İmparator, devlet bürokrasisinin en üst mevkiinde bulunuyordu. T'ang imparatorları, iş başına gelir gelmez, eşit tahsis sistemini (toprağın eşit dağıtımı) yürürlüğe koydular. Böylece, devlete vergi dönüşünü garantiliyor ve vergilendirmede ciddi bir adalet getiriyorlardı. Her üç yılda bir yapılan nüfus sayımları ile hem sistemi denetlediler ve hem de güçlendirdiler. Böylece her üç sene sonunda yeni insanların sisteme katılması da sağlanmış oldu. Sonuç mükemmeldi. Tahıl üretiminde ciddi artışlar oldu. Bunun sonucunda hem ticaret ve hem de kentler büyüdü.

T'ang hanedanı dönemi, Çin'in genişleyip, çevresini denetimi altına aldığı dönemdir. En geniş sınırlarına da VIII. asrın ilk yarısında varmıştır. Tibet, Orta Asya, Batı Moğolistan, Mançurya ve Kore, bu dönemde Çin yönetimine tabi olmuşlardır.

T'ang sülalesi Çin'de iç karışıklıklarla uğraşmaktaydı. T'ang'lar, Doğu Türük (Göktürk) hakanı Şi-pi'nin (Shih-pi'nin) yardımı ile tahta çıkmışlardı. Buna rağmen, Doğu Türüklere vermeyi taahhüt ettiği vergiyi vermeyip, savsaklıyordu. Bu durumda, Şi-pi Kağan, daha önce yıkılmasına çalıştığı Sui Hanedanını T'ang'lara karşı desteklemeye başladı. Çin içerlerine akınlar düzenledi.

619 yılında Şi-pi öldü. Kardeşi Ç'u-lo (619 – 621) aynı politikayı devam ettirdi. Karısı Çinli İ-çing, onu zehirleyerek öldürdü. Yerine küçük kardeşleri Kie-li (621 – 630) geçti. Kie-li, geleneksel Türk adetleri gereği yengesi İ-çing ile evlendi. Ama Doğu Göktürklerin Çin politikası değişmedi.

Doğu Roma’nın karşı saldırısı

Avrupa’daki genel düzensizlik hali hala devam ediyordu. Ve VIII. Yüzyıla kadar da devam edecekti. Marovenj krallarının toprakları üzerindeki hâkimiyetleri de VII. Yüzyılda yıkılmıştı. Almanya’daki Alaman, Bavyeralı, Thuringenli kabilelerin savaş şeflerine şimdi dük deniyordu ve artık Marovenj krallarına boyun eğmiyorlardı. Galya’nın (Gaul, Gol), kendi adlarını aldığı bir bölgesine göç etmiş olan Bretonlar da (Bröton) tam bağımsız yaşıyorlardı.

Bu sırada, Doğu Roma İmparatorluğunda, Avarlar İmparatorluğun Batı eyaletlerini yağmalıyorlardı. Sasaniler bir taraftan, Avarlar diğer taraftan, Roma İmparatorluğu iyice sıkışmıştı. Heraklios, bu iki amansız düşmandan önce Sasaniler ile mücadele etmeye karar verdi. Hazırlıklar için gereken parayı devlet hazinesinin sağlamaya gücü yetmiyordu. İmparator kiliselerin hazinelerine el koydu. Topladığı tüm altın ve gümüşleri eriterek para bastı. Batı cephesini güvenlik altına alabilmek için, Avarlara büyük miktarda haraç verdi ve rehineler yolladı.

Doğu Roma İmparatorluğu, bir yandan da, dini yorumların getirdiği kargaşayı yaşıyordu. Ortodokslar, Monofizitler ve Nasturiler arasındaki mücadele imparatorluğu zayıf düşürüyordu. Heraklios, mücadeleyi kesebilmek için yasalar yapma yolunu seçti. İsa’nın ne olduğu konusunda, Bir nitelikten veya İki nitelikten söz edilmesini yasakladı. Tek bir iradeye inanılacaktı. Ancak bu yasa da bir işe yaramadı, kimse tatmin olmamıştı.

620 yılında Ankara ve Rodos Sasanilerin eline geçti. Doğu Roma'nın Sasanilerle yapacağı mücadelenin hazırlıkları 622 ilkbaharında bitti. 622’de, Herakleios dinsel pişmanlık giysileri içinde ve elinde Meryem Ana’nın tasviriyle Perslere karşı yola çıktı. Herakleios, tüm askeri kuvvetlerini yanına alarak, üs olarak seçtiği Kafkasya'ya gitti. Constantinopolis askersiz, müdafaasız kalmıştı. İmparator Kafkasya'daki yerli kabileleri de savaşçı olarak ordusuna kattı. Parlak bir zafer sonunda Persleri Anadolu’dan çıkardı ve Pers hükümdarına bir ateşkes önerdi. Doğu Roma kuvvetleri, İran'a akınlara başladılar. II. Hüsrev bu öneriyi reddetti. Sonraki iki yıl boyunca, Herakleios Doğu Anadolu’ya seferler düzenledi, İran’ı istila ederek yakıp yıktı. 625’te Anadolu’ya geri çekildi.

Bu sırada Batı Türüklerin (Göktürklerin) başında T'ong Yabgu vardı. T'ong Yabgu, cesur, akıllı, savaş taktiklerinde usta bir komutandı. Töleslerin egemenliğini pekiştirdi, Heftalit ülkesine tamamen hâkim oldu. Şimdi, İran, Hint, Grek ve Çin uygarlıklarını birleştiren önemli kültür ve ekonomi merkezleri Batı Türüklerin (Göktürklerin) hâkimiyetindeydiler. Bu tüccar,

yerleşik tarımcı ve sanayici ufak krallıkların bazıları şunlardı: 21 kenti olan Turfan krallığı, Kuça krallığı, Tokmak, Hoten, Kaşgar krallığı, Udyana krallığı, 30 kentli Soğd krallığı. Türük (Göktürk) Kağanlığı, bu krallıklardan önemli gelirler elde ediyordu. Bu da, Türüklerin gücünü arttırıyordu.

Volga nehri ile Karadeniz arasında bulunan Sabar ve Ogur gibi Türk boyları da Batı Göktürklerine bağımlıydılar. Hazar etrafındaki ve Karadeniz'in kuzeyindeki boyları ve toprakları, T'ong Yabguya bağımlı küçük bir Kağan yönetiyordu. Bu küçük Kağana kaynaklar çeşitli adlar vermişlerdir. Bu Kağandan kaynaklarda, Yabgu Kağan, Cebu Hakan, Cebuks Han, Ziebel diye söz edilir. Burada, adı net belli olmadığından, ondan Yabgu Kağan olarak bahsedilecektir.

Batı Türükler, T'ong Yabgu zamanında, Yabgu Kağan önderliğinde, Doğu Roma ile ittifak içinde, Sasanilere karşı tekrar mücadeleye başladılar. Doğu Roma ve Göktürk ordularının birleşmesini, Gibbon, Doğu Roma ve Ermeni kaynaklarına dayanarak anlatır. Bu anlatımda Hazer Türkleri ile Göktürkler (Türükler) karışmakta, Yabgu Kağandan Ziebel diye söz edilmektedir. Karşılaşma şöyledir:

" Hüsrev'in (Sasani Şahı) Avarlarla anlaşmasına karşılık, Roma İmparatoru da Türklerle onurlu bir anlaşma yaptı. İmparatorun çağrısına uyan Türkler, çadırlarını Volga boylarından sökerek Gürcistan dağlarına taşıdılar. Heraklios, onları Tiflis dolaylarında karşıladı. Yabgu Kağan ve yanındakiler, birlikte attan indiler, kendilerini yere atarak, İmparatorun mor harmanisini etteklediler. Bu gönüllü saygı gösterisi, sağlanan büyük yardım da dikkate alındığında, en sıcak karşılığı hak ediyordu. İmparator, derhal tacını çıkararak Türk başbuğunun başına koydu. Sonra onu şevkatle kucaklayıp, selâmlayarak, ona " oğlum " dedi. Görkemli bir şölenden sonra Yabgu'ya (Ziebel'e) bir tepsi içinde mücevherler sundu. Altınlar, değerli taşlar, İmparatorluk sarayında kullanılan ipekliler verdi. Daha sonra değerli mücevherleri, küpeleri kendi elleri ile müttefiklerine dağıttı. Gizli bir görüşmede kızı Eudocia'nın bir resmini Yabgu'ya gösterdi. Bir barbara soylu ve beyaz bir gelin vererek, onu gönderdi. Ve kırk bin atlılık yardım sözünü de böylece koparmış oldu ".

Başarılı olmayan Tiflis kuşatmasından sonra, Yabgu Kağan, oğlu Şad'ı kırk bin kişilik bir kuvvetle Heraklios'un hizmetinde bırakarak, ülkesine döndü.

Bu sırada, başı Doğu Türükler ile dertte olan Çin ise, Batı Türüklerden yardım sağlamaya çalışıyordu. Çin, tekrar. Doğu ve Batı Türükleri birbiri ile savaştırmaya uğraşıyordu. Aslında, T'ong Yabgu da, Doğu Türükleri üzerine yürümeyi istiyordu ve bunun için büyük bir ordu hazırlıyordu. Çin İmparatorundan eş olarak bir prenses istedi. Çin İmparatoru, prenses vermeye yanaşmıyor, danışmanları ise onu razı etmeye çalışıyordu.

Batıda ise nasıl Sasanilere karşı, Doğu Roma - Batı Göktürk (Türük) ittifakı kurulmuşsa, buna karşılık, Sasani - Avar ittifakı da kurulmuştu. Avarlar ve Sasaniler, birlikte Constantinopolis üzerine yürümeyi planlıyorlardı. Doğu Roma da boş durmuyor, bir taraftan İmparator ordusu ile Sasanilerle savaşıyor, diğer taraftan, Roma ajanları Avarlara karşı isyanlar organize etmeye çalışıyorlardı. Daha önce belirtildiği gibi, Avar garnizonuna yakın yerleşimlerde, Macaristan'da, yıllar önce, Slavlar kendi şeflerini kovarak, Avarlardan kendilerine şefler seçmişlerdi. Kendi şeflerini kovan Slavlardan biri de Çeklerdi. 623 yılında, Samo adlı bir tüccarın liderliğinde, Çekler Avarlara karşı ayaklandılar. Çok sayıda Avar öldürüldü. Avar " halka " larından biri (dokuz garnizondan biri), Çeklerin eline geçti. Tüccar Samo

başkanlığında kurulan ve 30 yıl devam edecek olan bu devlet, Slavların kurduğu ilk siyasi birliktir.

Avarlar, Çekleri cezalandırmak için eyleme geçmediler. Onlar, Sasanilerle birlikte yapacakları Constantinopolis seferine hazırlanıyorlardı.

Bu sırada, Roma İmparatoru Heraklios, Doğuda Sasanilerle uğraşırken ve Macaristan'da bunlar olurken, 624 yılında, İspanya'da Vizigotlar Doğu Roma işgalindeki toprakları zaptettiler.

624 yılında, Doğu Türük ordusu, Çin başkenti Ç'ang-an'ı tehdit etmeye başladı. T'ang hanedanının kurucusu, o sırada komutan olan Li Şi-min savaşmaya karar verdi. Doğu Türük savaş meclisi, savaşmaktan vaz geçerek, orduyu geri çekti. Ordu geri dönerken, çok şiddetli bir yağmur yağmaya başladı. Li Şi-min, " Türklerden ok atabilirken korkmak lazım. Şimdi, Bozkır denize döndü " deyip, Türük ordusunu gece bastı. Baskın çok başarılı olmuştu. Çin savaşçıları Kağanın çadırının yanına kadar geldiler. Türük ordusu Moğolistan'a çekildi. Kie-li Kağan anlaşma zemini arıyordu, Çin razı oldu, anlaşma yapıldı. Ama anlaşma yürümedi. 626 yılında, Doğu Türük ordusu yeniden Çin başkentini tehdit etti. Li Şi-min, yine savaşmaya karar verince, Doğu Türük ordusu geri çekildi.

Muhammed Peygamber

Şimdi tekrar 40 – 50 yıl geriye M.S. 570 yılına dönersek, Habeş Aksum krallığının Güney Arabistan'ı ele geçirmesi bitmiş, ilerlemesi Mekke kenti yakınlarında durmuştu. Asrın sonuna doğru Sasaniler gelip, Habeşleri Yemenden atıp, Güney Arabistan'a yerleşeceklerdi.

Muhammed Haşimi ailesinden di. M.S. 570 yılında Mekke'de doğdu. Doğum tarihi kesin belli değildir ve çok fazla söylenti vardır. Annesi Emine, Yesib Hazreç kabilesinden Zahra ailesindendi. Babası Abdullah, doğumundan iki ay sonra öldü (Babasının Muhammed doğmadan önce öldüğü de söylenir). Muhammed adı, övülen kişi anlamına gelmektedir. O zamanın âdeti gereği, yeni doğan çocuklar, kırsal kesimde sütanneye verilerek, kent dışında baktırılırdı. Emine'nin çok parası olmamasına rağmen, Muhammed, Halime adlı, Muhammed'in yaşlarında çocuğu olan, bir sütanneye emanet edildi. Halime, Muhammed üç yaşına erdiğinde, onu Mekke'ye getirerek, annesi Emine'ye geri verdi. Muhammed altı yaşında iken, annesi ile Yesib'e (Medine) ye akrabalarının yanına gitti. Yesib'de aslen Yemenli Evs ve Hadmut'lu Hazreç kabileleri yaşıyordu. Bunlar yerleştikleri bu yere Yemen Serabı anlamında Yesrip veya Yesib derlerdi. Yesib dönüşünde annesi hastalanarak öldü. Öksüz çocuğu başlangıçta büyükbabası Abdül Mutalip korumasına aldı. Ama iki yıl sonra Abdül Mutalip ölünce amcası Ebu Talib Muhammed'e sahip çıktı.

Ebu Talip, Mekke ile Suriye arasında kervan işleten bir iş adamıydı. Muhammed'i yanına alarak, kervan sürücüsü olarak yetiştirmeye başladı. Muhammed'in çocukluk ve gençlik yılları acılı geçmiş olmalıdır. Zeki, ölçülü ve gerçekçiydi. Sinirli ve tutku dolu bir yanı da vardı.

Kervanlarla birlikte, Muhammed durmadan seyahat ediyordu. Suriye'de, manastırların birinde Bahira adlı bir keşişle tanışmış ve Bahira, onun ile yakın ilişki kurmuştu. Hıristiyanlar, Bahira'nın Muhammed'e Tanrı kavramı üzerinde bilgilerini aktardığını ve ona Kutsal kitabın pek çok bölümünü öğrettiğini söylerler. Müslüman kaynakları da keşiş Bahira'yı yadsımaz, öyküyü şöyle anlatırlar: Bahira, Muhammed'le konuşup, onu sorguladıktan sonra, amca Ebu Talib'e dönüp " Bu gençle geri dönüp, onu Yahudilerin gazabından koru, çünkü yeğeninin büyük bir kariyeri olacak " demiştir.

Genç Muhammed on yedi yaşındayken de amcası Zübeyr ile Yemen'e gitti. Bu geziler, bilgi ve görgüsünü artırmasının yanı sıra ruhsal yapısının gelişmesinde de etkin rol oynadı. Bu arada da amcaları ile birlikte Kureyş ve Kays kabileleri arasındaki Ficar Savaşı'na katıldı. Muhammed'in ticaretle olan ilgisi Hatice ile tanışmasına neden oldu.

Muhammed yirmi beş yaşı cıvarında, Mekke'de zengin bir dul olan Hatice'nin yanında çalışmaya başladı. Hatice'nin deve kervanlarını ve ticaretini yönetiyordu. Hatice, Muhammed'den epey yaşlıydı, ancak bir süre sonra evlendiler. Çiftin pek çok çocuğu oldu, ancak bunlardan erkek olanlar yaşayamadı. Kızlarından biri Fatma, ilerki tarihlerde, Muhammed'in yeğeni Ali ile evlenecek ve önem kazanacaktır.

Muhammed'in gençlik yılları doyumsuz geçmişti. Kendinden yaşlı bir hanımla evlenmişti. Bedevilerin çok önem verdikleri erkek çocukları yaşamamıştı. Hatice ile evlenmesinin ardından yoksulluktan kurtulmuştu ama hayal kırıklıkları devam etmekteydi.

Bilgili, düşünen ve farkında olan biri olarak, çölde yaptığı seyahatlerde, Bedevilerin köklerinden uzaklaştığını ve yitiklik duygusu içine düştüklerini izliyordu. Kureyş tehlikeli bir yoldaydı. Artık onların dini para olmuştu. Zenginliklerinin, onları, göçebe yaşamın risk ve tehlikelerinden koruduğunun farkındaydılar. Gittikçe, daha fazla, kendilerinin efendileri oluyorlardı. Zenginlik, onlara, bir nevi ölümsüzlük kazandırıyordu. Ama kabilenin fakir üyelerine ne oluyordu. Onlar, kabilenin koruyucu şemsiyesinden çıkartılmışlardı. Bireysellik, kabile dayanışmasının yerini almıştı. Rekabet, kural haline gelmişti. Kişisel servetler birikiyor, ama ihtiyaç halindeki insanlara kimse aldırmıyordu.

Rekabet içinde bazı aileler başarılı oluyor ama bazıları da başaramıyordu. Haşimiler gibi başaramayan ailelerin varlıkları gün geçtikçe daha fazla tehlikeye maruz kalıyordu. Kureyş bencillik ve hırsı yenmedikçe, ahlaki çöküşten ve bunu takip edecek olan parçalanma ve siyasi çöküşten kurtulamazdı.

Hatice'nin kuzeni Varaka Bin Nevfel Hıristiyan'dı ve bilimle ilgiliydi. Tevrat ile İncil'i de kapsayan Kitabı Mukaddes'i iyiden iyiye incelemiş ve Arapça'ya tercüme etmişti. Dinler tarihini çok iyi biliyordu. Araştırmaları sonucunda çok tanrıcılığı bırakıp Hıristiyanlığı kabul etmişti. Varaka'nın Muhammed'e Yahudi ve Hristiyan dini metinlerini okuduğu, Âdem'den İsa'ya kadar bütün Peygamberlerin menkıbelerini anlattığı iddia edilir. Başta Kuran'ın kendisi olmak üzere tüm islami kaynaklar buna şiddetle karşı çıkarlar.

Kuran

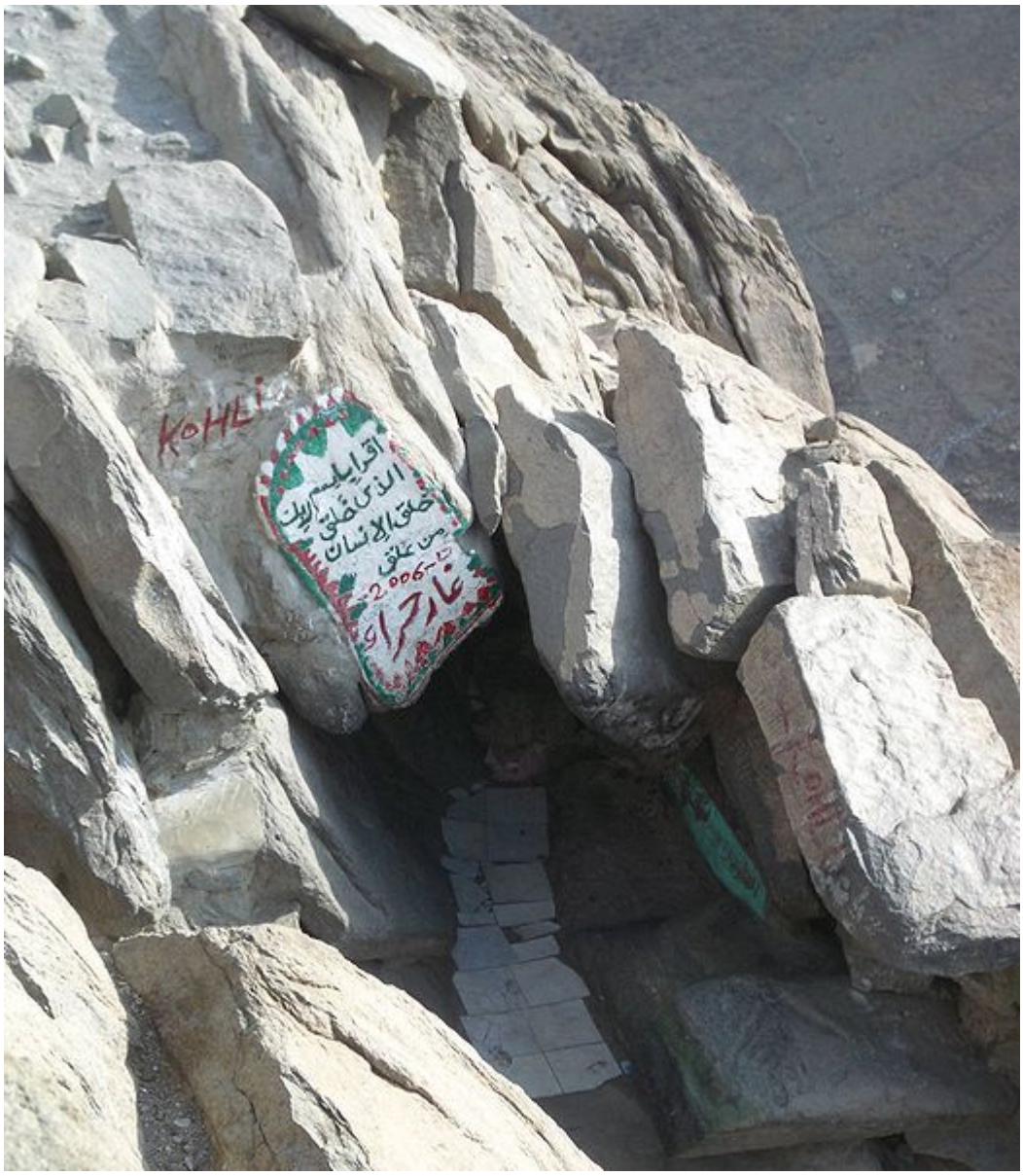

Hira

Muhammed, M.S. 610 yılında, Mekke'den birkaç kilometre uzakta bulunan Hira dağında, devamlı inzivaya çekildiği mağarada, uyurken, melek Cebrail, ona " oku " demişti. Muhammed tereddüt edince, Cebrail ona sıkı sıkı sarılıp, onu sıkmıştı. Sonunda Muhammed " ne okuyayım? " diye sormuş, Cebrail'de, ona, " Yaratan Tanrı'nın adı ile oku! İnsanı bir kan pıhtısından yaratan, keremine sınır olmayan, kalemle insana bilmediğini belleten Rabbın adına oku! " demişti (Alak suresi 96:1–5). Bu Muhammed'in aldığı ilk vahiydi ve bundan sonra pek çoğunu alacaktı. Tanrı'dan inen vahiylerin toplandığı kitaba, Arapça okumak (kıraat) kelimesinden gelen " Kuran " denir.

Muhammed kendini cin çarptı sanmaktaydı. Cebrail'i her gördüğünde, mistik bir duruma girip, kendinden geçiyordu. Meczup olmak veya toplum tarafından meczup sayılmak en

korktuğu şeydi. Korkuyordu, kimseye de bir şey söyleyemiyordu. Ruhsal bir bunalım içine düşmüştü.

O kadar mutsuzdu ki yaşama isteğini kaybetmişti. Mağaradan fırlayarak, aşağı atlamaya karar verdi. Yamaçta gördüğü ise bambaşka bir şeydi, Cebrail orada duruyordu. " Ey Muhammed sen Tanrının elçisisin ve ben Cebraillim ". Cebrail tüm göğü tutmuştu. Muhammed nereye bakarsa baksın, onu görüyordu.

İslam'da Cebrail vahiy getiren melektir. Tanrı'nın insanlarla iletişim kurma aracıdır. Cebrail sıradan bir melek değildir. Kaçılamaz, karşı konulamaz, her yerde hazır ve nazır olan bir varlıktır. Muhammed'den önce İbrani peygamberleri de, onunla karşılaştığında, fiziki ve ruhsal olarak güçlerinin sonuna kadar zorlandığını hissetmişlerdi. İbrani peygamberlerini bunalıma düşmekten kurtaran yerleşik bir gelenekleri vardı. Arapların ise, böyle bir geleneği yoktu. Muhammed, Tanrının korkutucu, ezici ve esrarlı yüzü ile karşılaşan ilk Arap dı.

Doğal olarak, karısı Hatice'nin yanına gitti. Durmadan şiddetle titriyerek, beni örtün diyordu. Kendinin bu korkunç varlıktan korunmasını istiyordu. Biraz yatıştıktan sonra Karısına meczup olup, olmadığını sordu. Hatice de onu meczup olmadığına Allah'ın Resulü olduğuna ikna etti. " Sen nazik ve akrabalarına karşı duyarlı birisin. Fakirlere yardım eder, onların acılarına katılıp ortak olursun. Halkının yitirdiği yüce ahlakı diriltmeye çalışıyorsun. Konukları ağırlar, muhtaçlara yardım edersin. Sen meczup olamazsın ".

Hatice, olup biteni, kuzeni Varaka ibn Nevfal'e danışmalarını önerdi. Varaka'nın yorumu açıktı. Muhammed'e Musa ve diğer peygamberlerin Tanrısından vahiy gelmişti, artık Muhammed Arapların tanrısal elçisiydi. Muhammed birkaç gün içinde, yeni durumunu içine sindirmişti. Arkasına dar bir dost çevresinin manevi desteğini alarak, Tanrı buyruğunu herkese açıklamaya karar verdi.

Muhammed'in 610 yılından başlayarak, öldüğü yıl olan 632'ye kadar aldığına inanılan vahiyler Kur'an'ı oluşturur.

Tevrat Sina dağında Musa peygambere bir kerede inmişti. Hâlbuki Kuran, Muhammed'e parça parça, satır satır 23 yılda indi. Vahiylerin gelişi daima acılı deneyimler olmuştu. Muhammed, " Vahiy geldiğinde ruhumun benden koparılır gibi olmadığı bir defa olmadı " demiştir. Vahiyler her zaman açık ve sözlü gelmiyordu. Açık geldiklerinde Cebrail'i görüyor ve sözleri duyuyordu. Bazen ise, sanki ziller çalıyor gibi oluyor ve Muhammed vahiyi anlamadan da susmuyorlardı. Sanki bilinçaltından bir şeyler çıkıyor, zihninin derinliklerinden yavaş yavaş beliriyordu. Şiir tarzında gelen metinler, Muhammed'in beyninden çıkıyordu ama ondan ayrı, kendine özgü ve kendi içinde bir birlik halinde, kendini dikte ettiriyordu. Tanrı Muhammed'in içinde doğan sesi dikkatle dinlemesini ve zorlamamasını istiyordu. Doğru anlam, zamanı gelince kendini ortaya koyacaktı ve zorlanmamalı ve belirli bir tarzın peşine düşülmemeliydi.

" Cebrail sana Kuran okurken, unutmamak için acele edip onunla beraber söyleme, yalnız dinle. Doğrusu, o vahiy olunanı, kalbine yerleştirmek ve onu sana okutmak, Bize düşer. Biz onu Cebrail'e okuttuğumuz zaman, onun okumasını dinle. Sonra, onu sana açıklamak, Bize düşer ". (75 sure, 17 19)

Zaten bütün yaratıcı süreçler zordur. Muhammed'in yaşadığı bu vecde gelip kendinden geçme hallerini, bütün mistikler yaşamışlardır. Bunlar, tümüyle kendini vermenin, bütün gücünü

bilinç düzeyinin değişmesi uğruna harcamanın sonuçlarıdır. Muhammed terler, acılar içinde kıvranır, başı sanki ağırlaşmış bedenine fazla gelmektedir.

Yahudilik kanalı ile mistizm (Taht mistizmi) tek tanrılı dinlere girmişti. Bunun etkileri Muhammed'in Kudüs Tapınak tepesine yaptığı gece yolculuğunda da görülmektedir. Rüyasında, Cebrail bir at sırtında, Muhammed'i Kudüs'e uçurur. Gideceği yere vardığında, Muhammed'i İbrahim, Musa, İsa ve daha pek çok peygamber karşılamıştır. Burada, Cebrail ve Muhammed tehlikeli yükselişlerine başlarlar (miraç). Yedi kat göğe çıkılır. Bu katların her birine bir peygamber başkanlık etmektedir. Sonunda Allah'ın katına gelinir. Burada anlatım durur, tasvir devam etmez.

Muhammed Tanrı'yı değil, onun simgelerini görmüştü. Göğe yükselmek, insan ruhunun en uç sınıra varması demektir. Ve sonuç olarak, anlamın da sınırına varılmış olunur. Bu mistik ve hayali yükselişin ne kadar yaygın olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Şamanın göğe tırmanışı, taht Mistiklerinin seyahatleri, Augustinus'un yükselişi ve miraç aynı tür mistik deneyimlerdir.

İlk Müslümanlar

Muhammed vahiy ile aldığı emre dayanarak en yakınlarını evine davet etti. Kırk kişiden fazla olan davetlilere önce İslam dinini bildirdi. Sonra “ kim bu işte kendisine yardım ederse onun, kardeşi, vasisi ve halifesi olacağını “ söyledi. Ali bunu kabul edince, Ali’yi kardeşi, vasisi ve halifesi olarak bildirdi.

Sünni inanışına göre Muhammed’in İslam'a çağrısına ilk uyan, eşi Hatice oldu. Onu amcası Talip’in oğlu Ali, azatlı kölelerden Zeyd bin Harise ve Ebu Bekir izledi. Şia'ya göre ise ilk Müslüman amcasının oğlu Ali bin Ebu Talib'dir.

Bir süre vahiy inişi kesildikten sonra on bir ayetten oluşan Duha Suresi (93) indi. Bu surede, Allah’ın Peygamber’i yalnız bırakmadığı, yetimken barındırdığı, bu nedenle yoksullara yardım edilmesi ve iyi davranılması gerektiği üzerinde duruluyordu. Bu dönemde islam dinini kabul edenlerin büyük bir çoğunluğu üst düzeyden, mal ve canlarını vermekten çekinmeyen kişiler oldukları halde, Mekke’de yeni dinlerini gizlemek zorunda kaldılar.

Muhammed Mekke’de öğüt vermeye başladığında, evrensel bir dinin kurucusu olduğunu bilmiyordu. Kureyş’deki kötü gidişi durdurmak istiyor ve onlara eskinin tek Tanrılı dinini getirdiğini sanıyordu. Hatta sadece Mekke ve cıvarındaki insanları düşünüyor, diğer Bedevi kabilelerine vazedeceğini aklına bile getirmiyordu. Allah, onu, Kureyş’in tutumunun getirdiği tehlikeleri konusunda uyarması için görevlendirmişti. Verdiği ilk vaazlar hüküm içermiyor, etrafa umut ve iyimserlik aşılamaya çalışıyordu. Zaten, Tanrının varlığını ispatlamak zorunda değildi. Mekke, Allah’ın yerin ve göğün yaratıcısı olduğuna inanıyordu. Hatta büyük bir kitle, Allah’ı, Yahudi ve Hıristiyanların Tanrısı ile bir ve aynı Tanrı olduğuna da inanıyordu. Allah’ın Allah olduğu anlatmak malumu ilan etmekti.

“ Onlara gökleri, yeri yaratan; güneşi, ayı size musahhar kılan (yöneten, ele geçiren, buyruğu altına alan) kimdir? Diye soracak olsan muhakkak ki: Allah’tır! derler. O halde niçin aldanıp dönüyorlar? Hak Teala, kullarından dilediğinin rızkını genişletir, dilediğinin rızkını darlaştırır. Hak Teala her şeyi hakkıyla bilir. Onlara: Gökten yağmuru indirip, ölümden sonra topraklara can veren kimdir? Diye soracak olursan, herhalde: Allah’tır! derler. “ (Sure 29, 61–63)

Sorun, Kureyş’in kendini evrenin merkezine koymasında, sorumluluklarını unutmasındaydı. Aslında her şeylerini Allah’ın cömertliğine borçluydular. Bunu anlamaları gerekmekteydi.

“ Allah onu neden yarattı? Onu bir nutfeden (döl suyu) yarattı. Onu bir ölçüye göre yaptı. Sonra ona yolu kolaylaştırdı, sonra onun canını alıp kabre soktu, daha sonra dilerse onu tekrar hayata kavuşturur. Hayır, insan, Allah’ın emirlerini yerine getirmedi. O halde insan yiyeceğine bir baksın. Suları. Biz, bol bol yağdırdık. Sonra yeryüzünü iyiden iyiye Biz yarattık. Orada taneli bitkiler, üzümler, sebzeler, zeytinler, hurmalar, sık bahçeler, meyvalar, otlar bitirdik. Bütün bunlar, sizin ve hayvanlarınızın geçinmesi içindir. “ (Sure 80, 18–32)

Anımsatılıyordu ama yeni bir şey öğretilmiyordu. Herkezçe bilinenlere veya bilinmesi gerekenlere açıklık getiriliyordu. Kuran’da sık sık “ Görmediniz mi? “, “ Düşünmediniz mi? “ denir. Tanrı, kendi yüksek katından, buyruklar vermek yerine, hatırlatarak, nedamet getirilmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Mekke’nin tacir aristokrasisi baştan kayıtsız kaldı. Daha sonra, Muhammed peygamberin naklettiklerinden rahatsız olup, giderek de kızmaya başladı.

Muhammed, Müslümanların günde iki kez namaz kılarak, Allah’a ibadet etmelerini şart koşuyordu. Müslüman, bütün varlığını Allah’a teslim eden kişi demekti. Kureyş, Müslümanların ilk defa namaz kıldıklarını gördüğünde korkup, şaşırmıştı. Kureyş’in yüce üyeleri, onurlu bir Bedevi bağımsızlığı içinde iken, şimdi köleler gibi yerlere yüz mü süreceklerdi. Bu kabul edilemez bir durumdu.

Kureyşliler, gün geçtikçe, Muhammed peygamberin Tanrı’nın buyrukları ile çok tanrılı dine saldırmasını tehdit olarak algılayarak düşmanca bir tutum içine girdiler. Muhammed’in yaymaya çalıştığı din kabilelerin tek tek Tanrılara ve Tanrı İdollerine sahip olmasına karşı çıkıyordu. Kureyş, bunun Kâbe’nin gelirlerini azaltarak, ticarete sekte vuracağından korkuyordu. Kureyş gittikçe sertleşti.

Ömer bin el-Hattap eski dinine bağlı, Peygamberi öldürmeye hazır bir Kureyşliydi. Okuma yazması olan birkaç Kureyşliden biriydi. Arap şiirleri konusunda otorite kabul edilir ve şairler, dilin kusursuz kullanımı konusunda ona danışırlardı. Ömer’in Müslüman olmayı kabul etmesi iki farklı şekilde anlatılır. Birincisinde, gizlice Müslüman olmuş olan kız kardeşini, yeni bir sureyi okurken yakalar. Öfke ile zavallıyı hırpalar. Kan aktığını görünce durup, yere düşmüş olan bazı yazıları eline alır. Okuduklarının o kadar etkisinde kalır ki hemen Müslüman olmayı kabul eder. Sözlerin güzelliği onun önyargılarını ve nefretini yok etmiştir.

Diğer rivayette, Ömer bir gece Kâbe’ye gider. Muhammed orada kendi kendine yüksek sesle Kuran okumaktadır. Saklanarak, Kuran’ı dinler. Kuran’ın güzelliği bütün hislerini değiştirmiştir. “ Kuran’ı duyunca kalbim yumuşadı ve ağladım ve İslam içime doğdu “ der.

Ömer gibi Müslümanların, Kuran’ı ilk duyduklarında, bir duygu fırtınasına yakalandıkları bellidir. Müslüman olmayı ret eden Kureyşliler bile Kuran’dan etkileniyor ve O’nun bilmedikleri bir kategoride olduğunu anlıyorlardı. Bu ne bir kâhinin sözleriydi, ne bir şairin esintileriydi, ne de bir büyücünün sözleriydi. Bu başka, bilinenin dışında bir şeydi.

Muhammed’in ilk müritleri gençler arasından çıkmıştı. Kadınlar, köleler ve aşiretin zayıf üyeleri, yani ayrıcalık sahibi olmayan ve marjinal olan guruplar bu yeni dine geçiyordu. Bir ara neredeyse bütün Mekke Müslümanlığı kabul edecek gibi oldu. Sadece, eski durumdan memnun olan zengin kesim uzak duruyordu, ancak ciddi bir karşı koymada da bulunmuyordu.

Kureyş'in Tepkisi

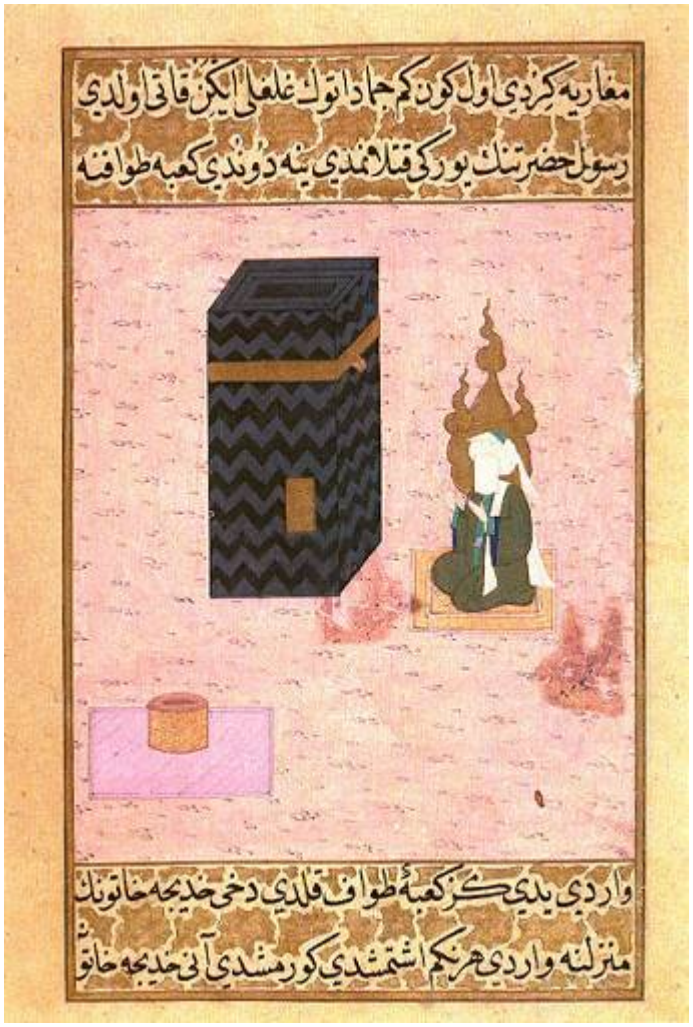

Muhammed peygamber Kabe'de dua ediyor

Muhammed görevini yerine getirirken, ilk yıllarda, tek Tanrı'yı fazla öne çıkarmadı. Mekkeliler, eskiden yaptıkları gibi, yüce Allah'ın yanı sıra inandıkları diğer Tanrılara da tapabileceklerini sandılar. Sonra birden eski kültler ve Tanrılar mahkûm edildiler. Pek çok Mekkeli Muhammed'in saflarından ayrıldı ve Müslümanlar horlanan ve sorgulanan bir azınlık haline dönüşüverdiler. Artık onlar da ilk Hıristiyanlar gibi Tanrı tanımazlıkla suçlanıyorlardı. Etrafta kan kokusu vardı, ata Tanrıları kan istiyorlardı.

Kureyş'in birden bire böyle kopmasını " şeytan ayetlerine " bağlayanlar vardır. Şeytan ayetlerinin hikâyesi ne Kuran'da ve ne de Müslümanlığın ilk dönemlerine ait yazılı veya sözlü kaynakta yer almamaktadır. Bundan, asırlar sonraki bazı yazarların eserlerinde olaydan bahsedilir. Onuncu yüzyıl tarihçisi Ebu Cafer üt-Taberi Şeytan ayetlerinden bahseden yazarların başında gelir. İbn İshak ve al-Vahidi'nin de konuya değinen yazarlardandır.

Olayın gelişimi şöyle hikâye edilir. Peygamber, Tanrıçaları ret ettikten sonra, Kureyş'in çoğunluğu ile Müslüman azınlığın arası iyice açılmıştır. Bu sırada Şeytandan gelen bir ilhamla, benat'ullah'a, melekler gibi şefaatçiler olarak saygı duyulmasına izin veren bazı ayetler yayınlar. Şeytan ayetleri denen bu ayetlerde, üç Tanrıça Allah'a eşit değillerdir. Ancak, Allah'a insanlar adına şefaat edebilecek kadar da kutsaldırlar. Daha sonra Cebrail gelerek, bu ayetlerin şeytan kaynaklı olduğunu ve Kuran'dan çıkarılması gerektiğini tebliğ eder. Onların yerine aşağıdaki ayetin konmasını ister.

“ Şimdi, Lat, Uzza ve üçüncüsü Manat’ın ne olduğunu söyler misiniz? ... Bunlar sizin ve babalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onları destekleyen bir delil indirmemiştir. Onlar sadece sanıya ve canlarının istediğine uymaktadırlar. Rablarından and olsun ki, onlara doğruluk rehberi gelmiştir. “ (Necm suresi, sure 53, 19 ve 23)

Bu ayetten sonra, artık Kureyş ile uzlaşma imkânı hiç kalmamıştı. Bu aşamanın peşinden, Muhammed, tavizsiz bir tek Tanrıcıdır ve şirk koşmak (Allah’ı başka varlıklarla ilişkilendirmek) İslam’ın en büyük günahıdır.

Şeytan ayetleri denen olayın olup olmadığını kesin olarak söylemek mümkün görülmüyor. Zaten, Kuran, birçok peygamberin, ilahi mesajları açıklarken benzer şaşırmalar yaşadığını ve Tanrı’nın daima onların yanlışını düzeltip, yeni vahiyler gönderdiğini söylemektedir.

“ Biz senden önce hiçbir resul ve peygamber göndermedik ki, o bir şey dilediğinde şeytan onun düşünce ve dileği içine bir şey atmış olmasın. Ama Allah, şeytanın attığını siler, sonra kendi ayetlerini muhkemleştirir. Allah Âlim’dir, Hâkim’dir.” (Hacc suresi, sure 22, 52)

Aslında, bütün kaynaklar Muhammed’in Kureyş ile çok Tanrılık konusunda uzlaşmayı kesinlikle ret ettiğini ortaya koymaktadır. Önemli görmediği konularda, anlaşabilirdi. Siyasetçi yapısı uzlaşmaya müsaitti. Ama tek Tanrı gibi hayati bir konuda taviz veremezdi ve vermedi de. Kuran ahlakının temelinde Tanrı’nın tekliği vardır.

Yeryüzü ve gökyüzünü yaratan Allah’tan başka Tanrı yoktur. Tüm nimetleri veren ve insanları kurtaracak olan O’dur. Tek Tanrı kabile örgütlenmesinin parçalanmış yapısının düşmanıdır ve toplumun birliğini sağlayacak unsurdur. Allah’ın tek olduğunu söylemekle sadece sayısal bir tanımlama yapılmamaktadır. Tekliğin getirdiği birlik, insan yaşamının ve toplumun belirleyici öğesidir. Ve aynı zamanda da bir çağrıdır, birliğe yapılmış bir çağrıdır.

Mekkeliler, Peygamberin yakınlarını uyardılar. Sonra, Peygamberin yakınında olup, çevresi güçlü olmayanlara ve kölelere kötü davranmaya başladılar. Bütün bu baskıların rağmen, Muhammed’in ilk müritleri köleler ve azatlılardan geldi. Muhammed olup, bitenlere aldırmadan, doğru bulduğu yolda yürüyordu.

Kureyş’in müthiş tepkisi, Müslümanları, Mekke’nin çevresindeki vadilerde, kimse görmeden, ibadetlerini gizli yapmak zorunda bıraktı. Tehditlerin daha da artması üzerine, durumları iyice kötüleşen yeni müminler Habeşistan’a göçtüler. İki dalga halinde göç edenler, bir süre sonra Muhammed’in Mekkeli müşriklerle anlaştığı yolunda aldıkları bir haber üzerine geri döndülerse de Mekke’ye geldiklerinde bunun doğru olmadığını öğrenince bir kısmı yeniden gitti.

Bu arada iki güçlü ve önemli mevki sahibi kişi olan Ömer ve Hamza’nın Müslümanlığı kabul etmeleri Müslümanların moral ve cesaretlerini artırdı; Kabe’de açıkça namaz kıldılar. Muhammed’in, amcası Ebu Leheb dışındaki akrabalarından yardım görmesi ve Mekke önde gelenlerinden bazılarının Müslüman olmaları, Mekke halkının tepkilerini daha da artırdı.

Peygamberin kendisi ise karısı Hatice ve amcasının koruması altında idi. Ancak, bu ikisi de peş peşe öldüler. Gün geçtikçe Peygambere ve müminlerine Mekke’de barınma imkânı kalmıyordu. Muhammed, eşi Hatice ve amcası Ebu Talib’in ölmeleri üzerine Mekkeliler’in müslüman olmaları konusunda ümitsizliğe kapılarak Taif’e yerleşmek istedi. Ancak burada tepki daha da büyük oldu ve Muhammed geri dönmek zorunda kaldı.

Bu sırada Ebu Bekir, Muhammed'e kızı Ayşe ile evlenmesini önerdi. Bu sırada Ayşe 6 yaşındaydı. Muhammed ile Ayşe nişanlandılar. Ayşe, buluğa erene kadar Babasının evinde kalmaya devam etti.

Muhammed Hac mevsiminde Mekke'ye gelen Yesiblilerle ile anlaşmaya çalışıyor, iki taraf birbiri ile görüşüyordu. Kur'an'dan ve hadislerden aktarılanlara göre, Muhammed Yesib'e gitmeden bir süre önce, İsra (gece yürüyüşü) ve bazı kaynaklara göre Mirac olayı meydana geldi.

Muhammed, bir Hac mevsiminde Akabe'de Yesibliler (Medineliler) ile görüştü. Medinelilerden, önce altı, sonra on iki kişi Müslüman oldu. Medineliler İslam'ı kabul edip memleketlerine döndüler ve İslam'ı anlatmaya başladılar. Ertesi yıl aynı yerde yetmiş üç erkek, iki kadın Medineli Müslüman, Muhammed Yesib'e gelip bu kente yerleşirse kendisini koruyacaklarına söz verdiler. Bu anlaşma Mekke'de öğrenilince, Müslümanlara baskı ve zulüm daha da arttı ve Müslümanlar büyüklü küçüklü topluluklar halinde Yesib'e göç etmeye başladılar. Yesib'in, Mekke ticaret yolu üzerinde bulunması ve burada Müslümanların giderek çoğalması, Mekkeliler'in çıkarlarına aykırı düştü; bu nedenle müslümanların Medine'ye göç etmelerine engel olmaya çalıştılar.

Mekke’den Kaçış

Arabistan haritası ve belli başlı aşiretler. M.S. 600

Mekkeliler, her türlü baskıyla, Muhammed’i davasından vazgeçiremeyince ve Yesdib’de Müslümanların giderek kuvvetlendiğini görünce; durumun kendileri için tehlike yaratacağı düşüncesiyle, meclislerinde toplanarak meseleyi görüşmeye başladılar.

Görüşler, İslam denen hareketin hızla büyüdüğü ve Muhammed’in bu çalışmalarını durdurmak gerektiği merkezinde birleşiyordu. İslam, Mekke’nin düzenini bozabilecek güçteydi. Önce şu görüş ortaya atıldı: “ Muhammed’i prangaya vurup hapsedelim! ”. Bu kabul edilmeyince: “ Onu memleketimizden sürgün edelim; ne hali varsa görsün! ” denildi. Bu görüş de kabul edimeyince, İslam'ı sevmeyen ve onu çok tehlikeli bulan Ebu Cehil: “ Benim görüşüme göre, onu öldürmekten başka çaremiz yoktur. Bunun için de, her kabileden birer genç seçelim. Her birine de birer keskin kılıç verelim. Bunların hepsi birden, kararlaştırdığımız yer ve zamanda Muhammed’i pusuya düşürerek öldürsünler; biz de ondan kurtulalım! Böyle olursa, onun kan davası bütün kabilelere düşeceğinden ve ailesi olan Benu Abdi Menaf, herkese savaş açamayacağından, diyete razı olurlar, biz de diyetlerini veririz! ” dedi. Kabul edilen görüş bu oldu.

O gece suikastçiler, Muhammed'in evini sararak, onu öldürmek için uyumasını beklediler. Muhammed bu durumu öğrendiği için Ali, Muhammed'in yerine geçti. Suikastçiler yorganı açıp yatakta Ali´yi görünce cok şaşırdılar ve durumu anlatmak üzere gittiler. Bu fırsattan istifade Muhammed, evden çıkarak Ebu Bekir'in evine gitti. Peygamber Ebu Bekir'e hicret için geldiğini söyledi. Bunun üzerine Ebu Bekir sevinçten ağlamaya başladı. Ebu Bekir'in evinde bir süre oturduktan sonra beraberce, Mekke'nin güneybatısında bulunan Yesib'e doğru hareket ettiler.

Mekkeliler, Muhammed hicret edecek olursa, Yesib'e gideceğini biliyorlardı. Muhammed, bunu düşünerek, Yesib yoluna değil, Mekke'nin güneybatısına düşen Sevr dağına hareket etti.

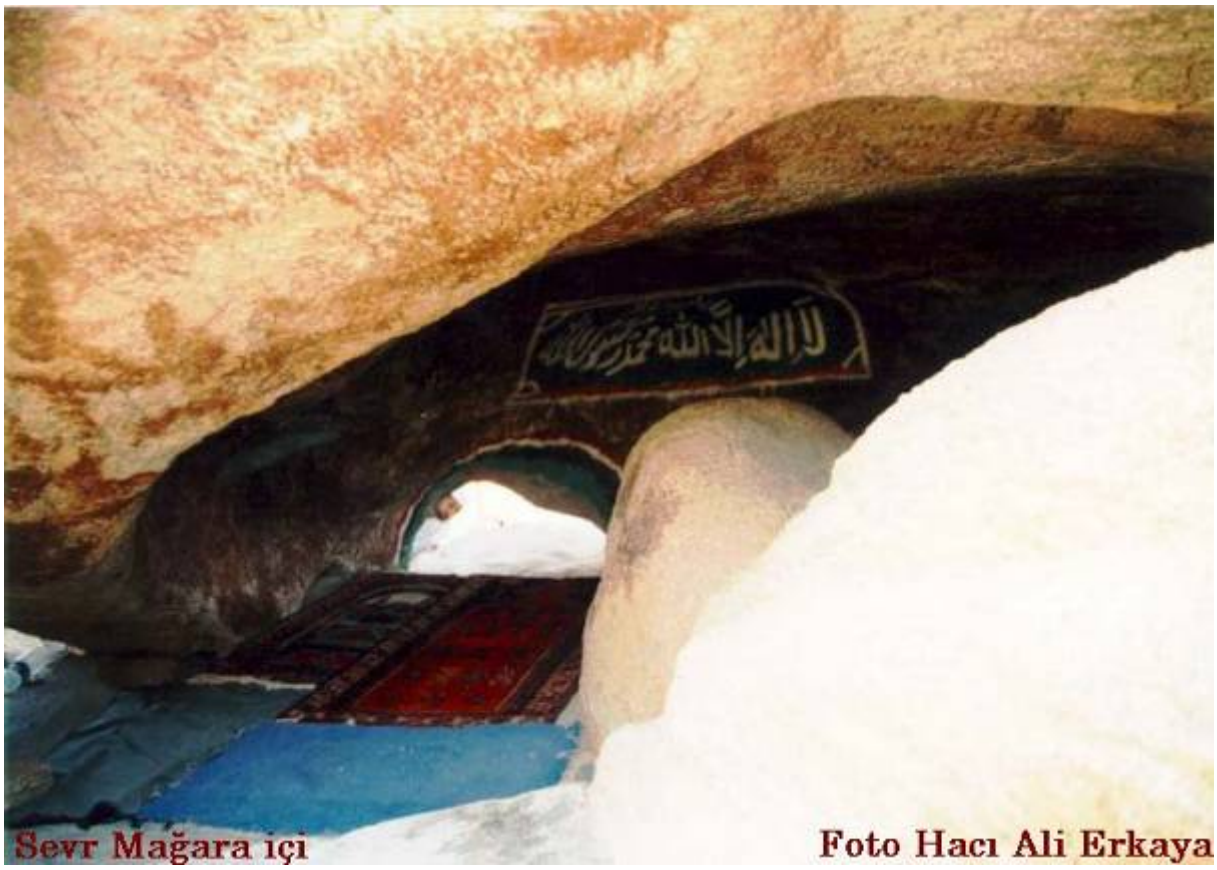

Muhammed, Ebu Bekir ile Sevr mağarasında üç gün geçirdi. Mağaraya önce Ebu Bekir girmiş ve içinde akrep, yılan gibi zehirli hayvanların olup olmadığını yoklamıştı. Muhammed'in hicret ettiğini öğrenen Mekke Hükümeti, her tarafa asker seferber etmiş, onları bulup getirene yüz deve ödül vadetmişti. Hükümet askerleri ve Ebu Cehil her tarafta Peygamberi ve sadık arkadaşı Ebu Bekir'i arıyordu. Nihayet askerler Ebu Bekir'in evine gelince Ebu Bekir'in kızı Esma, onlara Ebu Bekir ve Muhammed'in nerede oldukları konusunda bir şey söylemedi. Bu sırada Mekkeliler, her tarafta Muhammed'i arıyordu. Hatta becerikli bir iz sürücüsü, Mekke askerlerini Sevr mağarasına kadar getirmişti. Ancak bu sırada bir mucize olmuş bir örümcek mağaranın ağzına ağ örmüş ve bir güvercin de yuvasını mağara girişine kurmuştu. Askerler mağaranın yanına gelince, Ebu Bekir endişenmeye başladı. Muhammed, onu teselli ediyordu: " Tasalanma, Allah bizimle beraberdir." Bu sırada askerler, mağara girişindeki örümcek ağını ve güvercin yuvasını görünce içeride kimse olamayacağını düşünerek geri döndüler.

Muhammed ve Ebu Bekir 20 Eylül 622'de, Yesib yakınlarındaki Kuba'ya ulaştılar. Kuba'ya varır varmaz Kuba Mescidi'ni inşa ettirdi. Burada Külsüm bin Hedm'e konuk oldu. Muhammed, on gün dinlendikten sonra, yanında bulunan ashabı ile beraber Yesib'e hareket etti. Bu sırada Ali de Kuba'ya vardı.

Muhammed Yesib'e girdiğinde, Peygamberin hangi evde kalacağı tartışınca, Muhammed " devesinin ilk çökeceği yere evinin yapılması " önerini sundu. Devesinin ilk çöktüğü yere bir Mescid ve kendi ailesinin kalması için mescide bitişik odalar yaptılar. Mescidin bir yanına da barınaksız kişilerin kalabilmeleri için " Suffe "adı verilen bir yer yapıldı. Aynı zamanda İslam dünyasının ilk yatılı okulu sayılan bu yurtta kalanlara " Ashabu's-Suffe " denildi.

Hicret

Arabistan'da, Muhammed Peygamber, M.S. 622 yılında, Mekke'nin kuzeyindeki Yesib'e sığınmıştı. Hicret diye adlandırılan ve İslam takviminin başlangıcı olan bu olay salt bir kaçış değildi. Çok yakına gelmiş bir risk azaltılıyordu ama bunun sosyal bir yönü de vardı. Kabile dışına çıkılmış ve kabile bağları koparılmıştı. Bu şimdiye kadar Arabistan'da duyulmuş, işitilmiş bir şey değildi. Kabile (Aşiret), Bedevilerin en kutsal değeriydi ve bu adım, en önemli değerleri çiğniyordu. 622 yazında Peygamber ve 70 kadar Müslüman, aileleri ile birlikte, Yesib'e göçmüştü.

Yesib'te Yahudi dininden üç büyük kabile ile Arap çok tanrılı dininden iki kabile (Avs ve Hazreç kabileleri) yerleşmişti. Yesib tarım yapılan sulak bir vahaydı. Bu kabilelerin bir biri ile uzlaşarak, birlikte yaşaması gerekiyordu. Ama iki Arap kabilesi durmadan birbiri ile boğuşuyor ve boğuştukça güçsüz düşüyorlardı. Haşimilerin saygınlığı ve Peygamberin ispatlanmış uzlaştırıcı kişiliği, bu iki kabileyi, Muhammed'in hakemliğinde aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeye itti. Hakemlik görevi için Muhammed'i kentlerine davet ettiler. Mekke'de zaten yaşayamaz hale gelen Müslümanlar için bu bir fırsattı. Yesib'e hicret edildi.

Yesib'te ki Beni Kurayza, Beni Nadr ve Benî Kaynuka adlı üç büyük Yahudi kabilesi, burada atalarının dinine inanan Arapları çoktan tek Tanrı fikrine alıştırmışlardı. Yani Arap Tanrılarının ret edilmesinden Kureyş kadar etkilenmiyorlardı. Arapların büyük bir çoğunluğu, sorunları çözecek ise, Müslüman olmaya razıydı. Yahudi kabileleri arasında birlik sağlamak oldukça güçtü. Medine sınırları yakınlarında Hayber vb.gibi yerlerde yaşayan Yahudiler, varlıklı kişiler olduklarından, çevre üzerinde etkiliydiler.

Yesib'de Evs ve Hazreç kabileleri arasındaki geleneksel düşmanlığın yeniden alevlenme olasılığı vardı. Ayrıca Ensar ile Muhacirunu kaynaştırmak, çözülmesi gereken bir sorundu. Ancak her şeyden önce çok yoksul olan göçmenlerin durumlarının düzeltilmesi gerekiyordu. Muhammed Muhacirleri Ensar ile kardeş ilan ederek, ensarın onlara yardım etmesini sağladı. Yahudiler ile açılan aralarını düzeltmek için Yahudileri, Hristiyanları, Çok Tanrılı dinden olanları, Müslümanları içine alan Medine kent devletini kurdu. Bütün kesimlerin hak ve yükümlülüklerini saptayan 47 maddelik bir tür Medine Anayasası'nı (Medine vesikası) benimsendi.

Hicretten sonra Müslümanlar arasında Yesib'in adı değişip, Peygamberin kenti anlamında Medinet-ül Nebi veya kısaca Medine denmeye başlanmıştı. Müslümanlar, kendi dinlerine çok yakın buldukları Yahudiliğin yanına taşınmaları ile birlikte, ibadet şeklinde de değişikliğe gittiler. Müslümanlar Yahudilerin Kefaret gününde oruç tutmaya başladılar ve o zamana kadar günde iki defa olan namaz sayılarını, Yahudilere benzer şekilde günde üç defaya

çıkardılar. Müslümanların Yahudi kadınlarla evlenmesi serbestti. Yahudilerin bazı yemek kurallarına uymakta bir mahzur yoktu. İbadet, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi Kudüs'e dönülerek yapılıyordu.

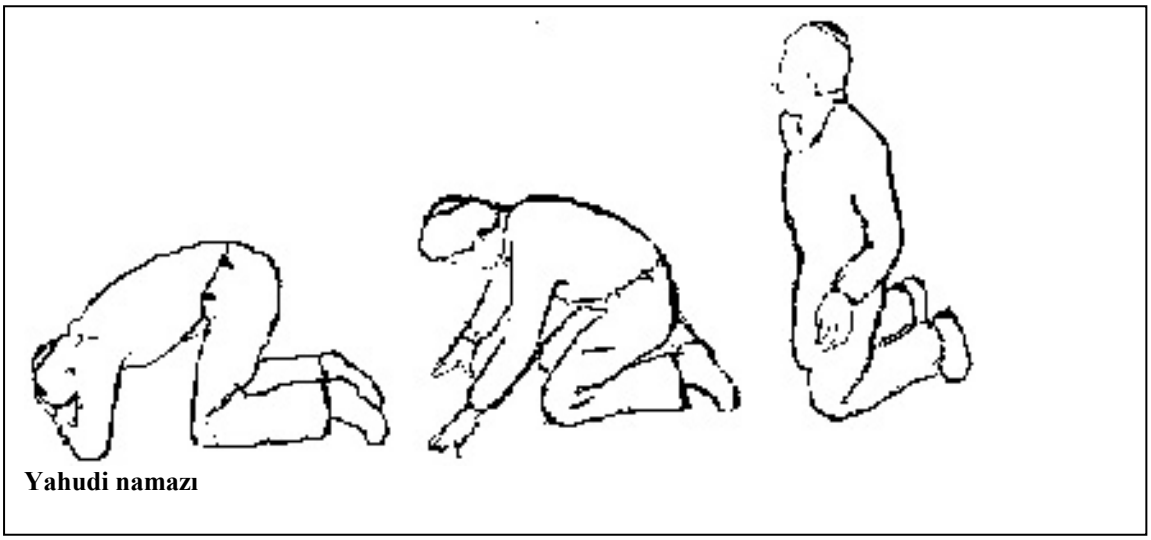

Yahudi namazı

Medine'deki ilk yıllarında Müslümanlar askeri bir güçten ve maddi bir destekten yoksundular. Tarımdan anlamıyorlardı, hurma ağacı yetiştirmeyi bilmiyorlardı. Açlık çektiler, kuyudan su çekip, ağaç sulamak gibi düz işlerle karınlarını doyurmaya çalıştılar.

Dört duvar bir mescit, imece ile yapıldı. Peygamber burada yaşamaya başladı. Gece, mescide bitişik yapılmış olan, karılarının kulübelerine gidiyor, gündüz, mesçidin avlusunda oturuyordu. Müslümanların pek çoğu da, geceleri bu avluda yatıyorlardı. Hiç para yoktu. Peygamber, bağışlarla gelen paraları kabul etmeye başladı. Aslında, faizle para verebilecek ve hatta vermek isteyen pek çok kişi vardı. Ancak faizle borç almak, İslam toplumunun sonu olurdu. Bu sırada, faizi yasaklayan hüküm geldi ve bu yol tamamen kapandı. İslam topluluğu bağımsızlığını korumaya devam ediyordu.

İslam dininin faizi yasaklamış olmasına rağmen, tarihin bütün dönemlerinde, ismi değişik ve yöntemi farklı olsa bile aslı itibarı ile Müslümanlarca faiz uygulanmıştır. Bunun çeşitli örnekleri ileride verilecektir.

Medine'ye geldikten sonra, Peygamberin söylem ve davranışı da değişmişti. Mekke'de iken Tanrısal bir göreve çağrıldığını söylüyordu. Medine'de örgütleyiciydi ve devlet başkanı olarak davranıyordu. İbrahim peygamberden gelen Arapların dini ve siyasi örgütlenmesi beraber yürüyordu. Devlet ve din iç içe girmişti. Bu yadırganacak bir durum da değildi. Ezelden beri bilinen ve uygulanan örgütlenme şekliydi.

İnananları arasında Mekke'den Medine'ye Muhammed ile birlikte gelenlere Muhacirun, Medine'de Muhammed'i kabul edenlere Ensar (Ansar) deniyordu. Peygamberin Medine'ye gelmesi ile sosyo politik bir mücadele de başladı. Mekke'deki ticaret aristokrasisi yerel adetler konusunda tutucu ve şovendi. Medine ise, kabilelerin birliğine dayanan herkesi kucaklayan bir ülkü peşinde koşuyordu. Çatışma sürerken, işe Peygamberin kişiliği karıştı. Rakiplerini iyi tanıyan Muhammed, gerektiğinde onlarla uzlaşarak ana hedefine doğru yürüyordu. Peygamberin yakın çevresinde, Mekkelilere derin bir kin besleyenler bu

uzlaşmalara karşı çıkıyordu. Ancak Peygamber, gereğinde canını, gereğinde gururunu ortaya koyarak, ince bir hat üzerinde yürüdü ve sonunda zaferi diplomasi ile kazandı.

Hicretten sonra, 9 yaşına girip buluğa eren Ayşe ile Muhammed evlendiler. Ayşe bu gelişmeyi şöyle aktarır.

Muhammed el-Buhari'nin Sahih-i Buhari'de aktardığına göre Ayşe şöyle demiştir:

“ Peygamber benimle 6 (yaşında) bir kızken nişanlandı. Medine'ye gittik ve Beni-el-Haris bin Hazrec'in evinde kaldık. Sonra hastalandım ve saçlarım döküldü. Daha sonra saçlarım (yeniden) büyüdü ve annem, Um Ruman, salıncakta kız arkadaşlarımla oynarken yanıma geldi. Beni çağırdı, yanına gittim, bana ne yapacağını bilmiyordum. Elimden yakaladı ve beni kapıda bekletti. Soluğum kesilmişti, nefesim yerine geldiğinde, biraz su aldı ve yüzümle başımı bu su ile ovdu. Daha sonra beni eve aldı. Evde Ensari bir kadın gördüm ve kadın şöyle dedi, "Hayırlı olsun, Allah selamet versin, iyi şanslar." Daha sonra beni onlara emanet etti ve onlar beni (evlilik için) hazırladılar. Hiç beklemezken sabah Allah'ın Elçisi bana geldi ve annem beni ona teslim etti, o esnada 9 yaşında bir kızdım. “

Bedr

624 yılında, Müslümanlar, Bedr'de bir Mekke kervanını bastılar ve soydular. Müslümanlar Küreyş'in ana damarına, yapılan ticarete saldırıyorlardı. Ve böylece, parasızlık sorunlarını çözüyorlardı. Peygamber, amcası Hamza'yı, Kureyş konvoylarını soymaya yolladı. Arap yarımadasında, savaşların durduğu kutsal ayda bile soygunlar devam etti. Gelen ganimetler, başlangıçta, mesçidde, büyük küçük, özgür köle, kadın erkek tüm Müslümanlara eşit dağıtılıyordu.

Ama devletin de kuvvetlenmesi şarttı. Başlangıçtaki, inananların o ilk yoksulluğu biter gibi olunca, Bedr savaşından hemen sonra gelen bir ayetle, ganimetin beşte birini devlet aldı. " Biliniz ki, ganimetinizden beşte biri Allah'a, Resulüne, onun ailesine, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara aittir ".

Yapılan düzenleme ile bu beşte birin, beşte ikisi Peygamber ve ailesine, beşte üçü sıkıntıdaki kişilere dağıtıldı. İlk öncelik, muhtaç kişilerin ihtiyaçları karşılamaya verilmiş olmasına rağmen, Peygamberin elinde, devletin ilk kuruluş masraflarını karşılayacak bir fon, artık vardı. Devletin hazinesi ile Peygamberin kişisel serveti arasında bir ayrım yapılmıyordu.

Bedr savaşı, Müslümanların talihini değiştirmiştir. Savaşın en kritik anlarında, Muhammed askerlerini cesaretlendirmek için şöyle bağırdı: " Büyük Allah adına söylüyorum ki, bugün gerilemeyen, döğüşün çilelerine göğüs geren her savaşçı, eğer ölürse doğrudan doğruya cennete gidecektir ".

Cennet, cann sözünden gelir. Sık dalları ve yaprakları ile yeri gölgelendiren hurmalık ve bağ anlamınadır. Genel olarak Müslümanların tasvirlerine bakarak denilebilir ki, cennette evler, odalar, çadırlar altın ve gümüştendir. Çok güzel kokan, bol meyve ve gölge veren ağaçlar vardır. Meyveler, onları koparmak isteyenlerin yanına kadar sarkar. Cennet pınarlarla dolu, her yerde şırıl şırıl berrak suların aktığı bir yerdir. Burada hastalık, ihtiyarlık, sakatlık yoktur. Her türlü yemek, her çeşit et, güzel kokulu ve lezzetli şerbetler, pak şarap sakinlerinin hizmetine sunulmuştur. Cennetin kızları yani Huriler, safran, misk, amber ve kâfurudan yaratılmışlardır. Kemiklerinin iliği yetmiş kat ipekli altından görülecek kadar saydamdırlar. Cennete giden kişiyi bu kızlardan biri karşılar. Cennetteki kişi, sağlığında yaptığı hayırlarla orantılı olarak, istediği kadar Huri ile birlikte olur. Huriler, bakiredirler ve her zaman öyle kalırlar.

Kuran'da (sure 9, 112) cennet konusunda, Allah ile müminler arasındaki ilişki, ticari bir ilişkiye benzetilir. Cennet müminlerin yeridir, inanmayanlar yani kâfirler ise, öbür dünyada cehenneme giderler.

Bedr savaşında Ebu Cehl dahil pek çok Mekkeli lider öldü. Müslüman kuvveti kendinden çok daha kalabalık bir düşmanı yenmişti. Bu savaşta herkes ama en fazla Hamza kahramanlık gösterdi. Peygamberin kızı Rukiyye hasta olduğu için Peygamberin damadı Osman Müslüman ordusuna katılmamıştı. Savaştan az sonra peygamberin kızı Rukiyye öldü. Bu sırada Peygamberimizin en küçük kızları ve o zaman yirmi yaşlarında olan Hz. Fatıma evlilik yaşına gelmişti. Eshab ona en uygun kişi olarak Ali'yi gördü ve Fatıma'yı istemesi hususunda onu teşvik etti. Çift yapılan sade bir törenle evlendi.

Yahudilerle Anlaşmazlık

Bu sırada, stratejik bir değişiklik de oldu. Başlangıçtan beri ibadetin yönü Kudüs idi. Kudüs'ün kutsal yön olması, sanki İbrahim peygamberin yolunun izlendiği intibağını veriyordu. Bu tutum, Medine'de yerleşik Yahudilere de sempatik gelen bir tutumdu. Bu arada, Ahid'de anlatılmış pek çok hikâye, Kuran'da halka, daha anlaşılır gelecek tarzda tekrar anlatılıyordu. Ancak, normalde uzlaşmaya doğru gitmesi gereken durum, yön değiştirip, ortaya ciddi bir ayrılık çıkardı.

Yahudilerin, Muhammed'in peygamberliğine inanmaları düşünülemezdi. Onlar peygamberler çağının bittiğine inanıyorlardı. Geçmişte, duruma göre değişik Arap kabileleri ile müttefik olarak, vahada yaşayabilmiş ve kuvvet kazanmışlardı. Şimdi, Müslümanlar kuvvetlendikçe, yaşamak için ümmetin içine çekildiklerini hissediyorlardı. Düşmanlık baş verdi. Yahudiler, eski Ahid ile vahiyle gelenler arasındaki farkları çıkarıp, Müslümanlarla alay etmeye başladılar. Peygamberin cevabı netti, Yahudiler kitaplarını bozmuş ve değiştirmişlerdi.

Ocak 624 tarihinde, artık Medine'deki Yahudilerin düşmanlığının kalıcı olduğu anlaşıldığında, Peygamber, yeni dinin bağımsızlığını ilan etti. Peygamber, Müslümanlara Kudüs yerine Mekke'ye dönerek ibadet etmelerini emretti. Müslümanlar, Kıble olarak Kâbe'ye dönmekle hiçbir kurumlaşmış dinle bağlarının olmadığını, yalnızca Tanrı'ya teslim olduklarını ilan ediyorlardı. Onlar, tek Tanrı'nın dinini yozlaştıranlara karşı çıkıyor ve İbrahim'in esas dinine dönüyorlardı. İbrahim peygamber ilk Müslüman'dı.

" Yahudi veya Hıristiyan olarak doğru yolu bulun, dediler. Ey Muhammed de ki: Doğru yola yönelmiş olan ve Allah'a eş koşanlardan olmayan İbrahim'in dinine uyarız. Allah'a, bize gönderilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına gönderilene, Musa ve İsa'ya verilene, Rableri tarafından peygamberlere verilene, onları bir birinden ayırt etmeyerek inandık. Biz O'na teslim olanlarız " (Bakara suresi, sure 2, 135–136)

Medine'deki üç büyük Yahudi kabilesinden biri olan Benî Kaynuka kabilesine mensup Yahudiler ile Müslümanlar arasında kuyumcu dükkanında çıkan bir anlaşmazlık nedeni ile karşılıklı öldürme olayları oldu. Muhammed bunu Medine Anayasasının bozulması kabul ederek Beni Kaynuka kabilesine saldırdı. Kent dışındaki mustahkem mevkileri kuşatma altına alındı. 14 – 15 gün kuşatmadan sonra Beni Kaynuka teslim oldu. Muhammed Beni Kaynuka erkeklerinin öldürülmesini istiyordu. Başta Abdullah ibn Ubayy olmak üzere bir kısım Müslümanlar buna karşı çıktılar, Beni Kaynuka kabilesi de Medineyi peşinden de Arap yarım adasını terke zorlandı. Beni Kaynuka kabilesinin malları Müslümanlar arasında paylaştırıldı.
Müslümanlarla Yahudi Beni Nadr kabilesi arasındaki güven ortamı da yok olmuştu. Müslümanlara göre Beni Nadr, Muhammed'i bir punduna getirip öldürmek istiyordu. Bu durumda Beni Nadr kabilesi mallarını alarak Medine'den ayrılma kararı verdi. Kabilenin bir kısmı Suriye'ye gitti. Bir kısmı da Hayber topraklarına, oradaki Yahudilerin yanına yerleşti.

Uhud ve Hendek Savaşları

Mekke, Bedr savaşının öcünü bir yıl sonra, Uhud'da Müslümanları yenerek aldı. Mekke üç bin kişilik bir ordu ile Medine'ye doğru yola çıktı. Mekke ordusunda, Hamza'yı öldürmekle görevlendirilen Habeşistanlı köle Vahşi de bulunuyordu

Bu sırada peygamberin kızı Fatıma Hasan adında bir erkek çocuğu doğurmuştu. Uhud savaşını çok büyük kayıp veren Müslümanlar kaybetti. Savaşta Vahşi, Peygamberin amcası Hamza'yı öldürmüş, ceseti yarıp içinden karaciğerini çıkarmıştı. Mekke ileri gelenlerinden Ebu Süfyan'ın karısı Hind de Hamza'nın çiğerini ısırarak, ondan bir lokma yedi.

Savaşı Mekke kazanmış, ama Müslümanlar yok olmamışlardı.

Uhud savaşından sonra cesaretlenen Mekke, Medine'yi kuşattı. Medine kendini savunabilmek için kentin çevresine hendek açtığından, bu savaşa hendek savaşı denir (M.S. 627). Bu savaştan önce, Kureyş ordusu Medine'ye yaklaşırken, Selman-ı Farisi'nin önerisi ile Müslümanlar çevrelerine handek yapmaya girişmişlerdi. Medine anayasası gereği, hendek kazılırken Beni Kurayza Yahudileri Müslümanlara yardım etmişti. Ancak daha sonra Beni Kurayza, Kureyşlilerin savaşı kazanacağını sanarak, Müslümanlara yardımı durdurdu. Bu karşı saflara katılmak olarak yorumlandı.

Kureyşliler hendeği geçemediler. Muhammed peygamberin, politik oyunları sonucu, Mekke cephesinde çatlaklar oldu. Mekkeliler Medine kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldılar.

Savaş sırasında döneklik yapan Beni Kurayza Yahudi kabilesi üzerine Müslümanlar kuvvet yolladı. Yahudilerin kaleleri kuşatıldı. Teslim olduktan sonra, peygamber tüm Beni Kurayza erkeklerinin kafalarının vurulmasını emretti. Öyle yapıldı. Beni Kurayza'nın malları ve esirler Müslümanlar arasında paylaştırıldı.

Hayber ve sonrası

Haybar

627 yılına gelindiğinde, Yahudilerin hâkim oldukları Hayber vahasında zengin hurma plantasyonu vardı ve Müslümanların da bu hurmalara ekonomik gereksinmesi vardı. Kanlı savaşlar sonucu, Müslümanlar Hayber vahasına hâkim oldular. Bundan sonra Müslümanların geçim sorunu da bitmişti. Peygamber Hayber vadisine hâkim olunca, Yahudilerin arazilerini ganimet olarak dağıtmadı. Yahudilerin bu arazileri ekip biçmesine müsaade etti. Ama ürünün yarısını aldı. Müslümanlara paylaştırdığı, bu gelirlerdi. Bu gelir türüne " fay " dendi. Bundan sonra, Hayber adı İslam toplumunda " fay " adıyla anılmaya başlandı.

Artık devletin fonu gittikçe zenginleşmekteydi. Ganimet savaşlarında veya baskınlarında, ele ne geçerse alınıyordu. Erkek, kadın, çocuk esirler, silahlar, hayvanlar yani, baskın yapılan yer veya kervandaki her şey alınıyordu. Esirler fidye karşılığında kabilelerine geri satılıyorlardı. Küreyş esirlerinden dört bin dirheme (bir dirhem 2,97 gr gümüştür) iade edilenler bile vardı.

Mekke ile yapılan Bedr ve Uhud savaşından sonra, Peygamber çabalarını Mekke dışında yoğunlaştırdı. Bazı kabile veya aileleri Müslümanlığa kazandırabilmek için çeşitli evlilikler yaptı. Bu dönemde gelen vahiyler, toplumu istim üzerinde tutucu vahiylerdir. Ebedi mutluluk bu sıralarda anlatılır. Hiçbir suçlama karşılıksız kalmaz. Topluma sürekli cesaret verilir.

Bu dönemde, Müslüman dini neredeyse tamamlanmak üzereydi. Bütün eski inançların üzerine çıkmıştı. Kendini, kendinden önceki tek Tanrılı dinlere bağlamıştı. İbrahim peygamberi Kâbe'nin kurucusu yaparak, hem Arapları birleştiriyor, hem birleşmenin somut göstergesi olarak Kâbe'yi işaretliyor ve hem de eski Bedevi inançlarını kendi bütünlüğüne katıyordu.

Artık, Müslümanların yaptıkları silahlı eylemlere, gün geçtikçe daha fazla Bedevi katılıyordu. Bedevileri, eylemlere katılmaya iten neden, hem cennete gidecek olmak ülküsü ve hem de yağmalardan elde edilen ganimetin çekiciliğiydi. Mükâfat bu ve öbür dünyada, her durumda vardı. Peygamber ise şiddet, cezalandırma, çıkar sağlama gibi çeşitli yöntemleri büyük bir ustalıkla kullanarak, Bedevileri kendine çekiyordu. Peygamberin diplomasisi başarılı oluyor, ama buna rağmen Mekke ve Yahudi kabilelerinden saflarına yeni katılımlar olmuyordu.

Peygamber, politikanın her unsurunu kullanıyordu. Lihyan oğulları kabilesinin şeyhi, bir fedai yollanarak öldürüldü. Müştalik oğulları aşireti basılarak 2000 deve ve 200 kadın gasp edildi. Müştalik oğulları şeyhinin kızı da esirler arasında idi ve bir Müslüman savaşcının payına düşmüştü. Muhammed, kızı para vererek satın aldı ve evlendi. Böylece Müştalik oğulları kabilesi, Müslümanlığı kabul etti. Mekkelilerle iş birliği yapan Gatafan ve Fezara kabilelerine, işbirliğinden vaz geçmeleri karşılığı olarak, hurma ürününün üçte biri önerildi. Zengin Taif kenti ve müttefik kabileleri yenilgiye uğratılarak, malları ve kadınları alındı. Bu kabileler, kadınlarını geri alabilmek için Müslüman oldular.

Başkaldıran kabileleri iteate almakla ilgili bir seferden dönerken Peygamberin en sevdiği eşi olan ve Ebu Bekir'in kızı Ayşe, kaybettiği gerdanlığı bulmak için ordudan geride kaldı. Yanında Sahvan b. Muttal vardı. Ertesi gün Ayşe veSahvan b. Muttal orduya yetiştiklerinde, haklarında dedikodu çıkıp, Ayşe gayri meşru ilişki ile suçlandı. Ayşe bunu redetti ve inen bir vahiy Ayşe'yi akladı.

Bu inen ayetlerin gereği olarak Hasan b. Sabit ve Mistah b. Esase iftira cezası olarak seksener değnek vurulmak suretiyle cezalandırıldılar. Bu iftirayı esas yayan iftira cezası gereği İbni Selül de cezaya tabi oldu ve ilelebet şahitlik yapması yasaklandı.

Yine bu dönemde, Peygamber Doğu Roma, Sasani ve Habeşistan krallarına mektup yollayarak, onları hak dinine davet etti. Ancak, krallardan ret cevabı aldı. Arap yarımadası içinde çeşitli, kabileleri hizaya getirici seferler düzenlendi. Bu seferleri, peygamberin yakın arkadaşları yönettiler.

Beni Nadr itaate alınıyor

Constantinopolis alınamaz

626 yılına gelindiğinde, Kafkasya'daki Doğu Roma ordusu, Sasanilere kesin bir darbe indirecek konuma gelmişti. Lazika, Gürcistan ve Ermenistan artık tam olarak Roma hâkimiyetindeydi. Ama bu sırada Doğu Roma'nın kendi başkenti tehdit altındaydı. Bir tarafta Slav, Kurtigur ve Bulgarların desteklediği Avar hakanı, diğer yanda Kadıköy'e kadar gelmiş olan Sasani ordusu, hep birlikte Constantinopolis'i sıkıştırıyordu.

Avar - Sasani anlaşmasına göre, Avarlar ve müttefikleri Constantinopolis surlarına kadar geleceklerdi. Sasani ordusu da Kadıköy'e varacak ve oradan karşıya, Slav kayıkları ile geçilerek, iki ordu birleşecekti. Sasani ordusu Haziran ayında Kadıköy'e geldi. Avarlar ise ancak 27 Temmus ta Constantinopolis surlarına varabildiler.

Kenti koruyacak asker yoktu, ama kentin surları ve Marmara'da Doğu Roma donanması vardı. İmparator Kafkasya'da olduğundan, yönetimi Patrik Sergio üstlenmişti. Başkent halkı canını dişine takarak, Patrik Sergio yönetiminde direnmeye başladı. Boğazların Doğu Roma donanmasının denetiminde olması, kentin müdafaasına büyük katkıda bulundu. Sasanilerin deniz gücünden yoksun olmaları, Doğu Roma donanmasını Boğazın tek hâkimi haline getirmişti. Slav kayıkları bir işe yaramadı. Avarlar, bir kaç defa, hafif gemilerini (veya büyük kayıklarını), karadan Halice indirdiler. Ama Roma donanması bunları, her seferinde imha etti. Avar ve müttefiklerinin kara harekâtı da surların önünde eridi. Yine salgın hastalıklar başladı. Önce Avarlar, sonra Sasaniler elleri boş geri döndüler. Constantinopolis, halkının kahramanlığı sonucu, işgal edilmekten kurtulmuştu.

626 seferindeki başarısızlık, Avar Kağanının prestijini sarstı. Bu tip başarısızlıkların, kut yokluğuna yorumlandığı ve Göktanrı'nın elini o şeften çektiğine inanıldığı unutulmamalıdır. Doğu Roma'nın da etkisi ile Sırplar ve Hırvatlar birleşerek, Avarları yenip, bağımsızlıklarını kazandılar. Elbe'deki Sırplar ve Galiçya'daki Hırvatlar, yer değiştirerek, bugünkü yerlerine geldiler. Sırp ve Hırvat başarısı diğer toplumları da cesaretlendirdi. Daha önce anlatılanlardan hatırlanacağı üzere, Avarlar tarafından Makedonya'dan Macaristan'a götürülen Bulgarlar, 60 yıl orada kaldıktan sonra, geri dönerek Selanik çevresine yerleştiler.

Bu sırada kuzeydoğu Karadeniz'de bulunan Bulgarlar üzerinden hem Avar ve hem de Türük (Göktürk) baskısı kalkmıştı. Bulgarların bir kısmı, Slavlarla birlikte hareket ederek, bugünkü Bulgaristan topraklarına geldiler ve orada siyasi birlik kurdular.

Balkanlardaki Avar hâkimiyeti, Balkanların Türkleşmesi sonucunu getirmemiştir. Avarlar sayesinde, Balkanlar Slavlaşmıştır.

627 yılında, Dicle kıyısında, Musul cıvarında (eski Ninova harabeleri yakınında), Doğu Roma ordusu, Sasani ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu yenilginin sonucu olarak Sasani hükümdarı 2. Hüsrev tahtan indirilerek öldürüldü (628). Yeni Sasani hükümdarı barış yapmak zorunda kaldı. Barış koşullarına göre Suriye, Filistin, Mısır Doğu Roma'ya geri veriliyordu. Kutsal Haç da İmparatora geri verildi.

Heraklios, bu başarılardan sonra Constantinopolis'e büyük bir törenle döndü. İmparatorun karşılanışı ve yapılan geçit alayı çok görkemli olmuştu. Heraklios 630 yılında Kudüs'e giderek kutsal Haç'ı yerine koydu.

Sasaniler Boğazda ve Ege'nin Anadolu kıyılarında at koştururken, Arap tehlikesi büyüyordu ve Sasanilerin bundan haberi yoktu.

Sasanilerde II. Hüsrev ölmüş yerine oğlu Kavat tahta çıkarak, Doğu Roma imparatorluğu ile barış yapmıştı. 628 yılında II. Hüsrev ölünce, Sasani ailesi içinde ciddi ve yıpratıcı bir taht kavgası başladı. 628 yılında 1 yıl içinde taht 4 defa el değiştirdi ve 4 ayrı kişi başa geçti.

Doğu Roma imparatoru Heraklios, muzaffer bir hükümdardı. Batı Türük (Göktürk) devleti ise, Yabgu Kağan yönetiminde, Kafkasya'nın fethine devam etmekteydi. Yabgu Kağan Tiflis'i zapt etti. Oğlu Şad'ı Gürcistan'ın ve İran'ın fethi ile görevlendirdi. Ermenistan, Batı Türüklerinin hâkimiyetine girmişti. Ermenistan gibi yeni ele geçirilen yerlerde, çeşitli iş kollarının denetimi için müfettişler atandı. Altın yıkamada, gümüş ve demirin çıkarılmasında ve balın temizlenmesinde uzman zanaatkârlar yollandı. Sasanilerin yaptığı nüfus sayımına dayanılarak, herkese bir drahmi vergi kondu. Kur ve Aras gibi büyük nehirlerde yapılan balıkçılıktan vergi alınmaya başlandı. Ticaret ve bazı mallar vergilendirildi.

628 yılında, Batı Türklerini oluşturan boylardan 10 boy, bir sebeple, kendi aralarında birbirine düşman iki guruba ayrıldı. Bu guruplardan biri kendine To-lu, diğeri Nu-şi-pi dedi.

Türüklerde kargaşa ve dağılma

Yine 627 yılında, Çin kendini toparlamış, müdafaadan hucuma geçmiştir. Doğu Türüklerde (Göktürklerde), Kie-li Kağanın küçük kardeşi Şö-ol, Töles kabilelerini yönetmekteydi. Şö-ol, ufak yaştan beri cesareti ve bilgeliyle ün kazanmıştı. Kendi yönetimindeki kabilelerden vergi almazdı. Onların bolluk içinde olması bana yeter derdi. Abisi Kağanın Çin içlerine yaptığı seferlere de muhalefet ediyordu. Abisi hem yönetimindeki kabilelerden yüksek oranda vergi alıyor ve hem de Çin'e getirisi olmayan, başarısız akınlar yapıyordu. Doğu Türüklerde boylar arasında genel bir hoşnutsuzluk hüküm sürüyordu. Durumu değerlendiren ve oluşturan Çin, Uygur ve Sir Tarduş boylarını ayaklandırmayı başardı. Savaşı, başkaldıran boylar kazanıp, pek çok Türk Buduna ait oymağı esir aldılar. Bağımsızlaşan Uygur ve Tarduşlar, Çin himayesine girdiler. Bir ara Kie-li Kağan, Tarduşlara karşı zafer kazandı ama artık kendi oymakları da onu dinlemiyorlardı. Uygurlar, Oğuzlar gibi, Töles boylarındandı. Çin'e göre, Uygurlar dokuz oymaktan meydana gelirler. Uygur Kağanının içinden çıktığı egemen boyun adı " Yaglakar " (Yağlakar) dır. Uygur adlı bir oymak yoktur. Her oymağın kendine ait bir adı vardır. Uygur, dokuz oymağa birden verilen genel bir addır. Uygur, Oğuz, Onok vs gibi adlar, boyların birliğini gösteren genel adlardır. Yani bunlar bir boy adı değil, boy toplulukları için kullanılan genelleştirmelerdir. Uygur şefleri, zaman içinde " İlteber " veya " Yabgu " unvanlarını almışlardır.

Çinliler Uygurları “ kısa boylu, gururlu ve acımasız, mükemmel binici ve okçu, bütün diğer bozkır boylarından daha yırtıcı” olarak tanımlarlar.

629 yılında, oğlu Kie-li Kağana karşı isyan etti. Kendine bağlı boylarla, Çin'e sığındı. İyice zayıflayan Kie-li Kağan da Çin himayesini istedi, ama Çin bu isteğini ret etti. Sonunda, Çin, Uygur, Tarduş ve ayaklanmış Türk boylarının ortak askeri harekâtı ile Kie-li Kağan mağlup edilip, esir alındı (630).

Esir düşen Kie-li Kağan, Çin sarayının bahçesine kurduğu çadırında yaşadı. Ölünce, Türk gelenekleri uyarınca naşı yakıldı ve külleri mezara kondu. Çin İmparatoru onu Türklerin " Gök Kağanı " ilan etti.

Bundan sonra, Doğudaki Türk Budun dağılıp, parçalandı. Çin, onları, guruplar halinde, Sarı nehrin dirseğindeki bölgelerde, Çin valilerinin nezaretinde, yerleşmeye zorladı. Bir milyondan fazla Türk böylece zorunlu olarak iskân edildi. Türkler de To-ba'larda olduğu gibi Çinlileştirileceklerdi. Türk beyleri, Çin generalleri oldular, Türk asilleri Çin sarayına alındılar.

Başlayan, bu elli yıllık zaman Çinlileşme süreciydi. Bu süreç, daha sonra Orhun anıtlarında acı acı anlatılacaktır.

Daha sonra, Bilge Tonyukuk, bu duruma düşülmesinden Türk kara Budunu sorumlu tutar. Kağanlarını yalnız bıraktılar der. Kül-tegin ve Bilge Kağanlar ise, beyleri, kötü Kağanları ve onların yardımcılarını yani yönetimi sorumlu tutarlar.

Batı Türükleri, T'ong Yabgu döneminde (618 – 628), Çin ve Bizans ile iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Sasaniler de artık korkulacak bir düşman değildir. Ama kuvvetli bir olasılıkla vergi nedeniyle, konfederasyona bağlı boylar huzursuzdu. T'ong Yabguya karşı Karluk boyları ayaklandı. Bu kargaşa içinde, amcası T'ong Yabguyu öldürdü. Böylece, Batı Göktürklerin en parlak dönemlerinden biri biterek, ülke anarşi içine düştü.

Kuvvetli bir siyasi birliğin, kağan ölünce, böyle birdenbire anarşi içine düşmesi kimseyi şaşırtmamalıdır. Birdenbire darmadağın olan bu siyasi birlik, Batı Türük (Göktürk) devleti, bilindiği gibi göçebe boyların konfederatif bir örgütlenmesi idi. Daha önce, defalarca anlatıldığı gibi, bu konfederasyon birbirine çok gevşek bağlarla bağlı bulunuyordu. Kuvvetli ve ganimeti adil dağıtan bir liderin yönetiminde çok güçlü görülen birlik, liderin ölmesi gibi bir nedenle anında darmadağın olabilirdi. Her göçebe aile alır başını, çeker giderdi. O zaman ortada ne ordu, ne devlet, ne organizasyon kalırdı.

T'ong Yabgunun ölümünden sonra, Batı Türük topraklarının içine düştüğü anarşi anlatılabilinir gibi değildir. Birbiri ile dövüşen boylar; aynı anda birkaç kişinin birden kendini Yabgu veya Kağan ilan etmesi; Çin'in işlere karışması; Bölünmeler; birçok Yabgu, Kağan gibi önemli kişilerin öldürülmesi; Yani lafın kısası kargaşa. Bir ara daha önce adından söz ettiğimiz Doğu Türük ufak Kağanlarından Aşina soyundan Şö-ol, Batıya saldırıp, ülkenin yarısını eline geçirdi. Ama Tarduşlarla yaptığı savaşlarda yenilince Çin'e sığındı. Aşina soyundan Şö-ol, daha sonra Çin'in en önemli generallerinden biri olacaktır. Şö-ol, önce, " Sol Atlı Muhafızlar Birinci Generali " oldu. Saraydan bir prenses ile evlenip " İmparator Damadı Askeri Komutan " unvanını aldı. İlerde anlatılacağı gibi, Şö-ol'ün Çin imparatorluğu içindeki yükselişi devam edecektir.

Batı Türüklerdeki bu büyük kargaşa sırasında, Hazar siyasi birliği bağımsızlığını kazandı. Böylece, ilerde anlatılacak olan Hazer devleti ortaya çıktı.

Batı Türkleri arasındaki kargaşalar sırasında, bir kısım Çu-yü Türk boyları, Aşinalardan Mı-şi ile birlikte Çin'e gittiler. Mi-şi, ilerde, Batı Türk tarihinde, Çinli bir general ve memur olarak, önemli rol oynayacaktır. Bir kısım Çu-yü Türk boyları da, ilerde yine adından çok söz edilecek olan Aşina Ho-lu Yabgu ile kaldılar. Bunlar, Bar gölü çevresinde bulunuyorlardı. Burada çöl vardı. Bunlara " kumlu çöl insanları " anlamına gelen Şato adı verildi. Şato adını alanlar tüm Çu-yü'ler değildi, sadece çölde bulunan boylardan oluşan bir guruptu.

Veda

Veda haccı

Mekke ile Müslümanlar arasında yapılmakta olan sıcak temaslar bir sonuç vermiyordu. Müslümanlar gittikçe çoğalıyor, din oturuyor, devlet yerleşiyordu. Mekkeli tacirler için en önemli olan rahatça ticaretlerine ve para kazanmaya devam edebilmeleriydi. Kureyş, artık, kurulmakta olan devletin getireceği ekonomik faydaları anlıyordu. Mekkeliler, Müslüman olmanın kendileri için faydalı olduğunu görmeye başlamışlardı.

Durumu değerlendiren Muhammed, takdik bir eyleme geçti. M.S. 628 yılında, müminlerinin başında, Mekke'ye Hac için yürümeye başladı. Mekke süvarileri, kafilenin yolunu kesmek için mevzilendiler. Görüşmeleri yapmaya, tam yetki ile Emevi ailesinden gelen, geleceğin Halifesi, Osman yollandı. Sonuçta on yıl silah bırakılması ve Müslümanların gelecek yıl Mekke'de hac yapabilmesi ve bunun için üç gün orada kalabilmeleri kararlaştırıldı. Müslümanlar kendilerine sığınmış olan Mekkelileri iade edeceklerdi. Müslümanlar eşkıyalık, çapul yapmayacaklardı.

Mekke'nin güçlü aristokrasisi, Muhammed ile bir anlaşma yapmıştı. Yani Muhammed legalitesi ve otoritesi kabul edilmişti. M.S. 629 yılında Müslümanlar Mekke'ye gidip, Hac

yaptılar. Peygamberin saygınlığı tüm yarımadaya yayılmıştı. Bu sırada, durumunu iyice kuvvetlendirmek isteyen Muhammed, Mekke aristokrasisinin en önemli isimlerinden Ebu Süfyan'ın kızı ile evlendi.

Peygamberin, meşhur ilk karısı Hatice'nin ölümünden sonra pek çok karısı olmuştur. Peygamber politik nedenlerle, ilişkileri kuvvetlendirmek için, bazıları bakıma muhtaç oldukları için pek çok kadın almıştır. Bu kadınların içinde en meşhuru Ebu Bekir'in kızı olan Ayşe'dir. Peygamber'in amcaoğlu Ali ile evlendirilen kızı Fatma, ilk karısı Hatice'den olma çocuğudur.

Muhammed Peygamberin Fatma'dan başka kızları da vardı. Daha önce görüldüğü gibi kızlarından Rukiye ilerde halife olacak olan Emevilerden Osman'la evlenmişti. Yani Ali ve Osman'ın her ikisi de Peygamberin damatlarıydı. Ayrıca Muhammed, Ömer'in kız kardeşi Hafsa ile evlenerek, onunla da akrabalık ilişkisi kurmuştu. Daha ileride görüleceği gibi Hafsa ilk Kuran'ı muhafaza etmiş olan kişidir.

Peygamberin amcasının oğlu ve damadı olan Ali'nin de Fatma'dan başka karıları olmuştur. Bu hanımlarından da çocukları vardır.

Kabe'nin içi

Hacdan bir yıl sonra, kabileler arasındaki bir anlaşmazlık bahane edilerek Mekke üzerine yüründü. Mekke savaşmadan ele geçirildi. Kâbe'ye girilip, tüm idoller parçalandı. Kâbe kıble olmuştu, Müslümanların Kâbe'yi ziyareti yükümlülük haline gelmişti. Küreyş'in ticareti açısından, durum belki eskisinden de iyiydi.

Ticaretin belirlediği ortamda doğan İslam, ticarete iyi bir gözle bakıyordu. Ticaret " Allah'ın bir bağışıydı " ve Hac sırasında bile yapılabilinirdi. Fiyatların arz ve talep mekanizması ile oluşması, Allah'ın iradesine uygundu. Besin maddeleri üzerinde karaborsa yapılması ise kınanmıştı.

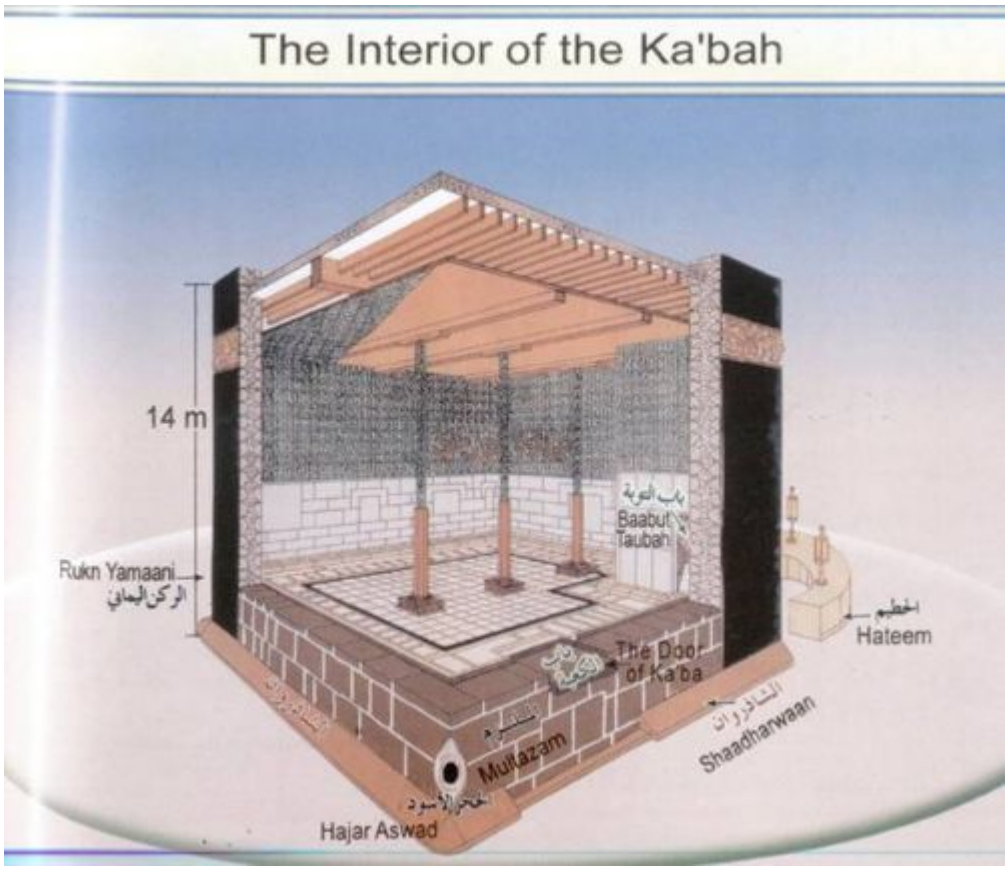

Kabe'nin kesidi

Mekke Müslümanların eline geçince, bütün Mekkeliler, İslam'ın baş düşmanlığını yapmış olan Umayya (Emevi) ailesi dâhil Müslüman oldular. Bu Müslüman olanların pek çoğu istemeden, mecburiyetten Müslüman olmuştu. Bunu herkes biliyordu ama bizzat Peygamberin kendisi Ebu Süfyan'ın kızı ile evlenerek eski düşmanlıkların bittiğini ve yaraların kaşınmaması gerektiğini göstermişti. Emeviler Mekke'yi yönetmeye alışmışlardı. Zengin, güçlü, örgütlü ve devlet işlerinde tecrübeli idiler. Mekke'nin düşmesi ve Müslümanların bu kadar kuvvetlenmesinin peşinden Medine artık Arap yarımadasının başkenti gibi davranıyordu. Emevi ailesinin ileri gelenleri de Medine'ye, gücün merkezine gittiler.

M.S. 631 yılında Arap yarım adasında Muhammed'e baş kaldırılar oldu. Başkaldıran kabilelerin üzerine yürünüp, Huneyn geçidinde zafer kazanıldı. Çeşitli yerlerden peygamberlik iddiaları yapılıyordu. Hepsi bertaraf edildi. Arap yarımadasında yaşayanlar isteyerek veya zorla İslam dinine giriyorlardı. Böylece siyasi yönden de İslam'a boyun eğmiş oluyorlardı.

M.S. 631 yılında Doğu Roma İmparatoru'nun Arabistan üzerine sefer yapacağı haberi alınınca, Muhammed 30 bin kişilik bir ordu ile onu karşılamaya çıktı. Tebük denen yere gelindiğinde haberin asılsız olduğu anlaşıldı. Tebük seferi sırasında bölgedeki pek çok Arap kabilesi İslamiyet'i kabul etti. Onun için bu başarılı bir seferdi.

Tebük savaşına giderken Peygamber Ali'yi Medine'de yerine halife bırakmıştı. Bu sırada kendi ile Ali arasındaki ilişkiyi, Musa ile Harun arasındaki ilişkiye ve yakınlığa benzetmiştir.

Muhammed peygamber 632 yılında Mekke'ye Veda haccı denilen ziyareti yaptı. Orada insanın hak ve ödevlerini belirten " Veda Hutbesini " okudu. Aynı gün gelen vahiy, Muhammed'in vahiy alma sürecinin sona erdiğini bildirdi. Maide suresi,3.

Hac

Veda haccı ile birlikte, Arapların asırlardır devam eden hac ritüelleri İslamlaştırılmış oluyordu. Böylece, Araplar için çok önemli olan hacılık, dinin beşinci şartı oldu. Bütün Müslümanlar eğer, koşulları müsait ise, hayatları boyunca en az bir kere hacı olmak zorundadırlar. Hacın yorumunda ağırlık İbrahim peygamberin, Hacer'in ve İsmail peygamberin hatırlatılması doğrultusundadır. Hac faraziyesine katılanlar, her türlü ırk ve sınıf farklarının ortadan kalktığı, günlük yaşamın bencilliklerinden uzaklaşıp, amacı ve odağı aynı olan bir topluma ait olduklarını kuvvetle hissederler. Bu duygu İranlı filozof Ali Şeriati tarafından şöyle anlatılır:

" Çevresinde dönüp, Kâbe'ye yaklaştıkça, kendinizi koca bir ırmağa katılan küçük bir akıntı olarak hissedersiniz. Bir dalga tarafından taşınarak, toprakla temasınızı kaybedersiniz. Aniden, yüzüyorsunuzdur, bir sel üzerinde taşınıyorsunuzdur. Merkeze yaklaştıkça, kalabalığın baskısı sizi o kadar sıkıştırır ki size yeni bir yaşam verir. Şimdi Halkın bir parçasısınızdır; şimdi canlı ve ezeli bir İnsansınızdır... Allah'ın çevresinde dönerken, çok geçmeden, kendinizi unutursunuz... Yavaş, yavaş eriyen ve yok olan bir parçacığa dönüşürsünüz. "

Hacdan sonra Medine'ye dönen Muhammed, birkaç ay içinde hastalanarak öldü (8 Haziran 632). Medine'ye gömüldü. Peygamber, kendinin bütün zaafları ile bir insan olarak algılanması için elinden geleni yapmıştı. O keramet sahibi biri değildi, hata yapmayacak biri de değildi. Her fani gibi, zayıf anına rastlar ve hata yapabilirdi. Peygamber, insanların kendini sadece bir rehber olarak görmesini istemişti. Ama bütün çabalarına rağmen, peygamber öldükten sonra, inananlarca bir model olarak algılanması kaçınılmazdı ve öyle de oldu.

Muhammed, Araplar için yeni bir siyasal düzlem oluşturmuştu. Bu süreçte, ortaya dini edebiyatın en parlak örneklerinden biri, bir klasik çıkmıştı. Söz konusu olan, Tanrı'nın Arapça olan buyruklarıydı.

İslam öğretisi, çeşitli dinlerin ve toplum inanışlarının seçici bir özümsenmesi gibidir. Kendinden önceki tek Tanrılı dinlerden de aldığı pek çok öğe vardır. Ancak, Müslümanlığı Museviliğe, Hıristiyanlık ve diğer dinlerden çok daha yakın görmek mümkündür.

İslam'ın temel ilkesi tek Tanrı'ya, Allah'a inanmaktır. Allah buyruklarını peygamber yoluyla ve Arapça yollamıştır. Gelen vahiyler Kuran'ı oluşturur. Kuran, İslam dininin temeli ve kutsal kitabıdır. Tanrının sözü olduğu için de ebedi bir eserdir. Başlangıçta, İslam dini bir Arap diniydi. Ve hatta sadece kentli Araplar için vaz edilmiş bir dindi. Göçebe Bedevi kabileleri bile hesaba katılmamıştı. İslam dininin evrensel bir nitelik alıp, uluslararası bir din haline gelmesi, çok sonraları olacaktır. Sırası geldiğinde bundan bahsedilecektir. İslam dini Araplar için oluşmuş bir din olduğundan, Araplar için bağlayıcı bir dindi. Eski çok tanrılı dinlerini sürdürmekte olan Araplar için alternatif yoktu. Ya öldürülürler veya İslam dinini kabul ederlerdi. Hâlbuki Yahudi ve Hıristiyanlara böyle davranılmıyordu. Onlar kitap sahibi olduklarından, İslam himayesine girerek dinlerini koruyabiliyorlardı.

Peygamberin ölümü ve gömülmesi

8 Haziran 632 yılında, Muhammed, 63 yaşında Medine'de öldü. Öldüğünde, etrafında bulunanların önemli bir kısmı Halife seçimi ile meşgul olunca cenazenin defnine katılım olmadı. Cenaze, Peygamberin ailesinin dışında sahabeden 17 kişinin hazır bulunduğu cemaat tarafından Hz. Ali'nin İmamlığı ile kaldırıldı. Bu durum İslam içinde büyük bir tartışmaya sebep oldu ve ileriki zamanda Sünni / Şia ayrışmasının en önemli sebeplerinden biri haline geldi.

Muhammed'in öleceğine ve öldüğüne inanmak istemeyen Ömer'in bilerek veya bilmeden yaptığı iki önemli durum vardır. Bunlardan biri olarak Muhammed'in vasiyetinin yazılmasını engellendiği iddia edilir. Hakikaten peygamberin vasiyet bırakmadan ölmüş olması çok garip bir durumdur. Yazılmasını ise " Kuran bize yeter " diyen Ömer engellemiştir. Diğeri ise Ömer'in peygamberin ölümünün halktan gizlenmesini istemiş ve sağlamış olmasıdır. Ömer, Muhammed öldü diyenleri ölümle tehdit etmiştir.

A. Gölpınarlı Hz. Ayşe'nin şöyle bir anlatımını naklediyor: "Ömer ve Mugıyra b. Şa'be, izin alarak Resulullah'ın hücresine girdiler; yüzlerine örtülmüş olan bezi kaldırdılar. Ömer bağırarak " Ah " dedi, " Resulullah nede şiddetli bir baygınlığa düşmüş "; sonra çıkıp yola düştüler. Mugıyra, hücre-i saadetten çıkarken Ömer'e, Andolsun Allah'a ki dedi, Resulullah dünyadan gitmiştir. Ömer, yalan söyledin dedi; Resulullah asla ölmedi. Fakat sen fitneci adamsın; onun için böyle söylüyorsun…" Hatta bu sözü de yeterli bulmadı; Resulullah vefat etti diyeni ölümle tehdide başladı ve " Musa nasıl kırk gün kavminden gizlendiyse, nasıl bu müddet içinde ona öldü dendiyse, Resulullah da onun gibi Rabbinin katına gitti, Andolsun ki gene dönecek; bu şüpheye düşenlerin, öldü diyenlerin ellerini, ayaklarını kesecek " demeye başladı.

Muhammed'in toprağa verilmesi Ali, amcası Abbas ve birkaç yakını tarafından büyük bir gizlilik içinde gece yapılmıştır. Bu defin işleminden, aynı avludaki başka bir odada bulunan Ebu Bekir'in kızı olan, Muhammed'in genç ve en sevgili eşi Ayşe'nin bile haberi olmamıştır "Peygamber Pazartesi günü vefat etmişti. Çarşamba gecesi sabaha karşı defnedildi. Zevceleri (Ayşe), biz, kazma seslerini duyup Resul'ün defnedilmekte olduğunu anladık der."

Mekke'de hava öyle sıcaktır ki, bir ölünün bekletilmesi, hele Ömer'in dediği gibi kırk gün bile bekleyebileceğinin dillendirilmesi, korkunç bir şeydir. Maxime Rodinson, olayı şöyle anlatır: " Ve o gece, alabildiğine anormal ve hiç beklenmedik bir iş yaptılar. Bu büyük ölünün şanına layık bir törenle Baki mezarlığına, oğlu İbrahim'in, kızı Rukiye'nin ve sayısız yoldaşlarının

yanına gömülmesi gerekirdi. Çok daha önemsiz nice kimseler parlak törenlerle gömülmüştü oraya. Ama öyle anlaşılıyor ki Ali, Abbas ve dostları, cenaze alayını yönetecek olan Ebu Bekir'in, peygamberin tartışmasız halefi olarak kabul edileceği bir törene meydan vermek istemiyorlardı.

Daha sonra Muhammed peygamberin gömüldüğü odaya, Ayşe'den izin alınarak ilk iki halifenin, Ebu Bekir ile Ömer'in cenazeleri de defnedildi. Konunun iyice anlaşılması için şu ayrıntıyı da aktaralım: Muhammed'in torunu, Hasan İbn Ali hastalandığında dedesini yanına gömülmek istediğini söyler (vasiyet eder), ancak cenazeyi buraya gömmek için yürüyüşe geçen halk durdurulur, bu gerçekleşirse iç savaş çıkacağı tehdidi savrulur, kargaşa çıkar, sonra Muhammed'in torunu dedesinin yanına değil de Baki mezarlığına defnedilir. Ev sahibesi, Ayşe'nin bu konuyla ilgili tavrı rivayetlere göre muhteliftir: Konuyu Nabia Abbott, Ayşe adlı kitabında şöyle anlatıyor: " Peygamber, Ayşe'nin dairesinde gömülü olduğundan, Hasan'ın isteğinin yerine getirilmesi için Ayşe'nin razılığı gerekmekteydi. Hasan'ın kardeşi Hüseyin'in bu izni aldığı söylenir…" ancak yazar o anki atmosferi anlattıktan sonra anlatımına şöyle devam eder: " Aslında Ayşe'nin böyle bir defin için gerçekten izin verip vermediğini tespit etmek oldukça zordur. Bu öykünün başka bir anlatımında… Ayşe, gri bir katırın üstünde protesto edilen cenazeyi karşılamaya çıktı: " Burası benim evim, kimseye (gömülmesi için) içeri girmesi için izin vermiyorum " diyerek Hasanın vasiyetinin gerçekleşmesini engelledi.

Çok sonraları, çok mutsuz bir ruh hali içine, son günlerini yaşayan Ayşe kendisinin Muhammed'in yanına gömülmesini açıkça yasaklar. Baki mezarlığında kız kardeşinin yanına gömülmek ister. Ayşe " Hiç doğmamış olmayı dileyerek ", " Allah beni keşke hiç yaratmasaydı " diyerek ölecektir.

İslam dini hakkında kısa notlar

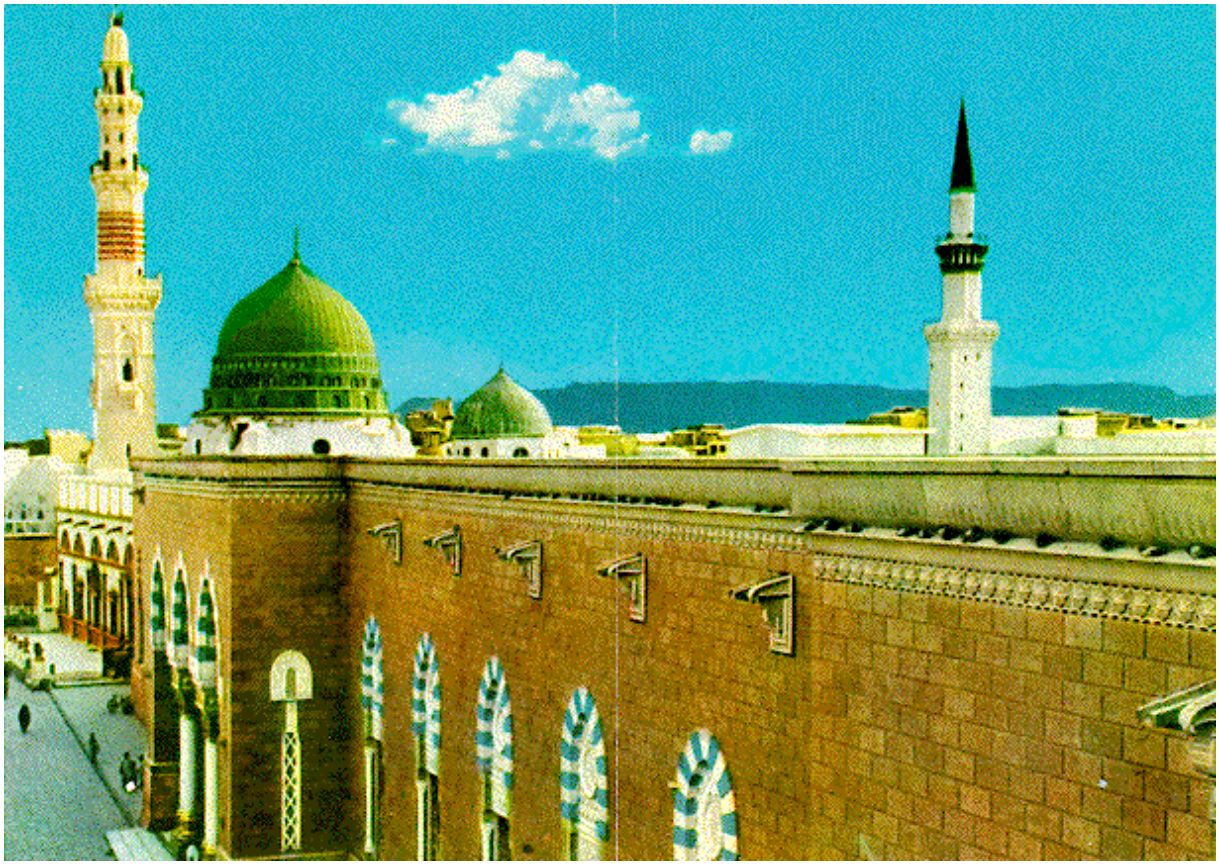

Muhammed peygamberin kabri

Peygamber öldüğünde Kuran'ı oluşturan vahiyler, kimi ezberde kimi yazılmış halde idi ama kitaplaşıp, bir formata konmuş değildi. Kuran'da çeşitli ayet ve surelerin tam tarihleri bellidir. Buradan görüşün nasıl evrimleştiği ve sonunda evrensel bir görüş açısı kazandığı izlenebilinir. Başlangıçta, planlanmış ve buna göre yapılmış bir düzenleme söz konusu değildir. Gelişmeler meydana geldikçe, olayların temelinde yatan mantığın cevapları verilmiştir. O nedenle de Kuran parça parça açıklanmıştır. Kuran'da İslam'ın başlangıcı hakkında an be an yorumlar vardır. Eleştrilerin cevabı verilir, savaş veya çatışmaların neyi ifade ettiği anlatılır. Kuran ardışık sıra izleyen bir metin değildir. Allah'ın insanlarca algılana bilinir yanları, Peygamberin hayatı, Ahiret günü gibi konularda bilgiler verir. Aynı konular, ayrı ayrı yerlerde, defalarca insanın karşısına çıktığı da olur. Ancak Kuran insanları ikna etmek için değil okunmak içindir. Arapça'nın harmonisi ve güzelliği ile okunduğunda, Arapça'ya vakıf olanların içine işler ve tüylerini diken diken ederek, onları başka bir âleme taşır. Kuran'ın dinlenmesi ve verdiği duygular ancak mistik deneylerle mukayese edilebilinir.

Peygamberin ölümünden sonra, vahiyler bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır. Kitap toparlanırken 114 bölüm (sure) uzundan kısaya göre sıralanarak dizilmiştir. Kuran surelerinin sıralanışında vahiylerin geliş sırasına hiç uyulmamıştır. Bu sıralamanın getirdiği en önemli problem, çelişen buyrukların içinde hangi buyruğun, hangi buyruğu ortadan kaldırdığının anlaşılamamasıdır. Kuran vahiyler olarak, Peygambere malum olurken, okuryazar olmadığı swöylenern Muhammed bunları yüksek sesle tekrarlamış, sonra bunlar Müslümanlarca ezberlenmiştir. Bu ezberlenen metinler, okuryazar olan ufak bir azınlık tarafından kaleme

alınmıştır. Peygamberin sağlığında, parça parça ve elden ele dolaşan metinlerin dağılıp, kaybolmasını önlemek için, dört halife döneminde, Kuran kitap haline getirilmiştir.

İslam'da, bakmasını bilene, doğadaki her şey Allah'ı işaret eder ama Kuran'ın kendisi en büyük işarettir. Kuran, Arapçanın özelliklerinden faydalanılarak, yoğun, imalı, kısa bir anlatım içerir. Arapça'yı başka bir dile çevirmek zordur. Kuran'ı Arapça dışına tercüme etmek daha da zordur. Kuran'ı Arapça okumakla, başka bir dilde okumak, sanki iki ayrı kitap okumak gibidir. Kuran, yüksek sesle ve sesi kullanarak, ezberden okumak üzere meydana getirilmiştir. Kuran okunurken, onu dinleyen Müslüman'a verdiği ilahi duygu bir kendinden geçme hali, dünyayı bir tarafa bırakıp mutlak güce erişme halidir.

Kuran sadece bilgi edinmek için okunacak bir kitap değildir. Bu nedenle Arap olmayanlar, Kuran'ın ilahi yanına kendi dillerinde yapılmış tercümesini okuyarak varamazlar. Onlar bilgiyi kendi dillerinde okuyarak ve ilahi duyguyu da Arapça Kuran dinleyerek alabilirler. Ama Arapça'yı iyi bilmeyen birinin Kuran dinlemesi yine de bir Arab'ın Kuran dinlemesi kadar amacına uygun olmaz.

Yunanca Yeni Ahit'in, yukardaki anlamda olduğu gibi ahenk açısından kutsal bir yönü yoktur. Ama Yahudiler için Tevrat'ın anlamı, Müslümanların Kuran'ı gibidir. Kitabı Mukaddes'in ilk beş kitabını belli bir makamda, yüksek sesle, çoğu zaman ezberden, ileri geri sallanarak okurlar. Sanki Musa, Sina dağında Yahova'nın önündedir. Ama Pentateuch'u okuyan Hıristiyanlar hiç de böyle bir duyguya kapılmazlar. Hatta çoğu zaman onu sıkıcı bile bulurlar. Bu dilin özelliği, yazılıştaki harmonidir.

İlk Müslümanlar, Kuran'ı ilk defa işittiklerinde vecde gelmiş, büyük bir duygu seline kapılmış ve pek çoğu hemen o anda Müslümanlığı kabul etmiştir. Bir dil, Tanrının parmağı olmadan, bu kadar olağanüstü kullanılamaz demişlerdir. Kuran'ı dinlerken bir Arab'ın hisleri çok sevdiği bir şiiri dinleyen veya bir müzik eserini ruhunda hisseden birinin hislerine benzetilebilinir. Kuran, Tanrı'yı dışarıdaki bir gerçeklik olmaktan çıkarıp, inananın içine, yüreğine sokar.

Kuran'ın bu tür bir etkisi olmadan, İslam bu denli kök salamazdı. İsraillilerin, tek tanrıya geçmesi 700 yıl almıştı. Arapların ise bu zorlu dönüşümü yaşaması sadece 23 yılda olmuştur. Bunda Kuran'ın etkisi çok büyüktür.

Kuran'da nitelik açısından üç farklı bölüm vardır. En eski olanı, dünyanın sonunu ve son hükümü, tehditkar bir tarzda açıklar. Diğer bir bölüm, eski halkları ve peygamberlerini hikâye eder. Ama Kuran'ın en önemli bölümü yasa içeriklidir. Uyulması gereken kuralları dikte eder. Ayrıca Mekke'deki vahiylerle, Medine'dekiler arasında da içerik farkı vardır. Mekke'de öğretiye ve ahlaka ilişkin vahiyler çoğunluktadır. Medine'de ise dinsel topluluğun büyüyüp bir devlet olması ile ortaya çıkan siyasal ve yasal sorunlar ele alınmıştır.

Allah'a bütünlükle bağlanmak demek olan " selem " den türeyen İslam, kelime manasına uygun olarak, Allah'a tam bir bağlılığı ön görür. İnsan sınırsız gücü olan bir varlığın karşısında kendi iradesinden vaz geçerek, Allah'a mutlak bir bağımlılıkla bağlanır. Bu kavrama biçimi İslam dinini tüm diğer dinlerden ayırır. Tanrının sınırsız gücü ve bu güce olan mutlak bağımlılık, tüm insan etkinliklerinin kurallar ile düzenlenmesi zorunluluğunu getirir. Hiç bir eylem dinin kapsamı dışında değildir. Her sorun karşısında Müslümanlığın söyleyecekleri veya söyledikleri vardır.

İslam öğretisi kısadır, açıktır, yalındır, hiçbir esrar perdesi taşımaz. “ Allah’tan başka Tanrı yoktur ve Muhammed O’nun Peygamberidir “. Buna şahadet denir. Bu ilke, aziz, ermiş, kim olursa olsun, Allah’tan başkasına tapınmayı önler. Ama insanoğlu, kendince bir nedenle ulvileştirdiklerine aidiyet duymayı hep istemiştir. Bu nedenle, yasaklanmış olmasına rağmen, insanlar Allah’a aracılık edebilecek kişileri hep arayıp, bulmuşlardır.

İslam’da Tanrı konusunda zorlayıcı öğretiler yoktur, dinsel kurgu yapılmamıştır. Kimsenin gerçeği bilemeyeceği ve ispatlayamayacağı konularda akıl yürütülerek tahminde bulunulması ret edilmiştir. Bu dinde şüpheye “ zan “a hiç yer yoktur. Hıristiyanların diriliş ve Teslis öğretileri zan olarak görülür ve bu nedenle şiddetle ret edilir. Yahudilikte olduğu gibi, Müslümanlıkta da Allah’ın varlığı ahlaki bir mecburiyettir.

Allah insanın algılama sınırlarının o kadar üzerindedir ki, tasvir edilemez. O’nun hakkında ancak doğadaki işaretlerinden bir şeyler sezilebilinir, ancak benzetmelerle konuşulabilinir. Kuran, Allah’ı idrak edebilmek için, dünyanın izlenmesini ister. O’nun iktidarına bakılıp, anlaşıldıkça, O’nu algılayabilme düzeyi yükselebilir.

Kuran, Allah’ın mesaj ve işaretlerinin anlaşılması için aklın gereğini vurgular. Doğa merak edilmeli, dikkatle incelenmeli, Müslüman mantığı ile yorumlanmalıdır. Bunun sayesinde, gelecekte, Müslümanlar doğayı dikkatle inceleyecekler ve önemli doğa bilimcileri yetiştireceklerdir. İleride, Hıristiyanlık doğa bilimlerini kendi için tehlike olarak görürken, Müslümanlık bunu dini destekleyen bir unsur sayacaktır. Doğa üzerinde yapılacak araştırmalar, Allah’ın büyüklüğünü, kerametini vurgulayacak işaretleri bulacaklarından, O’nu daha iyi anlamamıza neden olacaktır.

Allah, kavram olarak basit bir kavram değildir. Bizim bilebileceğimiz, anlayabileceğimiz, bizim boyutumuzda bir varlık değildir. Ancak, bu kavranılamaz ve ulaşılamaz Tanrı kendisinin bilinmesini istemiştir. Tanrı Muhammed’e “ Ben gizli bir hazineydim ve bilinmek istedim. Ve bilineyim diye dünyayı yarattım “ demiştir. Müslümanlık da, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi, Tanrı’yı ancak eylemleri ile görebileceğimizi kabul eder. Tanrının söz ile ifade edilemez varlığı, bu şekilde, insanlara sunulmuştur.

Allah, diğer iki dinde olduğu gibi, mutlaktır. Sahici varlığa sahip olan sadece O’dur. “ Yeryüzünde bulunan her şey fanidir. Ancak, Yüce ve Cömert olan Rabbinin varlığı bakidir” (sure 55, 26). Kuranda Allah’ın 99 adı veya sıfatı vardır. Bu adlar, Allah’ın insanın anlayabileceği niteliklerini belirtirler. Örmeğin el-Alim, her şeyi bilen O’dur demektir. El-Muhyi, yaşamı veren O’dur demektir. Allah’ın adları Müslüman inancında merkezi bir rol oynar, ezbere söylenirler, tespihle zikir edilirler.

Allah’ın ilahi adlarından biri de en-Nur dur. Yani ışıktır. Kuran’ın ünlü Nur suresinde, Allah bütün bilginin kaynağıdır. Işık Tanrının kendisi değildir. O’nun insanları aydınlatmak için yolladığı bir şeydir. Işık taşınabilinir ama ona sahip olunamaz. Yani ışık, onu taşıyanla özleşleştirilemez. Işık zaman ve mekânı aştığı için, ilahi Gerçeklik için iyi bir simgedir.

Düalite gibi olmasa bile Allah’ın karşısına Şeytan konmuştur. Aslında Şeytan da Allah’ın bir meleğidir. Kıyamet gününde affedilecektir. Bu nedenle Şeytan, her olayda muhalefet yapıcı ve sınayıcı olarak bulunabilir. Bu İslam dininde bir rahatsızlık meydana getirmez.

İslam dininde, bireyler Tanrı önünde eşittir, bireylerin özel mülkiyeti ilke edinilmiş ve Müslüman bireyler arasındaki toplumsal dayanışma düzenlenmiştir. Kabile hiyerarşisinin

yerini, hukuk bakımından eşit bireyler almıştır. Kabilenin dayanışması, cemaatin dayanışması haline getirilmeye, kan davası sınırlanmaya çalışılmıştır. Alınan öcün, yapılmış olan kötülüğü aşması yasaklanmış ve yeni bir öçün konusu olması önlenmiştir. Ama bu hükümler kan davalarını bitirmeye yetmemiştir.

Tanrı'ya karşı olan görevlerin önemlilerinden biri de Tanrı'ya ibadet etmektir. İbadet, beş unsurdan oluşur. Şahadet edilmelidir. Günde beş vakit namaz kılınacaktır. Namaz vakti ezan okunarak belirtilir. Namaz, Allah'a yapılan bir niyaz veya dua değildir. Salt, Allah'a tapmaktır. Camide olması şart değildir. Nerede olursa olsun, yüz Mekke'ye çevrilerek (Kıble) yapılmalıdır. Namazdan önce temiz su veya su yoksa kumla abtes alınır. İbadetin diğer bir unsuru da oruç tutmaktır. Ay yılına göre düzenlenmiş takvimde, Ramazan ayında bir ay oruç tutulur. Güneşin doğuşundan, batışına kadar hiç bir şey yenip, içilmez, cinsi münasebette bulunulmaz. İbadetin bir unsuru da zekât vermektir. Gelirin onda biri, muhtaç durumdakilere verilir. Son şart, Mekke'ye Hacca gitmektir. Ancak bu, sağlık ve mal varlığı ile koşullandırılmıştır.

İslam dininde yiyecek ve içecekle ilgili kısıtlamalar da vardır. Şarap ve mayalanmış içki içilmez, domuz eti ve ölü hayvan eti yenmez.

Kuran, zaman zaman ayrıntıya girse bile Müslüman toplumunun bütün zorluklarını çözümleyemeyeceği bellidir. Böylece, Şeriat denen İslam hukuku, başlangıçda doldurulması gereken pek çok boşluk içeriyordu. Ama burada problem, dinin temel mefhumundan geliyordu. Kuran, sessiz kaldığı yerlerde, adına laf edilmesini ve din adamlarının toplanarak yani konsil kurarak Allah adına yargıda bulunmasını kabul etmiyor ve yasaklıyordu. Bu açmazdan nasıl kurtulunulacaktı.

Kurtuluş çaresi Muhammed Peygamberin kendinden ve yaşamından çıkartıldı. Muhammed'in görüşleri, tutumu, konuşmaları, hareketleri, suskunlukları, tümü değerlendirildi ve Hadis adı altında toplandı. Bütün bunlara da adet demek olan " sünnet " dendi. Ortodoks Müslümanlara verilen " Sünni " adı buradan gelir. Sünniler arasından çıkan Hadis araştırmacıları ellerindeki malzemeyi durmadan zenginleştirdiler. Sonunda ortaya, bir insan ömrünün yapmaya yetmeyeceği hacimde bir birikim çıktı.

İslam dininde ruhban sınıfı yoktur. Ama yine de ortaya bir takım din adamları çıkmıştır. Müslümanlar arasındaki uyuşmazlıkları çözen Kadı vardır. Hukuki konularda görüş bildiren Müftü vardır. Müftünün yanıtı Kadıyı bağlamaz ama içtihada yol açar. Diğer yandan Müftünün yetki bölgesi ile sınırlı bir yetki ve etki alanı vardır.

Müslümanlara maddi ve manevi her konuda başkanlık eden kişiye İmam denir. İmam, dar anlamı ile saf tutmuş müminlerin önündeki kişidir, ama geniş anlamı ile İslam topluluğunun başı olan Halifedir.

Halife müminlerin hükümdarıdır. Askeri gücün başı olarak manevi gücüne, maddi bir güç de katmıştır. Halifenin manevi gücü vardır ama dine katkıda bulunma hakkı yoktur. Halife, şeriatın uygulanmasını denetler ama onu etkileyemez. İslam da hükümdara karşı bile " şeriat isteriz " deme hakkı vardır. Bu " İslamın temel hukuk kurallarının uygulanmasını isteriz, adalet isteriz " demektir. Şeriat isteriz sözü, bir cins direnme hakkına dönüşmüş ve pek çok halk ayaklanmasında kullanılmıştır.

Peygamber'den hemen sonra

Peygamber ölür ölmez yerine kimin çıkacağı meselesi hemen gündemin başına oturdu. Peygamber sağlığında, bağımsız ruhlu Bedevileri bir arada tutmayı başarmıştı. Ancak şimdi otorite tanımazlık hortluyordu. Kabile anlayışına göre, Muhammed'e bağlılık yemini eden kabileler, şimdi kendilerini kimseye bağlı saymıyorlardı. Kadın veya erkek bir sürü peygamberlik iddiasında kişi ortaya çıktı. Ancak, Arap yarımadasının siyasi birliği güçlü bir şekilde kurulmuştu. Araplar artık kendilerini çağdaş dünyanın üyesi olarak görüyorlardı. Sonunda inkârcı bir kabile kalmadı. Yeni din, kendi cemaati için, sevecen bir ahlak anlayışı getirmişti. Kardeşlik ve toplumsal adaleti ön plana çıkarmıştı. Güçlü bir eşitçilik duygu insanları sarmıştı.

Müslümanlık öncesinde, Arap yarımadasında kadının cinsi ilişki hariç, ne denli ezildiğini anlatmıştık. Çok eşliydiler, zengin kadınlar hariç köleler kadar hak sahibiydiler, siyasal hakları yoktu, toplumsal hakları yoktu, bireysel hakları yoktu, kız bebek katli yaygındı. Buna karşın, Kadınlar, köleler gibi ilk Müslüman olanlardandı. İslam dini, kız çocukların öldürülmesini kesinlikle yasakladı. Hatta Arapların kız çocuk doğurduklarında pişman olmalarını önledi. Kadınlara miras ve boşanma konularında yasal haklar verdi. Topluluğu ilgilendiren konularda fikirlerini açıkça ifade edebilir ve dinlenir hale geldiler. Kadınlara da hitap eden Ahzab suresi indirildi. Burada, cinslerin ahlaki ve ruhsal eşitliği işlendi. Bu sureden sonra da Kuran'da sık sık kadınlara hitap edildi.

Ancak, daha sonra, erkekler, Kuran'ı kadınlar aleyhine yorumlayarak durumu kadınlar aleyhine değiştirdiler. Kuran'da, Peygamberin eşlerinin sosyal konumları gereği peçe zorunluluğu sadece onlara getirilmişti, yoksa tüm kadınlara değil. Ancak, fetihlerden sonra, Müslümanlık dışı dünya ile Müslümanlar tanışınca, bu dünyada kadının ikinci sınıf durumunu hemen kabullendiler. Bizans ve İran'ın peçe âdetini kabullendiler. Kadının hareme kapatılması da, yine Bizans ve İran etkisiyle oldu.

İlk Halife Seçimi

Peygamberin ölümüne, ümmeti hazırlıksız yakalanmıştı. Muhammed'in öldüğüne ve ölebileceğine uzun süre inanılmadı. Ömer gibi önde gelen bir sahabe, O'nun ölümünden bahsedenleri ölümle tehdit etti.

" Musa bin İmran'ın kırk gün kavminden uzaklaşarak O'nun yanına gidişi gibi, O da O'nun yanına gönderilmiştir. Allah'a and olsun ki, tekrar dönecek ve ona öldü diyenlerin ellerini ayaklarını kesecektir. "

Peygamberin ani ölümünden sonra, Halifenin kim olacağı konusunda Muhacirler ve Ensar (Medineliler) arasında ciddi anlaşmazlık oldu. Muhammed ölünce Ensar (Medineliler) Saideoğullarında toplandılar. Hazrec kabilesi Ubade oğlu Sait'i halife yapmak istiyordu. Ebubekir, Medine de değildi, hemen Medine'ye döndü. Ömer'e

" Muhammed ancak bir peygamberdir; ondan önce de peygamberler gelip, geçmiştir. O ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen Allah'a bir ziyan vermez; fakat Allah kendisine hamdedenlere ihsanda bulunur. "(III, 144) ayetini okudu.

Ömer'e bu ayeti daha önce İbn Ümmü Mektum hatırlatmış ama sonuç alamamıştı. Ebubekir'den sonra, Ömer yatıştı ve Peygamberin öldüğüne inandı.

Ömer ve Ebubekir, Medinelilerin kendi başlarına karar almamaları için yapılan toplantıya katıldılar. Bu sırada bazı Muhacirler de toplantıya katılmışlardı. Bu olaylar olurken, Peygamberin ölüsünü yıkama işi Ehlibeyt'e bırakılmıştı. Muhammed'in amcası Abbas, Ali, Abbas'ın oğulları Fazl ve Kusam, Hariseoğlu Usame bin Zeyd, Usame'nin kölesi Salih Peygamberin naşını yıkadılar.

Peygamberin halifesi olarak ortaya üç aday çıkmıştı. Bir aday Abu Talip oğlu Ali'ydi. Ali'nin halifeliğini önemli sayıda Muhacir ve bir miktar Ensar istiyordu. Bu arada Ebu Süfyan Ali'nin halifeliğine şiddetle taraftardı.

İkinci aday, Medinelilerin adayı Sad'dı. Hasta hasta aday olmuştu. Halifeliğin Muhacirlere bırakılmamasını istiyordu. Halife Muhacir mi olacak, Ensar mı olacak tartışması sırasında her iki taraftan da bir halife olsun fikri bile çıktı. Durum enteresandı. İslam kabileleri güya ortadan kaldırıp, birlik kurmuştu. Ama daha ilk anlarda Müslümanlar bölük bölük bölünmüşlerdi.

Üçüncü aday Ebubekir'di. Halife seçilemiyor, Müslümanlık parçalanıyor, olay gittikçe büyüyordu. Sorunu, kararlı davranışları ile Ömer çözdü.

Ali, Fadl bin Abbas, Evs, Usame bin Zeyd gibi birkaç yakını gömü işleri ile uğraşırken, İslam önderlerinin büyük çoğunluğu iktidar sorununun çözümü ile uğraşmaya devam ediyorlardı. Ebu Bekir, Ömer, Sad bin Ubade, Ebu Ubeyde, Abdurrahman bin Avf, peygamberden sonra kimin halife olacağına dair tartışıyorlar, çözüm yolları ve mutabakat arıyorlardı. Çok insan halife olmak istiyordu ve herkesin kendine göre geçerli nedenleri vardı. Aradan üç gün geçmiş ama herhangi bir sonuca ulaşılamamıştı. Sorunu Ömer kılıcı ile Ebu Bekir'i işaret ederek çözdü. Ebu Bekir'e olan muhalefet sinmişti. Çözüm, tehdit içeriyordu ve bu şiddeti işaret eden çözüm, aslında, ilerideki yaşanacak olayların ipucuydu. Bu ortam içinde peygamberin gömülmesi de üçüncü günün gecesine kalmıştı.

Halifenin Ensardan mı yoksa Muhacirlerden mi olacağı sorununa Ömer kılıcı ile Ebubekir'i işaret ederken, legalite de Ebubekir tarafından getirilmişti. Ebubekir: " Ey Ensar topluluğu, Kureyş'in dışında bir imam nasıl olabilir? Peygamber'in " imamlar Kureyş'tendir " sözünü duymadınız mı? " demişti. Bu hadis karşısında çaresiz kalan Ensar kendilerinden birinin seçilmesi fikrinden vazgeçmişlerdi. Böylece ortaya halifenin Kureyş'ten olması zorunluluğu çıkmış oldu. Ancak bu sorun Abbasilerden sonra tekrar gündeme gelecekti. Osmanlı halifelerinin meşruiyeti tartışılacaktı.

M.S. 632 tarihinde Ebubekir halife seçildi. Halife muhacirlerden yani Mekke'den seçilmişti. Muhammed Peygamber pazartesi günü ölmüştü. Salı günü Ehlibeyt cenaze hazırlıkları yaparken, Ebubekir Halife seçildi. Çarşamba gecesi, Ali, Abbas ve oğulları, Peygamberin kölesi Şükran ve rivayete göre Usame'nin bulunduğu bir azınlık Peygamberin cenazesini defnetti.

Hilafet seçiminde Haşimiler bulunmamıştı. Bu nedenle Ali, Abbas ve onların tarafını tutanlar, uzun bir süre, Ali'nin hanımı ve Muhammed peygamberin kızı Fatma ölene kadar Ebubekir'e biat etmediler. Ali ancak karışıklık çıkmasın diye Fatma'nın ölümünden sonra biat etti.

Buna karşılık Sad inat ederek biat etmemiş ve hatta Ebubekir'den sonra Ömer'e de uymamıştır. Ömer zamanında Sad Şama göçmüştür. Sad, Havran'da kalbine saplanan iki okla öldürülmüştür. Onu cinlerin öldürdüğüne dair bir rivayet yayılmıştır.

Peygamberi Medine'ye kabul eden Avs ve Hazreç kabileleri güneyliydiler. Küreyşliler ise kuzeyli sayılıyorlardı. Bu çatışmayı Kureyş kazanmıştı ama güney kuzey rekabeti bitmedi ve hatta şiddetlenerek devam etti. Bu tartışmalar sırasında, ilk defa Ali'nin ümmetin önderi olması gerektiği de tartışıldı.

Peygamber öldüğünde yerini alacak olan lider sorunu peygamberin sağlığında çözülmemiş ve hatta sanki böyle bir olay olmayacak gibi davranılmıştı. İslamiyet, daha sonra, dünyanın siyasal, ideolojik ve teolojik şekillenmesine tayin edici bir faktör olarak katılacaktı. Böyle bir ideolojinin devlet yapısı ve iktidarın nasıl belirleneceği konusunda sessiz kalmış olması anlaşılabilir bir durum değildir. Kuran'da içki, faiz ve pek çok konuda ayet varken, bu kadar önemli bir konunun ele alınmamış olması gariptir.

Peygamber öldüğünde geride siyasal bir hukuk bırakmamıştı, bu nedenle her sorun geleneklere ve güç dengelerine bağlı olarak çözümlendi. Bu konuda Şii kaynakları Ali'nin bizzat Muhammet tarafından vasi olarak atandığını söylerler. Bu atama, ölümün hemen

öncesinde, binlerce kişinin önünde açıkça ilan edilmişti. Buna karşı Sünniler, hadislere ve onların doğrulanmasına dayanarak bu iddianın doğru olmadığını söylemektedirler. Şii iddiası doğru olsa bile, bu bir yöntem değildir. İslam'ın bu konuda yöntem vazetmediği gerçeğini değiştirmez. Ayrıca, bu durum Müslümanların yönetilmesini monarşik bir yönetime mahkûm etmiştir.

Şiilerin iddiası şöyledir. Peygamber son hac ziyaretinden dönerken Cuhfe'de Gadiru Humm denen su birikintisinin yanında durup, tüm haçtan dönenleri etrafına topladı. Onlara veda anlamında bir söylev verdi. Bu söylevin sonuna doğru " Ben kimin mevlası isem, Ali onun mevlasıdır. Allahım ona dost olana dost ol, ona düşman olana düşman ol; ona yardım edene yardım et; onu horlayanı horla; nerede olursa gerçeği onunla beraber kıl. " diye dua etti. Orada bulunanların, bulunmayanlara da bildirmelerini emretti.

Tebliğden sonra V. Surenin 2. ayeti indi. " Bugün dininizi ikmal ettim; size nimetimi tamamladım; size din olarak Müslümanlığı verdim ve hoşnut oldum. "

Bu ayetin inişinden sonra başta Ebubekir, Ömer olmak üzere sahabe, Ali'yi tebrik ettiler.

Bu yukarıda ufak bir parçası verilen hadisi, pek çok Sünni hadis bilgini, tarihçi; kelamcı yazmıştır. Ayrıca pek çok sahabe de rivayet etmiştir. Ali bunu Kufe'de iki defa anlatmış ve anlattıklarına dördü Bedir savaşında bulunmuş olan Sahabeler şahitlik etmişlerdir. Halife Ömer'in ölümünden sonra ve Sıffın savaşında da bu hadiseyi anmıştır.

Ali'nin Ebubekir'in Halifeliğini nasıl kabul ettiği de bir sorudur. Ali'nin kendisi, halife iken, Şıkşıkıyye denilen hutbede bu konuda şunları demişti:

" Andolsun Allah'a ki Ebubekir halifeliği bir gömlek gibi giyindi; oysaki o da bilirdi; ben, halifeliğe, adeta değirmen taşının mili gibiydim, sel benden akardı; hiçbir kuş uçtuğum yere uçamazdı. Halifelik elbisesini soyundum; kendi kendime düşündüm; yardımcım yokken saldırayım mı, yoksa halkın körlüğüne sabır mı edeyim? Öylesine körlük ki hem ihtiyarları yıpratır, gençleri kocatır; hem de inanan, ölünceye dek zahmet çeker. Gördüm ki sabretmek akıllılıktır; sabrettim; fakat gözlerime toz toprak doluyordu; mirasımı zapt edilmiş görüyordum… " (İmam Ali Buyruğu).

Ebubekir Dönemi

Ebubekir ile birlikte Hülefa-i Raşidin denen dört Halife dönemi başladı (M.S. 632 – 661). Bu dört halife dönemi kavramını Şiiler kabul etmezler. Dört Halife dönemi hem Müslümanlığın fetihler yoluyla Arap yarımadası dışına çıkması ile ve hem de iç siyasi çatışmaların başlaması ile öne çıkar. Bu dönemde başlayan iç çatışmalar, daha sonra mezhep mücadelelerine dönüşecek ve Müslüman âlemini asırlarca meşgul edecektir. Yatağında ölebilen tek Halife Ebubekir'dir. Diğer üçü suikasta kurban gideceklerdir.

Siyaset bir Müslüman'ın kişisel dini yaşamından kopuk bir konu değildir. Müslümanlar, kendilerini, Tanrı'nın isteği doğrultusunda, adil bir toplum olarak yaşatmakla yükümlü sayarlar. Ümmetin yani Müslüman toplumun siyasal birliği, psikolojik olarak büyük bir önem taşır. Hıristiyan ve Yahudiler, Müslümanların bu siyasi tutkusunu anlayamazlar ve garipserler. Ama Müslümanlar da Hıristiyan veya Yahudilerin bitmek bilmez teolojik tartışmalarını, aynı şekilde, anlayamaz ve garipserler.

Müslümanlar arasında çıkan, ümmeti kim yönetecek ve yönetim kurumları nasıl olacak tartışmaları, biçimlendirici olmuştur. Hıristiyanlarda nasıl İsa'nın kişiliği ve niteliği üzerindeki tartışmalar Hıristiyanlığı şekillendirmişse, aynı işlevi, Müslümanlarda kimin Halife olacağına dair tartışmalar yapmıştır.

Yahudi kabileleri ile ara bir kere açıldıktan sonra, bir daha düzelmemiştir. Yahudi kabileleri uzlaşılamaz kabul edilmişlerdir. Yahudi kabileleri önce Medine'den daha sonra da Arabistan'dan kovuldular. Genel olarak, her ne kadar Müslümanlıkta aynı Tanrı'dan kabul edilen Hıristiyan ve Musevilere, haraç vergisi karşılığı, dinsel özgürlük veriliyor olsa da bu hak Arap yarım adasındaki Yahudilere uygulanmamıştır. Hıristiyan ve Musevilere Kuran'da verilen bu söz, bizzat Peygamberin kendi tarafından Arabistan'da geçersiz kılınmıştır. Yahudiler, kendi dinlerinde kalmak istiyorlarsa, tüm mallarını bırakarak, Arap yarım adasından gitmek zorunda kalmışlardır. Kendilerini Arap saymayan ve dilleri de farklı olan güney Arabistan halkı hızla Araplaştırılmıştır. Sonunda Arap yarımadası tümüyle Arap ve Müslüman oldu. Bunun dışında kalanların yarımadada barınmasına müsaade edilmedi.

Peygamberin ölümünden hemen sonra, dininden dönen kabilelerin olduğundan bahsedilmişti. Dinden dönen kabileler arasında bir işbirliği veya müşterek hareket etme örgütlenmesi yoktu. Bu nedenle, üzerlerine yollanan merkezi ordu onları tek tek yendi. Onlar direndikçe, İslam ordusu zorbalaştı. Müslümanlar şiddet gösterdikçe, dinden dönenlerin direnci arttı. Sonunda büyük bir şiddete maruz kaldılar. Demirle dağlandılar, ateşte yakıldılar. Kendini peygamber

ilan edenlerin, yalancılığı ilan edildi ve bir doktrin olarak Muhammed peygamberin son peygamber olduğu vurgulanmaya başlandı. Bu sırada dinden dönenlere uygulanan işkencelerin korkunçluğu, anlatabilinir gibi değildir.

Ebu Bekir'in halifeliği yıllarında, dinden dönenlerle yapılan savaşlar sırasında, Kuran'ı ezbere bilenlerin (Hafızların) sayısı, savaştaki ölümler nedeniyle azalmaya başladı. Hafızların tümü ölüp gitmeden orada burada yazılı ayetler derlenmeli, tümü bir kitap halinde toplanmalıydı. Ebu Bekir, bu fikre başta sıcak bakmamıştı. Ancak Ömer'in kesin tavrı ve diretmesi sonucu Kuran'ın toplanmasını kabul etti.

Ebu Bekir zamanında toplanan ve yazılan Kuran için başvurulan hafızların sayısı konusunda Müslümanlar arasında bir uzlaşma yoktur. Buhari'nin e's-Sahih'inden anlaşıldığı kadarı ile hafız sayısı en fazla yedi dir. Zaten, peygamberin sağlığında da, kuranın tümünü bilen hafız sayısı bir elin parmaklarından fazla değildi.

Yazılı olan ayetler ise taşlara, deriye, kemiklere, ağaç parçalarına yazılmış olarak, Peygamberin evinde, bir arada bulunuyordu. Bunlar dağılıp, kaybolmasın diye, bir iple birbirlerine bağlı oldukları söylenir.

Kuran'ı derleme işi Zeyd ibn Sabit'e verildi. Zeyd, herhangi bir parçanın Kitaba alınması için iki şahit şartı koydu. Müminlere duyuru yapılarak, herkesten, Peygamberden ayet olarak elde ettiği ne varsa, getirmesini istedi. Zor ve sorumluluğu çok büyük olan bir işti. Örneğin Zeyd, Beraat suresinin sonunu sadece Huzeymetu'l-Ensari'de bulup, başka hiçbir yerde bulamadı. Çalışma bir yıl sürdü, Zeyd bu zor işin altından kalkmıştı.

Bu birinci Kuran, ölene dek Ebu Bekir'in yanında kaldı. Sonra halife Ömer'in yanında bulundu. Ömer ölünce de, kızı Hafsa'ya verildi.

Bu ilk toplanan Kuran'dan önce yapılmış derlemeler olduğu da bellidir. Bu güne kadar gelmemiş bile olsa Peygamberin yakını ve ezberine başvurduğu dört hafızdan biri olan ibn Mesud'un derlemesi, yine dört hafızdan biri olan Übeyy ibn Ka'b'ın derlemesi, Abdullah ibn Abbas'ın derlemesi, Muhammed'in eşlerinden biri olan Ayşe'nin derlemesi, Ali'nin derlemesi. Bunlara esas derleme dediğimiz Kuran ile kavram karışıklığı olmasın diye derleme dedik. Bu derlemeler bu güne gelmemiştir ancak içerik listeleri günümüze ulaşmıştır. İçerik listelerdeki sure isimleri ve sure uzunlukları nedeniyle, Müslümanlar arasında, zaman zaman tartışmalar yaşanmış ve eldeki Kuran'ın tam olup olmadığı meselesi gündeme gelmiştir.

Halife Ebu Bekir'in döneminde, Arap yarımadasında uygulanan şiddet sonunda meyvesini verdi ve Arabistan tek bir dinin egemenliğine girdi. Ancak, birlik zorla, kanla elde edilmişti. İlk fırsatta, yeni baş kaldırmalar beklenebilinirdi. Çare, Arap yarımadası dışına taşmaktaydı. Bedevilerin göçebe toplumlara özgü savaşçılıkları nitelikleri harekete geçirildi. Zengin ganimet vaat edilerek, kabilelerin halifenin bayrağı altında toplanması sağlandı. Ebu Bekir hem günü kurtaracak ve hem de geleceğe köprü olacak çözümü bulmuştu.

Arabistan yarımadası çevresindeki topraklarda yaşayan Halklar, hayatlarından bezmiş, ait oldukları rejimlerden çoktan soğumuşlardı. Onlar aslında kendileri farkında olmasalar bile kurtarıcı arıyorlardı. Müslümanlar, kendi sınırları ötesinde talan hareketlerine girişince, hiçbir direnç ile karşılaşmadılar ve diğer ülkelerin ne denli zayıflamış olduklarını fark ettiler. Bundan sonra fetih hareketleri başlayıp, kimsenin ön göremeyeceği kadar hızlı bir şekilde

gelişti. Fethin hızı ve başarısı, Müslümanların kendilerine duydukları güveni arttırdı. Bu da fethin daha da yaygınlaşmasına yol açtı.

İslam orduları, İslam dinini yaymak için harekete geçmemişlerdi. Peygamber döneminden başlayarak, askeri harekette öncelik daima yağma ve talanda olmuştu. Yabancı topraklara girildiğinde bu nedenlere bir de sömürgecilik eklenecekti. İslamın dışa yayılmasında, siyasi nedenler, yağma ve talan, bu yolla göçebe Arapların (Bedevilerin) enerjisini kanalize etme esas nedendi. Ama böyle bir dış yayılmacılık için gereken motivasyon da dinde vardır.

632 yılında başlayan Suriye'nin fethi üç yılda, hemen peşinden gelen Irak'ın fethi bir yılda tamamlandı. Muhammed daha sağken Usame bin Zeyd'i Şam'a gidecek (Doğu Roma üzerine yürüyecek) orduya kumandan tayin etmişti. Usame Medine dışında ordugâh kurmuştu. Herkes Peygamberin hastalığının sonucunu beklediğinden, ordu bir türlü toplanamadı. Orduya katılan çok az sayıdaki kişi de Muhammed ölünce Medine'ye döndü. Ordu ancak Ebubekir'e biat edildikten sonra toplanabildi.

634 yılında Ebubekir öldü. Yerine, Ömer seçildi.

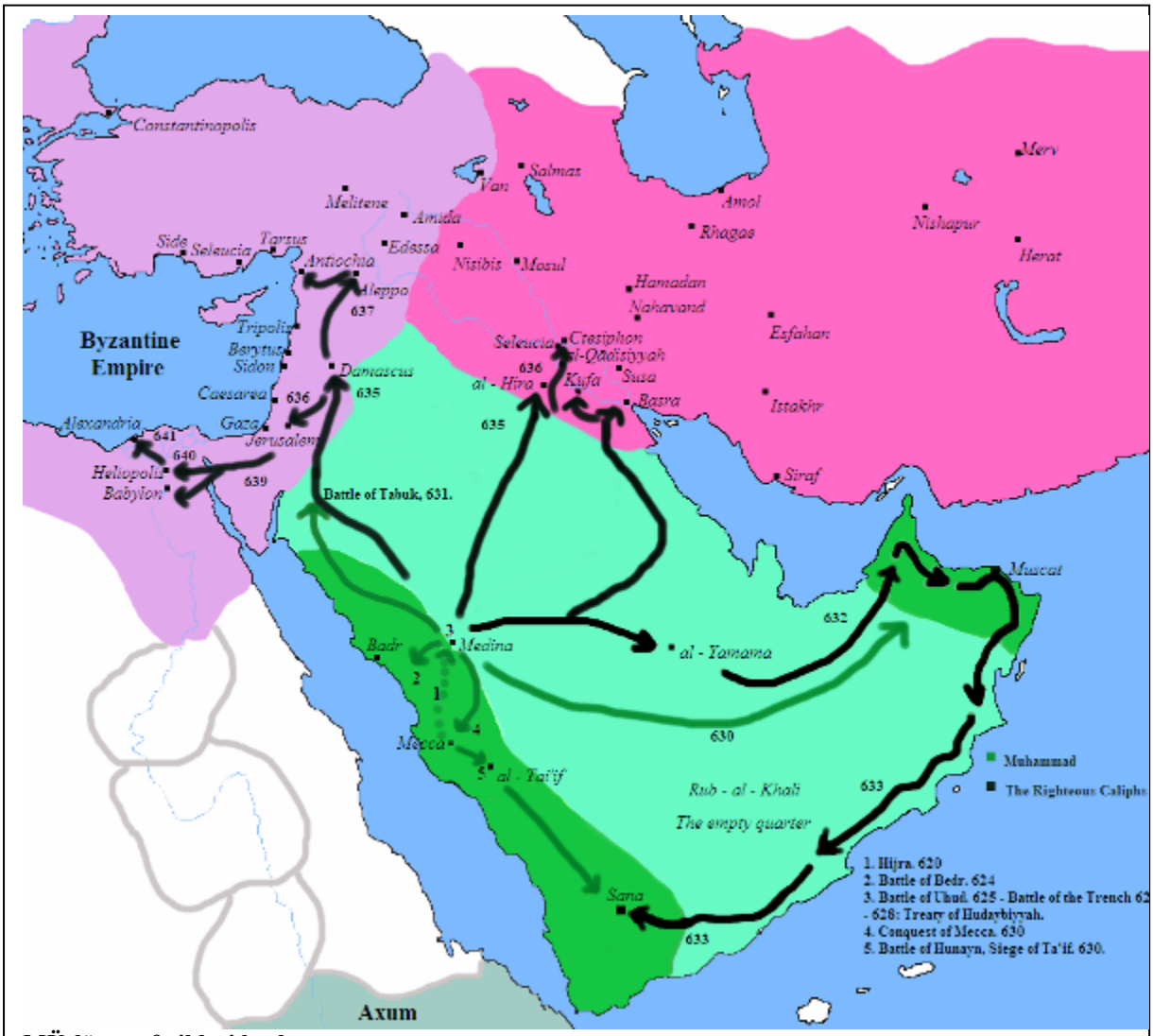

MÜslüman fetihleri başlangıcı

Halife Ömer

Ömer dönemi İslam İmparatorluğu

Ömer Halifelik seçimini, bir düzene soktu. “ Şura “ uygulamasını getirtti. Şura üyeleri Kureyş kabilesinin önde gelenlerinden oluşuyordu. Yeni Halife seçimi için Halife Ömer’in talimatı şöyleydi. “ Üç gün danışıp, görüşün. Azınlık çoğunluğa uysun. Size muhalefet edenlerin boynunu vurun. “ Böylece, Halife seçiminde konu kapanmış oldu.

Bir an için Müslüman dünyadan Hıristiyan dünyaya dönersek, bu dönemde yazılan dini felsefe eserleri ile Yeni Platonculuk Hıristiyan Ortodoks düşüncesine yerleşiyordu. Diğer bir yandan da Maximos Homologetes’un (580 – 662) felsefi görüşleri Doğu Hıristiyanlığı mistik düşüncesine mal oluyordu. Maximos’a göre Allah ile insanı, akıl değil sezgi (hisler) birleştirirdi. Bu dönemde Doğuda Hıristiyan mistizmi daha manastırlardan dışarı çıkamamıştı ve hala manastırların içinde icra ediliyordu.

Doğu Roma İmparatorluğu İranlıları yenmişti, ancak şimdi doğuda yeni bir tehlike gittikçe büyüyerek geliyordu. Müslümanlar, büyük fetih hareketlerine girişmişti. 634 yılında İslam orduları Suriye’ye girdi. Yermuk da yapılan savaşta İslam ordusu, Doğu Roma ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattı. 635 yılında, Suriye'nin merkezi Dimaşk Müslümanlarca ele geçirildi. 636, Ecnadin savaşında Doğu Roma ordusu ikinci kez yenildi. Suriye ve Filistin Müslümanların eline geçti. Bütün bu yenilgiler üzerine Heraklios, Constantinopolis'e geri döndü. Suriye'den ayrılırken " Elveda Suriye, düşmanlar için ne güzel ülkesin " dediği söylenir.

Hindistan

Orta Doğuda İslam dini Arap yarımadasının sınırları dışına çıkarken, Hint yarımadasında kast sistemi bütün gücü ile devam ediyordu. Brahmanlar, hükümdar soyundan Kşatriyalar, tüccar Vaisyalar, çiftçi veya köylü Surdalar, daha aşağılık kastlar, kast dışında kalanlar ve dokunulmazlar vardı. Kasaplar, balıkçılar, cellâtlar kent dışında oturmak zorundaydılar. Bunlar köylere gidip gelirken açıkta ve yolun sol kıyısında yürürlerdi.

Kuzey Hindistan'ın hükümdarı olan Harşa (Harsha veya Harsavardhana) 590 ile 647 tarihleri arasında yaşamış önemli bir imparatordu. 606 tarihinde tahta çıktı. Tahta çıktığında kuzey Hindistan'da dört krallık vardı. Budist olan bu hükümdar Pencap ve Rajastan'ın bir kısmını da hâkimiyeti altına alarak geniş topraklara, nerede ise tüm kuzey Hindistan'a hükmetmiştir. Yaşlı ve hastaların bakımı için kurumlar oluşturmuştur. 641 yılında Hindistan ile Çin arasında ilk diplomatik ilişkileri kuran da o dur.

İmparator Harşa, Guptaların izinden gidiyor, onların görkemini sürdürüyor ve Budizm'i heyecanla koruyordu. İmparator Harşa büyük bir komutan ve yetkin bir devlet adamı olmanın yanında döneminin en seçkin aydınlarından biriydi. Şiir ve dram yazardı. Meclisleri yazarların buluşma yerleri olurdu. Budizm'in ateşli bir yandaşı olmasına rağmen, Hint İmparatorlarının geleneğini devam ettirerek, tüm dinler karşısında tarafsız kalmış ve diğer dinlere karşı geniş bir hoşgörü politikası izlemişti.

Başkenti Kayna-kubja (Kananj), Çin hacısı Hiuan-sang'ın anlatımı ile şöyledir.

" Ganj'a yakın bir yerde, yüksek duvarlar ve derin çukurlarla korunmuştur. Her yerde, pek çok kule ve köşk görülmektedir. Her yanda çiçekli korular, suları duru ve ayna gibi parlak küçük göller ve balık havuzları vardır. Yabancı ülkelerden getirilmiş en nadide mallar bulunur. Kentte oturanlar, zengin ve mutludur ve her aile bolluk içinde yüzmektedir. Her yanda çiçekler ve yemişler dökülmekte… Yüz kadar manastır vardır ki, bunlarda yaklaşık 1000 din adamı oturmaktadır… 200 kadar (Hindu) tanrılarının ve binlerce de sapkının (Budist olmayan) tapınağı vardır. "

Çinli hacıların yazdıklarına göre, Hinduizm, artık iyice gelişmişti. Budistlerin bulunduğu yerler, Hindu tapınak ve kentleri ile çevrelenmişti. Hinduizmin kutsal kenti olan Benares'te otuz Budist manastırına karşı yüz Brahman tapınağı vardı. Tanrı Çiva'ya inananlar, Ganj kıyılarında toplaşarak, sularda yıkanıp arınmaktaydılar. Hindular, bu sularda boğulanların, tanrılar arasında doğma hakkını elde ettiğine inanıyorlardı.

Budist manastırları, batıya bakan yüzünde anıtsal kapısı olan, üç dört katlı, etrafı surlarla çevrili, süslemeler için mermer veya taklitleri, altın, gümüş ve kıymetli taşlar kullanılmış, heykellerle bezenmiş anıtsal yapılardı. Manastırlar aynı zamanda büyük toprakların da sahibiydiler. İçlerinde 200 den fazla köyü barındıran ve bunların gelirlerinden faydalananları vardı. Manastır gelirlerinin önemli bir bölümünü de bağışlardan sağlanıyordu. Büyük bağış yapanların yanında, normal halk her gün keşişlere ve öğrencileri pirinç, tereyağı ve süt getiriyordu. Ayrıca hükümdarın da önemli bağışları oluyordu.

Bu Budist manastırları aynı zamanda Üniversite işlevi de görüyorlardı. Zamanın en bilgili hocaları, buralarda ilahiyat ve diğer bilimleri okutuyorlardı. Öğrenciler, daha önce temel eğitimden geçmiş, yirmi yaşından büyük gençlerdi. Manastırlarda büyük bir disiplin hüküm sürerdi. Zaman su saati ile ölçülüyordu. Toplantı, yemek, dua, ders ve uyku saatleri çan çalınarak bildiriliyordu. Gündüzleri ardına kadar açık olan kapılar, gece kilitlenir ve mühürlenirdi. Adli vakalar, toplulukça görülür ve kararlar oy birliği ile verilirdi. Manastır mensupları verilen kararları kendileri uygularlardı. Hırsızlık ve dolandırıcılık gibi suçların karşılığı, toplumun dışına çıkarılmaktı.

İmparator, her beş yılda bir, geniş halk kitlelerinin katıldığı servet dağıtma veya hediye verme törenleri düzenlerdi. Ganj ile Jumna'nın birleştiği geniş ovalarda yapılan bu törenlere " Büyük Kurtuluş Meclisi " denirdi. Hiuan-sang katıldığı böyle bit toplantıyı ayrıntıları ile anlatmaktadır.

" Kamışlardan inşa edilmiş geniş bir surun ortasına, içine altın, gümüş, inci, değerli taşlar, ipekli ve pamuklu giysiler, paralar gibi armağanlar konmuş, kulübeler yerleştirilirdi… Surun dışında büyük bir yemekhane ile bin kişilik toplantı salonu yapılmıştı. Keşişler, müritler, çileciler, yoksullar, öksüzler, yurdunu yuvasını kaybetmiş kişiler davet ediliyordu. İmparator ile vasalları Ganj'a yakın bir yerde çadırlarını kurmuşlardı. Filler ve askerler ovaya yayılıyordu. Dağıtım iki buçuk ay sürüyordu. Önce, bir Buda heykelinin huzurunda Budistlerin armağanları veriliyordu. Sonra sırayla güneş kültüne inananlar, Çiva'ya tapanlar ve çeşitli Hindu mezhepleri geliyordu. Daha sonra çıplak çileciler, en son olarak da din adamları, yoksullar ve öksüzler geliyordu. İmparator beş yıldır birikmiş olan servetleri orada dağıtırdı. İmparatorun üzerinde bulunan mücevherler, vasalları tarafından satın alınıp, tekrar İmparatora geri verilirdi. İmparator bu geri alınmış mücevherleri de dağıtırdı. "

Güney Hindistan daha tropik ve bunun sonucunda aşırılıklar daha fazla idi. Burada da egemen olan Hinduizm idi. Ama Budizm de direnmeye çalışıyordu. Kuzeybatı eyaletlerinde ise Türkler gelmişti, İranlılar ve Aryenler vardı. Zerdüşt dini, Mani dini, Nasturilik, Budizm ve Hinduizm iç içe girmiş, bir dinler mozaiği almış başını gitmişti. Bütün bunların üzerine ise İslam dini gelecekti.

Kudüs Müslümanların

637 yılında Halife Ömer, Kudüs'ü Patrik Sofronios'dan teslim aldı. Hatırlanacağı gibi Kudüs'te Yahudilerin oturması Roma tarafından 500 yıl önce yasaklanmıştı ve hala Kudüs'e Yahudiler alınmıyordu. Halife Ömer, Kudüs'ü ele geçirince 70 Yahudi ailesine gösterdiği yerde yerleşme hakkı verdi. Müslümanlar Tapınak tepesini de çöplük olarak kullanılıyor buldular. Doğu Roma, Yahudileri küçümsemek için bir kararname ile Tapınak tepesini çöplük haline getirmişti. Ömer tepeyi temizletti ve oradan Mekke'ye dönerek namaz kıldı. Namaz kıldığı yere de bir cami yaptırdı. Bu cami yaptırıp yaptırmadığı konusu, tarihçiler arasında tartışılan bir konudur. Ancak, cami yapılmış biler olsa, o cami bugünkü Cami değildir.

Aynı yıl Sasanilerle yapılan Kadisiye (Kaadisîye) savaşı Müslümanlar tarafından kazanıldı. Hemen peşinden yapılan Celula savaşını da İslam orduları kazandı. Bu savaştan sonra Sasani başkenti Ktesifon (Medâyin) Arapların eline geçti. Müslümanlar Babil'i ele geçirince, oradaki Yahudi cemaatinin başını tekrar tayin ettiler. Babil'deki Yahudilerin baş yöneticisine " Reş Galusa " denirdi. Bu diasporanın başı demekti. Babil'deki Reş Galusa'dan Halife Ömer çok memnundu ve yakın ilişkiler kurmuştu.

639 yılına gelindiğinde bütün Suriye ve Filistin Müslümanların eline geçmişti. 639 yılında Amr b. el-As komutansında bir Müslüman ordusu Mısır'ı fethe gitti. Mısır iki yıl içinde Müslümanların eline geçti. Doğu Roma İmparatorluğu artık Mısır'ı ebediyen kaybetmişti.

Mısır'ın Müslümanlarca ele geçirilmesinden hemen sonra, eski Mısır halkı olan Kıptilerin Müslüman yapılmasına çalışılmamış, bir taraftan ülke yağmalanmış, bir taraftan da en verimli topraklara Arap yarımadasından akın akın gelen Araplar yerleştirilmiştir. Bir taraftan Kıpti Mısır Araplaştırılırken, diğer yandan Kıptiler ve kurmuş oldukları Firavunlar dönemi Mısır medeniyeti aşağılanmıştır.

Müslümanlar Mısır'a gelmeden kısa bir süre önce Yeni Platonculuk Mısır'da tamamen ortadan kalkmıştı. Hatırlanacağı gibi M.S. IV. Yüzyılın sonlarında Ortodoks Kilisesi Gnostik örgütlenmeyi yok etmişti. Bundan sonra 250 yıl kadar daha Yeni Platonculuk devam etti. Ama yavaş yavaş eriyerek o da silindi. Bu iki akımın silinip gitmesine karşılık Hermes Trimegistos, hem Hıristiyanlık ve hem de Müslümanlık içinde yaşamaya devam etti.

642 yılında Nehavent'de İslam ve Sasani kuvvetleri bir savaş daha yaptılar, bu savaş da İslam ordusu tarafından kazanıldı. Artık İran toprakları işgale hazırdı. Arapların önünde Ceyhun nehrine kadar çok geniş toprakların önü açılmıştı.

Bu sırada kuzey Afrika'da Araplar berberi kabileleri ile mücadele ediyorlardı.

Batı Göktürklerin büyük bir kargaşa içine düştükleri anlatılmıştı. Bu kargaşa içinde Çin, İpek yolunu ele geçirmek için, Doğu Türkistan'ı ele geçirmeye başladı. 640 yılında, Turfan Çin hâkimiyetine girerek, bir Çin ili oldu. Soğd ülkesi ve Ceyhun nehrinin güneyindeki küçük krallıkların esas isteği güvenli bir ticaretti. Onlar da Çin'in desteğini istediler. Bu sırada, Doğu Türkmenistan'daki bazı krallıkların, Çin'e ödedikleri vergileri savsaklamaları üzerine, artık bir Çin generali olan, Aşina soyundan Şö-ol, Türklerden ve Töles boylarından kurulu bir ordu ile önce bazı boyları sonra da krallıkları cezalandırdı. Örneğin, sözünü tutmayan Kuça krallığında 11.000 baş kesip, 5 büyük kenti yakıp, yıktı. Terör sonuç verdi, Doğu Türkistan'da ki tüm krallıklar Çin'e bağımlı oldular. Kuça, Doğu Türkistan'daki Çin yönetiminin merkezi oldu. Kuça, Hoten, Tokmak ve Kaşgar'a garnizonlar kurularak, bunlara " Dört garnizon " adı verildi. Çin İmparatoru. General Şö-ol'ü Pi krallığı Dükü yaptı.

Doğu Roma'nın Dönüm Noktası

Herakleios döneminde, Doğu Roma İmparatorluğu Sasanileri yenmişti, Balkanlarda Avarların gücü kırılmıştı ama hiç hesapta olmayan bir şey, yeni İslam devleti birdenbire karşısına çıkmıştı. İslam devleti nedeniyle oluşan bu yeni durum, siyasi ve kültürel olarak Doğu Roma İmparatorluğunun dönüm noktası oldu.

Mısır, Suriye gibi eyaletlerin kaybı Doğu Roma İmparatorluğunu iyice sarsmıştı ama dini açıdan bir birliğin kurulmasına da yardım etmişti. Müslümanların eline geçen topraklarda Ortodoks inanç yerine resmi olmayan Hıristiyanlık ağır basmakta idi. Böylece geri kalan topraklarda Ortodoks inanç çerçevesinde dini bir bütünlük sağlamak kolaylaştı. Herakleios dönemine kadar, Latince, ısrarla devlet dili olarak kullanılmıştı. Dini bütünlüğün sağlanması ile beraber, Latince bırakılarak Grekçe'ye geçildi. Kilise zaten, belki baştan beri Grekçe'yi kullanıyordu. Bu Kutsal Kitabın diliydi. Şimdi kilisenin kullandığı dil, resmi devlet dili olmuştu. Latince'nin bırakılması, Batı Avrupa ile bağların daha da gevşemesine yol açtı. Batı Avrupa kiliselerinin dili Latince'ydi.

Themalar M.Ö. 650

Bunun sonucu olarak İmparatora verilen unvan da değişti. Artık İmparatora " Basileos " deniyordu. Herakleios, bu unvanı ilk defa 629 yılında kullandı.

Sasanilerin, uzun zamandır, Roma İmparatorluğu ile savaştığını, her fırsatta Doğu Anadolu'yu işgale çalıştıklarını ve zaman zaman Constantinopolis kadar geldiklerini görmüştük. Bu saldırılara çözüm bulmaya çalışan Doğu Roma İmparatorluğu, sonunda, " thema " (ordu) adlı bir sistemi yürürlüğe soktu. Sınırdaki ordular geri çekilerek, onlara Anadolu'da yerler verildi ve buralara yerleştirildiler. Anadolu'da dört thema oluşturuldu. Bunlara Anatolikon, Armeniakon, Obsikion ve Kibyraioton adları verildi. Bunlar ordunun hâkim olduğu yönetim bölgeleriydi. Başlarındaki komutana " strategos " deniyordu. Bölgelerin eskiden, eyalet yönetimi döneminden kalan ve prekonsül denen sivil valileri vardı. Ama kısa süre içinde prekonsüller, strategosların yanında ikinci plana düştüler. Themalarda orduda savaşan askerlere toprak veriliyordu. Mülkiyet askerlere ait oluyordu. Ekilip, biçilebilecek ve ailesini geçindirebilecek büyüklükte topraklardı. Ama toprak alabilmenin koşulu, savaşçılığı kabul etmek ve fiilen uygulamaktı. Herakleios döneminin buluşu olan themalar, gelecek yıllarda geliştirildiler. Sistem kısa sürede, Doğu Roma İmparatorluğunun belkemiği haline geldi.
Aslında thema yeni bir şey değildi. Roma İmparatorluğu bunun bir benzerini, kimi göçebe kabilelere " federe "olarak uygulamıştı. Şimdi yapılan bu uygulamayı tüm orduya teşmil etmekti. Slavlar veya diğer göçebe kabileler, toprağa yerleştirildiğinde, zaten, böyle bir uygulamaya gidilmesi kaçınılmaz oluyordu. Sistem uygulanıp, yaygınlaştıkça, bütün sonuçları itibarı ile ufak toprak mülkiyetinin gelişmesine de katkıda bulundu.

Bu dönemden sonra Doğu Roma imparatorluğu kabuk değiştirdiğinden, artık ona Doğu Roma İmparatorluğu değil Bizans demek adet olmuştur. Doğu Roma İmparatorluğuna Bizans demek, akıllarda bir kopukluk yaratıp, Roma İmparatorluğundan ayrı bir İmparatorluk oluşmuş intibağı verdiğinden bizim tarafımızdan benimsenmemektedir. Bu nedenle biz Doğu Roma İmparatorluğuna, Doğu Roma İmparatorluğu demeye devam edeceğiz.

Herakleios uzun ve oldukça başarılı bir yönetimin sonunda 641 yılında öldü. Yerine birinci karısından olan oğlu 3. Konstantinos geçti. Ama aynı yıl birkaç ay içinde öldü. Hükümdarlığı sırasındaki saray entrikalarının ülkeyi sürüklediği iç savaş onun ölümüyle önlenebildi. Üvey annesi Martina'nin buyruğu ile zehirlendiği söylenmekle birlikte veremden öldüğü sanılmaktadır.

Bu sefer tahta Herakleios'un ikinci karısı Martina'dan olan oğlu Herakleon geçti. III. Konstantinos veremden öldüğü halde, Martina ve Herakleon tarafından zehirlendiği söylentileri ülkede ayaklanmaya yol açtı. Martina'nın dili, Herakleon'un da burnu kesildikten sonra Eylül 641'de Rodos'a sürüldüler. Herakleon'ın bu sürgünden sonraki yaşamı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Yerine 3. Konstantinos'un oğlu 2. Konstans 11 yaşında İmparator ilan edildi. 2. Konstans (Konstans II. Konstantinos Pogonatos) 641 ile 668 yılları arasında 27 yıl Basileos oldu. 2. Konstans'ın ilk yıllarında, yönetim senatonun etkisi altında kaldı.

Araplar ilk kez 641 yılında Doğu Anadolu bölgesine girdiler. Dvin Arapların eline geçti. Bölge Emeviler tarafından bir eyalet yapıldı. Gelen Müslüman valisi sadece vergi ile uğraşıyordu, iç yönetim Ermeni prenslerinin elindeydi.

İslam kuvvetlerinin her yönde ilerleyişi devam ediyordu. 642 yılında, Müslümanlar İskenderiye'yi aldılar. Böylece, Mısır'daki Roma egemenliği kesin olarak sona erdi. 643 yılında Müslümanlar Kuzey Afrika'yı ele geçiriyorlardı. 643 yılında Trablus kenti Araplar tarafından alındı. İslam ordusu Anadolu'da da ilerlemeye çalışıyordu.

Galya'da Feodalitenin Temelleri

Uzun bir süredir, Batı Avrupa'da olup bitenlere bakmadık. Şimdi, Galya'daki gelişmelere bir göz atalım. İdari mekanizma dağıldıktan sonra, Merovenj kralları, kralın dostu olan kişilere yani " kontlara ", bölgeleri, yerel otorite olarak, yönetme yetkisi vermişlerdi. Daha önce gördüğümüz, Merovenj krallarının, toprakları kâhyalar kanalı ile kendi çiftlikleri gibi yönetmeleri ve alınmayan adam başına toprak vergisi sonucu idari mekanizmalar yıkılınca, yönetim etkinliğini kaybetmişti. Merovenj kralları, güvendikleri, dostları olan kişileri arıyorlardı. Göçebe Frank toplumunun yapısı gereği, böyle bir zümre, onların içinden çıkamıyordu. Zaten, genişleyen topraklar nedeniyle, Frank toplumu içinde toplumu krallara bağlayan geleneksel bağ zayıflamıştı. Bu zaman zarfında, Galya-Romalı senatoryal büyük aileler, çocuklarını Frank şeflerinin çocukları ile birleştirerek, yeni bir seçkin topluluk oluşturmuşlardı. Bu yeni nesillerin, menfaatleri ve görüş açıları krallarınki ile uyuşuyordu. Krallar, aradıkları dostları buradan buldular. Kralların güvendikleri kişiler, sözlü yapılan bir bağlılık yemininden sonra, Kralın sadık hizmetkârları oluyorlardı. Krallar, bu sadık bendelerine, altın ve toprak dağıttılar. Onları, kontlar olarak, bölgesel yönetim yetkileri ile teçhiz ettiler. Kontların kendi askeri ve idari gücü vardı. Gelirlerini vergi ve uygulanan cezalardan alıyorlardı. Kazandıkları paraların bir kısmını kendilerine ayırdıktan sonra, geri kalanını saraya yolluyorlardı.

Krallar, kendi özel korumalarını da, bu bağlılık andı içmiş uyrukları arasından seçtiler. Kontlar, kralların güçlerine ortaktı ve görevleri ile ilgili toprakları vardı. Krallar, Hıristiyan cemaatin üzerinde söz sahibi olduklarına da inanıyorlardı. Bu nedenle, kont seçer gibi piskopos seçtiler. Krallar, kontların ve piskoposların, ayrıcalıklı durumlarını miras yoluyla gelecek nesillere geçirmelerini de uygun buldular. Krallığın lütfunun miras yoluyla geçişi destekleniyordu.

Merovenjler, güçlü kaldıkları sürece, lütuflarını adilce dağıtarak ve boyun eğmeyenleri şiddetle cezalandırarak, kendilerine yapılmış bağlılık yeminlerine sadık kalınmasını sağladılar. Aracıları vasıtası ile de, krallığın sahibi olarak kaldılar. Ta ki M.S. 639 yılına gelene kadar, ondan sonra, krallar çok genç yaşta tahta çıkmaya başladılar ve eğlence yaşamı içinde soysuzlaşıp, etkisizleştiler. Erken ölüp, erken tahta çıkan kralların gücü kalmadı. Güç, aristokrasinin eline geçti. Neustria, Austrasia ve Burgonya'da kral soyundan gelenler, krallığı kendileri yönetebilmek için örgütlendiler. Saray nazırlarını bunlar görevlendirir oldular. Saray nazırları (majordomus, maire de palais), gelirleri bir merkezde toplayarak ve nasıl harcanacağına karar vererek, sarayın tüm iktisadi yaşamını denetler hale geldiler. Mevki edinmek için saraya gelen genç soyluları da kabul eden onlardı. Böylece, bütün siyasi güç,

büyük toprak senyörlerinden oluşan, küçük bir zümrenin eline geçti. Onlar, kolonların, kölelerin ve az serveti olan Frankların efendileriydi. Bu arada, Anglosaksonların gümüş parasının kullanımı, Galya'da iyice yaygınlaşmış ve Doğu Roma imparatorluğunun altını tamamen yok olmuştu.

Doğu Roma İmparatorluğunun altını Galya'da yok olmuştu ama Uluslararası ticarette, daha uzun yüzyıllar boyunca geçerlilik ve önemini koruyacaktı. Doğu Roma imparatorluğunun altını, uluslararası paranın ölçüsü olacak kadar sağlam bir paraydı.

Frank topraklarının üç parçası olan Neustria, Austrasia ve Burgonya'da büyük toprak sahipleri artık saray nazırlarını dinlemez olmuşlardı. Sadece o kadar da değil kargaşa ruhban sınıfına da yayılmıştı. Piskoposlar savaşçı büyük toprak sahiplerinin aileleri içinden seçiliyorlardı. Onlar da akrabalarına benzer yani din adamına benzemeyen bir yaşam yaşamaya başlamışlardı. Herkes gibi giyiniyor, savaşıyor, avlanıyor, özet olarak herkes gibi yaşıyorlardı. Ortada dini bir disiplin de kalmamıştı.

İspanya'da Vizigotların merkezi Toledo'ydu. Bir asiller meclisi vardı ve bu meclis piskoposlarla belli bir etkileşim ve anlaşma içinde ülkeyi yönetiyordu. Kralın emirleri bu mecliste kararlaştırılıyordu. Bu emirlere herkesin uyması mecburiydi. Bunlar sadece sivil emirler değildi, tebaanın uyması gereken dini emirler de vardı. Ve her ikisi de aynı sertlikte uygulanıyordu. Kralın ve piskoposların mutlak otoritesi altında Romalılar ve göçebeler kaynaşıyorlardı. İspanya kilisesi de bu durumda Papa'dan bağımsız bir hale gelmişti.

İtalya birkaç parçaya bölünmüştü. Toskana'ya kadar kuzey bölgesinde Langobardlar vardı. Bunlar büyük toprak sahiplerinin pek çoğunu öldürüp yerlerine geçmişlerdi. Bu topraklarda Romalılar, daha önce gelmiş olan göçebeler ve Langobardlar (Lombard) vardı.

İtalya'da Adriyatik kıyıları ile Güney İtalya Doğu Roma İmparatorluğuna bağlıydı. Doğu Roma İmparatoru adına " egzarhos " denen çok yüksek rütbeli bir temsilci Ravenna'da oturuyordu.

İran Müslümanların

İran'ın fethi diğerleri kadar kolay olmadı. Binlerce yıldır kurulmuş olan devletlerden arta kalan devlet bilinci ve İranlılık bilinci yer yer direndi. Zerdüşt dini de Müslümanlık karşısında direniyordu. Yalnız bu direncin soylulardan geldiği sanılmamalıdır. Esas direnen, yapabildiği kadar, imkânları nispetinde halkın kendiydi. İran'ın büyük bir bölümü 651 yılı cıvarında Müslümanlarca ele geçirildi.

İslam devletinin, İran ve Doğu Anadolu'ya girmesiyle beraber, İslam dini de Mazdek ve Zerdüşt dini ile karşılaşıyordu. Kuruluşundan kısa bir süre geçmesine rağmen resmi İslam, kendi içinde daha parçalanmamıştı ama bu ayrılığa yol açacak siyasi gelişmeler uç vermişti. İslam daha sadece Ortodoks bir inanıştı. Ancak, İran ve Doğu Anadolu, İslam Ortodoksluğunun yanında İslam'ın Heterodoks gelişmesini sağlayacak düşünce, kültür ve alt yapıyı taşıyordu. Hele, kısa bir süre sonra, İslam devleti Horasan'a varınca ve Batı Türkmenistan ile ilişkiye geçince, Şaman inancının kuvvetli etkisi, Mazdek etkisi ile birleşerek, Heterodoks İslam'ı doğuracaktı.

Asırlar boyunca, Sasani hâkim sınıfları mazdek dinine öyle baskı uygulamıştı ki, Mazdek dini çoktan yeraltına inmiş ve illegal yaşamın koşullarına alışmıştı. İslam devleti tarafından süratle ele geçirilen topraklarda ki tüm dinler İslam dini karşısında çarpıldılar. Ama Mazdek inancı, asırlarca daha önce yaptığı gibi yaşamaya devam etti. Bütün eski Sasani topraklarında, ama özellikle Azerbaycan, Horasan, Soğd, Taberistan ve Gürcan da asırlarca yaşadı ve Heterodoks İslam'ı doğurdu.

İslam kuvvetleri İran'a girip, Sasani devletini yıkınca, aslında Mazdekler geniş bir nefes aldılar. Mazdek üzerindeki Zerdüşt baskısı kalkmıştı. Yeraltında yaşamaya alışmış, kurulu düzene defalarca baş kaldırmış, fakir halkın gönlüne taht kurmuş bir din bağlarından da kurtulunca, ilerde göreceğimiz pek çok sayıda başkaldırının nüvesi ve itici gücü oldu.

Doğu Roma'ya ait topraklarda Arap ordusu umduğunu bulamadı. Sıra Anadolu'ya gelene kadar Roma eyaletleri çok kolay ele geçirilmişti. Ama Anadolu direndi ve Müslümanların ilerlemesi orada durdu. Anadolu'dan ilerleyemeyen İslam orduları Kafkasya'ya yöneldiler ama orada, Hazer Türk devleti İslam ordularına Avrupa'nın kapısını kapattı.

Orta Asya'ya doğru ilerlemede de aynı durum görüldü. Türklere veya Çin'e bağlı topluluklar şiddetli bir direnme gösterdiler.

Kuzey Afrika'da da Berberiler direndiler. Berberilerin mücadelesi çok şiddetli oldu. Müslümanlar İspanya'yı ele geçirdikten sonradır ki, Berberi muhalefeti ancak kırılabilindi.

Ele geçen geniş topraklarda, Araplar başlangıçta örgütlenmeyi gevşek tutup, yerli örf ve adetlere saygılı oldular. Bu yerli halkın kolay boyun eğmesini sağladı. Yöresel yönetim işleri yerli memurların elinde kaldı. Kayıtlar Arapça tutulmadı. Eskiden yapıldığı gibi Farsça ve Yunanca tutulmaya devam edildi. Yerli memurlar üzerindeki devlet denetimi yok denecek kadar azdı. Halk vergi için karşısında eski memurları görüyor ve alışık olduğu kadar vergi veriyordu. Merkez Medine, bu ülkelere bir yönetici atamakla yetiniyordu. Bazen yöneticinin yanına doğrudan Medine'ye bağlı bir maliyeci veriliyordu.

Sonuçta, bu topraklarda Arap istilası yıkıcı değil birleştirici olmuştur. Herhangi bir yerde, Araplar yerli halkın arasında eriyeceklerini hissedince, aralarına karışmıyor, ordugâhlar kurup, buralarda yaşıyorlardı. Ancak çok kısa süre içinde bu ordugâhlar kentleştiler ve çoğul olarak " emsar " denilen ordu kentlere dönüştüler. Kufe, Basra ve Kahire'ye bitişik Fustat bu ordu kentlerin en bilinenleridir. Bu kentler tarımsal bölgelerle çöl arasında kurulmuşlardı. Müslümanlar daha denizlere hâkim olmadığından ordu kentlerin denizle ilişkisi yoktu. Kentlerin inşaatında önce çamur kullanıldı, daha sonraları yaklaşık 20 yıl sonra, yapım malzemesi olarak tuğla kullanılmaya başlandı. Ordu kentler mahalle mahalle düzenlenmişti. Mahalleye bir kabilenin ismi verilir ve bu kabileye ait savaşçılar, o mahallede otururlardı. Mahallenin iç güvenliği kabilenin şeyhi tarafından sağlanırdı. Şeyh, kabile savaşçıları arasında ganimeti de paylaştırırdı.

Fetihler ve dışa açılma beraberinde kabile örgütlenmesini bir miktar zayıflatmış ancak tam bir parçalanma meydana getirmemişti. İlerki yıllarda, kabileler arası çatışmalar, Arapların başına büyük dertler açacaktı. Başta Halife, yakın çevresinde Sahabe vardı. Erkekler eli silah tutacak yaşa gelince, milis ordusuna alınıyor ve uzak ülkelere gidiyorlardı. Gittikleri yerlerde, kurdukları ordugâhlarda, belli bir hiyerarşi içinde, harp ganimetleriyle ve çevrelerindeki yerli halktan aldıkları ödeneklerle yaşıyorlardı. Yukarda bahsedildiği gibi, bu ordugâhlar hızla kentleşiyordu ama yine de bu sıralarda milisler halktan kopuk bir yaşam sürüyorlardı. Fetihler sosyal enerjinin büyük bir kısmını yutmasına rağmen, Müslümanların sahip oldukları topraklarda, siyasi guruplaşmalar da büyüyor ve kemikleşiyordu. Her şeye rağmen, kabile bağları hala önemini muhafaza ediyor ve sosyal yaşamda yer alıyordu. Bunun en bariz göstergesi, daha önce bahsedilen, ordu kent içindeki mahalle yapılanmasıydı.

Fetihler, bütün Araplara zenginleşme yollarını açmıştı, en basit askerlere bile önemli paylar düşüyordu. Örneğin, Sasani hazinesi İran'ın fethi sırasında ele geçmişti. Halifenin beşte bir payı ayrıldıktan sonra, hazine altmış bin kişilik Arap ordusuna pay edildi. Her savaşçıya 12 bin dirhem ganimet düştü.

Fetih edilen yerlerde, Araplar egemen kast durumuna geliyorlardı. Devletin kuruluşu sırasında, önemli bir yer tutan ekonomik çıkarlar, şimdi ülke ve halkların sömürülmesi ile Arap birliğinin tutkalı haline gelmişti. Zaten Araplar arasında var olan ortak tarih, dil ve din birliği, ekonomik birlikle birleşince, Arapları, Arap olmanın ortak bilincine taşımıştı. Fetihler bir süre için bile olsa, dikkatleri dışarı yönlendirerek, Arabistan'ın içindeki siyasi tartışmaları örtmüştü.

Daha önce de bahsedildiği gibi, fetih edilen yerlere, Medine'den bir yönetici yani emir atanması ile yönetim Müslümanlara geçmiş oluyordu. Bu emirler, merkezden oldukça bağımsız olarak hem savaşı ve hem de ibadeti yönetiyorlardı. Mekke ve Taifli tüccarlar,

ticareti bırakıp, emirliğe soyundular. Fethin hemen başında, daha camiler inşa edilmeden, emirlerin başkanlığında namaz kiliselerde kılınıyordu.

Arap yarımadasında, tüm halk zorla Müslüman yapılmıştı. Arap yarımadası dışına çıkılıp, uygar topraklara gelindiğinde bu yola başvurulmadı. Diğer tek tanrılı din mensubu kişilerden, vergi alındı. Bu aynı zaman da Müslüman olmayanların İslam devletine olan bağlılıklarını simgeliyordu. Devlet de bu vergi karşılığında, onların canlarını koruyordu. İslam devleti sınırları içinde, Müslüman olmadan yaşayanlara " zımmi " dendi. Vergi veren zımminin canı, parası ve mülkü korunuyordu. Önce Araplar, daha sonra da İslam devleti, yeni ele geçirilen topraklardaki eski devlete ait olan veya sahipsiz olan toprak, mülk ve malları alıyordu. Fetih edilen topraklardaki halk için aslında bir şey değişmemişti. Eski soyluların yerini, şimdi Arap ordusu almıştı.

Müslümanların yerli halklara dinsel özgürlük (sadece kitaplı dinlere) tanıması tek Tanrı felsefesinin doğal bir sonucu idi. Her zaman tek Tanrı olduğu için, bütün doğru yöne yönlenmiş dinler Allah'tan gelmekteydiler. Üstün varlığa ve tek Gerçekliğe inanmak, değişik kültürlerin etkisi ile farklı toplumlarda farklı yollarla ifade edilmiş olabilirdi. Ama sonuç itibarı ile hepsinin kaynağı aynı tanrıydı.

Hıristiyan olan Varaka ibn Nevfal Muhammed'i hakiki peygamber olarak tanıdığında, aslında Müslüman olmuş değildi. Muhammed, Yahudi ve Hıristiyanların, kendileri istemediği sürece, din değiştirmelerini talep etmemiştir. Kuran, Muhammed'den önceki peygamberlerin mesajlarını ortadan kaldırmıyordu. Tam tersine, insanların dinsel deneyiminin sürekliliğini vurguluyordu. Müslümanlara atfedilen hoşgörüsüzlük, diğerlerine rakip olan bir Tanrı kavramından çıkmamıştır. İslam, kendinden önceki dinleri doğrular, görüşlerini kapsar ve görevlerini sürdürür. İslam düşünüşüne göre Muhammed'den önce 124.000 peygamber gelmiştir. Kuran özünde yeni bir mesaj getirmediğini söyler ve Müslümanlardan eski dinlere yakın durmalarını ister.

"Haksız davrananlar bir yana, Kitap ehliyle en güzel şekilde mücadele edin. Onlara şöyle deyin " Bize indirilene de, size indirilene de inandık; bizim Tanrımız da, sizin Tanrınız da birdir, biz O'na teslim olmuşuzdur. " (Sure 29, 46).

Müslümanlar, Muhammed'in peygamberlerin sonuncusu olduğuna inanırlar. Onun gerçek tek Tanrı yolunu göstermekte, İbrahim, Musa ve İsa gibi büyük İbrani peygamberlerinin başlattığı işi tamamladığını düşünürler.

Diğer yandan devlet genişleyip, İmparatorluk haline dönüştükçe, hükümetin yapısı ve örgütlenmesi yetmemeye başladı. Ortaya devasa problemler çıktı. En büyük sorun da uyuşmazlıklardı. Uyuşmazlıklar kişisel görünümlü olsa bile aslı daha derindi. Birinci kuşak ortadan çekilir çekilmez, ikinci kuşakta uyuşmazlıklar artarak devam etti. Guruplaşma ve mezhepleşmeler ortaya çıkmaya başladı. Bu öğretilerde siyaset ve din iç içe girmişti.

Sorunların çözümü için ciddi bir devlet örgütlenmesini hızla kurmak gerekiyordu. Ama bu da yeterli değildi, yeni ortaya çıkan sosyal sorunlara dinsel hükümler çerçevesinde çözüm getirmek de gerekiyordu. Artık Peygamber dönemindeki dini yasalar sorunları çözmede yetersiz kalmışlardı. Günümüzde " İslamiyet eksiksiz bir sistem olarak doğduğu " iddialarına rağmen aslında Peygamber döneminde sadece acil ihtiyaçlara cevap veren bir tasarım kurmuştu. Ancak bu düzen, genişleme döneminde ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap vermekten uzaktı.

Her yerde yoğun tartışmalar yaşanıyordu. Hadisler toplanıyor, hadislere herkes farklı bir yorum getiriyordu. Fikirler birbirini tutmayınca da guruplaşmalar oluyordu. Bütün bunlar farklı doktrinlerin doğmasına yol açtı. İhtiyaçtan doğan bu tartışmalar, din bilginlerinin ortaya çıkışını hızlandırdı. Sorunlara dini yasalara uygun çözüm üretme üzerinde yoğun olarak düşünmeye başlandı. Fetihler yoluyla kazanılan yeni ülke ve şehirlere Arap Yarımadasından yoğun olarak gelen Arap kabileleri yerleştirildiler. Yeni topraklarda zamanla kentli bir aristokrat sınıf ve kentli bir İslam kültürü oluştu. Bu sınıf içinde kendini Kuran'ın araştırılması, peygamberin hadislerinin yorumlanması, fıkıh, kelam ve tasavvuf konusuna adayan, bilgili ve imanlı kişiler hiçbir resmi sıfatları olmaksızın halk arasında saygı gördüler. Böylelikle halifelik dışında bir dini otoritenin oluşumu da başlamış oluyordu. Kısa sürede bu din ulemasının takipçileri de oluştu. Buradan da çeşitli mezhepler ve akımlar ortaya çıkacaktı.

Mezheplerin ortaya çıkışını sadece Kuran'ın ve hadislerin yorum farkına bağlamak yanıltıcıdır. Halifelik kurumuna atfedilen özellikler ve halife olanların bu özellikleri haiz olup olmadıkları tartışması da İslam toplumunun çeşitli mezheplere bölünmesinde etkin rol oynayacaktı.

Başlangıçta, Müslümanlar hepsinin aynı amaca hizmet ettiği düşüncesiyle mezheplerin tümüne karşı hoşgörü ve saygıyla yaklaşılıyorlardı. Zaten mezhepler arasında da derin uçurumlar henüz oluşmamıştı. Bu dönemde sık sık mezhep değiştirenler oluyordu ve bu hoş görülen bir hususdu.

Zengin Arap

Fetihin ilk yıllarının hemen peşinden, Halife ile Araplar arasında, ganimetin paylaşılması konusunda ihtilaf çıktı. Taşınmaz mallar paylaştırılıyordu, ama ele geçen arazinin geliri ne olacaktı. Savaşçılar, gelirin de paylaştırılmasını istiyorlardı. Bir süre, gelirler paylaştırıldı.

Halife Ömer, bu arazilerin bireylere değil, tüm İslam toplumuna ve hatta gelecek kuşaklara da ait olduğunu söyleyerek, arazi gelirlerinin paylaşılmasını önlemek istedi. Peygamberin Hayber'de uyguladığı metodu ve Kuran'ın ilgili ayetini davranışına dayanak yaptı. Araziler, eskiden olduğu gibi, yerli köylülerce ekilecek ve vergisi (haraç) alınarak toplum menfaatlerine uygun kullanılacaktı.

Ancak, arazi gelirlerinin paylaşılmasını isteyenler, " Bizim kılıçlarımızla kazandığımız hakları, savaşa katılmayanların ve gelecek nesillerin yararı için kullanamazsın " diyerek direndiler. Ancak, fetihler hızla ilerliyordu ve ganimet ganiydi. Ganimet bolluğu, direnişi kırdı. Konu daha sonraları, İslam hukuk (fıkıh) âlimleri tarafından tartışıldı. Şafiler, arazilerin paylaşılması gerektiğini savundular. Malikiler, tam karşı düşüncedeydiler, arazilerin bütün İslam'a ait yani " fay " olduğunu söylediler. Hanefiler, ganimet veya fay olma yetkisinin İmamda (devlet başkanında) olması gerektiğini müdafaa ediyorlardı.

Halife Ömer'in fay görüşüne rağmen, fethedilen topraklarda, bazı Araplar büyük arazilerin sahipleri haline geldiler. Bu Arapların nasıl olup ta bu kadar büyük arazilere sahip olabildiklerinin mekanizması belirli değildir. Kölelere ekilmeyen arazileri mi ektirmişlerdir, devlet arazilerini ele mi geçirmişlerdir, yoksa para verilerek satın mı almışlardır, net değildir. Net olan, devlet mekanizmasının bu arazi ele geçirişleri, bazen durduramadığıdır.

İslam dini özel mülkiyete karşı çıkmamış ve hatta özel mülkiyet yanlısı olmuştur. Peygamber, Halifeler ve Sahabe arazi sahipleriydiler. Arazilerini belli bir bedel karşılığında, işlenmek üzere kiraya verirlerdi. Daha önce de görüldüğü gibi, fetih edilen yerlerdeki sahipli topraklar eski sahiplerine bırakılarak, onlardan vergi yani haraç alınıyordu. Fetih edilen sahipsiz toprakların ise fay sayıldığını ve gelirinin İslam toplumu için harcandığını görmüştük. Devletin eline geçen topraklar, bazen ve genellikle o ana kadar işletilmeyen araziler ise, işlenmesi koşulu ile özel kişilere verilirdi. Katai denen bu durum, arazi mülkiyetinin özel mülkiyete geçişiydi. Genellikle Müslüman olan bu kişiler, toprağı işlemekle yükümlüydüler. Bu kişi toprağı fiilen işleyecek demek değildi. Araziyi işleyecek köylüleri bulmak, onun sorumluluğundaydı. Eğer ekmez veya ektirmezse, arazi geri alınırdı. Ama toprak işleniyorsa, kişi arazinin tam sahibiydi. Katai, bazen çok geniş bir arazi, bazen köyün bir parçası, hatta

bazen kentteki bir taşınmaz olabiliyordu. Katai sahibi öşür vergisi (zekât) öderdi. Daha sonra Selçuklu devletinde görülecek olan " ikta " yı katai ile karıştırmamak gerekir.

İkta, bir askeri hizmet karşılığında, hizmet süresi ile bağlı olarak verilen bir arazidir. Katai ise ahfada geçen, satılan, tam bir özel mülkiyettir. İkta genellikle, parasal ödeme yapılmadığında askere verilen bir ödemedir. Katai ise, toprağın işletilmesi amacı ile yapılan bir uygulamadır. İktada araziyi verene bir bağımlılık ve bağlılık söz konusudur. Katai de ise böyle bir durum yoktur.

Bazı büyük arazilerin Arapların eline geçmiş olması, devletin işine gelmiyordu. Devletin güçlenebilmesi için, geniş arazilerin gelirlerinin bireylere değil, devlete vergi olarak gitmesi gerekmekteydi. Zaten devlet gelirinin en önemli kısmı, yine ödenek olarak savaşçılara geri dönüyordu. Savaşçıların elde ettiği ganimetlere rağmen, devlet onlara bir de ödenek yolluyordu. Alınan ödenek boldu. Yıllık 200 ila 2500 dirhem arasında ödeme yapılıyordu. Ordu kentler ayrıca yiyecek açısından da devletçe takviye ediliyorlardı.

Halife Ömer'in düzenlemesine göre, ödenek sadece savaşanlara değil, başka bazı kişilere de veriliyordu. Ödenek almaya hak kazananlar listesinde, başta Peygamberin hanımı Ayşe ve Peygamber ailesinin öteki üyeleri, sonra İslam oluştaki kıdem sırasına göre ilk Müslümanlar vardı.

İlk iki halife, Ebubekir ve Ömer zamanında, etrafa bol para dağıtıldığından Arapların genel hayat standardı çok yükselmişti. Toplum içinde önemli bir sorun fark edilmiyordu. Daha, Peygamber zamanındaki sadelikten de vazgeçilmemişti. Halife Medine'deydi ve diğer Müslümanlardan onu ayırmak kolay değildi. İsteyenler, Halifenin yanına gidip, sorunlarını ona rahatça açabiliyorlardı.

Halife Ebubekir ve Ömer, Kureyş kabilesinin pek zengin olmayan ailelerindendiler. Baştan beri peygamberin yanında yerlerini almışlar, dine ve devlete büyük yararları dokunmuştu. Seçimle iş başına geldiklerinde açık itirazla karşılaşmamışlardı.

640 yılı geldiğinde, Arap ordusu Kafkaslara girmişti. Arap ordusu Kafkasya'da, Doğu Roma baskısından bunalmış olan Ermeni ve Gürcülerce dostça karşılandı. İslam ordusunun serdarı Habib İbn Maslama, Hıristiyan Gürcülerin dinlerini ve canlarını savunmayı garantiledi. Gürcü ve Ermenilere az vergi kondu. Her Gürcü aile 1 dinar vergi verecekti. İslam olan Gürcüler ise vergi ödemeyeceklerdi. Hıristiyan toplulukların dinlerine karışılmadı. Araplar, her türlü dış saldırıya karşı, Gürcüleri koruyacak, buna karşılık, Gürcüler, İslam ordusunda görev yapacaklardı.

Ermenilerle yapılan anlaşma da şöyleydi. Süresiz bir anlaşma yapılıyordu. Ermenilere 7 yıl vergi konmuyordu. Ermenistan'da, Arap atlı kuvvetleri bulunmayacak ve Ermeni kalelerine Arap komutanlar atanmayacaktı. Ermenistan ise, Arapların her istediğinde, hemen Arap ordusuna katılacak, 15.000 süvariyi, her an hazır tutacaktı. Araplar, bu orduyu istedikleri yere çağırıp, savaştırabileceklerdi. Ermenistan dış saldırılara karşı kendini ve Arap devletini koruyacaktı. Eğer, Ermenistan'a Doğu Roma saldırırsa, Arap ordusu hemen yetişecek ve Ermenistan'ı koruyacaktı.

İslam fethinin hızlanması ile Hazar devletinin kuruluşunu tamamlaması aynı tarihlere rastlar. Araplar Kuzey Kafkasya'ya geçmeyi düşünüyorlardı. Ermeni ve Gürcüleri yanlarına almışlardı. Yeni kurulmuş, Şaman Hazar tehlikedeydi.

İlk Arap - Hazar savaşları 642 ile 652 yılları arasında olmuştur. Araplar, Derbent'in kuzeyindeki Belencer'i alıp, yağmaladı. Bir süre sonra Hazar, kenti geri alıp, Arap ordusunu çekilmeye zorladı. Savaş, çeşitli çatışmalar şeklinde sürdü, gitti. Her iki taraf da korkusuzca savaşıyordu. Araplar, savaşta ölüp, şehit olup, cennete gitmek istiyorlardı. Şaman Hazarlılar için ise bu dünya, öbür dünya fark etmiyordu. Onlar da, ölüp, atalarının yanına saygın bir şekilde gitmeyi istiyorlardı.

M.S. 644 yılında Halife Ömer, Arap – Hazer savaşları yeni başladığı tarihlerde, Basra valisinin kölesi tarafından öldürüldü. Ömer 53 yaşında öldürüldüğünde, geride peygamberin 632 yılında ölürken bıraktığından çok farklı siyasal bir miras bırakmıştı. Sasaniler yıkılmış, Doğu Roma iyice hırpalanmış, Ortadoğu'nun tümüne hâkim olunmuş, talan gelirleri ile hem devlet ve hem de Araplar olağanüstü zenginlemişlerdi. Ancak devlet, bu hızlı gelişmeye uyumlu siyasi bir hukuktan ve siyasi bir kurumlaşmadan yoksundu.

Kuran'ın getirdiği hukuk peygamber yaşarken karşılaşılan sorunları ancak çözebilen yüzeysel bir hukuktu. Ebu Bekir ve Ömer tamamen güç dengelerinin sonucu olarak, birer oldubitti ile halife olmuşlardı. Dönemlerinde, İslamiyet çok yeniydi ve bunun sonucu olan idealist ortam hala yaşıyordu. Ayrıca her iki halife de hem çok saygın bir kişiliğe sahiptiler ve hem de işbilir bir yapıları vardı. Dönemlerinde Arapların enerjisi dışarıya boşaltılmıştı. Ve bu boşalan enerji de kat be kat fazla vermişti. Tüm bunların sonucu olarak, bu iki dönem sorunsuz dönemler olarak görülüyordu ve görüldü. Hâlbuki iktidar hukuku açısından olan boşluk potansiyel bir tehlike olarak duruyordu.

Her iki halifenin seçilmesinde tutulan yol, monarşi getireceğine, bir nevi halk iradesi yani cumhuriyet getirecek tarzda seçilebilinirdi. Aslında Araplar ve halifenin kim olacağına karar verenler, cumhuriyet yönetiminden bihaber değildiler. İslam öncesi dönemde, antik kentler misali bir halk rejimi Mekke'de söz konusuydu. Ama bu rejim, kabileler arası güç dengesine ve çok tanrıcı dinin çoğulcu yapısına dayandığından İslam'a uygulanması özel bir gayret ve buna matuf kurumların kurulmasını gerektirirdi. Mevcut hali ile Müslümanlık çoktanrıcılığı tamamen ret ve mahkûm ederek, cumhuriyete dönük bir rejimin ideolojik dayanağını ortadan kaldırıyordu. Bununla birlikte, ilk dönemlerin idealist ortamı, mevcut güç dengeleri cumhuriyete dönük kuvvetli bir potansiyele de sahipti. Özellikle mevcut kadrolar idealist ve paylaşımcıydılar. Bu durumda İslam devleti bir cumhuriyet olarak da şekillenebilirdi.

Ama bu olmadı. Yerine mutlak otoriter bir yönetim kuruldu. Talan gelirleri çok yüksekti. Ele geçirilen yeni toprakların yönetimi iktidar kavgalarının yönünü değiştirdi.

Orta Doğu'da islam'ın önlenemez ilerleyişi sürerken, çok uzaklarda, Japonya'da da hareketlenme vardı. Japonya'da " Kuruluşun on yedi maddesi " (Kenpo Jushichijo) Anayasasının peşinden, Shotoku'nun içinden çıktığı Soga ailesine karşı bir hükümet darbesi yapıldı. Yeni İmparator Kotoku Tenno (645 – 655), 645 de başlatılan ve Taika reformları denilen enerjik bir reform hareketini yaptı. Bu reformlar, Yamato sarayındaki Konfüçyuscu ustalar tarafından yazıldı ve oluşturuldu. İmparator mutlak otoriteyi temsil ediyordu. 645 yılından itibaren Fujiwara dönemi başladı. Bu sırada Japonya'da yazı kullanılmaya başlandığından beri tutulan kayıtlar bir düzene sokuldu.

Halife Osman

Halife Ömer ölürken prestijinin en yüksek noktasındaydı. Etraftan istenmesine rağmen yerine geçecek olanı seçmedi. Toplumsal talep Ali'den yanaydı, ama belli ki Ömer de onu istemiyordu. Ömer, sorumluluğu yüklenmek yerine Kureyş önde gelenlerinden 6 kişilik bir " şura " atadı. Ama adaleti ile öne çıkarılan Ömer'in bu atamasının adil olduğu söylenemezdi. Seçilen şura içine Ensar'dan kimse alınmamıştı. Seçim Medine'de yapılıyordu, bırakın halife olmayı, Medinelilerin halifeyi seçme hakkı bile yoktu.

Halife Ömer, Şurayı toplarken, niyeti eksik olan siyasi hukuk açısından boşluğu doldurmak değildi. Bu Şuradan bir yönetim geleneği veya hukuk ortaya çıkmadı. Şura sadece o ana mahsus krizi çözer gibi görülüp aslında krizi erteledi. Şura görünürde, suikasta uğrayan halifenin peşinden yönetim boşluğunu gideriyormuş gibiydi. Ama aslında toplumsal prestijle seçileceği nerede ise belli olan Ali'nin seçilmesini engelliyordu.

Arap toplumunda akrabalık bağları çok önemliydi. Kabile dayanışması tüm unsurları ile devam ediyordu. Böyle bir ortam da Şura üyeleri birbirlerine kabile bağları ile bağlıydılar. Abdurrahman bin Avf ile Sad bin Ebu Vakkas Mekke'nin Zühre kabilesinden amca çocuklarıydılar. Sad'ın annesi Ebu Süfyan'ın kızı, Abdurrahman da Halife Osman'ın ana bir kız kardeşinin kocasıydı. Talha bin Ubeydullah, Mekke'nin Beni Teym kabilesinden olup hem Ebu Bekir'in yeğeniydi ve hem de Ebu Bekir'in kızı Ümmü Gülsüm ile evliydi. Zübeyir bin Avam da Peygamberin halasının oğlu olup, Ebu Bekir'in diğer kızı Esma ile evliydi. Şuranın son iki üyesi de halife adayları olan Ümmeye (Emevi) kabilesinden Osman ve Beni Haşim kabilesinden Ali'ydi.

Şuranın nasıl çalışacağı da Ömer tarafından belirlenmişti. Eşitlik durumunda Abdurrahman'ın görüşü tercih edilecekti. Şurada ondan başka kimse de kılıç bulunmayacaktı. Şura, yeni halife belirlenmeden dağılmayacaktı. Karara itiraz olursa Abdurrahman'ın " boyun vurma " yetkisi vardı. Şuranın sonucu toplanmadan belirliydi. Bu şuradan Ali çıkmazdı. Amcası Abbas, sonucu belli olan bu Şuraya katılmaması, eğer katılırsa sonucun resmilik kazanacağı yolunda Ali'yi uyardı. Ali ise sonucu görmesine rağmen, düzenin parçası olma yolundaki tutumuna devam ederek, Şuraya katıldı.

Şura bir süre toplandıktan sonra, karar Osman lehine çıkıp, Abdurrahman başta olmak üzere Osman'a biat ettiler. Boynu vurulma riski altındaki Ali de biat etti. Üçüncü Halife, Kureyş'in zengin ve güçlü ailesi Umayya'dan (Emevi) seçilmişti. Saltanat Halife Osman'ındı.

Normal koşullarda, Emirler, kendi bölgelerinde elde ettikleri gelirlerden yönetim giderlerini ve savaşçılara ödenen ödenekleri kesip, geri kalanını merkeze yollarlardı. Fetihlerin getirdiği zenginlik, Arapları savaşçı olmaya teşvik ediyor ve gün geçtikçe savaşçı sayısı artıyordu. Bu durum gelirlerin ödeneklere yetmemesi sorununu beraberinde getirdi. Emirler, bölge gelirlerini merkeze yollamak yerine kendilerinde tutma eğilimi içine girdiler.

Emirlerin askeri gücü, kabile savaşçılarına dayandığından, savaşçılar emirleri destekliyorlardı. Ayrıca, fay ganimet ayrımının kaldırılmasını, fetih edilen yerlerdeki toprakların gelirlerinin kendilerine verilmesini istiyorlardı. Halife Osman, emirlerin bu tutumuna, onları görevlerinden alarak cevap verdi. Yerlerine, daha fazla güvendiği, kendi ailesinden kişileri atadı.

Umayya ailesinin başı Ebu Süfyan ve karısı Hind, daha 15 yıl önceye kadar, Peygamberin ve Müslümanların en azılı düşmanları idi. Hatıralar daha canlı iken, Ebu Süfyan ile Hind'in oğlu olan Muaviye, Şam emiri yapıldı. Halife Osman ailesini kayırmakla ve zenginleştirmekle suçlanmaya başlamıştı. Medine'ye gelen paraların azalması, başkent ileri gelenlerini de hoşnutsuzluğa itmişti. Peygamberin yakın arkadaşı (sahabe) Ebu Zerr el-Gifari, bu hoşnutsuzluğu dile getirdi. Peygamber Ebu Zerr el-Gifari için " Yeryüzünün en doğru sözlü insanı " demiş ve onu böyle ilan etmişti.

Ebu Zerr, müminlerin zengin yaşamlarından hoşnut değildi. Bireylerin az para harcayıp, esas paralarını hayır işlerine harcamalarından yanaydı. Kuran nasıl Yahudi ve Hıristiyan din adamlarını aşırı para harcadıkları için suçluyorsa, Ebu Zerr'de İslam devletinin başındakileri aynı katagoriye sokuyordu. İslam ileri gelenlerinin, asıl İslamlıktan ayrıldıklarına dair eleştirisi toplumda yankı buldu. Ebu Zerr sürgüne yollanmasına rağmen, fikirleri toplumu hareketlendirmişti. Halife Osman Ebu Zerr'i susturamıyordu. Muaviye'nin vali olduğu Şam'a sürgün edildi. Ebu Zerr orada da susmadı, Medine'ye tekrar yollandı. En sonda Rebeze'de sürgünde, öldü. Ebu Zerr, Ali'den tahammül etmesi konusundaki telkinler dışında açık bir destek görmemişti.

Ebu Zerr'in Osman'a karşı muhalefeti konusunda, Sunilerin şüpheli yaklaştıkları bir hikâye vardır. Halife Osman, Ebu Zerr'e sorar: Sen Resullullah' a atfen, " Ümmeye kabilesi 3 kişiye ulaştığında, Allah'ın topraklarını kendilerine devlet, kullarını köle ve dinini oyuncak edinirler " şeklinde bir hadis rivayet ediyormuşsun, doğru mu? Ebu Zerr " Evet " diye cevap verir. Halife Osman, böyle bir hadis olup olmadığını tahkik edebilmek için Ali'ye sorar. Ali'nin cevabı dolaylıdır. Peygamber demişti ki, " yeşillikler, Ebu Zerr'den daha doğru sözlü bir kişiyi üzerinde taşımamıştır ".

Gerekçesi ne olursa olsun sonuç itibarı ile Osman, bütün önemli görevlere ailesi olan (Umayya, Ümmeye) Emevileri atıyordu. Aslında, çok kısa bir sürede olağan üstü bir büyüklüğe ulaşmış olan İslam devleti kendi hiyerarşisini düzenlemeye çalışıyordu. Ama bunu İslam'a en zor koşullarda destek vermiş olan idealistler, öncü kadrolar ve kabileler üzerinden yapmıyordu. Tersine baştan beri İslam'ı ezmeye çalışmış olan Umayyaların çıkar ve birikimleri doğrultusunda gerçekleştiriyordu. Bu tutum hem öncü kadrolarda kırgınlıklar yaratıyor ve hem de özgürlüklerine son derece düşkün olan göçebeleri rahatsız ediyordu.

Osman, amcasının oğlu Mervan bin Hakem'i devlet sekreterliği ile görevlendirmişti. Bu görev devlet hiyerarşisi içinde ikinci adam olmak demekti. Ayrıca Mervan bin Hakem'im babası Mekke düşene kadar Müslümanlar ile mücadele etmiş bir kişiydi. Sahabe, Osman'ın amcası Hakem'in Mekke Müslümanların eline geçtikten sonra zoraki Müslüman olduğu kanısına

sahipti. Mervan'ın babası, söylentilere göre Medine'de de boş durmuyor, dedikodu yapıyor, Peygamberin sözlerini değiştirerek aktarıyordu. Medine'deki tutumundan dolayı Mervan'ın babası, Mervan'la birlikte Taif'e sürgüne yollanmıştı. Halife Ebu Bekir ve Ömer zamanında Osman sürgün cezalarının affedilmesi için iki halifeye de defalarca ricacı olmasına rağmen, Mervan'ın babasının cezası affedilmemişti. İşte, Osman'ın devlet sekreteri yaptığı amcaoğlunun böyle bir geçmişi vardı. Tabii bu geçmiş Sahabeyi çok rahatsız ediyordu.

Osman'ın bütün önemli devlet memurluklarına kendi ailesini atamasının başlangıcı, emirlerin merkezi dinlemeyip, devlet hazinesinin yeterli geliri alamaması olabilir. Ayrıca, Osman, merkezi bir yönetimin güven ilişkileri kurduğu kişilerin ortak yönetimi ile sağlanacağını düşünüp, uygulamak istemiş de olabilir. Ancak bu uygulamada aşırıya kaçtığı bir gerçektir. Mısır'a, Mısır fatihi Amr bin el-As'ı görevden alarak, sütkardeşi Abdullah bin Sad'ı atadı. Abdullah bin Sad, Müslüman olduktan sonra Müslümanlıktan vazgeçmiş (mürtedi olmuş) bir kişiydi. Fiili nedeniyle hakkında ölüm cezası verilmişti. Ölüm kararı Osman'ın araya girmesi ile engellenmişti. Kufe'ye vali olarak aynı anneden doğma üvey kardeşi Velid'i atamıştı. Velid daha önce vergi toplarken yaptığı uygulamalar nedeniyle hakkında ayet inmiş ve münafık ilan edilmiş bir kişiydi.

Halife Osman aile fertlerini sadece önemli devlet görevlerine getirmekle kalmıyor aynı zamanda onlara gelir bağışlarında da bulunuyordu. Bu bağışların hakkaniyetli olduğunu kimse düşünmüyordu. Eleştiriler karşısında Osman, şeriata uygun ve hakkı olanı aldığını ve kendi hakkını ailesine dağıttığını söylüyordu.

Bu sırada halka aşılanan şuydu: " Ne olursa olsun İslami otoriteye boyun eğilmelidir. Aksi davranışlar fitne demektir. "

Halife Osman zamanında, Ebu Bekir zamanında derlenen Kuran, kopyalanarak, çoğaltıldı. Ermenistan ve Azerbaycan da savaşılıyordu. Huzeyfe ibnu'l-Yeman, halife Osman'a gelerek, Müslümanların okudukları Kuran'larda birbirini tutmazlıktan yakındı. Bunun üzerine, halife Osman, geri iade etmek şartıyla, çoğaltmak için, Hafsa'daki Kuran'ı istetti. Kuran'ın çoğaltılma görevi Zeyd ibn Sabit'e, Abdullah ibn Züyebr'e, Sa'd ibnu'l-As'a ve Hişam oğlu Haris oğlu Abdurrahman'a verildi. Çoğaltma sırasında, Zeyd ile çelişkiye düşülüp, herhangi bir parça tartışılırsa, o parça Kureyş dilinde yazılacaktı. Çünkü Zeyd Medineli idi ve Kuran Kureyş dilinde indirilmişti.

Çoğaltma işi bitince, Osman ilk Kuran'ı Hafsa'ya geri yolladı. Çoğaltılmış nüshaları da dört bir tarafa yollayıp, etrafta dolaşan Kuran'ları (resmi olmayan Kuranlar, Musaflar) yaktırarak imha ettirtti.

Osman'ın resmi olmayan Kuran'ları yakarak imha etmesine, o zaman ve şimdi de, pek çok kişi tarafından, Kuran'ın sakatlanması olarak bakılır. Kuranların imha edilmesi Osman'a karşı başlayan muhalefetin temel nedenlerinden biri olmuştur. Osman merkezi bir yönetim kurmak istiyordu. İşte diğer Kuranları toplatarak yaktırmasında, bu merkezileştirme isteği başrolü oynamıştır. Tek bir resmi Kuran olmadan önce, Kura denilen hafız ve Kuran tefsircileri kitleler üzerinde etkiliydiler. Bunların etkileri merkezi iktidarın etkisini azaltıyordu. Kuran'ın en önde gelen uzmanı Abdullah bin Mesut başta olmak üzere pek çok Kuran uzmanı Osman'ın diğer bütün Kuranlarını toplatıp, yaktırmasını şiddetle tenkit etmişlerdir. Abdullah bin Mesut, Osman'ı, tahrif edilmiş ve Emeviler aleyhindeki bütün ayetleri silen bir metin oluşturmakla itham etmiştir.

Bu sırada Doğu Roma İmparatoru II. Konstans'ın iç politikadaki amacı, dinsel tartışmaların imparatorluğu bölmesini önleyerek kilisenin birliğini sağlamaktı. 648'de çıkardığı Typos adlı fermanla, İsa'nın tanrı ve insan doğaları üzerine tartışılmasını yasakladı. Papa I. Martinus Typos'a karşı çıkınca, Doğu ile Batıdan oluşan birleşik bir Roma İmparatorluğu düşüncesi ile Papa'yı sürgüne gönderdi

İslam devletinin orduları, Suriye'deki üstlerinden hareket ederek, Anadolu içlerinde ilerlemeye çalışıyorlardı. Doğu Anadolu ve Kayseri Arapların eline geçti. Suriye valisi Muaviye ilk İslam donanmasını kurmuştu. İslam donanması kendine ilk hedef olarak Kıbrıs'ı seçti. 649 yılında yapılan Kıbrıs seferi başarılı oldu.

Bu sırada 642 yılında başlamış olan Hazar savaşları tüm şiddeti ile devam ediyordu. Hazarlar 652 yılında, Arap ordusunu tam bir bozguna uğrattılar. 4 bin Arap askeri öldü. Ölüler arasında Arap ordusu komutanı da vardı. Araplar, karma karışık kaçtılar. Bundan sonra 30 yıl yeni bir çatışma olmadı. İslam ordusunun geri çekilmesi ile birlikte, Hazar güçleri güney Kafkasya'ya inerek Ermenistan'a girdiler. İslam ordularına karşı, Hazar devletinin yaptığı savaşlar sırasında Doğu Roma ve Hazar müttefik olarak davranmışlardı.

654 yılında Müslümanlar Rodos'a sefer yaptılar. Bu sırada 2 ci Konstans büyümüş ve devleti fiilen yönetmeye başlamıştı. Konstans, İslam donanmasının ve Müslümanların denizde kuvvetlenmesinin Doğu Roma üzerindeki tehdidi iyice arttıracağını görüyordu. Önce Kıbrıs, sonra Rodos, Konstans buna seyirci kalmadı. 655 yılında Fenike açıklarında İslam ve Doğu Roma donanmaları karşılaştılar. Bizans donanması ağır bir yenilgiye uğradı. İmparator canını zor kurtardı. Bu savaş sonunda İslam devleti, denizlerde de Doğu Roma'ya üstünlük sağlamış oluyordu.

Osman'ın ölümü

Bedeviler Halife Osman'a olan güvenlerini kaybetmişlerdi, isyan ettiler. O dönemde Halife Osman ile ilgili genel kanı şöyleydi. Çok önemli ve karlı yerleri Osman kendi ailesine (kabilesi Emeviler) vermişti. Bu arada Irak'ın verimli toprakları da Osman yandaşlarına verilmişti. Bedeviler, devlet disiplini ve bürokrasiden sıkılmışlardı. Yolsuzluklara karşı Halife Osman'ın yetersiz kaldığı ve Kuran'da öngörülen cezaları uygulamadığı düşünülüyordu.

Aranan " Hak " dı. Ama kimin hakkıydı. Araplar, topraklarının işgal ettikleri tüm halkları soyup, soğana çeviriyorlardı. Problem başka halklardan zorla alınan zenginliklerin paylaşımında çıkıyordu. Bu kavga içinde Halife Osman dostlarını ve saygınlığını gittikçe kaybediyordu. Peygamberin hanımlarından biri olan Ebu Bekir'in kızı Ayşe, Osman'a karşı muhalefetin ön saflarında yer almıştı. " Hz. Resul'ün ayakkabılarını, elbiselerini halka göstererek: Bunlar daha eskimedi, Osman Onun dinini eskitti, yıprattı " diyordu. Dahası " Öldürün Nasel'i (erkek sırtlan, ahmak ihtiyar), Allah öldürsün Nasel'i " diyerek halkı ayaklanmaya teşvik ediyordu.

Medine'de halkın tepkisi arttıkça Osman kendisini tutanların çokluğuna işaret ederek etrafı tehdit ediyor, yangına körükle gidiyordu. " Allah'a yemin ederim ki, taraftarlarımın sayısı sizden daha çoktur. Adamlarımı çağırırsam hemen gelirler. Bana dil uzatmayın ve valilerimi eleştirmeyin. "

İlk Müslümanlardan Ammar halkın şikâyetlerini Osman'a aktarmaya gitti. Ama bayılıncaya kadar dayak yiyerek, sokağa atıldı. Bu olay, bardağı taşıran son damla olmuştu.

İsyan önce Küfe'de başladı. Küfe, Osman'ın atadığı valiyi kentten attı. Sonra Mısırlılar, Basralılar başkaldırdılar. İsyancıların temsilcileri isteklerini belirtmek için Medine'ye geldiler. Halife mütevazı ve bağışlayıcı bir tavır alarak, istekleri kabul etti. İsyancıların temsilcileri sonuçtan memnun kentlerine geri dönerken, al-Ariş konak yerinde Mısır valisine yazılmış resmi bir yazı taşıyan bir haberciyi yakaladılar. Habercinin yanındaki yazıda, Osman Mısır valisi Abdullah bin Sad'a isyancıların liderlerinin yakalanıp, öldürülmesi emrini veriyordu. Osman'ın esas gayesi ortaya çıkmıştı. İsyancılar hırs içinde Medine'ye geri döndüler.

Ali araya girerek, Osman'ı açıklamaya davet etti. Osman, yemin ederek, mektubu kendinin yazmadığını ve yazdırmadığını söylüyordu. İsyancılar ise " Nasıl olur da birisi kalkar ve senin köleni, sana ait bir deveye bindirip, bir mektup verir ve mektubu senin mührün ile mühürleyip

valine gönderirde, senin haberin olmaz. “ diyerek, Osman’ın Halifelikten istifasını istiyorlardı.

Osman hem Halifeliği bırakmayı ve hem de Mervan’ı isyancılara teslim etmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine isyancılar Osman’ın sarayını kuşattılar. 40 gün boyunca kuşatma devam etti ve Osman’ın pes etmesi beklendi. Halife Osman pes etmiyordu. Ama Osman’a hiçbir yerden yardım da gelmiyordu. Ne muhacirler, ne ensar kimse Osman’ı korumuyordu. Peygamberin hanımı Ayşe, Medine’den gitmişti. İsyancıların başında Ebu Bekir’in oğlu, Ayşe’nin erkek kardeşi Muhammed vardı.

17 Haziran 656 tarihinde isyancılar, Osman’ın sarayına karşı saldırıya geçtiler. Osman’ı sadece sayıları 500 çıvarında olan köle askerler savunuyordu. Osman’ın evi oda oda, dövüşe dövüşe ele geçirildi. Sonunda Ebu Bekir ‘in oğlu Muhammed’in başında olduğu isyancılar Osman’a ulaşarak, onu öldürdüler.

O sırada Medine’de ashaptan en az 10 bin kişi yaşıyordu, eli silah tutan Medinelilerin sayısı 20 binden az değildi. Halife Osman 40 gün yardım istemesine rağmen kimse ona yardıma gitmedi. Öldükten sonra cenazesine de kimse gitmedi.

Osman’ın naşı 3 gün öldürüldüğü yerde kaldı. 3 cü günün sonunda, Osman’ın cesedi, Osman’ı korumaya çalışırken parmakları kesilen karısı Naile ve birkaç kişi tarafından kaldırıldı. Cenaze namazını 3 veya en fazla 7 kişi kıldı. Medineliler, Osman’ın cesedinin Müslüman mezarlığına gömülmesine izin vermediler. Bazı kişiler cesedi taşlamak istedilerse de bunu Ali önledi. Sonunda ceset Haş-i Kevkeb Yahudi mezarlığına defnedildi. Daha sonra, Halife Muaviye tarafından Osman’ın gömüldüğü mezarlık, Müslüman Baki mezarlığına katılarak, bir anlamda Osman Müslüman mezarlığına taşınmış oldu.

Osman öldürüldüğünde, serveti 100 bin Roma altını,1 milyon Pers gümüşü ve 100 bin Pers gümüşü karşılığı mülk ile pek çok at ve deveydi.

M.S. 656 yılında halife Osman öldürüldüğünde, İslam imparatorluğu inanılmaz ölçüde genişlemişti. Batıda Kirenaike’ya, kuzeyde Kafkaslara, doğuda Ceyhun (Amuderya, Oxus) nehrine ve Hindukuş dağlarına varılmıştı. Bundan sonra yayılma devam etti ama hızı biraz yavaşlamıştı.

Halife Osman’ın öldürülmesinden sonra, İslam devleti içinde çıkan kargaşa, Doğu Roma İmparatorluğuna rahat bir nefes aldırdı. İmparator Konstans Balkanlara yöneldi.

Batı Türkmenistan

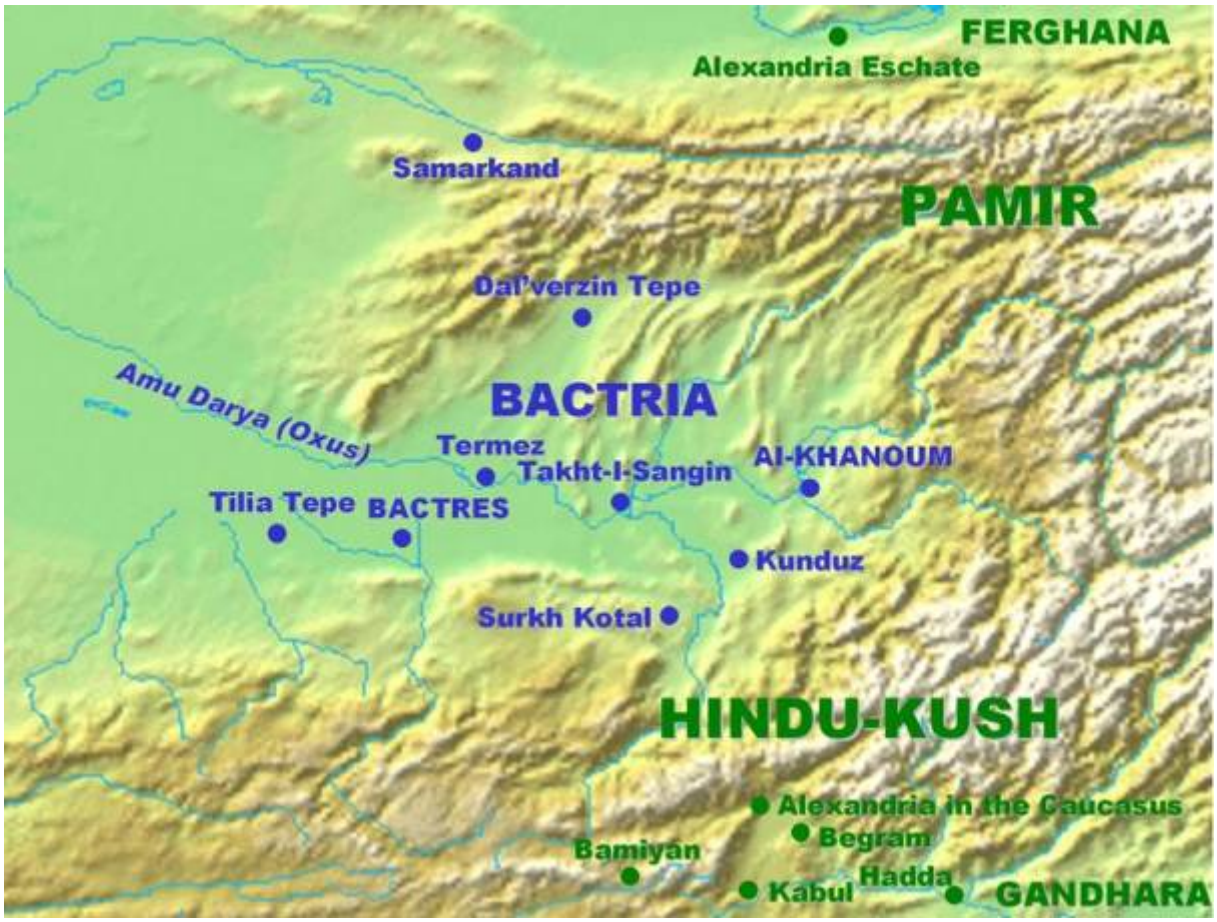

Burada Batı Türkmenistan diye bahsedeceğimiz topraklar, bugünkü Türkmenistan'ı, Özbekistan'ı, Tacekistan'ı, İran'ın Horasan bölgesini kapsayan topraklardır. Bu bölgeyi Hazar denizinden, Tanrı dağlarına kadar olan ve ortasında Aral gölünün bulunduğu bölge olarak da söyleyebiliriz. Burada Amuderya (Ceyhun) ve Siriderya (Seyhun) nehirleri akar. Bu bölgede Horasan, Buhara, Semerkant, Harzem, Furgana, Soğd gibi pek çok kent devletleri vardır.

Ceyhun nehrinin Aral gölüne döküldüğü bölge Harzem dir. Harzem de Kaş, Hilva ve Hazaras gibi kentler vardır. Ceyhun'un batısı Horasan'dır. Ceyhun'un güneyine ve Horasan'ın doğusuna Toharistan denir. Soğd, Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasındaki orta bölgeye verilen addır. Buhara, Baykent ve Semerkant Soğd kentleridir. Seyhun ve Ceyhun arasının doğu bölgesinde Fergana yer alır. Seyhun'un kuzeyinde Taşkent, Çimkent, Taraz bulunur.

Tarihi baştan beri takip edenlerin hatırlayacağı gibi, çok uzun zamandır, bu bölge, Hint-Avrupa dili konuşan topluluklarca iskân edilmişti. Özellikle M.S. 300 – 400 yıllarına kadar, bölgede örneğin Soğdlular gibi İran kökenli toplulukların çoğunluk oluşturduğu söylenmelidir. Ancak, yine hatırlanmalıdır ki, çok eski yıllardan beri bu topraklarda Türkler de bulunmuşlardır. Türkler, değil Batı Türkmenistan, milattan önceki zamanlarda, Kafkasya da bile görülmüşlerdir. Türklerin bazıları Batı Türkmenistan'da yerleşmiş, bazıları gelip geçmiş, bazıları belli bir rutinle zaman zaman bölgeye uğramışlardır. Türkler sürekli

İranlılarla savaşmışlar ve ticaret yapmışlardır. Zamanla, Türk ve İran dili konuşan boylar, giderek birbirlerine karışmaya başlamışlardır. Bu bölge topluluklarından olan Oğuz ve Peçeneklerin, çok eski tarihlerde Doğudan gelen Türk – Moğol topluluklarla bölgedeki İranlı toplulukların karışmalarından meydana geldiği bile iddia edilir ve böyle olma olasılığı fazladır. Şimdi kısaca bölgenin geçmişini, hatırlamak amacı ile gözden geçirelim.

Bugünkü Güney Kazakistan bozkırı, İran kökenli olduğu söylenen Asların (Alanların bir kolu), Akhun da denilen Uar-hunların (Avrupa'ya gitmeden önce Hunların bir bölümü), Ogur Türklerinin (Ting-ling ve sonra Töles denen) ve İran kökenli Harizmlilerin (Choalitlerin) ortak yurduydu.

Yue-çi kralı (kuvvetli olasılıkla)

Aşağı Ceyhun nehrinde, tarımcılık ve tüccarlık yapan, İran kökenli Harizmliler vardı. Harizm ülkesinin etrafı çöllerle çevriliydi. Seyhun ve Ceyhun nehirleri arasında, daha önce bahsedilen ve İran kökenli olan Soğdlular yaşıyordu. Harizm ve Soğd, Kültürel açıdan Perslere, Parthlara ve Sasanilere bağımlı ama siyasi açıdan bağımsız topluluklardı. İskender'in bu topraklara gelişinden sonra, Grek usulü kent devletleri kurulmuştu. Ve bulunduğumuz tarih kesitinde bile ekonomik ve kültürel hayat, bu kent devletlerinin etrafında dönüyordu.

Soğd ve Harizm de, tarım, sulama imkânı olan vahalarda gelişmişti. Sulama da yapay yollardan sağlanıyordu. Genel olarak vahalar, ekonomik bir birim teşkil ederlerdi. Rustak denilen bu ekonomik birimlerin birleşmesinden de eyaletler meydana gelirdi. Eyaletlerin merkezinde genelde kent devleti bulunurdu. Eyaletlere ve Rustaklara, büyük arazi sahibi olan " dihkanlar " egemendi. Dihkanlar hem büyük arazi sahibi, hem sulamanın organizatörü, yerel yönetici ve hem de savaşta askeri kuvvetlerinin lideriydi.

Sasani devletinde dihkanlar, sınırlı toprağa sahip, köylü ile devlet arasında vergi konusunda aracılık ederek gelir sağlayan bir sınıftı. Sasani bürokrasisinin temelini oluştururlardı. Hâlbuki Seyhun ve Ceyhun dihkanları ise, kuleler ve surlar ile kuvvetlendirilmiş şatolarda yaşarlardı. Yaşantı ve yetkileri açısından feodal birer beydiler. Dihkan şatoları, sulama kanallarının kesiştiği yerlerde kurulmuş, tehdit edici yapılardı. Bu Dihkanlara bağımlı orta büyüklükteki çiftlik beyleri de yine, ufak ölçekli şatolarda yaşarlardı. Ama köylüler birer serf durumuna düşmemişti ve hala özgür insanlardı. Bu köylüler, arazilerini işlemenin yanı sıra arazi vergisi öderler, sulama kanalları yapımı ve bakımı ile şato yapımlarında angaryaya katılırlardı. Savaş

durumunda, köylüler, kendi silahları ile orduya katılmakla yükümlüydüler. Dihkanların serveti sadece toprağa ve aldıkları vergiye değil aynı zamanda kölelere de dayanırdı.

Seyhun, Ceyhun bölgesinde büyük toprak sahibi dihkanlar, orta toprak sahibi dihkanlar, özgür köylüler ve kölelerden oluşan bir sınıflı toplum vardı. Doğu Roma yazarı Ammianus'a göre dihkanlar köleler ve köylüler üzerinde ölüm ve yaşam hakkına sahiptiler. Dihkanlar arasında bir hiyerarşi olduğu ve bazı dihkanların diğerlerine bağımlı oldukları da bellidir. Ancak bunun nasıl bir mekanizma ile oluştuğu ve kuralları bilinememektedir.

Dihkanlar sadece tarımla yetinmezlerdi. Bunlar uluslararası ticaretten de önemli kazanç sağlarlardı. Büyük arazi sahipleri ile büyük tüccarları birbirinden ayırmaya imkân yoktu. Bulunduğumuz tarihlerde inanılmaz ölçüde zenginleşmiş tüccarlar vardı. Tüccarlarla dihkanlar, hem birbirinden ayrılmazdı ve hem de çıkarları aynıydı.

Bir ya da birkaç rustak bir araya gelerek bir kent devleti oluştururdu. Bunlar küçük ve bağımsız prensliklerdi. Çin kaynakları, Soğd prenslerinin Yüe-çi (Tohar) kökenli Çau-vu ailesinden olduğunu yazar. Bu bilgi pek güvenilir değildir.

Mumya, kuvvetli olasılıkla Yue-çi

Hatırlanacağı gibi, Doğu Hunlarının baskısı sonucu, Yüe-çiler (Toharlar) Seyhun, Ceyhun bölgesine gelmiş ve buralara yayılmışlardı. Arkadan Uar-hunlar gelmişlerdi. Uar-hunlar da Tohoristan'a, Hindistan ve İran içlerine, Doğu ve Batı Türkistan'a yayılmışlardı. Burada, Uar-hunlar, Toharlar ve Sakalar karışmış, M.S. 450 cıvarında başlarına Akhun (Heftal) ailesi geçince, tüm bu halk Akhunlar veya Heftal adıyla anılmaya başlanmıştı. Akhunlar, Horasan bölgesini Sasanilerden alarak, Sasanileri haraca bağlamışlardı. Akhun siyasi örgütlenmesi içinde Halaç Türkleri ve bir kısım Oğuz Türkleri de görülüyordu. Halaç Türkleri kuzey Afganistan'a kadar yayılmışlardı.

Kaşkarlı, Halaçları, Oğuzların 24 boyu içinde sayıyordu. Halaçlar Oğuz konfederasyonuna katılmayıp ayrıldıkları için, sonradan Oğuz sayılmaz olmuşlar ve onların ayrılması ile Oğuzlar 22 boya düşmüşlerdir, diyordu. İstahri de, Halaçlardan Ceyhun'un güneyine geçmiş Türkler olarak bahsederdi. Yıllar sonra, Gazne bölgesindeki Halaçlar, yerlilerce özümseneceklerdir. Bunlar Budist olup, dillerini unuturlar. Ama hala İran'da eski bir Türkçe konuşan Hallaç kalıntıları vardır. Halaçlar, uzun bir süre, Tohoristan'da ve kuzey Afganistan'da, önemli bir Türk varlığı olmuştur.

Tekrar kent devletlerine, ufak prensliklere geri dönersek, bunlar kendi aralarında sıkça savaşırlardı. Sayıları çok fazla olan bu kent devletlerine örnek olarak, Semerkant, Buhara, Taşkent, Harizm, Furgana sayılabilinir. Kent ahalisi içinde tüccarlar, zanaatkârlar, din adamları, para ticareti ile uğraşanlar, askerler, soylular diyebileceğimiz dihkan ailesi efradı vardı. Dihkanların kendilerinin tüccar olması yanında, ayrıca büyük tüccarlar ve tüccar aileleri de bulunuyordu. Bu tüccar aileleri köşklere, geniş arazilere sahiptiler.

Soğdlular ve Harizmliler, Orta Asya ticaretine egemendiler. Harizmliler, bu ticarete ilave Hazar ile Doğu Avrupa arasındaki ticarete de katılırlardı. Çin'den ipek gelirdi. İran'dan Çin'e ise sürme, değerli taşlar, halı yollanırdı. Ayrıca narkotik ticareti yapıldığı da sanılmaktadır. Hatırlanacağı gibi, Çin Soğdlular için, doğuştan tüccar derdi.

Seyhun nehrinin kuzeyinde, M.S. 500 tarihlerinden sonra, Seyhun, Talas ve Çu nehirleri arasındaki bölgeye yoğun bir Türk sızması oldu. Türklerin yoğunlaşması ile de, giderek, eskiden İran dili konuşan topluluklar Türkleştiler. Bu bölgede Peçeneklerin de bulunduğu hatırlanmalıdır. Peçenekler, Aral gölü çevresinde, Harizmlilere komşu olarak yaşıyorlardı.

M.S. 550 yıllarından sonra bölgede Türükler (Göktürkler) görülmeye başladılar. Türükler, pek çok kenti egemenlikleri altına almış olmalarına rağmen, kendileri çadırlı göçebe hayatlarına devam etmişlerdir. Başlangıçta, Türükler (Göktürkler), kentlerin yönetimini yerel yöneticilere bırakmış, sadece vergi alımını denetleyecek bir görevli yollamışlardı. Ancak, egemenler, yerel yöneticilerden aranan pek bulamamışlardı. Bunun üzerine, Türükler, herhangi bir kentin veya bölgenin yerel yöneticisinden memnun olmayınca, cezalandırmak için, Aşina soyundan bir yönetici atamaya başladılar. Zamanla, pek çok kentin yöneticisi olarak Türk kökenli prensler göreve geldi. Yönetimin Türk prenslere geçmesi ile de, prensin çevresindeki otlaklarda, göçebe Türk aileleri çoğalmaya ve yayılmaya başladı.

Türüklerin en Batıdaki boyları, Çinlilerin Nu-şi-pi dedikleri Talas vadisinde bulunan boylardı. Bu boylar, Aral gölü çevresindeki Peçeneklere komşu olarak yaşamışlardı. Daha sonra Karlukların da bölgeye gelmesi ile Peçenekler, Karluklar ve Türükler iç içe girmişlerdir.

Türükler zamanında, Soğd ülkesindeki kentler, daha Türkleşmemişti ve Soğd kentleri durumundaydılar. Örneğin, Çu nehri kıyısında ki Balasagun tipik bir Soğd kentiydi. Aynı şekilde, Isık gölü kıyısındaki Barshan bir Soğd kentiydi. Isık gölü ve Tanrı dağları çevresi, surlarla çevrili Soğd yerleşimleri ile doluydu. Buraların Türkleşmesi daha üç yüz yıl alacaktır.

Buna karşılık, Fergana eyaleti çevresi, göçebe Türklerle dolmuştu. Ancak Fergana'nın tarım ve ticaret yapan yerleşik halkı İran kökenliydi. Genelde, bu dönemde yerleşik İranlılar, göçebe Türklerin içinde kalmış adalar gibiydiler.

Batı Türkmenistan'da kentlerin kuvvetli sur ve kulelerle çevrilmiş olması, dihkanların şatolarda yaşaması, tamamen göçebe ve özellikle Türk baskısı nedeniyleydi. Her yerleşik yer, köy bile olsa berkitilmiş yerlerdi. Çin kaynakları, Buhara eyaletinde etrafı surlar ile çevrilmiş 40 kent ve 1000 berkitilmiş yerleşim yeri olduğunu yazar. Hem köy ve hem de kent halkı silahlı ve savaşçıydı. Çin kaynakları, çiftçilerin toprakla bile uğraşırken zırh giydiklerinden bahseder. Halk, senenin belli bir ayında askeri eğitimden geçirilir ve özellikle at üzerinde ok atma alıştırmaları yapılırdı. Belli aylarda tüm halkın katılımı ile yapılan askeri eğitimler, tatbikat safhasına da geçerek, taktik eğitimler uygulanırdı.

Bütün bunlar göstermektedir ki, çok uzun zamandır yerleşik göçebe savaşları yapılmaktadır. Bu savaşlar şiddetli ve sürekli savaşlardır. Ama daha önce gördüğümüz gibi, özellikle Göktürkler zamanında, menfaatleri gereği Soğdlular ve Türkler yakın işbirliği yapmışlardır.

Soğdlular ile Türkler arasındaki askeri, siyasal ve ekonomik (ticari) ilişkileri, doğal olarak, bir süre sonra kültürel ve dini ilişkiler izlemiştir. Zaman içinde göçebe Türk kültürü ile Soğd kültürü birbirine karışmaya başladı. Dini alanda da Zerdüşt dini Türkler arasında yayılır oldu. Bilindiği gibi İran'da bile resmi bir devlet dini yoktu. Bu durumda, başına buyruk kent devletleri ile dolu Batı Türkmenistan'da pek çok din bir arada bulunuyordu. Tohar, Toharistan ve Kabul üzerinden gelen Budizm bölgeye yayılmıştı. Ceyhun'un güneyindeki Türkler Budizm'i benimsediler. Akhunlar, bazı Türükler Budist oldu. Budizm, ticaret yolları üzerinden Doğu Türkmenistan'a, Soğd üzerinden Orta Asya'ya yayıldı. Buradaki bazı Türk boyları da Budizm'i kabul ettiler.

Nasturi bir hanım - Mumnestorian

Daha önce gördüğümüz gibi, Doğu Roma'dan kovulan Nasturi Hıristiyanlığı da Seyhun ve Ceyhun bölgesine yerleşmişti. Bu bölgedeki bir kısım Türkler de Nasturi Hıristiyan oldular. Nasturilik Çin'e doğru giderken Öngüt, Nayman, Kereyit, Hun ve bir kısım Merkit gibi Türk ve Moğol boyları Nasturi Hıristiyanlığı kabul ettiler. Genelde Şaman olan Oğuzlar arasında da Hıristiyan olanlara rastlanmaya başlandı.

Nasturiler gibi, Mani dininden olanlar da, Doğu Roma imparatorluğunun baskısı altında (bu aslında Hıristiyan baskısıdır), önce İran'a sonrada Soğd'a sığınmışlardı. Nasturilik de, Mani dini de, aslında Doğu Anadolu kökenli dinlerdi. Dicle ve Fırat nehirlerinin kaynaklarının olduğu yerlerde doğmuşlardı. Bu toprakların uzun zaman Sasani toprakları içinde kalmış olduğunu da hatırlamak gerekir.

Mani dini Soğd'a öyle yerleşti ki, Doğu Anadolu'daki dini liderinden bile koparak, bağımsız bir dini liderlik kurdu. Kutsal kitaplarının yazılı olduğu Süryani dilini bırakarak, Soğd dilini kullanmaya başladı. Soğd dili, yine hatırlanacağı gibi, Orta Asya'nın beynelmilel ticaret ve kültür diliydi. Soğd dili, Mani dininin Orta Asya ve Çin'e yayılmasını kolaylaştırdı. Mani rahipleri beyaz giysiler giyerlerdi. Çok daha sonra, Batı Türkmenistan da Resmi İslam'a baş kaldırıldığında bu beyaz giysi sembol olacaktı. Batı Türkistan'a Mani dini yerleşince, bazı

Türükler bu dini kabul ettiler. Çin kaynakları beyaz giysiler giymiş Türüklerden (Göktürklerden) söz ederler.

Mani rahipleri

Tarihin bu kesitinde, Batı Türkmenistan'da, Türklerin iyice çoğaldığından, Türkler ile Soğdlular arasında menfaat birliği kurulduğundan, Soğd Türk karışmasının iyice ilerlediğinden, pek çok kent devleti yönetiminin Türk Aşina soyunun eline geçtiğinden bahsedilebilinir. Türkler hala büyük çoğunlukla Şaman dinindendi. Ancak içlerinde, Maniciler, Nasturiler, Zerdüştler, Budistler ve diğer dinlerden olanlarda vardı. Batı Türkmenistan çok uluslu, çok dinli ama ekonomik ve kültürel açıdan gittikçe daha fazla homojenleşmeye giden bir yapı göstermekteydi. Zenginler (dihkanlar, tüccarlar), din adamları ve okumuşlar arasında İran dili öne çıkarken, geniş halk kitleleri Türkçe dili etrafında birleşmeye başlamışlardı.

Batı Türkmenistan'da Türklerin bir kısmı göçebe, bir kısmı yerleşik düzende bulunuyordu. Göçebe olanlar genelde Şaman dinine ait inanışlarına devam ediyorlardı. Ama yerleşik düzene geçenler, sınıflı topluma karışınca, sınıflı toplumun dinlerinden birini kabul ediyorlardı. Yerleşik düzende ve sınıflı toplumda Şaman dini ihtiyaçlara cevap veremiyordu. Ancak, buna rağmen tüm yerleşik düzene geçen Türklerin, hemen Şaman dinini terk ettikleri sanılmamalıdır. Yerleşikler içinde de Şaman dini varlığını sürdürüyor, başka dine geçenler için ise, Şaman dininin pek çok öğesi yeni din içinde yaşatılıyordu.

Yerleşik düzene geçen Türkleri kimse Mazdek dinine girmesi, Zerdüşt olması, Mani dinini seçmesi, Hıristiyan Nasturi olması, Yahudi olması, Budist olması için zorlamamıştı. Herkes bir nedenle kendine yakın bulduğu dini seçmiş, eski Şaman alışkanlıkları ile yeni dini birlikte götürüyordu. Türkistan artık tam bir dinler mozaiği idi. Bölge taassup ve dar görüşlülükten uzaktı. Her din müsamaha ve tolerans içinde karşılanıyordu. İslam gelene kadar hiçbir din buraya silah zoruyla, dayatma ile girmemişti. Dinler, Şaman dininin demokratik ortamında, ideolojilerine uygun insanlar tarafından seçilip, benimseniyorlardı.

Batı Türkmenistan'daki çok dinli yapı, büyük bir kültürel zenginlikti. Bu çeşitlilik, kent devletleri arasında ki barışa da hizmet ediyordu. Tolerans ve hoş görü gittikçe yayılmaktaydı.

İslam Ordusu Horasan'da

İslam İmparatorluğunun sınırları inanılmaz ölçüde genişlemişti. Yirmi yıl içinde bu denli bir büyüme Allah'ın bir lütfü olmalıydı. Yayılma ahlaki gerekçesini de beraberinde getirdi. Daha önce bahsedildiği gibi, yayılmanın esas amacı yağma ve talan yani zenginlik idi. Ama bu yayılmanın ahlaki alt yapısı da İslam dininde vardı. Kuran'da " Ey iman edenler... Allah yolunda cihat edin ki kurtuluşa eresiniz (Maide 5, 38)"; " Şüphesiz ki Allah, cihat eden müminlerin mallarına ve canlarına karşılık cenneti vermiştir. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar... (Tevbe 9, 112) ";" hoşunuza gitmese bile savaşmak size farz kılındı... (Bakara 216) " diyordu. Buradan hareketle dünya ikiye bölündü. Şeri hukukun geçerli olduğu yerler " Dar-ül-İslam ", şeriatın dışında kalan yerler " Dar-ül-Harb " ilan edildi. Buradan çıkan sonuç aşikârdı. Her şey Allah'ın olduğuna göre, yeryüzünde Allah adına hâkimiyeti sağlamak Müslümanların görevi ve bütün mülklerin emiri olmak da onların hakkıydı.

İslam hukuku olan Şeriat açısından durum açıktır: İslam dininden olmayan aslında düşmandır, ama hak dinine davet edilmesi gerekir; Kabul etmez ise vergi ödemelidir; Bunu da kabul etmez ise, dinin emri gereği kılıç zoruyla kabul ettirilir. Yani ya ölür veya kabul eder. Başka bir deyişle de katli vacip olur. İslam dininde zorlama yoktur derken, aslında vergi vererek, din değiştirmekten kurtulunabilinir denmektedir. Bu bile ancak, İslam dinince kitap sahibi kabul edilen dinlere uygulanan bir ayrıcalıktır. Yoksa Türkler gibi Şaman olanlar için Müslüman olmak veya ölmekten başka yol yoktur.

İslam dini, diğer dinleri zorlamaktadır. Ya hak dini kabul edilecektir veya ikinci sınıf olarak yaşanarak, Müslümanların yönetimi altına girilecek ve ek vergi verilecektir. Bu vergi bir baş vergisidir. Yani, başını kurtarmak için kitap sahibi dinlere uygulanan bir ayrıcalıktır. İslam'da zorlama yoktur demek aslında ölmenin dışında ikinci sınıf yaşama hakkı vardır demektir. Bu daha önce gördüğümüz, Şaman dini gibi, çok Tanrılı dinler gibi birlikte eşit koşullarda, eşit haklarla yaşama hakkı değildir. Zaten hiçbir tek tanrılı dinde bu tolerans yoktur.

İslam orduları, Sasani sınırları içine ilk girdiğinde ciddi ve örgütlü bir direnişle karşılaşmadılar. Sasani büyük soyluları, arazilerini korumayı tercih ederek, Arap generali Ebu Musa el- Eş'ari'ye teslim oldular. Halife Ömer'in kararı ile bu soyluların topraklarına el konulmadı, arazi sahiplerinde bırakıldı. Tabii, bu Sasani soylularının kolay teslim olmasında önemli bir etken oldu.

Son Sasani İmparatoru Yezdigirt (Jadzgerd, III. Yezdicerd), Horasan'da İslam'a karşı bir direniş örgütlemek istedi. Merv'deki Sasani valisi, İmparatoruna yardım edeceğine,

Yezdigirt'i kendi eline geçirmek için Badgis (Afganistan'ın kuzey batısında) eyaleti egemeni olan Akhun kökenli Neyzek Tarhan ile anlaştı. Tarhan, Türklerden oluşmuş birliklerini yolladı. Yezdigirt, 651 yılında öldürüldü.

Merv

İslam orduları, 650 tarihinden sonra Horasan içlerine ilerlemeye başladı. Başlangıçta direnme görülmedi. Nişapur ve Serahs teslim oldu. Merv, iki milyon dirhem ödeyerek barış yaptı. Herat ve Badgis de bağımlılığı kabul ettiler.

İslam ordusu, El-Ahnaf komutasında Murgab nehrini aşınca, ilk ciddi direniş görüldü. Batı Toharistan dihkanlarının, Türk askerlerine dayalı müşterek ordusu, El-Ahnaf'ın ilerleyişini durdurdu. Bu İslam ordusunun Türkler ile ilk ciddi karşılaşmasıydı. Belh kadar ilerlemiş olan İslam ordusu, Türkler ile çatışmaktan kaçınarak, geri çekildi. Bu taktik bir çekilmeydi. Yerli halkın desteğinden mahrum olan İslam kuvvetleri, yenilerek sadece yeni işgal ettikleri toprakları değil ama Horasanı ve belki de tüm İran'ı kaybedebilirdi. El-Ahnaf bu riske girmedi. Soğd-Türk karma ordusu da onları fazla takip etmeyip, geri döndü.

Halife Ömer, kesinlikle Ceyhun nehrinin aşılmasını istemiyordu. Yolladığı bir mektupta şöyle diyordu: " Sakın ha, Ceyhun nehrinin ötesine geçmeyiniz. Nehrin berisinde kalınız... Geçerseniz dağılırsınız, perişan olursunuz ". Tabari'den öğrenildiğine göre, Horasan işgal haberinin gelmesi üzerine, Halife Ömer, kaygılarını dile getirmişti.

" Keşke oralara kadar bir ordu yollamamış olsaydım. Ceyhun nehri ile aramızda ateşten bir deniz olmasını ne kadar isterdim. ... Çünkü oranın ahalisi oradan çıkacak ve üç defa dağılarak dünyayı istila edecektir. Üçüncüsü onların sonu olacaktır. Bu bela ve musibetin Müslümanların üzerine gelmesi yerine Horasan halkı üzerine gelmesi daha evladır. "

Başka bir zamanda Ömer'in şöyle dediği rivayet olunur: " Türkler ne yaman bir düşmandır. Onların verecekleri ganimet çok az, alacakları ise pek çoktur. "

Söz konusu olan düşünceye, yani Türklere pek bulaşmamak gereğine, şu noktadan hareketle gelinmiştir. Kuran'ın Kehf suresi 93 – 99 ayetlerde, Peygamber Zülkarneyn bozgunculuk yapan Yecüc ve Mecüclere karşı duran bir kavme yardım eder. İki dağ arasını demirle kapatır, Yecüc ve Mecücleri oraya hapseder. Bu Yecüc ve Mecüclerin ortaya çıkışı kıyamet alametidir. Peygamberin bunu tamamlayıcı hadisleri vardır. Buhari'ye göre bir hadiste Peygamber, " ... Kıyamet kopmasının şartlarından biri de sizlerin kıldan çarıklar giyen bir kavimle harbetmenizdir... " demiştir. Abdullah bin Mesut'a göre başka bir hadis de şöyledir: " Türkler size dokunmadıkça, onlara dokunmayınız. Zira Kantura soyundan gelenler ilk defa Allah'ın ümmetime verdiği mülk ve saltanatı onların ellerinden çekip alacaklardır ". Abdullah bin Büreyde'nin de rivayet ettiğine göre Peygamber " Sizler şüphesiz, çekik gözlü bir kavimle çarpışacaksınız. Onlar sizleri üç defa sürüp kovalayacaklar ve sonunda sizlere Arap yarımadasında yetişeceklerdir. Birinci istilada onların önünden kaçanlar kurtulacaklardır. İkinci takipte bazılarınız kurtulacak ve bazılarınız ise helak olup gidecektir. Üçüncüsünde ise onların istilalarının kökü kesilecektir " demiştir. Buna benzer pek çok rivayet ve hadis vardır. İslam yorumcuları burada kast edilenlerin Türkler olduğu kanaatine varmışlardır. Bu yorumculardan biri olan Aliyyül-Kari şöyle der:

" Türklerde insanlığa has yumuşaklık ve çelebi insanlara mahsus merhamet yoktur. Belki onlar başka tür bir insan cinsidirler. Onlara insan değil nesnas (bir cins maymun) dense daha uygundur. Türklere Yecüc ve Mecüc artıkları ve onların kardeşleri ve temsilcileri olduklarını söylemek, onların ne menem insanlar olduğunu beyan etmeye kâfidir. ... Allah onların yüzlerini kıyamete kadar bize göstermesin. " (Mirkatü'l Mefatih)

Bu genel kanı sonucu, daha baştan Türklerden korkuluyordu. Onların ülkesine gitmek, Ceyhun nehrini geçmek yasaklanıyordu. Buhari, Taberi, Bağdadi, Belhi, ve daha pek çok Müslüman yorumcu Yecüc ve Mecüc'ün aslında Türkler olduğunu ve Araplarla, insanlığa felaket getireceğini savunmuşlardır. Bütün bunlara rağmen, para hırsı, korkuya galip gelir. Zaman zaman Arap orduları ganimet kazanmak için Ceyhun nehrini geçerler. Ceyhun'un öte tarafında zengin bir kent kültürü ve ele geçirilecek çok mal vardır.

Doğu Roma İmparatoru Konstans iç politikadaki dinsel tartışmaları önlemek için 648'de Typos adlı fermanı çıkarmıştı. Typos ile İsa'nın tanrı ve insan doğaları üzerine tartışılmasını yasaklamıştı. Papa I. Martinus Typos'a karşı çıkınca, Doğu ile Batı'dan oluşan birleşik bir Roma İmparatorluğu düşüncesi ile çatıştı. Konstans Papa'yı sürgüne gönderdi (653). Sonraki yıl Konstantinos'u kendisiyle birlikte imparator ilan etti. Bu yolla kardeşi Theodosios'un tahta çıkmasını önledi.

654 yılında, Araplar Ceyhun'u geçip Buhara çıvarına yağma akını düzenlediler. Arapların, ganimet sağlama amaçlı akınları devam etti. Bunların bazıları başarılı, bazıları başarısız oldu. Bu sırada, Sasanilerin yedi büyük ailesinden birinden gelen Karin liderliğinde, Horasan'da Arap işgaline karşı genel bir ayaklanma oldu. İslam kuvvetleri, bu sırada başlayan Ali Muaviye çekişmesi nedeniyle, Horasan'ı bırakıp, çekildiler. Halife Ali zamanında, Araplar Horasan'a yağma akınları düzenlemekle yetindiler.

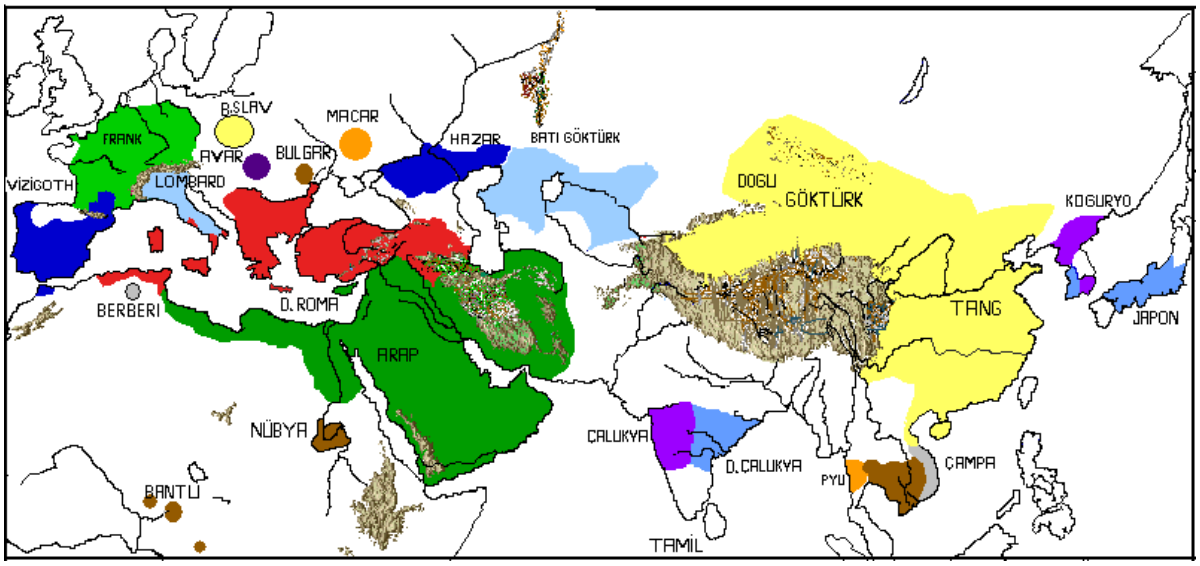

M.S. 650

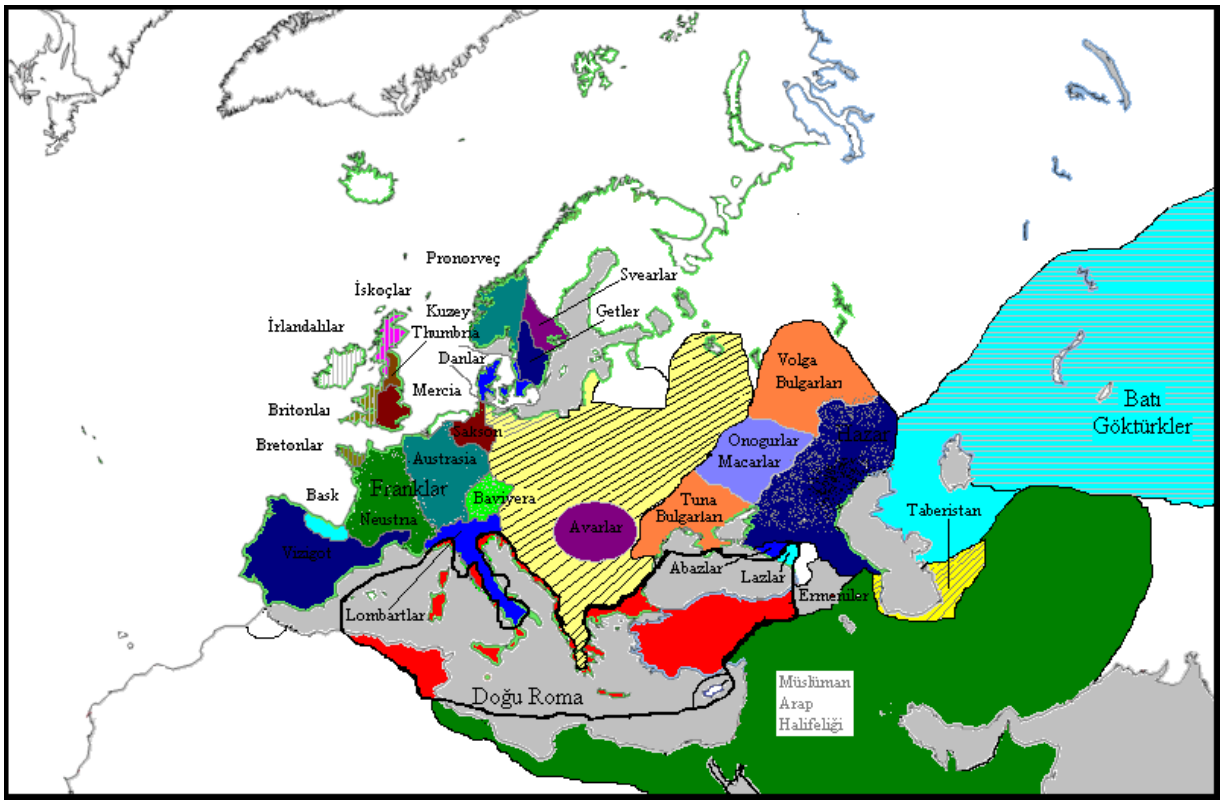

Avrupa-Akdeniz- Ortadoğu M.S. 650

Çin Ordusunda Türkler

Tang hanedanı M.Ö. 700

Çin ile Türklerin ilişkilerine geri dönersek, 630 yılında Kie-li Kağan tutsak edilip, Doğu Türük (Göktürk) egemenliği sona erdiğinde, Çin'in kuzeyinde Uygurlar ve Sir Tarduşlar iki önemli topluluk olarak kalmışlardı. Çin İmparatoru Sir Tarduş Kağanlığının güçlenmesinden çekiniyordu. Uygurlar, Sir Tarduşlara saldırarak, onları bağımlı hale getirdiler. 646 yılında, Uygurların Çin'e bağımlılığı tevsik edildi. 647 yılında, Çin, Doğu Göktürklerin kuzeyini de kapsayacak şekilde 66 karakol kurdu. Karakolların kurulduğu Kuzey yoluna " Gök Kağanı Ziyaret Yolu " adı verildi. Çin, 13 Töles boyunu, altı il ve yedi ilçe şeklinde örgütledi. Kırgız ve Kurikan gibi topluluklarda, toplam 16 il ve ilçe şeklinde düzenledi.

Çin İmparatoru T'ai-tsung döneminde Arapların ve İslamiyet'in, Batı Türkistan'a doğru yayılması başlamıştı. 638 yılında, Sasani kralı Yezdigirt (Jadzgerd, III. Yezdicerd), Araplara

karşı Çin'den yardım istedi, ama aradığı yardımı bulamadı. Yezdigirt'in başına gelenleri görmüştük.

T'ai-tsung, son saltanat yılları Kore savaşları ile geçmiştir. Daha sonra da devam eden savaşlar sonucu, Kore tam anlamıyla Çin hâkimiyetine geçti. Kore savaşlarına, daha önce anlatılan, eski Doğu Göktürk küçük Kağanlarından Aşina soyundan Şö-ol'de general olarak katılmış ve başarılı olmuştur

Bu dönemde, T'ang başkenti, dünyanın en büyük ticaret ve kozmopolit kenti durumuna geldi. Başkent Chang'an (Ch'ang-an), Çin'in diğer kentleri gibi, üç ana bölümden oluşuyordu: Saray, imparatorluk kenti ve kent varoşları. Bu üç bölüm birbirinden duvarlarla ayrılmıştı. İpek yolunun açılması ile birlikte, Çin'e ticaret kervanları akın ettiler. Batıdan gidip, gelen ticaret kervanları Çin'i doldurmuş, ticaret başını almış gitmişti. Çin'e gelen yabancılar da artık koloniler tarzında oturuyorlardı. Bunlar sadece başkentte değil, tüm önemli ticaret merkezi olan kentlere yerleşmişlerdi. Yabancılarla beraber, Maniheizm (Mani dini), Mazdeizm (Zerdüşt) ve Nasturilik gibi dinler de gelmişti. Bu sırada, kumaş tüccarı olarak ilk Yahudiler de gelmeye başladılar. Bu sırada Çin'de Türkler asker olarak, orduda veya sarayda bulunuyorlardı. Ticaret yapan Türkler ve at ticareti yapan Uygurlar da vardı. Uygurlar burada Mani dinini öğrendiler ve daha sonra bahsedileceği gibi, Uygur hakanı, bu dini resmi din olarak kabul etti.

Daha önce ilkelerinden bahsedilen bu dinin bozkır koşullarına hiç uymadığı bellidir. İlerde, göçebeler Mani dinini seçince, onu koşullarına daha uyumlu hale getirmek için değiştirmiş olmalıdırlar. Yalnız, bu değişiklikler konusunda bilgimiz yoktur.

Tang dönemi Budist tapınağı

T'ang dönemindeki Çin, Japonya'yı derinden etkilemişti. Japon egemen sınıflarında yoğun bir Çin severlik başladı. Çin'den gelen her şey büyük bir hayranlıkla kabulleniliyordu. Müzik, takvim, resim tekniği, adap, yazı, köprü yapım tekniği, arşiv, tapu sicili, akla gelecek her şey Çin'den Japonya'ya aktı. Çin tıbbını, bilim ve sanatını öğrenmek için Japonya Çin'e öğrenciler yolladı.

Japonya'da İmparatorluk miras yoluyla geçiyordu. İmparator, imparator olunca aynı zamanda ulusal Tanrı oluyordu. Dolayısı ile imparatorun maddi gücü yanında manevi gücü de büyük oluyordu. Japon imparatoru emrinde, " Şinto Dairesi " ve " Devlet Konseyi " adlı iki kuruluş vardı. Şinto Dairesi din işlerine ve eski Japon tanrıları da dâhil olmak üzere tapınaklara bakıyordu. Devlet Konseyi ise idari piramidin tepesiydi.

Fujiwara no Kamatari

646 yılında Japon İmparatorluk tahtında İmparator Kotoku vardı. Bu sırada Shotoku Taishi yeni ölmüştü ve aslında o, merkezi yönetimin kuvvetlenmesi için pek çok reform başlatmıştı. İmparator Kotoku, sonra Tenji adıyla imparator olacak olan prens Naka no Oe ve Fujiwara ailesinin kurucusu olacak olan Nakatomi no Kamatari beraberce ve fiilen çalışarak bir reform paketini kaleme aldılar. Bu reform paketi " Taika " reformları adıyla anılır. Bu reformların oluşturduğu Japonya aşağıda özetlenmiştir.

Japon İmparatoru Tanrı olduğuna göre doğal olarak tüm topraklar da imparatorun toprakları sayılıyordu. Dolayısı ile toprak miras yoluyla geçmiyordu. Çiftçi ölünce toprak İmparatora kalıyordu. Her altı ayda bir yeniden toprak dağıtımına gidilerek, toprağı kimin işleyeceği belirleniyordu. Toprak devredilemez ve satılamazdı. Sadece evler ve Coka (Koka) ağacı dikili alanlar bu kapsamın dışındaydı.

Japonya'da üç tür vergi uygulaması yapılıyordu. Ekilen toprağın verimliliği ile orantılı olarak pirinç vergisi alınıyordu. İnsanların her birinden bir kafa vergisi yani kişi başına bir vergi alınıyordu. Bir de kişiler angaryalara katılarak bir nevi iş gücü vergisi ödüyorlardı. Eyalet yöneticileri, merkezi devletin onayını alarak, çiftçiye faizi olan ödünç ürün, tohumluk, vs… verirlerdi. Çiftçi böylece bir de faiz öderdi. Bu faiz zaman zaman çok aşırı olabiliyordu. Yani bu faiz ödemeleri de köylünün sırtına yüklenmiş bir dördüncü vergi halindeydi. Ayrıca erkeklerin sırtında bir de üç yıllık mecburi askerlik hizmeti yükümlülüğü vardı. Askerler kendi donanım ve azıklarını kendileri sağlarlardı. Bir adalar devleti olan Japonya'nın dışarıdan istila edilmesindeki güçlük ordusunun iç mücadelelerde kullanılması dışında bir pratik uygulama getirmiyordu.

Japonya, merkezi imparatorluk öncesi, yerleşik kabileler şeklinde yönetiliyordu. Japonya'yı yani kabilelerini eskiden yönetmiş olan büyük ailelerin topraklarının önemli bir bölümü imparatorun topraklarına dâhil edilmişti. Ancak hala toprakları ve şatoları (shoen, şoen) olan eski kabile büyükleri vardı. Toprak ve şoenleri olsun olmasın büyük toprak ailelerinden gelenler, İmparatorluk üniversitesinde yetiştirilerek, yönetim görevleri alıyorlardı. Japon yöneticileri kura ile seçilmiyor, imtihan ile işe alınmıyor, tamamen eski ve köklü ailelerin

eğitilmiş fertlerinden oluşuyordu. Bu görev onursal bir görev sayılıyor ve yöneticiler büyük bir saygı görüyorlardı. Ama aslında yetkileriyle, aldıkları vergilerle, çevreden gördükleri saygıyla özel bir yaşam yaşıyorlardı. Büyük toprak sahipleri topraklarını kaybetmişler ama sanki miras yoluyla geçen özel bir statü kazanmışlardı. Yararları ve ayrıcalıkları, zaman içinde giderek artacaktı.

Bu anlatılan Japon yapılanması, Çin T'ang hanedanına hayran kişilerce oluşturulmuştu. Bu sistemin iyi çalışması için gereken merkezi otorite ise, daha yeteri kadar teşkil edilememişti.

Kao-tsung

649 yılında Çin İmparatoru T'ai-tsung öldü. Tahta oğlu Kao-tsung çıktı (650–683). Kao-tsung, babası zamanında başlayan tüm işleri bitirdi. Aşina soyundan General Şö-ol, ölen imparator ile birlikte gömülmek istedi. Yani imparator buna razı olmadı ve Şö-ol'u " Sağ Muhafızlar Birinci Generali " yaptı. Şö-ol 655 yılında öldüğünde, Yüen adı ve " Devletin Desteği Birinci General " unvanı ile tam bir Çinli olarak gömüldü. Oğluna da general rütbesi verildi.

651 yılında, Batı Türüklerde (Göktürklerde), Aşina soyundan gelen Ho-lu, Türk Budunun bir kısmını yanına alarak, kendini Yabgu ilan etti ve Çin'e yağma akınları düzenlemeye başladı. Çin, yine, Uygurlar ve Türk Budun erlerinden oluşan orduları ile Ho-lu ile savaşmaya girişti. Çin'e bağımlı Türk boyları ve Çin'in teşviki ile bazı bağımsız Türk boyları, Çin ordusu saflarına katılarak, Ho-lu ya ve onunla birlikte hareket eden Türk boylarına saldırdılar. Türk boylarının bir kısmı Ho-lu ile birlikte, bir kısmı da Çin ile birlikte hareket ediyordu. Çu-yü Türkleri, Ho-lu Yabgu yanında isyana katıldılar. Bu sırada Şato Türkleri Çin'e sağdık kalıp, Ho-lu isyanına katılmadılar. Altı yıl süren kaçma, kovalamaca ve savaşlar sonunda, Çin Ho-lu'yu esir aldı. Bu dönemde Çin ordularının başında Türk Aşina kökenli generaller Mi-şi ve Pu-çen vardı. Son Batı Göktürk Yabgusu Ho-lu, Çinlilere esir düşmeden önce Taşkent'e sığınmıştı. Taşkent hâkimi Şad, Ho-lu Yabgu yu korumadı ve Çin'e teslim etti.

Ho-lu yenilip, Batı Türkleri Çin egemenliği altına girince, onlar da Doğu Türklerine yapıldığı gibi, il ve ilçeler şeklinde örgütlendirildiler. İl ve ilçeler, Başbalık'ta organize edilen Çin yüksek komiserliğine bağlandılar. Batıdaki güçlü Türk topluluklarından To-lu boylarının başına Kağan olarak Ho-lu'yu yenen generallarden biri olan Aşina kökenli Mi-şi atandı. Yine güçlü boy topluluklarından Nu-şi-pi'lere de Kağan olarak, Ho-lu'yu yenen diğer General Aşina kökenli Pu-çen tayin edildi. Çinlileşmiş bu iki general hem Kağan ve hem de Çin Mülki amiri idiler. Bunlar da, Başbalık'taki Çin yüksek komiserliğine bağlıydılar. Çin, Çu-yü Türklerini de ikiye böldü ve iki ilçe olarak organize etti. Bir ilçeye K'in-man, diğerine Şato dedi ve Çin yüksek komiserliğine bağladı.

Batıda bulunan Türkler, şimdi, Arap baskısı ile uğraşıyorlardı ve dolayısı ile Çin için bir tehlike oluşturmuyorlardı. Ancak, 650 tarihinden itibaren, Tibetliler güçlenmeye başladılar.

Sasani şahı Yezdigirt'den boşalan yeri, prens Firuz doldurmuştu. Firuz 651ve 654 tarihlerinde, İslam ordularının geri çekilmesinden yararlanarak, Sasani tahtını tekrar ele geçirmek için Çin'den yardım istedi. Toharistan ordusunun desteği ile Firuz, Seistan bölgesinde hâkimiyet kurdu ve İran kralı ilan edildi. Toharistan'ın başında Türük kökenli bir Yabgu vardı. Toharistan, Çin egemenliğini tanıdı. Çin, Toharistan'ı 16 yönetim bölgesine ayırarak, Çin usulü yönetim tarzı uyguladı. Toharistan'ın başındaki Türük kökenli Yabgu da Çin valisi oldu. Sasani prensi Firuz'a ise İran valiliği verildi.

Hem Yabgu ve hem de Firuz, Çin'den unvan değil, askeri yardım istiyorlardı. Çin askeri desteği bir türlü gelmedi. Bu arada kuvvetlenmiş olan Tibetliler, Doğu Türkistan'da ilerlediler, bunun sonucunda Batı Türkistan ile Çin'in bağlantısı kesildi.

Halife Ali

Halife Osman öldürüldüğünde, İslam ileri gelenleri arasında, ondan sonra kimin halife olacağına dair bir yöntem ve mutabakat yoktu. Şam valisi Muaviye'ye Osman'ın kanlı elbisesi ve eşi Naile'nin kesik parmakları ulaştı. Muaviye, Osman'ın intikamının alınması için bunlar üzerinden çevresine yemin ettirmeye ve Şam'da kuvvet biriktirmeye başladı.

Medine'de ise en kuvvetli aday Ali olmasına rağmen, üzerinde tam bir mutabakat sağlanamamıştı. Yine de Ali'den daha uygunu olmadığı için, o halife seçildi. Ama seçilir seçilmez ciddi bir muhalefet de başladı. Ali'ye karşı Medine'deki muhalefetin başını Peygamber'in sevgili eşi Ayşe çekiyordu. Ayşe önce Osman'a muhalefet etmişti, ona karşı halkı kışkırtmıştı. Ama şimdi Ali'ye karşı muhalefetin en ön safındaydı. " Keşke gökler yere inseydi de bunu duymasaydım. Osman'ı zulümle öldürdüler, vallahi onun kanını isteyeceğim. " diyordu.

Peygamberin yeğeni ve damadı Ali 656 tarihinde dördüncü halife seçilir seçilmez, Medine'yi bırakıp, Kufe'ye gitti ve bir daha Medine'ye dönmedi. Suriye emiri Muaviye ise, öldürülen halife Osman'ın öcünü almak için, Ali ile mücadeleye başlamıştı bile.

Dördüncü Halife Ali'ye, önce üçüncü halife Osman sonra da Suriye valisi Muaviye karşı çıkmıştı. Aslında çatışma, kuzey güney çatışmasının devamıydı. Küreyş'in Umayya soyu, Müslümanlığa karşı direnen ve en son Müslümanlığı kabul eden ailelerden biriydi. Umayya (Emevi) ailesinden gelen Osman halife olunca, " İmamlık, Muhammed'in ailesinin içinde kalmalı " diyen Ali yanlıları (Şiiler) karşı çıkmışlardı.

Başa geçecekleri sadece Peygamberin ailesine bağlayanlar, aslında imamlık makamını Peygamberin kızı Fatma ile yeğeni ve damadı Ali'den gelenlere bağlıyorlardı. Burada sadece siyasi veya dini bir başkanlıktan değil, daha ileri bir atıftan bahsedilmektedir. Başkanlık Peygamberin soyunda kaldıkça, ancak vahilerin, doğru yol göstericisi olarak, ehil elerde kalacağı iddiası vardır. Böylece bu aileden gelenler, müminlere gerçek yolu gösteren İmamlar olabileceklerdi.

Ali daha halifeliğinin ikinci gününde " Osman'ın şuna buna verdiği arazilerin, şuna buna verdiği malların hepsi de Allah'ın malıdır, ammenin hakkıdır; hepsi batıldır ve hepsi Beytül-Mal'e (devlet hazinesi) alınacaktır. " diyerek keyfi dağıtılmış malları geri toplamaya başlamış ve sosyal eşitlikten yana bir tavır koymuştu. Hâlbuki Aristokrasinin (kabile ileri gelenleri) daima bir sınıf bilinci vardır. Ve aristokrasi mallarını öyle kolay kolay kaybetmezdi. Ali'nin

bu tutumu, aristokrasiyi (kabile ileri gelenlerini) bütünleştirdi ve giderek Emeviler etrafında toparladı. İslam ileri gelenlerinden Talha'nın ve Zübeyr'in Ali'ye karşı olan muhalefetleri şiddetlendi. Ama Ali'nin geri çekilmeye niyeti yoktu ve sosyal eşitlik alanında ileri doğru adım atmaya devam ediyordu.

" … Osman halife oldu, bildiğiniz işler oldu. Sonra bana başvurdunuz. Hiç biriniz Ebu Talip'in oğlu bizim hakkımızı bize vermedi diyemez. Kim Allah'a inanır, dinimize girer, kıblemize yönelirse, İslam'ın vacip ettiği şeyleri kabul etmek zorundadır. Siz Allah'ın kullarısınız; mal da Allah'ın malı… Allah aranızdaki eşitlikle onu bölmemi emretmiştir. Hiçbirinizin öbürüne üstünlüğü yoktur " diyerek, devlet hazinesinin eşit paylaşılması emrini verecekti. Talha, Zübeyr, Abdullah bin Ömer, Sad bin As, Velit bin Ukbe ve diğerleri buna şiddetle karşı çıkmaya başladılar. Onlar bir önceki halife Osman'a düzenin meşruiyeti adına karşı çıkmışlardı, hâlbuki şimdi Ali bizzat düzeni değiştirmeye girişiyordu. Değiştirilmeye çalışılan düzen, Müslümanların iç düzeniydi. Yoksa Müslümanlar, fetih savaşları yaparak, Arap olmayan halkların zenginliklerine el koyuyor ve onları sonuna kadar sömürmekte bir mahsur görmüyorlardı. Kimsenin Müslüman olmayanları insan saymaya niyeti yoktu.

Medine aristokrasisi, Halife Ali'nin yanına giderek, bu tavrından vazgeçmesini ve daha önceki halifelerin yaptığı gibi onlara farklılık yapılmasını istediler. Bunu isterken " İslam'ı ilk kabul edenleriz, savaşlarda bulunduk, Ömer de, Osman da bizi üstün tutardı " diyorlardı. Ali'nin cevabı susturucuydu: " benden önce mi Müslüman oldunuz? Peygambere benden daha mı yakınsınız? Benim kadar mı savaştınız? ". Ali tavrını net koyuyordu: " Benimle işçim arasında fark yoktur ".

Artık Müslümanlar fiilen ikiye bölünmüşlerdi. Peygamberin eşi Ayşe, yanına dönemin seçkin kadroları Zübeyr ve Talha'yı da alarak, Ali'ye başkaldırdı. Ali'nin kuvvetleri ile muhalif kuvvetler 656 yılında Cemel savaşında karşı karşıya geldiler. İlk kez Müslümanlar birbirleri ile savaşıyorlardı. Ayşe'nin savaşı bir devenin üzerinden yönettiği için adına Cemel (deve) denen savaşta 10 bin Müslüman öldü. Savaş alanında Zübeyr ve Talha da ölmüşler, Ayşe esir düşmüştü. Ayşe'nin hayatı ömür boyu siyaset yasağı karşılığında bağışlandı.

Cemel savaşını Sıffin savaşı izledi. 657 yılındaki Sıffin savaşı günlerce sürdü. Ali'nin ordusunun başında meşhur komutan Malik bin Eşter vardı. Malik bin Eşter, Muaviye kuvvetlerini bozguna uğrattı. Tam Muaviye kaçmayı düşünürken Amr bin As devreye girdi. Muaviye ordusunun mızraklarının ucuna Kuran yapraklarını taktırdı. Bunun Ali'nin askerleri arasında psikolojik etkisi müthiş oldu. Savaş durdu. Muaviye'den gelen barış önerisi şöyleydi: " İki taraf birer hakem seçsin, bu hakemler barış görüşmelerini yapsınlar ".

Ali, ordusunun baskısı ile bu öneriyi kabul ederek, Ebu Musa el Eşari'yi kendi hakemi tayin etti. Muaviye'nin hakemi ise Amr bin As dı. Ali kararını ordusuna duyururken, bazı Bedeviler buna itiraz ettiler ve " Hüküm yalnız Allah'ındır " dediler. Bu guruplar, Halife Ali'nin ordusu Küfe'ye dönerken, ordudan ayrılıp Harura bölgesine çekildiler. Bunlar yaklaşık 12 bin kişi kadardı. Bunlara önce Muhakkimum veya Haruri dendi. Ama kalıcı isim olarak, anlaşmanın dışında kalanlar anlamında, Harici adıyla anılmaya başladılar.

Sıffin savaşını durdurmak için toplanan hakem heyetinde, Ebu Musa el Eşari, Ali ve Muaviye'nin dışında üçüncü bir kişinin halife seçilmesi önerisinde bulundu. Amr, Ebu Musa'nın teklifini kabul edermiş gibi görünerek kalabalığın önüne çıktı. Amr, " Müslümanlıkta benden üstünsün " diyerek ilk sözü Ebu Musa'ya verdi. Ebu Musa " ben

Ali'yi halifelikten azlettim " dedi. Sıra Arm'a gelince, o " Ebu Musa'yı duydunuz. Kendisini hakemliğe atayan Ali'yi halifelikten azletti. Ben de halifeliği Muaviye'ye veriyorum " dedi.

Tabii sorun çözülmüş olmadı. İki ordu tekrar karşılaşmak üzere, birbirlerinden ayrıldılar. Yolda yukarda söylendiği gibi, Hariciler Ali'nin ordusundan ayrıldılar.

Haricilerin çıkışı, başlangıçta siyasi idi. Ama çıkışın kendi içinde aşırı bir taassup vardı. Bunlar başlangıçta da aşırı dindar Müslümanlar mıydı, yoksa aşırılar sonradan mı bu guruba katıldı, bu net değildir. Net olan, Hariciliğin kısa sürede iman konusunda bile dinsel bir farklılığa dönüştüğüdür.

Hariciler, tüm müminlerin eşit olduğunu ve başa geçecek olanın kökenine bakmaksızın, tamamen liyakat ilkesi uyarınca başa geçmesi gerektiğini söylüyordu. Başa yetkin bir Müslüman geçmemişse, bu kişi kim olursa olsun, onu imansız kabul ederek, ona karşı savaşılmalıydı. Bu görüş İslamlık öncesi Bedevi geleneklerine uygun bir görüştü. Bundan sonra Hariciler, hemen her konuda katı ve şiddete dayanan tutumlarıyla tanındılar.

Müslüman dünyasında işler iyice karışmıştı. Emeviler Şiilere karşı, Şiiler Emevilere karşı, Hariciler her ikisine de karşıydı. Muaviye kendini Halife ilan ettirdi. Şam'da bir halife, Küfe'de bir halife vardı. Muaviye, Mekke Müslümanların eline geçene kadar, İslam'ın en büyük düşmanlarından biri olan Ebu Süfyan'ın oğluydu. Bedr savaşında dedesi Utbe, amcası Velid ve kardeşi Hanzala Ali tarafından öldürülmüşlerdi. İşte Müslümanların başına geçmeye çalışan Muaviye, böyle bir geçmişten geliyordu.

Ali, Muaviye çekişmesinden çok rahatlayan Doğu Roma İmparatoru Konstans, baş ağrısı Balkanlara dönmüştü. Avarlar ve Slavlar Ege denizine kadar iniyor, Doğu Roma donanmasına saldırıyor, başkente giden yiyeceğe el koyuyorlardı. 658 yılında 2 ci Konstans (Constantinius Pogonatos, 630 – 668), Balkanlarda Avarlara karşı başarılı savaşlar verdi. Ele geçirdiği tutsaklara, Anadolu'nun savunma gücünü arttırmak için, toprak vererek yerleştirip, ordusuna aldı.

Doğu Roma, elindeki topraklarda, dini yorumda birliği sağlayınca, Roma kilisesi ile olan anlaşmazlıkları da bitirmek istedi. Anlaşma sağlamak için girişimlerde bulunmaya başladı. Ama Papa Martinus açıkça cephe aldı. Hatırlanacağı gibi, bu durumda, Konstans Ravenna eksarhına emir vererek, Papayı yakalattı ve Kırım'da Kerson kentine sürdü. Papa orada öldü. Yeni Papa, Hıristiyanlar arası anlaşmaya yumuşak bakıyordu. Roma ve Constantinopolis kiliseleri arasında belli bir yumuşama ve beraberlik başladı.

Bu sırada Müslüman dünyasının her yerinde savaşlar oluyor, taraflar birbirini yağmalayıp, öldürüyorlardı. Mısır'a vali olarak Ali Halife Ebu Bekir'in oğlu Muhammet'i, Muaviye de Amr bin As'ı atamışlardı. Arm Muhammet'in kafasını kestirip, tüm vilayetlerde dolaştırttı. Cesedi ise, eşek pisliği ile birlikte yakıldı. Müslümanlığı kimseye bırakmayan ve Müslümanlığın ileri gelenleri olduklarını iddia eden kişilerin davranışları akıl alacak gibi değildir. Yaptıkları hiçbir dine ve ahlaka sığmaz ama onlar bunu Müslümanlık adına yapmaya devam ederler. Bu meselede olduğu gibi, fetihler sırasında gösterilen gaddarlık, zenginleşip güç sahibi olmanın her şeyden üstün olduğunu mu, yoksa Arapların yapısal olarak çok gaddar mı olduklarını veya Müslüman öğretisinin gaddarlıkları durduramayacak kadar zayıf mı olduğunu göstermektedir?

Bu iktidar mücadelesi sırasında yaşanan dramlar korkunçtur. Taraftar olmaktan başka suçu olmayan insanlar aileleri ile birlikte, kadın, çoluk, çocuk katledildiler, soyuldular, işkenceye uğradılar. Sadece Hicaz ve Yemen'de 30 binden fazla insan öldü. Tüm İslam topraklarında ölenlerin sayısı 100 binleri aştı. Halife Ali, aslında yağmadan, baskından kaçındığı için, Muaviye'ye yeteri kadar şiddetle cevap vermiyordu. Bu da gün geçtikçe Ali'yi zayıflatıyordu. Savaşlar sürüyor, halkın acıları gün geçtikçe artıyordu.

Doğu Roma İmparatorluğunda da İmparator II. Konstans, tecrit ettiği kardeşi Theodosios'u 660 yılında öldürtüyordu. Bu öldürtme kardeş katili olarak halkın tepkisini çekti. Tabii Doğu ve Batı kilisesi birleşmesinden yana olmayanlar da olayın üzerine körükle gidiyorlardı.

Harici üç kafadar İbni Mülcem, Berke ve Temim'den Arm, halkı kurtarmak için Ali, Muaviye ve Arm bin As'ı aynı anda öldürmeyi kararlaştırdılar. Karar 19 Ramazan'da sabah namazında uygulandı. Ali, sabah namazını kılarken öldürüldü, Muaviye kaba etinden yaralandı, Amr ise hastalanıp namaza gidemediğinden, onun yerine namaz kıldıran öldürüldü.

Ali'nin ölümü ve ayrışma

M.S. 661 yılında, Ali bir harici olan Abdurrahman bin Mülcem tarafından, Kufe mescidinde öldürülünce, Muaviye iktidarda tek başına kalmış oldu. Ali'yi öldüren, kılıcını indirirken " Ya Ali, hüküm ancak Allah'ındır " diye bağırmıştı. Sahiden bu hüküm Allah'ın hükmümüydü? Müslümanların Allah adına bu tür davranışları bundan önce olmuştu, şimdi Ali öldürülmüştü, ne yazık ki bundan sonra da devam edip gidecekti. Müslümanlarda Allah adına hüküm vermek alışkanlık haline geliyordu.

Artık, Müslümanlığın merkezi Arap yarımadasından dışarı çıkmıştı. Muaviye ile birlikte Medine başkent olma niteliğini kaybederek, başkent Şam oldu. Arap yarımadası, Mekke ve Medine siyaset sahnesinden çekildiler. Siyasetin merkezi olma özelliğini çok kısa sürdürmüşlerdi.

Akdeniz'den Basra körfezine kadar olan topraklar tek bir egemenin eline geçince, ticaret yolu tekrar Mezopotamya'yı kendine daha uygun buldu. Arap yarımadasının sarp ve meşakkatli geçişini terk etti. Mekke'nin elinden ticaret gidince, tüccarlar ve kervancılar artık bu yerlerde barınmaz oldular. Mekke'de dükkânlar ve mağazalar kapandı. Buna karşılık, iyice zenginleşen Küreyşliler, baba topraklarına geri döndüler ve zenginliklerini burada harcamaya başladılar. Zengin Kureyşlilerin peşinden şairler ve müzisyenler de Mekke'ye geri döndüler. Mekke zevk ve sefanın, Arap kültürü ile iç içe girdiği bir kent durumuna geldi.

Dört Halife dönemi sonunda, İslam toplumunda sınıflaşma başlamıştı. Özel mülkiyet ve ticaret, beraberinde servet farklılaşmasını getiriyordu. Kuran, bütün Müslümanları Allah karşısında eşit saymıştı. Ama servetteki eşitsizliği de yadsımıyordu. Bir taraftan, öbür dünyada hesaplaşma günü geldiğinde servet hiçbir işe yaramıyordu. Ama diğer taraftan, Tanrının bazı kişilere, diğerlerinden fazla verebileceği ve bundan da kıskançlık duyulmaması gerektiği tavsiye ediliyordu. Cennette kişiler farklı haklara sahip olacaklardı ki bu da eşitlik ilkesini bozuyordu.

Kuran, fakirlere sahip çıkılmasını emrediyordu. Varlıklı olanlara zekât ödeme yükümlülüğü getirilerek, zengin ile fakir arasında toplumsal bir dayanışma öngörülmüştü. Bunu fakirin zengin üzerinde hakkı olduğu tarzında yorumlayanlar olmuştur. Buradan daha ileri giderek, İslam sınıfsız bir toplum ön görür diyenler vardır. Ancak, İslam dinindeki eşitlik kavramı, anayasalarda belirtilen ve yurttaşlarını eşit sayan bir ilkenin benzeridir. Müslümanlar, hukuk açısından, hakimin (kadının) önünde eşittirler. Ama örneğin kölelik vardır. Kölelik yasaklanmaz.

Dört halife dönemi, İslam ülküsüne en yaklaşılan dönem kabul edilir. Sünnilere göre, bu dönem devrisaadettir, altın bir çağdır. Ancak, büyük servet farklarının oluştuğu, akraba

kayırma ve zenginleştirmenin de başladığı bir dönemdir. Dört halife döneminde büyük bir idealizm varmış gibi görünse de, bu dönemde iktidar ve şöhret uğruna dünyevi bir mücadele sürüp gitmiştir. Bu mücadelelerin sonunda varılan yer ise, diğer imparatorluklardan farklı olmayan bir devlet yapılanması olacaktır.

Sünnilerin Raşidin (doğru kılavuzluk eden) dedikleri dört halife dönemi sona erdiğinde, Araplar, yayılmaya devam eden bir imparatorluğun efendileri olmuşlardı. Önderleri, dünyalık ve hırs peşinde gibiydiler. Lüks ve yozlaşma başlamıştı. Artık saray yaşamının, peygamber ve arkadaşlarının yaşamına benzer bir yanı kalmamıştı.

Politik açıdan, Haricilerin görüşü, Şiilere nazaran daha demokrattı. Bunun temel nedeni, Haricilerin görüşünün, Bedevilerin ilkel kabile demokrasisine uygun olmasıydı. Bu döneme gelindiğinde, Irak ve İran İslam ordularınca ele geçirilmişti. Irak'ta halkın Müslümanlığı kabulü hızlı ve kitlesel oldu. İran'da da Müslümanlığa geçişler ufaktan başlamıştı. Irak uzun zamandır, Persler, Parhtlar ve Sasaniler tarafından yönetilmişti. Sasani başkenti, şimdiki Bağdat yakınlarındaki Ktesifon kentiydi. Irak ve İran halkı, çok uzun zamandır, despotik rejimler altında yaşıyorlardı. Bu halkın Halife seçimini düşünmesi bile mümkün değildi. Onlar, devlet başkanlığı için ancak veraset yolunu biliyor ve tanıyorlardı.

İşte, bu noktada, Sasani halkının işe karışması ile Şiilik bir düşünce sıçraması yaptı. Şiiler zaten Halifeliğin Peygamber ailesine ve özellikle Ali soyuna ait olduğunu düşünüyorlardı. Bu düşünce, Sasani alışkanlığı ile örtüştü. Mademki Peygamber erkek çocuk bırakmadan ölmüştü, damadı Ali onun doğal mirasçısıydı. Bu halk, hükümdarlarını Tanrı soyundan görmeye alışmıştı, bu geleneklerini Ali ve onun soyundan gelenlerin üzerine aktardılar. Artık hem Müslümanlık kökten bir ayrıma gidiyordu ve hem de Batınilik gibi oluşumların yolu açılıyordu. Başlangıçta, Ali'nin yanını tutan büyük bir gurupta, Ali'yi Tanrılaştırma eğilimi karşısında, Şiilerden koparak Kuran ve hadislerin açık anlamlarına sadık kaldılar. Bunlara elil-i sünnet (Sünni) dendi. Bunlar giderek daha gelenekçi oldular.

Şiilere göre Ali Tanrı'nın dostu anlamında " Veli " dir. Bu ise onu sadece nebi (peygamber, Allah'ın elçisi) olan Muhammed'e üstün kılar. Artık Ali'ye, Allah kastedilerek, " sen O sun " denmeye başlanmıştır. Bu deyiş hem güç kazanacak ve hem de yeni oluşumlara yol açacaktır. Ali soyuna Tanrısallık izafe edilecektir. Ali'nin İmamlığı ise, Peygamberin " ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir " sözüne dayanır.

Ali şöyle demiştir: " Ben her akşam Peygamberin evine giderdim. Peygamber pek çok ayetleri bana yazdırır, gizli anlamlarını açıklardı ". Bu, önce, sadece İmamların bildiği bilgiler olduğu yolundaki düşünceye, sonra da, giderek, Batıni görüşlere yol açacaktır.

Abd Allah b. Saba, " Galiye " veya " Sebeiye " kolunu kurmuştur. Bu yola bağlı olanlara göre, Ali Tanrı'dır ve bulutların üzerinde oturmaktadır. Bir gün yeryüzüne inerek, dünyayı düzeltecektir. Gök gürlemesi Ali'nin sesi, yıldırım Ali'nin kamçısıdır. Haram denilen her şey, gizli anlamına bakıldığında helaldir.

Ancak, Şia'nın en güçlü kolu " İmamiye " veya " Rafızîlik " denen koldur. Rafızîlik, genel olarak bütün Şiileri de adlandırır. Ebu Bekir ve Ömer'in dışında tüm Halifeleri (İmamları) ret edenler (terk edenler) demektir. İmamiye koluna Caferilik te denir. Şiiliğin üçüncü büyük kolu da, Ali'nin torunu ve İmam olan Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'in kurduğu " Zeydiye " koludur. Bu anlayışa göre, ancak Fatma'dan gelenler İmam olabilirler.

Şia'ya göre imam, Allah'ın Kuran'da tarif ettiği gibi insanların en faziletlisi, ilimde hiçbir âlimin yarışamayacağı, Kureyş kabilesinden ve Haşimioğulları içinden zalim olmayan biridir. Allah, Kuran'da, Muhammed'den sonra peygamber gelmeyeceğini, dolayısıyla vahiy gelmesinin de mümkün olamayacağını açıklamıştır. Ancak gelen vahiylerin tebliği, yorumlanması ve ilahi hükümlerin dünyada yaşama geçirilmesi henüz tamamlanmamıştır. Bu nedenle Şiiler, Peygamber'in imamet ve velayetinin devamının zorunluluğunu iddia ederler. Onlara göre Allah'ın hükümleri henüz dünyaya hâkim kılınmadığı sürece bu görevleri icra edecek bir imama ihtiyaç olduğu ortadadır.

Zaten Kuran'ın zahiri ve batıni olmak üzere iki yönü vardır. Zahirde sadece İslamın hükümleri ve ibadet konuları insanlara anlatılır. Ancak batın yönünü, yani özünü yorumlayacak ilim sahibi biri gereklidir. Bu kişi Allah'ın imamet ve velayet makamına tayin ettiği kişi olabilir.

Batıni yorumu yapabilecek kişi, ilahi ilimle donatılmış, her türlü hatadan, günahtan masum ve ilahi tayinle o görevin verildiği Muhammed'in amcazadesi ve damadı Ali'dir.

Şii inancında imamet, velayet ve hilafet makamı birbirinden ayrılmaz tek bir otoritedir ve bunu ancak Allah belirleyebilir.

Emeviler

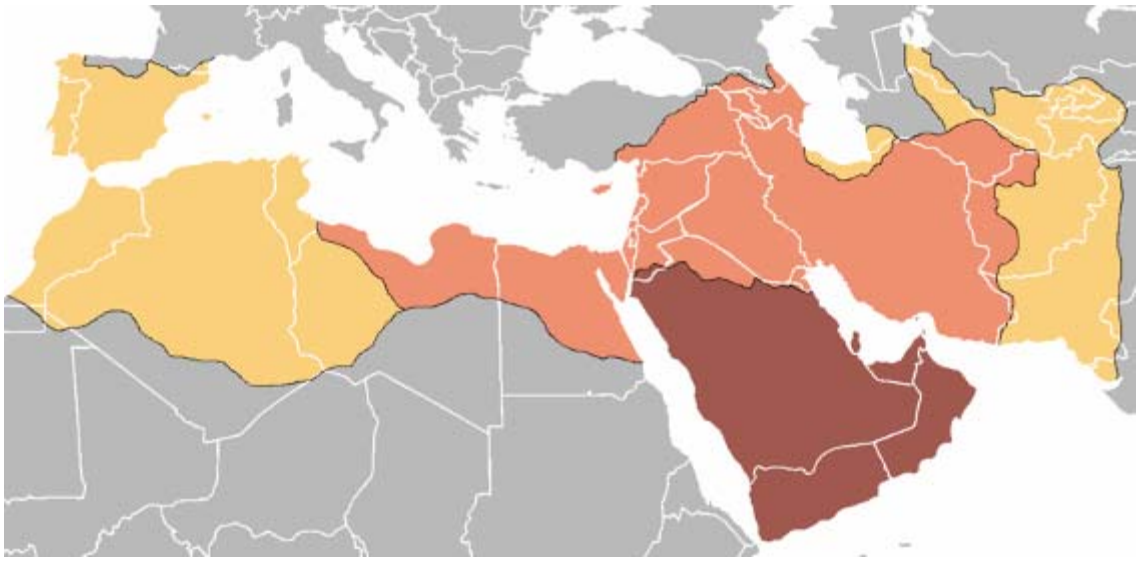

Müslümanlığın genişlemesi

622 – 632 Muhammed peygasmber dönemi

632 – 661 Halifeler dönemi

661 – 750 Emevi dönemi

M.S. 661 yılında Halife Ali'nin Küfe de öldürülmesi üzerine, Muaviye ibn Süfyan Şam'da tek Halife olarak kalmıştı. Ali'nin büyük oğlu Hasan, Muaviye'nin Halifeliğini tanımadı. Halife Ali ölmeden önce, Peygamberin kutsal emanetlerini Hasan'a bırakmıştı. Ayrıca, Şii'ler, Ali'nin İslam dini ve yorumu ile kimsenin bilmediği gizli bilgileri Hasan'a devrettiğine inanıyorlardı. Küfe'de kendisine biat edilerek, Hasan Halife ilan edildi. Ancak, Hasan'ın, çevresinden yeterli yardımı alabildiği ve yeteri kadar desteklendiği söylenemez. Hasan, Muaviye'ye karşı giriştiği askeri teşebbüste başarı sağlayamayınca halifelik üzerinde hak iddia etmekten vaz geçti. M.S. 661 yılında Muaviye Emevi hanedanını kurdu. Muaviye ibn Ebu Süfyan, 680 yılına kadar hükümranlık (halifelik) yaptı. Artık başkent, Suriye'de Şam kentiydi.

Muaviye'nin ilk işlerinden biri, güçlü bir Suriye ordusu kurmak olmuştur. Ordunun çoğunluğunu Suriye'deki Arap kabileleri oluşturuyordu. Bu ordunun rahatına ve donanımına özen gösterdi, ödeneklerini iki katına çıkardı, ordu maaşlarını gününde ödemeye başladı. O zamana kadar, kimsenin parası kimsede kalmıyordu, ama zamanında ödenek ve maaş almak da pek görülmüş bir şey değildi.

Muaviye, İslam öncesi Mekke iş adamları geleneğinden geliyordu. Bir taraftan, özellikle güneyden gelmiş Arap kabile şeflerinin kızları ile evlenerek, bir taraftan da kabile şeyhlerine

ayrıcalık tanıyıp, onları yönetime dâhil ederek durumunu kuvvetlendirdi. Kabile şeflerine karşı " eşitler içinde birinci " gibi davranıyordu.

" Eyleme dönüşmedikçe söz beni ilgilendirmez " diyordu. Bu söylem ve uygulama, bugün için bile son derece ileri bir tavırdır.

Kabile ve Müslümanlık geleneği içinde monarşi yoktu. Monarşik anlayış, Bedevi kabile zihniyetine ters düşüyordu. Bütün göçebelerde, Türklerde, Bedevilerde, Germenlerde, Franklarda, Anglosaksonlarda ve diğer göçebelerde devletin, egemen ailenin ortak mülkü olduğu anlayışı vardı. Ailenin bütün üyeleri devletin başına geçmekte kendilerini hak sahibi sayarlardı. Bu yüzden tüm devletlerde, kanlı taht kavgaları devamlı olmuştur.

Muaviye kullandığı metotlar sayesinde, yavaş yavaş yönetimin babadan oğula geçme fikrine kabileleri alıştırmaya çalışıyordu. Halifeliğin, seçimle yapılmasını gerektiren bir görev olduğu düşünülürken, Emevi ailesi halifelik hanedanı kurmuştu. Muaviye'ye kadar, halifeler, yanlış yapmaları halinde, halktan kendilerini uyarmalarını isteyecek kadar eleştiriye açıktılar. Bu açıklık Emevi hanedanı ile geçmişe mal olmuştur.

Muaviye'ye kadar, İslam devleti, kurumları itibarı ile bir devlet hüviyetini tam olarak kazanamamıştı. Devlet kasası, Müslümanların bir ortak serveti kabul ediliyor ve fetihler için yardımcı kasa rolü oynuyordu. Muaviye, devlet hazinesini kurdu. Suriyeli Hıristiyanlarla yakın ilişkiler kurarak, onları yönetimde kullandı. Muaviye, halifeliğin teokratik yapısı yerine devlet mekanizmasını geçerli hale getirmiş olan kişidir.

Aslında idealist Müslümanların şaşkınlıkla izledikleri bir süreç başlamıştı. İslam'dan önce yönetim görevleri ve ekonomik güç Ümmeye oğullarının (Emeviler) elindeydi. Şimdi Peygamberin ölümünden kısa bir süre sonra yönetim ve ekonomik güç yeniden Emevilerin eline geçmişti. " Hakk gelince zail olacağını " sandıkları " batıl " her şeyi tekrar eline geçirmişti. Emeviler iktidarı ele geçirmişler boyun eğmeyen kim olursa olsun, eskinin şanlı savaşçıları, Kuran tefsircileri, Muhacir ve Ensar, fark gözetilmeksizin tasfiye ediliyorlardı.

Emeviler, teokratik yapıdan uzaklaştıkça, aralarında birlik olmamasına rağmen, Hariciler her yerde baş kaldırdılar. Şiiler, Hariciler kadar kavgadan yana tavır almadılar, ancak muhalefete de devam ettiler.

Emevi hanedanlığına kadar halifeler, eleştirilirlerdi. Emevi Hanedanlığı'ndan itibaren Sünni ulema, ibadet ve itikadi konularda Peygamber ve sahabeyi örnek alırken, yönetimle ilişkiler konusunda bir tavır değişikliğine giderek, yönetime isyanı dinden çıkmakla eşdeğer görmeye başladı. Bu anlayışın gelişmesinde iktidarı zorla ele geçiren ve toplumu baskı altında tutan yöneticilerin payı vardır. Ama iç mücadeleler nedeniyle fetihlere ara verilmesi ve bunun savaşçılara kaybettirdiği olası servetler bir diğer etkendir.

Son zamanlarda duraklamış gibi görülen Arap yayılması, Emevilerle birlikte tekrar hız kazandı. 661 yılında, Muaviye, Horasanın yeniden fethedilmesi için emir verdi. İslam ordusu, bu sefer, sert ve acımasız bir tarzda ilerliyordu. Gaddarlık direnmeye yol açtı. Badgis, Herat ve Belh kent devletleri baş kaldırıp, direndiler. Araplar, Belh'e zor kullanarak boyun eğdirdiler. Kentteki Nevbahar adlı meşhur Budist tapınağı yıktırıldı. Bermek ailesi bu tapınakta hizmet ediyordu. Bu Belh kentindeki en büyük Budist makamdı. İlerde bu Bermek ailesi, Abbasilere, en yetenekli ve kudretli vezirleri verecektir.

Bu sırada Sünni ve Şii İslam arasındaki farklar daha belirginleşiyordu. Sünni İslamda yönetenin kişiliği, yönetimi nasıl ele geçirdiği, hatta kişisel olarak dini akidelere bağlılığı çok önemli değildi. Daha önemli görülen toplum düzeninin İslami kurallara göre yapılandırılmış olmasıydı. Hilafet makamı da dini değil siyasi bir kurum olarak beliriyordu.

İslam dünyevi bir dindi. Hem din ve hem de devletti. İslami yasaların uygulanması için İslami yönetimin zorunluluğuna Şiiler de Sünniler kadar inanıyorlardı. Farklılık, yöneticilik makamının tanımlanmasında ortaya çıkıyordu. Sünni anlayışa göre hilafet makamı, dini değil siyasi bir kurumdu. Bu nedenle meşruiyetini dinde aramıyordu. O makama gelecek kişiyi ümmetin iradesinin belirlemesini yeterli buluyordu. Halifelik makamının Peygamber'in halefi olarak tanımlanması, bu makamın dini otorite olduğu anlamına gelmiyordu. Halifede, ilahi bilgi, ilahi tayin, masumiyet ve ilahi özellikler aranmıyordu. Hem dinsel hem de siyasal otoriteyi birlikte temsil etme yetkisi sadece peygamberlere verilmişti, halifelerde olması gerekmiyordu. Sünniler için yönetenin kişiliği, yönetimi nasıl ele geçirdiği, hatta kişisel olarak dini akidelere bağlılığı önemli değildi.

Sünnilere göre, Peygamber, kendisinden sonra görev yapacak halifenin seçimini ümmete bırakmıştı. Dolayısıyla halifenin (imametin) ümmetin tümü ya da ileri gelenleri tarafından seçebileceği konusundaki icma geçerliydi. İşte burada Şiilikteki imam kavramı ile Sünnilikteki imam anlayışı farklılaşıyordu. Sünniler imamet kavramından siyasi otoritenin anlaşılması gerektiği söylerken, Şiiler imamet kavramının hem dini hem de siyasi otoriteyi kapsadığını öne sürüyorlardı.

Doğu Roma İmparatoru Sirakuza'da

Doğu Roma İmparatoru 2 ci Konstans, 663 yılında, Constantinopolis'i terk ederek Sicilya'nın Sirakuza kentine yerleşti. Başkentten gidiş sebeplerinden biri de, kardeşini öldürdükten sonra halkın ona karşı duyduğu bitmeyen kindi. Başkentte her an bir halk ayaklanması olabilirdi. Diğer bir amacı ise hem Arap ilerlemesini ve hem de İtalya'nın kuzeyindeki Lombard hareketlenmesini izlemek ve tedbir almaktı.

Araplar Merv'i, Toharistan'a yaptıkları cezalandırma ve sindirme akınları için merkez seçtiler. Sasani tahtını geri almaya çalışan Firuz'un Türklerden oluşmuş bir ordusu vardı. 667 yılında, yapılan bir savaşta, Firuz yenildi ve Çin'e kaçtı.

Constantinos IV ve yönetim

Burada ilginç bir Şii gelişmesinden bahsetmek gerekir. Masala göre, Firuz'un kızı Şahbanu Ali'nin oğlu imam Hüseyin ile evlenmiştir, aslında ise Hüseyin devrik Sasani İmparatoru Yezdigirt'in üç kızından biri ile evlendirmiştir. Böylece, masallar ve halk arasındaki sözlü hikâyeler ile Hüseyin'in ardılları bir taraftan Peygamber'e bağlanırken diğer yandan Sasani kraliyet ailesine bağlanmış olurlar. Şii hareketi İranlılaşır.

Toharistan'da, Arap saldırılarına karşı Türkler direniyorlardı. Bu sırada, Neyzen Tarhan da İran içlerinde, dağlara çekilmiş, İslam kuvvetlerini yıpratmaya çalışıyordu. Emeviler,

Arabistan'dan elli bin aile getirerek, Horasan'a yerleştirdiler. Horasan içinde halk hareketlerini önlemek ve sırtlarını güvenilir tutmak istiyorlardı.

Hatırlanacağı gibi, Sasaniler döneminde dihkanlar vergi topluyor, yani, devlet ile köylüler arasında vergi toplanmasına aracılık ediyorlardı. İslam orduları geldikten sonra da dihkanların bu işlevi devam etti. Dihkan, Arap yönetimi ile belli bir yıllık vergi rakkamında anlaşıyordu. Dihkan, vergi toplamakla yükümlü olduğu köylerden, eskiden olduğu gibi, arazi ve kelle vergisi alıyordu. Araplara verdiği ile köylüden aldığı arasındaki fark da kendine kalıyordu.

50 bin Arap ailenin yerleşmesinden sonra, önemli sayıda köylü Müslüman oldu. Müslüman olan köylülerden kelle vergisi alınmayacaktı. Ama dihkanlar bunu dinlemediler. Hatta Müslüman köylüyü, olmayandan daha ağır vergilendirdiler. Emevi döneminin sonuna doğru, 80 bin kâfir köylü vergi ödemez iken, 30 bin Müslüman köylüden haksız yere vergi alınıyordu.

Dihkanların kendileri Müslüman oluyorlardı. Ama köylünün olmasına tahammülleri yoktu. Bu sadece gelirden gelen bir nedenle de değildi. İran'da uzun zamandır kast benzeri bir sistem olduğunu görmüştük. Soylu olan ve soylu olmayan ayrımı son derece kuvvetli idi ve kişilerin içlerine işlemişti. İslam dinindeki eşitlik kavramı İran soylularının kabul edebilecekleri bir husus değildi. Köylüyü kendilerine eşit göremezlerdi.

Sirakuza'da oturan Doğu Roma İmparatoru 2. Konstans'ın davranış biçimi çevresini rahatsız ediyordu. 668 yılında kendi adamları tarafından öldürüldü. Yerine oğlu 4. Konstantinos genç yaşta tahta çıktı. Aynı yıl, Muaviye doğrudan Constantinopolis üzerine bir ordu yolladı. Arap ordusu, Kalhedon'a geldi ve kışı burada geçirdi. 669 ilkbaharı ile birlikte, Muaviye'nin oğlu Yezit komutasında takviye birlikleri geldi. Yezit Başkenti kuşattı, ama surlar kentin fethedilmesini önlüyordu. Kış gelince, başarısız kalan Emevi ordusu geri döndü. Bu sefere Peygamberin meşhur sancaktarı Ebu-Eyyubu'l-Ensari (Halid ibni Zeyd) de katılmıştı ve Constantinopolis surları önünde öldü. Mezarı, ölümünden 754 yıl sonra Fatih Sultan Mehmet zamanında bulunarak türbe haline getirildi.

Constantinopolis'e yapılan bu ilk seferden sonra, Doğu Roma topraklarına yapılan Arap akınları bütün şiddeti ile devam etti. Akınlar devam ediyor ancak net bir sonuç elde edilemiyordu. 670 yılında Kapıdağ yarım adası Arapların eline geçti. 672 yılında, Ege bölgesinde, Emeviler bazı köprübaşlarını tuttular.

Arapların Constantinopolis'in bu ilk kuşatması sırasında Doğu Roma topraklarında yazılan bir dini kehanet metininde, Müslümanlar İbrahimoğulları olarak adlandırılarak, önce Tanrı'nın onların yanında olmasıyla, neredeyse tüm Doğu Roma'yı ele geçirecekleri anlatılıyordu. Ama daha sonra, Tanrı taraf değiştirince, Roma tümünü kılıçtan geçirip, onların ana yurdu Yesrib'e kadar kovalayacak ve Yesib'i yerle bir edecek ve hepsi köle olacaklardı.

İngiliz Kilisesi

660 yılına gelindiğinde, İngiltere baştan aşağı Hıristiyanlaşmıştı. Kuzeyi Hıristiyanlaştırma işini İrlandalı keşişler üslenmişti. Anglosaksonları ise Benedikten keşişleri Hıristiyanlaştırmıştı. Ancak, bu oluşum, İskoçyalı ve Romalı olmak üzere iki uygulama ortaya çıkarmıştı.

Benedikten tarikatının kuruluşunda olmayan misyonerlik çalışmaları, artık tarikat uygulamasına girmişti. Benediktenler misyonerdiler. Benediktenler bir yandan Papanın hizmetindeydiler, bir yandan da İrlandalı gezici keşişlerle sürekli irtibat halindeydiler.

Batı kilisesinde genel olarak, klasik yazarları horlama ve aşağı görme hala egemendi. Hıristiyanlık öncesi eserlere karşı korku duyuluyordu. Bu eserler Hıristiyanları tekrar baştan çıkarırlar şüphesi yaşanıyordu. Dünyevi kitapları okumak yasak bir istek olarak algılanıyor ve mahkûm ediliyordu.

Ancak, İtalya ve Afrika'ya sığınmış olan Doğulu din adamları, bu tutumun değişmesinde büyük bir rol oynayacaklardı. Doğu Roma imparatorluğunda Hıristiyanlık, Batı'ya nazaran çok daha köklü bir biçimde yerleşmiş ve Hıristiyanlık öncesi düşünce mirasının büyük bir kısmını kendine mal etmişti. Batıda ise din dışı inceleme yapma zevki, önce Roma kentinde yayıldı.

Papalık 669 yılında, Anglosakson kilisesinin örgütlenmesini bitirmeleri için iki kişiyi görevlendirmişti. Bir tanesi, öğrenciliğini Atina'da yapmış olma olasılığı çok fazla olan Tarsuslu Theodore'du. Diğeri, Doğu Roma imparatorluk Kartaca'sında Yunan ve Latince eğitim görmüş olan, Afrika kökenli, Hadrianus idi. Bunlar, İngiliz kilisesine yeni nitelikler kazandırdılar. İngiliz kilisesi katı bir hiyerarşi ile örgütlendi ve Papa ile sıkı bir işbirliği oluşturuldu. Ama yaptıkları en önemli şey, kutsal kitabın anlaşılabilmesi için öğretilmekte olan Latince bilgisini genişletmek ve din dışı edebiyat konusunda derinleme bilgi verilmesini sağlayan bir programı, manastır okullarına sokmaları idi.

Sonuç çok olumluydu. Wermouth, Yarrow gibi Benedikten manastırları, güçlü düşünce odakları haline geldiler. Kütüphaneler oluşturuldu, Roma'dan yığınla el yazması getirildi. Kısa bir süre içinde, York'da Latin Hıristiyanlığının en büyük eğitim merkezi kuruldu. Antik kitaplara bağlı bu açılış, peşinden diğer sanat kollarını da sürükledi. Minyatür sanatının ilk şaheserleri ortaya çıkmaya başladı.

Kadere Hükmetmek

Tek tanrılı dinlerin iyice geliştiği, Hindu dininin ve Buda'nın kurumsallaştığı bu zaman dilimine gelindiğinde, falın, kehanetin ve büyünün eskiden olduğu gibi devam ediyor olması enteresandır. Bu doğaüstü kavram ve eylemlerin günümüzde bile hala devam ediyor olmasını hatırlayarak, neden devam ettiklerini açıklamaya çalışalım.

Şaman dini hüküm sürerken, fal, kehanet ve büyü bu din ile uyum içinde dinin doğal bir uzantısı olarak vardı. Şaman dininde, insanlar ölünce, öbür dünyaya ailelerinin yanına dönülüyorlardı. Öbür dünya hakkındaki bu varsayım, Şaman topluluklarda yaşayan insanlar için yeterli huzur ve güveni veren bir teoriydi. Zaten, dönemlerinin yaşam koşulları insan istek ve arzularının sınırlarını daha genişletmemişti ve insanlar kalender insanlardı.

İnsan toplulukları yerleşik düzene geçerken, avcı toplum aşamasının dini olan Şaman dini de değişerek, yerleşik toplumların dinleri haline geliyordu. Çin'de Şaman dininden Gök dini türemişti. Bu dinin öbür dünya hakkındaki yorumu, Şaman dinine bağlı kaldı. Çin aile yapısı da ata kültüne bağlı kalınca, öbür dünyada ailenin yanına gitme fikri, çok uzun zaman Çin'de toplumu tatmin ederek yaşadı. Öbür dünya, ahiret yorumunun değişmesi için Budizm'in Çin'e gelmesi gerekiyordu. Çin'de ölümden sonra ne olacağımız ile ilgili Şaman dini yorumunun uzun zaman diliminde geçerli görüş olarak yaşamış olmasının bir nedeni de Konfüçyüs öğretisinin genel olarak ahlakla ve dünya işleri ile uğraşıp, öbür dünya ile ilgilenmemesidir. Bir diğer neden de Tao dininin de ana konu olarak ömrü uzatmayı kendine yol seçmiş olmasıdır.

Çin Gök dinini uygularken fal, kehanet ve büyü, aynen Şaman topluluklarda olduğu gibi, yaşamın ve dinin doğal bir parçası olarak yaşamaya devam etti.

Ortadoğu'da ise insan toplulukları yerleşik düzene geçerken, Şaman dininden çok tanrılı dinler türemişti. Bu dinler öldükten sonra ne olunacağına dair yorumlarında Şaman dini yorumuna bağlı kalmışlar ve öbür tarafta ne olacağı ile pek ilgilenmemişlerdi. Sadece Mısır dini Ma'at ile öbür dünyada bir mahkemenin kurulacağını ve herkesin bu dünyadaki eylemleri ile tartılıp, mükâfatlandırılacağını veya cezalandırılacağını söylüyordu. Cezalandırma tam olarak yok olmaktı. Mükâfatlandırma ise, milyonların teknesine binerek, herkesle birlikte Güneş döngüsüne katılarak sonsuz var olmaktı. Dikkat edilince buradaki mükâfatın aile ile ve sevdikleri ile birlikte var olmak olduğu görülmektedir. Böylece Mısır dini bile, öbür dünya hakkında insana Şaman dininden daha cazip bir alternatif sunamamaktaydı. Mezopotamya'da, Anadolu'da, Yunanistan'da ve İtalya'da öldükten sonra hep beraber yaşanacağı fikri çok tanrılı dinlerle birlikte sürüp gitmişti.

Batıda çok tanrılı dinler hüküm sürerken, fal, kehanet ve büyü de bu dinlerin doğal bir parçası olarak hüküm sürmeye devam etmişti. Delfi tapınağının ve buna benzer kurumların Batı toplumundaki yeri unutulmamalıdır. Ancak, zaman geçmekte ve yerleşik düzen de, hem sınıf farklarını çoğaltmakta ve hem de servet farklılaşmasını büyütmekteydi. Böylece görgüsü ve

gücü gelişen insanın istekleri de artmaktaydı. Hele savaşlar ve sömürü dayanılmaz boyutlara vardıkça, artık insanlara öbür dünyada sadece aileleri ile birlikte olacakları fikri yetmemekteydi. İnsanlar bu dünyada çektikleri acıların biteceğini ve hatta tersine mutlu olabilecekleri bir yeri özlüyorlardı. Yaşamın dayanılmaz yükünü kaldırmalarını mümkün kılacak bir şeylerin bulunması gerekiyordu.

Yahudilerin tek tanrısı Yahova tüm Yahudilerin ölünce cennete gideceğini garantiliyordu. Yahova İsrail halkının kabile tanrısıydı. Böylece Yahudiler için öbür dünyada ne olacağı sorunu yoktu. Fal, kehanet ve büyü devam edip gitti. Daha sonra en yetenekli büyücülerin Yahudiler arasında olduğu iddia edilecekti. Gelecekte, Hıristiyanlar büyücülük nedeniyle Yahudileri sık sık yakacaklardı.

Çin'e ise Budizm gelmişti. İnsanlar, ölümden sonrası için rekarnasyon çözümünü çok cazip buldular. Artık Çin'de yaşayan insanların büyük çoğunluğu için öbür dünya sorunu çözülmüş oldu.

Hıristiyanlık ise Yahudi olmanın yerine getirip, İsa'yı koymuştu. İsa, insanları kurtarmak için çarmıha gerilmiş ve bu nedenle acı çekmişti. Ve böylece de insanlığı kurtarmıştı. Hıristiyanların İsa gibi bir kurtarıcısı varken öbür dünyada cennetten başka bir yere gitmeleri düşünülemezdi. Öbür dünya sorunu çözüldüğünde, bu dünyada olup bitenlerle öbür dünyada ne olacağının ilişkisi çok net değilse, insanlar bu dünyadaki olayları kendi lehlerine çözmeyi tercih edebilirlerdi. Böylece Fal, kehanet ve büyü Hıristiyanlığın yaygınlaşması ile bitmedi ve devam etti.

Müslümanlık, öbür dünya için en belirsiz yorumu getiren tek tanrılı dindi. Ne Yahova'nın kabilesinden olunduğundan ve ne de İsa nedeniyle otomatik olarak öbür dünyada cennete gidilemiyordu. Kimin cennete gideceğine ve kimin ne ceza çekeceğine mahşer gününde Allah karar verecekti. Bu belirsizlik beraberinde bu dünyada yapılanlar kader mi yoksa özgür irade mi tartışmasını tekrar gündeme getirip, yoğun bir şekilde tartışılmasına neden oldu.

Özgür irade insanın dış etkiler karşısında nasıl davranacağına kendi aklı ile karar vermesidir. Bu irade dış etkiler karşısında hayvanlarda görülen tepkilerden farklı bir şeydir. Ayrıca belli bir yaşa kadar insanların da bu iradeden yoksun oldukları kabul edilir. Tüm hukuk sistemlerinde bu nedenle çocuklar ve özürlülerin bu iradelerinin olmadığı varsayılmıştır. Bu irade dağ başında yalnız büyüyen bir insanda da gelişemez. Özgür irade, ancak sosyal yaşamda oluşabilen, bilgi ile donatılmış insana ait bir özellik olmuştur. Özgür irade, özgür doğma gibi benzer kavramlar filozofları uzun yıllar meşgul etmiş konulardır.

Dinlere dönüp baktığımızda ise olup biten her şey Tanrının bilgisi dâhilindedir ve ondan saklı hiçbir şey yapılamaz. Hatta kader bile bellidir. Ayrıca Tanrının yasakladığı şeyler vardır ve bunların yapılması halinde günah işlenmiş olur. Günahlar da cezasız kalmaz. İşte bu durum içinde oldukça büyük bir çelişki barındırmaktadır. Her eylemini Tanrının bilgisi dâhilinde ve onun iradesi ile yaptığı halde cezalandırılmak anlaşılır bir şey değildir. Dinsel öğretiler bu açmazı ancak özgür irade kavramı çerçevesinde çözebilmişlerdir. Her şey Tanrının iradesi ile ortaya çıkar ve bilgisi dâhilinde vuku bulursa da, O, yalnızca insanlara has olan bir özellik ile kullarını donatmıştır. İşte bu özgür iradedir. Tanrı insanlara " Özgür irade ile yaratıldığın için yaptıklarından sorumlu tutulacaksın ve de tutulmalısın " der. Belli bir yaşa kadar çocukları, belli koşullarda ölenleri ve bazı sevgili kullarını da cezadan muaf tutar. O her şeye kadirdir.

Kader konusunda tarih boyunca filozoflar çok kafa yormuşlardır. İnsanın yaptıklarının tümünün Tanrı iradesi olduğunu, iyiliğin de kötülüğün de bireyin dışında belirlenen bir takdirle oluştuğunu savunan " katı kaderciler " veya fatalistlere göre insan kaderine sadece boyun eğebilir. Bu görüşün karşısında yer alanlar ise " insan tüm yaptıklarından sorumludur. Çünkü insan özgür iradesi ve aklınla seçim yapabilir. Kötülüklerden de Tanrıyı sorumlu tutamaz " derler. Dinler, özellikle tek Tanrının mutlak hâkimiyetini ısrarla savunanlar, bu iki görüş arasında bir orta yol bulmaya çalışmışlardır. Buldukları çözümün köprü işlevini sadece insana ait bir özellik olan " özgür irade " kavramı yapmaktadır. İki görüşün karması olan bu görüş din felsefelerinde savunulan görüştür. Bireyin özgür iradesi ile yapacağı iyi ve kötü seçimleri Tanrı'nın biliyor olmasının bireyin iradesini kullanmasına engel olmadığını yani sorumluluğun bireye ait olduğunu söyler. Böylece Tanrı, sorumluluk taşımadığı yani değiştiremediği kaderinden dolayı insanı sorgulayıp sonra da cezalandıran bir varlık olmaktan çıkarılmaktadır. Yalın haliyle aktarmaya çalıştığımız bu sorunu, felsefe ile uğraşanlar, determinizm (gerekircilik) ve stokastik (rasgelecilik) ana başlıkları altında tartışmayı çağlar boyu sürdürdüler.

Filozoflar konuyu tartışa dursun, normal insanlar, günlük hayatta yaşam mücadelesi verenler ne yapacaklardı. Her şey baştan belli ise ve takdir edilen gelecek değiştirilemiyorsa insan yaptıklarından nasıl sorumlu tutulabilirdi ki? İnsanın temel amacı mutlu olmaktı. " Kader vardır ama insanın hür iradesi de vardır " diyenler bunu büyük kavram karışıklıkları ile sunuyorlardı. İnsanlara pek çok değişik ritüelle beslenen inanç sistemlerini bir umut kapısı olarak benimsettiler. Ama insanlık değişmez kaderine rağmen kaderini bilmek isteğinden, geleceğini aramaktan, kötülüklerden korunmak ve iyiye kavuşmak için didinmekten vazgeçmedi.

İnsanların kader karşısında ilk kabullendiği şey bu güç veya güçlerin ululuğu ve kendisinin çaresizliği olmuş olmalıdır. İnsan kendi geleceği hakkında söz sahibi değildi. Kaderi belliydi. Becerse becerse kaderini biraz bilmeyi becerebilirdi. Belki, yalvarıp yakararak bu ulu gücün kendisini duyup insafa gelmesini de sağlayabilirdi. Olacakları bilebilirse daha az zarar görebileceği tedbirleri alabilirdi.

Kaderi hakkında söz hakkı olmayan insan yine de her şeye rağmen kaderini değiştirmenin veya kısmen de olsa ona hükmetmenin yollarını aramıştır. Bunu yapmanın bir yolu varsa, o yol herhalde bu dünyaya ait değil Tanrısal âleme ait olabilirdi. Zaten, binlerce yıllık birikiminin eseri olan gizemler dünyasında daha önce ataları bir yol bulmaya çalışmış ve büyü âlemini yaratmıştı. Ta başlangıçtan beri, daha iyi yaşamın peşinde koşan insan beyni ölümle yok olmayı kabullenememişti. Din ve gizemler dünyasını inşa ederken amacı ruhunun ölümsüzlüğünü sağlamaktı. Bu bilincin yok olmaya isyanıydı. İnsanlar kurtuluşlarını dinlerde aradıkça, fal, kehanet ve büyü var olmaya devam edecekti.

Hatırlanacağı gibi, başlangıçta, kehanet, fal, büyü gibi gizemli dünyaya ait işler dinin kabul gören parçaları, olmazsa olmazları idi. Dinler tek Tanrılı dinler haline geldiğinde de tam olarak dışlanmadılar. Zaten dinlerin efendisi ile gizemlerin efendisi aynıydı. Ancak zaman geçerek dinler daha örgütlü dinler haline geldikçe kehanet ve büyüye yakın olmak dini organizasyonların işine gelmedi. Büyünün ve diğer gizemli güçlerin efendisi ile dinlerin efendisi ayrıldı. Gizemler dünyasının efendilerini karanlık güçler temsil eder oldu. Böylece bu güçlerle yapılan ittifakların yasaklanması ve zaman zaman lanetlenmesi gündeme geldi. Bundan sonra dönem dönem din adına insanlar kıyıma uğrarken bir gerekçe de büyücülük olacaktı.

Şeriat

Bu tarihlerde, VII. Yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde, Müslümanlar kendi aralarında, inançtan ne anlaşıldığını tartışmaya başlamışlardı. Bir kısım Müslümanlar imanı, Tanrı'yı tanımak, onu gönülden sevmek ve Tanrı'ya karşı alçak gönüllü davranmak olarak görüyorlardı. Bunlara " murcia " (murcie) denildi. Murcia, ibadetin iman ve Müslümanlıkla bir ilgisinin bulunmadığını, imansız ibadetin boş olduğunu, iman sahibinin işleyebileceği günahların hoş görüleceğini söylüyordu. Bu düşünceye karşı çıkanlara ise " vaidiye " dendi. Vaidiye yandaşlarına göre ibadet imanın vazgeçilmez parçasıydı. Bir Müslüman büyük bir günah işler ise, İslam'dan çıkarılırdı. Bu iki görüş, VII. yüzyılın sonlarında, sürekli tartışılmıştır.

Bazı Müslümanlar, Muaviye'nin kurmuş olduğu yeni düzeni, Kuran'ın eşitlikçi ve fakirden yana mesajları ile bağdaştıramıyorlardı. Bu yeni düzen İslam'a uymuyordu. Durumu düzeltmek için çözüm arayışları başladı. Sıra farklı çözümlerin, mezheplerin ortaya çıkmasına gelmişti.

Bulunan çözümler içinde en fazla taraftar bulanı, Peygamberin ve raşidinin ülküsüne geri dönmek isteyen hukukçu ve gelenekçilerin çözümüydü. Buradan Şeri hukuk çıktı. Şeri hukuk, çıkış şekli olarak Tevrat'ın çıkışına benziyordu. Kuran ve Peygamberin yaşamı ve sözleri üzerine kurulmuştu. Peygamberin sözlerini (hadis) ve yaptıklarını (sünnet) derleyenler arasında en ünlüleri İsmail el-Buhari ve Müslim ibn el-Haccac el-Kuşeyri idi. Müslümanlar, Muhammed'in Allah'a olması gerektiği gibi teslim olduğuna inandıklarından, peygamberi örnek almaları normaldi.

Hadis genellikle günlük sorunları ele alır. Ama metafizik, kozmoloji ve ilahiyatla da ilgilenir. Hadis'de yer alan bazı sözlerin, Allah tarafından peygambere söylendiğine inanılır. Bir hadiste, bir Müslüman'ın Tanrıyı nasıl kavrayacağı anlatılır. Önce Kuranın ve Şeriatın emirlerine uyulur. Oradan isteğe bağlı ibadete geçilir.

" Bir kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir amel ve ibadetle yaklaşamamıştır. Kulum bana nafile ibadetle de durmadan yaklaşır, sonunda onu severim. Bir kere de onu sevdim mi, artık ben o kulumun işiteceği kulağı, göreceği gözü, şiddetle kavrayacağı eli ve yürüyeceği ayağı olurum. "

Aslında, kuralına uygun ibadet edilerek, kişinin içindeki tanrısallık canlanmış olur deniliyordu.

Bulgarlar

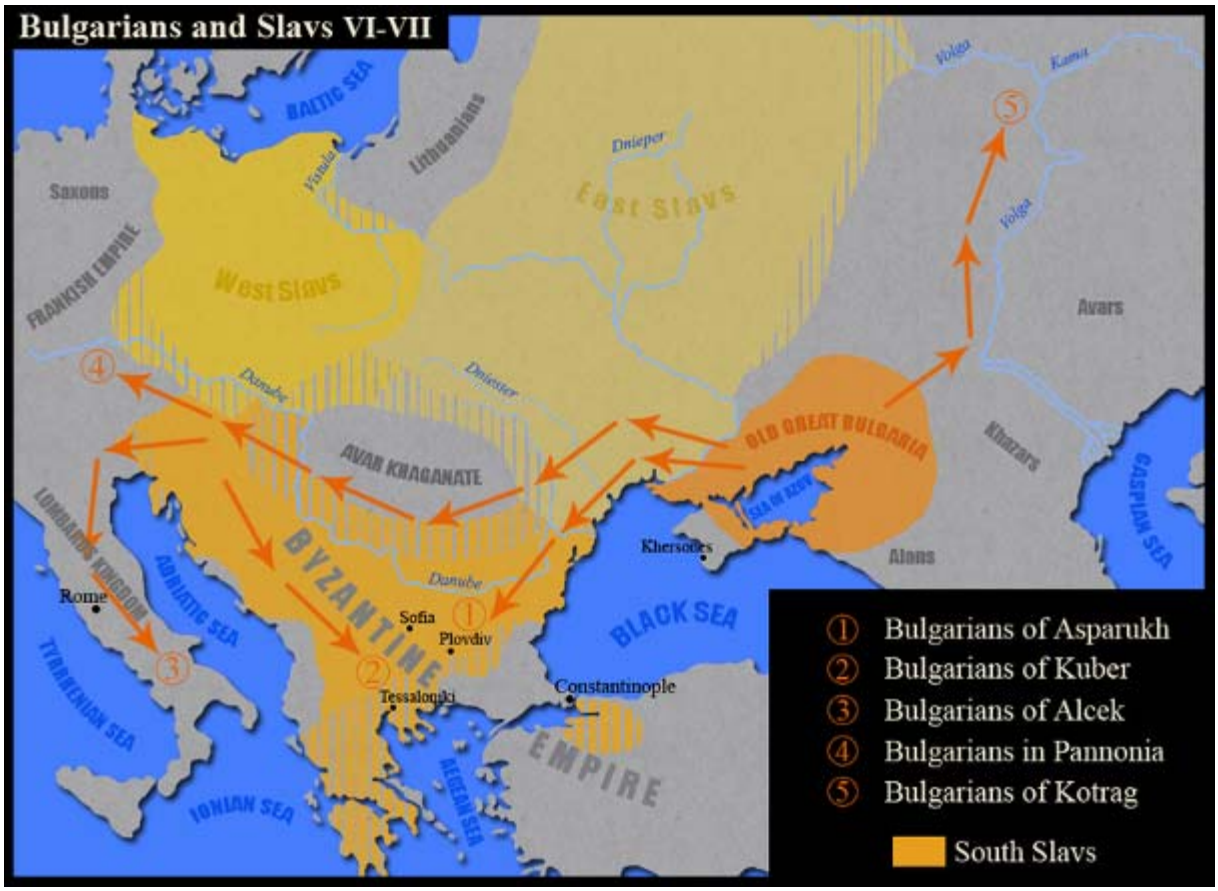

Karadeniz'in kuzeyinde, Han Kurt'un ölümünden sonra " Büyük Bulgar " konfederasyonu dağıldı. Han Kurt'un oğulları kendilerine bağlı boyları alarak, hepsi bir tarafa göçtüler. Çoğunluğu Utigur boylarından oluşan bir gurup, Kurt'un oğlu Kotrağ şefliğinde, kuzeye yönelip, Orta Volga'ya yerleşti. Bunlara " Volga Bulgarları " dendi. Kurt'un oğlu Asparuh (668 – 695) yönetiminde bir gurup, Aşağı Tuna bölgesine geldi. Bunlara " Tuna Bulgarları " dendi. Büyük oğlan Bat-Bayan şefliğinde, içlerinde Macarlarında bulunduğu bir gurup, yerinde kalıp, Hazer hâkimiyetini kabullendi. Batıya giden guruplardan biri, önce Macaristan da Avarlara katıldı, sonra Balkanlara geldi. Beşinci son gurup ise, İtalya'ya gittiler. Lombartlar bunlara toprak vererek yerleştirdi.

Volga Bulgarları ticarete dayanan zengin bir devlet kurdular. Tuna Bulgarları ise, Asparuh yönetiminde etraflarındaki Slav boylarını kendilerine katarak, güçlü bir devlet kurdular. Bu devlet, Bizans ve Avar baskılarına rağmen, varlığını sürdürebilmiştir.

Asparuh (Isperik) (668 – 695), sınır bekçiliği karşılığı olarak Doğu Roma'dan, Tuna ağzına yerleşme izni almıştı ve Tuna Bulgarları buraya yerleşmişti. Volga Bulgarları ise, orada bulunan bazı

Orta Asya'nın Batısında ise, Batı Türk boylarında dalgalanmalar devam ediyordu. Türkler bir taraftan Araplarla, bir taraftan birbirleri ile dövüşüyorlardı. Çin, denetimi tam olarak ele geçiremiyordu. Bir ara, başkaldırmasından şüphelenilen General Mi-şi'yi Çin'liler öldürtürler. General Pu-çen de 667 yılında öldü. Çin, Batıdaki denetimi büsbütün elinden kaçırdı. Bütün bu dönemde Şato Türkleri, Çin'e sağdık kalmışlardı.

Bu sırada Halife Ali'nin büyük oğlu Hasan, Muaviye ile anlaşarak, Halifelik iddiasından vaz geçmişti, ama bu Muaviye'ye yetmiyordu. Hasan'ın karısı Cude bin Eşas ile Peygamberin torununun öldürülmesi konusunda anlaştı. Hasan'ın karısı, altın ve Muaviye'nin oğlu Yezit ile evlenme karşılığında Hasan'ı zehirleyerek öldürdü (670). Muaviye vaat ettiği altını verdi ama " peygamberin torununu öldüren, benim oğlumu da öldürür " diyerek, evlilik vaadine uymadı. Hasan, Şii'ler tarafından ikinci İmam kabul edilir.

674 yılında, Horasan valisi Ubeydullah, Ceyhun'u geçti. Önce, tüccarlar kenti Baykent haraca bağlandı. Buhara önlerine gelindi. Buhara dihkanı Buhar-hudat Bidun, kendi ifadesi ile 22 kuşaktır Buhara dihkanıydı. Bidun, Arap tehlikesine karşı hem kent surlarını kuvvetlendirmiş ve hem de Türklerden yardım istemişti. Ancak, 674 Arap istilasından kısa bir süre önce öldü. Yerine, üç aylık çocuğu Tuğşada geçti. Yönetim fiilen, Tuğşada'nın annesi Kabaç hatuna kalmıştı. Kabaç hatun, 15 yıl eyaleti yönetti.

İslam ordusu Buhara önlerinde yardıma gelen Türk kuvvetlerini yendi. Buhara düşerken, Kabaç hatun yüklü bir haraç ödemeyi kabul ederek, dihkan ailesinin zarar görmesini önledi ve aile yerinde kaldı. Ubeydullah, Buhara'dan iki bin usta okçuyu tutsak alıp, Basra kentine yolladı. Bunlar Basra'da özel muhafız oldular. Bu okçular ilk köle Türk askerleri kabul edilirler. Bunların askeri niteliklerinin üstünlüğü Araplar tarafından kısa sürede anlaşılmıştır. Yeterli haraç alan ve ganimete sahip olan Arap ordusu, kışlamak üzere, Horasana geri çekildi.

Rum ateşi

Emeviler, Doğu Roma İmparatorluğunu da bitirmeye çalışıyordu. 674 yılında deniz yoluyla gelen Emevi ordusu karadan ve denizden Constantinopolis'i kuşattı. Surlar önünde geçen savaşlar bütün yaz boyunca sürdü. Kış gelince, Emevi ordusu Kapıdağ yarım adasına çekilerek, kışladı. 675 yılı ilkbaharında, kuşatma tekrar başladı. Bu sırada, Suriyeli bir mimar olan Kallinikos suda bile yanan bir ateş silahı geliştirdi. Buna Rum ateşi dendi.

Constantinopolis'in artık herkes tarafından adı bilinen meşhur surları zaten Araplara geçit vermiyordu. Şimdi birde buna Rum ateşi ilave olmuştu.

676 yılında, Horasan'ın yeni Arap valisi Sait, Soğd ülkesine yeni bir akın düzenledi. Horasan valisi Sait, halife Osman'ın oğlu idi. Kabaç hatun, Sait'e bağımlılığını bildirdi. Bu sırada, Soğdlu ve Türklerden oluşan bir ordu, İslam ordusunun üzerine yürümeye başlamıştı. Arap ordusu Buhara'ya, diğer ordudan daha çabuk geldi. Böylece, Buhara ordusu Arap ordusuna katıldı. Bu sırada, Kabaç hatun, Sait bin Osman'a, kentteki ileri gelen Türk ailelerinden 50 – 80 arası genci rehin verdi (sayı tam belirli değildir).

İslam ordusu Semerkant üzerine yürüdü. Türk-Soğd karma ordusu ile yapılan savaşı Araplar kazandılar. Semerkant haraç ödemeyi kabul etti. Sait, Kabaç hatundan ve çevredeki tüm kent devletlerinden haraç alarak, seferi sonlandırıp, Horasan'a geri döndü. Bu sefer sırasında ve özellikle Semerkant civarından 30 bin dolayında, çoğu Türk olan esir alınarak, esir pazarlarına yollandı.

677 yılında, Lübnan dağlarındaki " Mardai " ayaklanması ve Doğu Roma donanmasının Suriye'yi tehdit etmesi karşısında, Araplarla Doğu Roma arasında barış yapıldı. Bu barış Güneyde çarpışan orduları kapsayan bir anlaşmaydı. Yoksa Emevi Doğu Roma orduları birkaç yerde birden birbirleri ile kapışmışlardı.

Sasani ailesi de İran tahtından vaz geçmiş değildi. Firuz'un oğlu Narses, 678 yılında, Çinli bir generalle birlikte, tahta sahip çıkmak için Batı Türkmenistan'a geldi. Çinli General, Narses'i, Talas bölgesindeki Türklere emanet ederek geri döndü. Narses, Toharistan'da, yirmi yıl, Türk Yabguları ile işbirliği yaparak dolaştı. Ama İran tahtını hiç ele geçirme fırsatı yakalayamadı.

678 yılında Doğu Anadolu'da, Roma kuvvetleri Araplara üstünlük sağladılar. Bunun üzerine yapılan anlaşmayla, Ermeni toprakları ve İberya (Gürcistan) topraklarından elde edilecek gelirin iki ülke arasında paylaşılması konusunda anlaşıldı. Bundan sonra bölge bazen Arap, bazen Romalı valilerce yönetildi.

Monofisitler tekrar mahkum ediliyor

Hatırlanacağı gibi, Doğu Roma İmparatoru Herakleios Monofizitler ile uzlaşmış ve bir konsensüs oluşturmuştu. Ancak, bu konsensüs Ortodoks kilisesini rahatsız ediyordu. Tek Tanrılı dinlerdeki her mezhep ve her dini yorum gibi, Ortodoks kilisesi de benim yorumum doğru, bunun dışındakiler kâfirdir anlayışını üzerinden atamıyor ve diğer yorumları karalamak için elinden geleni yapıyordu. Zaten kaybedilen topraklardan sonra, dini bir yorum birliği sağlanmıştı. Ortodoks öğreti iktidarda idi ve resmi öğreti niteliğini koruyordu. Bir uzlaşmaya ihtiyacı yoktu, onun yerine aykırı görüşleri temizleyerek Tanrı'ya hizmet etmeği baş görevi sayıyordu. Ortodoks mezhebinin başı olarak, Doğu Roma İmparatoru 4. Konstantinos, Constantinopolis'de dini konsili topladı. Konsil Monofizitler ile uzlaşmayı ret etti. Doğu Roma kesin olarak monofizit görüşe karşıydı ve düşmandı.

Emevi ordusunun Constantinopolis kuşatması yedi yıl sürdü. Her yıl ordu, kışın Kapıdağ yarım adasına çekiliyor, baharla birlikte kuşatma tekrar başlıyordu. Emeviler, savaşların dışında soğuk ve salgın hastalıklar nedeniyle de kırılıyorlardı. Gelen takviye birlikleri, Constantinopolis'in zenginliklerini yağmalamak isteği ile zor yaşam koşullarının getirdiği bezginlik arasında bocalıyordu. Sonunda, Araplar yağmadan umutlarını kestiler. Emevi ordusu 680 yılında kuşatmayı kaldırarak geri döndü.

Yedi yıl kuşatmadan sonra başarısız bir şekilde Arap ordusunun geri dönmesi, hem İmparator Konstantinos'un, hem Doğu Roma'nın başarısıdır. Ama aynı zamanda, Avrupa'nın da kurtuluşudur. Araplar, Constantinopolis kapısını çok zorlamışlar ama açamamışlardır. Bundan sonra, Kafkasya kapısını zorlayacaklardır.

Bu sürede, Arapların Constantinopolis'e saldırmaları, Doğu Roma'yı tümden meşgul ediyordu. Tuna Bulgarları hareket serbestisi kazandılar. Asparuh, Dobruca, Tuna ve Şumnu'ya kadar uzanan bölgeye yayıldı. Bu bölgelerdeki Alanlar ve Slav Antlar, birliğe katıldılar.

Bulgar siyasi birliği Şamandı ve göçebe federasyonlarının daha önce anlatılan bütün özelliklerine, sosyal ve siyasi tablosuna uyuyordu. Büyük aile, Kabile şefi, İhtiyarlar meclisi, eli silah tutanların katıldığı kabile meclisi gibi göçebe kurumları yaşamaya devam ediyorlardı. Zaman içinde özel mülkiyet oluşmuş, servet farklılaşması ve buna bağlı asillerin ortaya çıkışı başlamıştı.

Bulgarların, bugünkü topraklarına gelişi ile beraber (680), orada konuşulan Grekçe ve diğer diller unutularak, Slav dili ağırlık kazanmaya başladı. Dil değişimi ile birlikte kimlik değişimi de başladı, yerli halk Slavlaştı. Sadece dağlık bölgelerde bugün Arnavut ve Ulah dediğimiz toplumlar kimliklerini korudular.

Volga Bulgarları ise, zaten var olan ticaretin içine gelmişlerdi. Ticaret Volga'ya, sadece Bulgarları değil, Skandinav ve Slav'ları da çekmişti. Baltık - Karadeniz ve Orta Asya ticareti, milattan çok önce başlamış olan canlı bir ticaretti. Volga kıyısında oturan tüm boylar bu ticarete katılırlardı. Böylece, Volga Bulgarları da ticaret yapmaya başladılar. Kuzeyin uzak bölgelerine kadar çıktılar. Bazen, ticaret, en ilkel biçimi ile yapılıyordu. Bulgarların Veslerle yaptığı ticaret böyleydi. Bulgarlar, " Karanlıklar Ülkesinde “ ki Fin kökenli Visolarla (Ves) " sessiz değişim " tarzı ticaret yaparlardı. Bulgarlar getirdikleri malları belli bir yere bırakırdı. Malların değişim değerini belirten işaretler koyarak, oradan uzaklaşırlardı. Vesler gelir, değişim için getirdikleri malları bırakıp, çekilirlerdi. Bulgarlar, alış-verişten memnun kalırlarsa, Veslerin bıraktıklarını, memnun kalmazlarsa, kendi mallarını alıp giderlerdi.

Volga Bulgarlarının da dâhil olduğu, bu canlı ticaret, çeşitli etnik grupların birbiri ile temasını ve karışmalarını arttırdı. Macarlar boyları, çok eski zamandan beri, Türk boyları ile karışmıştı. Macar ve Fin'lerin atası Fin Ugor boyları ile Ogur Türkleri arasında karışmalar olmuştu. Macarlar, eski yurtları olan Ural dağlarının ormanlık alanlarından, bozkıra inmişler, oradaki Ogur Türkleri ile uzun zaman birlikte yaşamışlar, bir kısmı Ogurlarla birlikte Kafkasya'ya göçmüşlerdi. Kafkasya’dakiler uzun zaman Onogur yönetiminde kalmıştı. Ural dağlarında kalan Macarlar da, oradaki Türklerle karışarak, bir kısmı " Başkurtlar " ı oluşturmuştu. Bugün Türk kabul edilen " Başkurtlar "ın, Türkleşmiş Macarlar olduğu pek çok tarihçi tarafından iddia edilir. Başkurtlar için " Başkır ", " Başkırt " adları da kullanılır. İran efsanelerinde, " Gurkser " yani " Kurtbaş " diye geçerler.

Volga çevresindeki Türkleşme, Volga Bulgarlarından daha önce buraya gelen, Suvar, Hun ve Sabar Türk kabilelerince başlatılmıştı. Bulgarlar buraya geldikten sonra, Türkleşme hızlanmış, Fin kökenli eski halk özümsenmişti.

Doğu Roma'nın, Araplarla yaptığı savaşlar biter bitmez, Doğu Roma dikkatini, genişleyip, kuvvetlenen Bulgarlar üzerine çevirdi. 679 yılında, İmparator 4 cü Konstantinos (Konstantin), Bulgarlara karşı büyük bir donanma ve ordu yolladı. Orduya Konstantinos bizzat kumanda ediyordu. Tuna Bulgarlarının şefi Asparuh, göllerin, bataklıkların olduğu bölgede yavaş yavaş geri çekilerek yıpratma savaşları yaptı. Çembere alınmakta olduğunu anlayan Doğu Roma ordusu korkarak, kaçtı. Bu durumda, Doğu Roma İmparatorluğu, başkenti Pliska olan yeni Bulgar devletini tanıdı ve haraç ödemeyi kabullendi.

Doğu Roma İmparatoru Konstantinos’un çağrısı üzerine toplanan III. Constantinopolis Konsili (680–681) Monoteistliği mahkûm ederek Khalkedon (Kadıköy) Konsilinde (451) belirlenen öğretiyi benimsemiştir.

Kültürün Kaybı

VII yüzyılın sonuna doğru, Batı Avrupa'da kilise örgütlenmesinde bir gerileme meydana geldi. Galya, Frank egemenliğinde, iman birliğine kavuşmuştu. Bunu daha önce çeşitli defalar görmüştük. Galya'da ilahi tartışmalar ve sapkınlıklar Merovenj döneminde olmadı. Kral kiliseyi maddi ve manevi olarak destekliyordu. Kilise mülklerine dokunulmuyor, kilisenin mali yükümlülükleri bulunmuyordu. Zaten, selamete erebilmek için, herkes kiliseye bağışta bulunmakta neredeyse birbiri ile yarış ediyordu. Bu atmosferde dinsel kuruluşların serveti gittikçe arttı. Bir asır önce, piskoposlar Galya-Romalı bozulmamış ailelerden seçiliyorlardı. Merovenj dünyası çözülmeye başlayınca, bir süre, kilise kurumları, en canlı ve en sağlıklı organ olarak ayakta kaldılar. Ama Merovenj kralları, manevi bir değeri olmayan ve çevrelerini sömürmekten başka bir şey düşünmeyen kişilere, piskoposluk görevlerini dağıtmaya başlayınca, bu kurumlar da çökmeye başladılar. Ulusal konsiller, Frank kilisesinin yönetim birliğini ve disiplinini sürdüren organlardı. Ulusal konsiller gittikçe daha seyrek toplanmaya başladılar. 696 yılından sonra ise hiç toplanmadılar. Bundan sonra pek çok piskoposluk makamı da boş kalmaya başladı.

Kilisenin temel öğesi piskoposluklardı. Piskoposluk kurumunun zayıflaması, vahim sonuçlara gebeydi. Galya'nın kuzeyinde, hala Şaman dini veya onun değişik versiyonları hüküm sürüyordu. Hıristiyan imanı geriliyordu. Manevi yaşamdaki gerileme örflerde de gerilemeye neden oluyordu. Özellikle aristokrat çevrelerde bozulma almış başını gitmişti. Evlilik ahlakı kalmamıştı. Nikâhsız yaşama her yanda yaygın bir haldeydi. Adalet mekanizmasını kimse çalıştırmıyordu. Güce güçle karşılık veriliyor, öç alma adaletin yerine geçiyordu. Çocuk ölümleri çok fazlaydı. Ortalama ömür kısaydı. Roma gelenekleri bozulmuş, Germen örf ve adetleri iyice sızmıştı.

Galya'da bir önemli bir eksiklik de aydınların bulunmaması idi. Uzun zamandır sistemli klasik bir Latince eğitimi yapılmıyordu. Geçmiş çağların aydınlatıcı ve düşündürücü eserleri ortalıktan kalkmıştı. Bunları artık, bazı keşişler dışında kimse hatırlamıyordu. Doğu Roma ile ilişkiler koptuğundan, doğudan batıya kültür akışı da olmuyordu. Hıristiyan dünyası, kendini yenilemeden hem bağnazlığın batağına doğru gidiyor ve hem de göçebelerin dininin hurafe kısımlarından etkileniyordu. Roma kültür mirasının sürdürülmesini sağlayacak metinlerin bazıları manastırların elindeydi. Ancak bu manastırlar, Galya'da değil, genellikle İtalya, Britanya ve Akdeniz kıyılarındaydı.

Çelişik bir ortam vardı. Bir yanda Hıristiyan imanı geriliyor, diğer yandan, Hıristiyanlığın din olarak Şaman kültür içinde yayılması devam ediyordu. VII yüzyılda, pek çok ünlü piskopos,

Saint Eloi, Saint Suplice, eski Roma dünyası dışına seferler düzenleyerek, putları yakıp, yıkmışlardı. Bunlar, Şamanların eski tören yerlerini ya bir şehidin veya bir meleğin korumasına veriyor, yani onun adıyla adlandırıyor ve böylece, eski kültürü kendi Hıristiyan inançlarıyla bütünleşmiş oluyorlardı. Yapılan Şaman tören yerlerinin Hıristiyan kutsal yerleri haline getirilmesiydi. Hıristiyan din adamlarının uzun süredir devam eden kırsal kesimi ve göçebeleri Hıristiyanlaştırma çabaları semerelerini vermeye başlamış ve " tarım kült törenleri " Hıristiyanlaşmıştı. Sonra, kuzey Galya hızla Hıristiyanlaşmaya başladı. Mezarlarda, Şaman işaretlerinin yerine Haç işaretleri görülür oldu. Hıristiyan dini, Batı kırsal yaşam biçimine ve anlayışına uygulanıyordu.

Germen istilası ile birlikte, yepyeni ve çok güçlü bir sanat Roma ülkesine girmişti. Bu sanat Şaman kökeni nedeniyle hayvan biçimlerini yorumluyordu. Bunun yanı sıra silah üretmeye dönük ve maden işleyen bir demircilik sanatı da göçebelerle birlikte gelmişti. Roma dünyası ile Germen dünyası kaynaşmaya başlayınca, demircilik sanatı altın ve değerli taşların işlenmesine dönük bir veçhe kazandı. Roma estetiğinden tamamen farklı olan bu sanat, kuzey Galya'da kendine uygun bir ortam bulup, gelişmeye ve değişmeye başladı. Kuyumcular önce büyük boyutlu işlere giriştiler, sonra bronz döküm ve demir üzerine süsleme yapmaya koyuldular. Yeni teknikler uyguluyorlardı. Kısa süre içinde insan yüzünü betimlendirmeye, biçimlendirmeye başladılar. VII yüzyılın sonuna doğru kuyumcu atölyeleri İle-de-France'a (Paris) taşındılar. Sanatçılar orada, yumuşak kalker üzerinde insan yüzünün kabartmasını yeniden yapmaya başladılar. O zamana kadar, heykeltıraşlığın merkezi, Preneler'deki mermer ocaklarının çevresi idi.

İspanya'da ise, Roma kültürünün çöküşünden sonra genel bir güçsüzleşme yaşandı. Vizigotların Germen kültürü, Roma uygarlığını bozacak kadar önemli, ama yaşama yeni bir güç ve canlılık veremeyecek kadar zayıftı. Bu kültürünü kaybetmiş ülkeyi, Müslümanlar 711 yılında kolayca ele geçireceklerdi.

Galya'da, VII. yüzyılın sonlarında, Manş denizi kıyısındaki yeni limanlarda Anglosakson misyonerler karaya çıkmaya başladılar. Anglosakson misyonerlerde, Galya'daki din adamlarında olmayan bir şey vardı. Onlar az çok antik kültürü tanıyorlardı. Diğer yandan, Ada'da Hıristiyan dini, Karaya göre daha saf kalmıştı, ama kuralları daha sertti. Anglosakson misyonerler, kendilerini Roma'daki Papa'ya daha bağlı hissediyorlardı. Anglosakson misyonerler, Frank kırallığının hala Hıristiyan olmamış doğu sınırlarındaki halkları Hıristiyanlaştırmak amacı ile yola çıkmışlardı. Ama sonuç umulandan çok fazla oldu. Saray nazırlarının yönettiği en güçlü Batı Avrupa Hıristiyan devleti olan Franklar ile Papalık arasında ilişki kuruldu. Latin kültürü; Paris'teki genç Galya-Frank sanatı ile karşılaştı.

Kerbela

Muaviye, Ali'nin büyük oğlu Hasan ile uzlaşarak Hasan hakkından feragat ederken, Muaviye, ölümünden sonra halifeliği Ali'nin soyuna bırakacağı sözünü vermişti Ama 680 yılında ölürken, yerini oğlu Yezit'e bıraktı. Yezit ibn Muaviye, ancak üç yıl halife olabildi. Yezit halife olunca, M.S. 680 yılında, Ali'nin küçük oğlu Hüseyin, hakkının elinden alındığı ve verilen sözün tutulmadığı gerekçesi ile Yezit'e baş kaldırdı. Hilafetin vesayet yoluyla geçmesinden herkes rahatsızdı. Küfeliler, Hüseyin'e mektup yazarak, Küfe'ye gelirse ona biyat edeceklerini bildirdiler. Bu temayül üzerine Yezit Basra valisi Abdullah bin Ziyad'ı Kufe'ye vali atayıp, onun aracılığı ile Hüseyin'i kontrol altına almak istedi. Hüseyin, durum tespiti yapması için temsilcisi Müslim bin Akl'ı Kufe'ye yolladı. Abdullah bin Ziyad, Müslim bin Akl'ı yakalatarak, önce işkence ile taraf değiştirmeye zorladı. Bunu başaramayınca da, kafasını keserek, Kufe sokaklarında dolaştırdı. Abdullah bin Ziyad, Kufe halkını yıldırmak istiyordu. Müslim bin Akl'ın kesik kafası bu işe yaradı. Kufe halkı yılmıştı.

Hüseyin ailesi ile birlikte Küfe'ye giderken, Fırat nehri yakınlarında Kerbela'da Yezit'in yolladığı Hurr bin Yezit komutasındaki 2.000 kişilik ordu tarafından yolu kesilip, kuşatıldı. Kufe'ye gitmeye çalışan muhacirler çocuk, kadın, toplam 155 kişiydiler. Bunların içinde savaşabilecek olanlar 32 süvari ve 40 yaya olmak üzere sadece 72 kişiydi. Emevilerin muhacirlerin yolunu kesen 2.000 kişilik ordusuna, Sad bin Ebi Vakkas'ın oğlu Amr komutasında 4.000 kişilik bir kuvvet daha katıldı. Böylece Emevi kuvvetleri 6.000 savaşçıya ulaştı.

6.000 kişilik ordu 155 kişiyi sarmış, yerinden kıpırdatmıyor, yakınlarındaki sudan bile almasına müsaade etmiyordu. Hüseyin ve kafilesi susuz kalıp, sonunda Yezit'e biat etmek zorunda kalacaktı. Hüseyin boyun eğmedi ve sonunda susuz öleceğine savaşarak ölmeyi yeğledi. Sabah güneş doğunca başlayan bu eşitsiz savaş, gün batımına kadar sürdü. Emevi ordusu isteksiz savaşıyordu. Aslında Peygamberin torununa kılıç çeken herkes korkuyordu. Bir İlahi müdahale bekleniyordu ama olmadı.

Akşama doğru Hüseyin'in ölümü üzerine savaş sona erdi. Emevi komutanı, Hüseyin'in ölüp ölmediğinden emin olmak istiyordu. Bunun için Peygamberin torununun başını elindeki sopa ile görmek için çevirince, kalabalıktan bir ses yükseldi " Yavaş ol, Allah'ın habercisinin dudaklarını o yüzde gördüm ben ". Amr, ölülerin başlarını keserek Kufe valisi Abdullah bin Ziyad'a yollama emri almıştı. Bu emri yerine getirdi.

Kerbela'da Hüseyin'in oğlu Ali (Zeynelabidin) de bulunuyordu. Halife Ali oğlu Hüseyin'i, Medine'ye getirilen devrik Sasani İmparatoru Yezdigirt'in üç kızından biri ile evlendirmiş ve 655 – 656 yılında, Ali (Zeynelabidin) bu anneden doğmuştu. Hastalandığı için savaşa katılamamış, daha sonra da ailenin kadınları tarafından yorganlara sarılarak saklanmaya çalışılmıştı. Ayrıca, Kerbela'da öleceğini anlayan Hüseyin'in, oğlunu, sülale devam edebilsin diyerek, geri planda tuttuğu da söylenir. Hüseyin'i öldüren gurubun lideri Şamir, Ali'yi (Zeynelabidin) öldürmek istemiş, ancak, ordu komutanı Ömer bin Sad buna izin vermemişti.

Kerbela katliamından kurtulan kadınlar yanlarında Hüseyin'in ölümden kurtulup tek sağ kalan hasta oğlu Zeynel Abidin olmak üzere, boyunlarından zincirlenerek, parçalanmış cesetlerin arasından geçirilerek önce Kufe'ye sonra da Şam'a Yezit'e götürüldüler. Hüseyin'in kız kardeşi Zeynep dayanamamış bağırıyordu: " Ya Muhammed, sana semanın melekleri salât ve selam götürsün. İşte senin Hüseyin'in, kanlara bulanmış, uzuvları kesilmiş, kızları esir, zürriyetin maktul ".

Şiilerce üçüncü imam kabul edilen Hüseyin ve yanındakiler, Kerbela'da vahşice katledilmişlerdi. Peygamberin torununun ve en yakınlarının öldürülmesi, İslam âleminde büyük bir korku ve heyecana neden oldu. Bundan sonra, M.S. 692 yılına kadar bastırılamayan yeni bir Şii ayaklanması başladı. Artık Şiilik bir mezhebe dönüşmüştü. Şiilerin aslında Hüseyin'i Kerbela'da yeteri kadar destekleyip, desteklemedikleri tartışma konusudur. Kerbela'dan sonra Şii muhalefetinin inatla direnmesinde, içlerindeki eziklik de rol oynamış olmalıdır.

Halk arasında " bu katliamda parmağı olanların asla cennet yüzü göremeyecekleri " söyleniyordu. Hüseyin için yazılan ağıtlar her yerdeydi. Yezit sarayında bile protestolara uğruyordu. Tepkinin yaygınlığı, Yezit'i korkuttu. Bunun üzerine Kerbela esirlerine karşı davranışları değişmeye başladı. Onların her ihtiyaçlarını karşılayacağı sözü vererek, esirlerini Medine'ye uğurladı. Katliamın sorumluluğunu da Kufe valisi Abdullah bin Ziyad'ın üzerine atmaya çalıştı.

Zeynelabidin de, Kerbela'dan sonra Medine'ye çekilerek, din meseleleri ile uğraşmaya başladı. Asıl adı Ali bin Hüseyin olan Zeynelabidin'e bu ad, ibadete olan aşırı düşkünlüğü nedeniyle verilmişti. Şiiler tarafından dördüncü İmam kabul edilen Zeynelabidin 712 yılında öldü.

Emevilerin Kabesi Çıkarlarıdır

Emeviler Kerbela'dan sonra rakipsiz kaldıklarını sanıyorlardı. Hâlbuki Müslümanların öfkesi öyle büyüktü ki, Mekke ve Medine'de, bu iki kutsal merkezde halk Emevi iktidarını ret etmeye başladı. Zübeyr'in oğlu Abdullah, Kerbela vahşetini hutbe okuyarak telin etti. Mekke halkı Abdullah'ın başlarına geçmesini istedi. Hatırlanacağı gibi babası Zübeyr Müslümanlığın ileri gelenlerinden biriydi, Halife Ali'ye, Ayşe'nin yanında başkaldırmış ve Cemel savaşında ölmüştü.

Benzer bir gelişme de Medine'de yaşandı. Yezit ikna etmek için Medine ileri gelenlerinden bir heyeti Şam'a, yanına davet etti. Ancak oradaki rüşvetli, şaraplı, rakslı, dansözlü ve sefih hayat Medine heyetini şaşkına çevirdi. Heyet Medine'ye döndüğünde " Allah'a şahitlik ederiz ki biz onu azlettik " dediler. Yezit'in silahı tam ters tepmişti. Medine Abdullah bin Hanzala'ya biat etti ve Yezit'e karşı baş kaldırdı. Zeynelabidin, bu isyana karışmak istememiş ve isteği de isyancılarca kabul edilmişti. Zeynelabidin yanına kendi ailesini ve Mervan bin Hakem'in ailesini alarak, Medine'den ayrılıp, gitti. Daha sonra Mervan onu Emevilerin hışmından koruyacaktır.

Yezit, iki kutsal kentteki direnişleri yok etmek için yaşlı Müslim bin Ukbet'il-Meri komutasında 12 bin askerden oluşan bir orduyu yolladı. Medine kuşatıldı. Kanlı çarpışmalardan sonra Abdullah bin Hanzala tüm erkek çocukları ile birlikte öldü. Medine'ye giren Emevi ordusu kenti üç gün boyunca yağmaladı. Medine harap olmuştu. Kentte pek çok İslam seçkini katledilmiş, tecavüzler gerçekleşmiş ve yangın kenti tanınmaz hale getirmişti. Ölenler arasında 700 Kuran hafızı da vardı. Ölenler içinde 80 Sahabenin de bulunduğu söylenir. Artık Bedir savaşında Peygamberle birlikte çarpışanlardan hiç kimse sağ kalmamıştı.

Sıra Mekke'ye gelmişti. Yezit'in yaşlı komutanı Müslim bin Ukbet'il-Meri öldü. Yezit komutayı Hüseyin bin Nümeyr'e verdi. Mekke savaşı şiddetli bir saldırı ile başladı. Mekke direnince de mancınık ateşleri başladı. Kayalardan biri Kâbe'nin taşıyıcı direklerine isabet etti. Kâbe yıkılıp, çıkan yangınla yanmaya başladı. Ateş Hacer-i Esvet taşını da dörde böldü. Her şeye rağmen Mekke direniyor, teslim olmuyordu.

Bu sırada Yezit'in ölüm haberi geldi. Yezit'in halifeliği 3 yıl sürebilmişti. Bu dönemde, Ukbe bin Nafi komutasındaki Emevi orduları, Kuzey Afrika'nın tümünü fethederek, Atlas okyanusuna ulaşmışlardı. 680 yılında, Muaviye'nin ölümü üzerine, İslam devletinde çıkan büyük iç kargaşa, komşuların işine yaramıştı. Aynı dönemde, Hazarlar, Kuzey Karadeniz'deki Bulgarların bir kısmını, Macar ve Slavları egemenlikleri altına alarak, Ukrayna ve Kırım'a

kadar genişlediler. İslam devletindeki iç kargaşa, 681 ve 682 de Gürcü ve Ermenilerin ayaklanmasına imkân verdi. Hazarlar, bu fırsattan yararlanarak, güney Kafkasya'yı yağmalamaya başladılar.

Yezit'in ölüm haberini alan komutan Hüseyin bin Nümeyr, hemen Abdullah bin Zübeyr'e " sen halifeliğe daha layıksın, gel Şam'a gidip, yönetimi ele geçirelim " diye haber yolladı. Abdullah bunu kabul etmeyince de kendi Mekke kuşatmasını kaldırıp, Şam'a gitti. Yeni halife Muaviye bin Yezit'ti.

Yeni Halifeye rağmen Hicaz, Yemen, Irak, Mısır Müslümanlarının büyük çoğunluğu Abdullah bin Zübeyr'e biat etmeye devam ettiler. Hilafet tekrar ikiye bölünmüştü. Abdullah bin Zübeyr bir Sünni idi ve Emevilere karşı bu başkaldırış, Şiiler ve Haricilerce desteklenen bir Sünni başkaldırısıydı.

Türk budunun canlanışı

Asya'da ise, 630 yılında dağılan Doğu Türük siyasi birliği, 680 yılına kadar bir daha kurulamadı. Bu arada, Çin sarayında bulunan Aşina soyundan Türük prensleri zaman zaman, imparatora baş kaldırarak, bazı girişimlerde bulundular. Ancak başarılı olamadılar. Aşina soyundan Kutluğ ise, Kuzey Çin'deki dağınık Türük boylarını toparlayarak, Ötüken'de Doğu Türük siyasi birliğini tekrar kurmayı başardı. Türk tarihinin bu bölümünü, Orhun anıtları sayesinde, ilk kez Türklerin kendi kaynaklarından öğrenilebilinmektedir.

Kutluğ kağan işe çok az kişi ile başlamıştı. Çevredeki boy kalıntıları, Kutluğ Kağanın etrafında toplanmaya başladı. Gelenlerden biri de, Çinililerin " ihtiyar kurt " dediği Tonyukuk idi. Tonyukuk (A-shih-te Yüan-chen), Şansi eyaletinin kuzeyinde oturan bir memur ailesinden geliyordu. Çin kültürü ile yetişmiş bir Çin memuruydu. Kutluğ Kağana katılarak, eski kimliğini ret etmiş ve bilge bir yardımcı, önemli bir komutan olmuştur. Kutluğ, ilk başlarda, kağanlık iddia edebilecek bir güçte değildi, olsa olsa bir şef idi. Türüklerin etrafı hasımlarla çevriliydi. Güneyde Çin, Kuzeyde Oğuzlar, Doğuda Moğol kökenli Kitaylar vardı.

Bu sırada, Tula nehrinin kuzeyinde yaşayan Töles boylarına " Dokuz Oğuz " denir. Oğuzlar, Türüklerin güçlenmesinden tedirgindiler. Çin ve Kıtay'a elçiler yollayarak ittifak önerdiler. Ancak, bunu haber alan Kutluğ, ittifak gerçekleşemeden, Oğuzlara saldırdı. Dokuz Oğuzlar 3000 asker, Kutluğ'un Türkleri 2000 askerdi. Kutluğ kazandı ve Oğuzlar Kutluğ'a bağımlı hale geldiler. Oğuzların katılması ile güçlenen ve Ötüken'e yerleşen Kutluğ, 682 tarihinde, İlteriş adı ile Kağanlığını ilan etti. Yeni siyasi yapılanma Türükler ile Dokuz Oğuz'a dayanıyordu. İlteriş Kağan, kardeşi Kapgan'ı Şad, kardeşi To-si-Fu'yu Yabgu unvanları ile boyların yönetim ve komutasına atadı. Tonyukuk, Kağanın baş danışmanı ve başyardımcısı yani " Ayguçi " idi.

İlk Resmi Kuran Yakılıyor

Yezit'den sonra Muaviye II ve Mervan I kısa süre halife oldular. Mervan I ibn Hakem, 684 ve 685 yıllarında halifelik yaptı. Halife Ömer'in kızı ve Peygamberin eşlerinden Hafsa ölene kadar birinci Kuran'ı sandığında saklamıştı. Hafsa ölünce, Mervan ibn Hakem, bu ilk Kuran'ı alarak yaktırdı. Bu yaktırma işini neden yaptığını, Mervan şöyle açıklamıştır. " Bunu yaptım çünkü Onda yazılı olanlar, resmi Kuran'a yazılıp, geçirilmiş ve korunmuştur. Korktum ki aradan uzun zaman geçtiğinde kuşkucu kimseler bu (resmi) Kuran hakkında şüpheye düşerler."

Günümüze kadar ilk Müslümanlardan pek çok eşya gelmiş olmasına rağmen (Peygamberin sakalı, elbisesi vs), vahiylerin ilk yazıldığı derilerin, taşların, kemiklerin, tahtaların ve ilk derlenen Kuran'ın (Zeyd'in derlemesi), diğer Kuran derlemelerinin (Übeyy ibn Ka'b'ın derlemesi, Abdullah ibn Abbas'ın derlemesi, Muhammed'in eşlerinden biri olan Ayşe'nin derlemesi, Ali'nin derlemesi) günümüze kadar ulaşamamış olması garipsenecek bir durumdur. Müslümanların, hatıralara ne kadar sahip çıktığı ve bunları titizlikle korudukları bellidir. Hadis ve sünnetin oluşturulabilinmesi için, Peygamberin sözleri, davranışları, eylemleri, mimikleri, velhasıl her şey, cımbızla ayıklanıyormuş gibi bir hassasiyetle, toparlanmış ve saklanmıştır. Ama Kuran sure ve ayetlerinin ilk yazıldıkları parçalar yok olmuşlardır. İlk Kuran derlemeleri yok olmuşlardır. Bunların hepsinin kaybolduğunu söylemek mümkün değildir. Bunlar resmi Kuran tek kalsın ve Vahiyler arasında çelişki çıkmasın diye, bilinçli bir tarzda yok edilmişlerdir. Burada da Müslümanlıkta siyasetin ne denli önemli olduğunu görülmektedir. Devlet karar vererek, bir Kuran'ı yani Allah'ın sözlerini, diğerlerine üstün veya daha doğru kabul ederek, seçmiş ve diğerlerini yok etmiştir.

Hâlbuki İslam'da Allah ile kul arasına kimse giremez. Din adamları sınıfı ve birilerinin Allah adına karar vermesi yasaklanmıştır. Buna rağmen, birileri karar verip, uygulamıştır. Bu uygulama, sonuç itibarı ile amacına da ulaşamamış, Müslümanlar arasında bölünmeler olmasını da önleyememiştir. İnsan aklı var oldukça, yorum farkları ve görüş ayrılıkları hep olacaktır. Ebu Bekir zamanında Zeyd tarafından toplanan ilk kuranın toplanıp, toplanmama tartışmaları sürerken, Ebu Bekir, Ömer'e " bunu yapmak doğrumu. İstese idi, Peygamber sağlığında yapmazmıydı? " demişti. Ama peygamber'in kuvvetli bir olasılık ile yapmak istemediğini, daha sonrakiler yapmışlardır.

Mervan bin Hakem'in halifeliği döneminde, Mekke'de ortaya çıkmış olan Sünni ağırlıklı muhalefet kendi içinde parçalanmıştı. Şiiler kendi yollarına gitmiş, Hariciler kendi yollarına gitmiş, Mekke'de Abdullah bin Zübeyr güçsüzleşmişti. Ancak ayrışma bu kadarla

kalmıyordu. Yeniden herkesin herkesle savaştığı bir dönem başlıyordu. Şiiler, Sünnilere karşı, Hariciler her ikisine karşı, Sünniler Şiiler ve Haricilere karşı bir şiddet ve vahşet gittikçe yükseliyordu. Yakmalar, Kafa kesmeler, el ayak kesmeler, saf değiştirmeler, kuralına uygun savaşlar, gerilla savaşları, pusular, yol kesmeler, ev basmalar, suikastlar derken Müslümanlar acımasızca birbirlerini katledip duruyorlardı.

Vahşetin ve acımasızca birbirini öldürmenin sonucunda güçler yükseliyor gibi görülüyordu. Sanki Sünniler daha güçleniyor, sanki Şiiler daha güçleniyor, sanki Hariciler daha güçleniyordu. Ama aslında ekonomik gücü elinde tutan ve yönetim tecrübesi tüm guruplardan daha fazla olan Emeviler kendilerini topluyorlardı. Müslümanların birbirini yok eden savaşları, Emevilerin yolunu açıyor, iktidarlarının devamının zeminini hazırlıyordu.

Kabe Bombalanıyor

Doğuda Türk budun güçlenirken, Batıda Araplar, Ceyhun'u bir daha geçtiler. Arap valisi Selm bin Ziyad, 681 – 683 yıllarında Semerkant'ı alarak kışlık karargâh yaptı. Arap ordusunun Hocend'e yaptığı akın, yenilgi ile sonuçlandı. Bunun üzerine tüm Soğd ülkesinde bir isyan başladı. İsyana Buhara da katıldığı için Selm Buhara üzerine yürüdü. Buhara'ya yardıma gelen Türklerden ve Soğdlulardan oluşan ordu, Selm tarafından bozguna uğratıldı. İsyanın önderi Bandun öldü. Seferden Araplar büyük ganimet toplamışlardı. Her Arap atlısının payına 2400 dirhem düştü. Araplar, Ceyhun'un öte tarafında tam başarı sağlamış ve durumlarını kuvvetlendirmeye başlamışken, Emevi devleti içinde iç savaş patladı. Horasan'da Arap kabileler birbirine girdi.

M.S. 685 yılında, Mervan bin Hakem yastıkla boğularak öldürülünce, Abdülmalik halife oldu ve 705 yılına kadar hükümdarlık yaptı. Abdülmalik, ilk iş olarak iyice zayıflamış olan iç otoriteyi kuvvetlendirmeye yöneldi ve isyancılarla savaşmaya başladı. Kendine yardımcı olarak adı zalime çıkan Haccac'ı seçmişti. Emeviler önce bir bir Abdullah bin Zübeyr'e biat eden toprakları ele geçirerek, Abdullah'ın kaynaklarını kuruttular. Mekke yeteri kadar yalnızlığa itildiğinde, Haccac Mekke'yi kuşattı ve mancınık ile dövmeye başladı. Haç zamanıydı ve Emevilerin eylemi Haç farzının yerine getirilmesini engelliyordu. Halife Ömer'in oğlu Abdullah araya girerek, Haç süresince Emevilerin Mekke'yi bombardıman etmelerini önledi.

Haç süresi bitince, Haccac'ın mancınıkları tekrar işlemeye başladılar. Mancınık ile atılan taşların bazıları Kâbe'yi isabet ederek, Müslümanların kutsal mabedinin yıkılıp, hasara uğratmasına sebep oluyordu. Siyasi çıkarlar o kadar önemlidir ki, Allah'ın evi olarak tanımlanan Kâbe'nin yıkılacak olması bile savaşı durduramamıştı. İktidar, Müslümanlığın beş şartından biri olan Hac farzının engellenmesinden daha önemliydi. Emeviler iktidarın bilincine sahiptiler.

Yağmurlu ve fırtınalı bir günde, mancınık taşları Kâbe'ye düşerken, bir yıldırım, taşları atan büyük mancınığın üzerine düşerek, oradaki 12 askeri öldürdü. Emevi askerleri, yıldırımı Allah'ın yolladığını düşünerek büyük bir korkuya kapıldılar ve savaşı bıraktılar. Bunun üzerine Haccac mancınığın başına bizzat geçerek bombardımana devam etti. Haccac, bir taraftan mancınığı kullanıyor, bir taraftan da askerlerinin maneviyatını kuvvetlendirmeye çalışıyordu: " Korkmayın, Hicaz ülkesinin âdeti böyledir. Her vakit yıldırım düşer. Bugün sizi yakan yıldırım, yarın onları yakar ". Hakikaten de her yere yıldırım düşüyordu. Mekke'ye de

yıldırımların düştüğünü gören Emevi askerleri yavaş yavaş korkularından sıyrılmaya başlamışlardı.

40 bin askerin aylarca süren acımasız saldırılarının sonucunda Mekke'nin dayanacak hali kalmamıştı. Yer yer aman isteyip, teslim olan Mekkelilerin sayısı gittikçe artıyordu. Bu sırada, Haccac, Abdullah bin Zübeyr'e can güvenliği ve hayat boyu gelir vaat ederek, teslim olmaya çağırıyordu. Abdullah, çok saygı duyduğu annesi Esma hanımın fikrini ve onayını aldıktan sonra, şerefsiz bir hayat yerine şerefli bir ölümü seçti. Abdullah bin Zübeyr bir avuç yoldaşı ile birlikte saldırıya geçti. Çarpışa çarpışa öldüler.

Haccac, Abdullah bin Zübeyr'in kafasını kestirip, Şam'a yolladı. Gövdesini de yüksek bir direğe astırıp, teşhir ettirdi. Abdullah bin Zübeyr Hicretle yaşıttı. Bu yaşlı ama onurlu beden şimdi Mekke kentinin üzerinde bir bayrak gibi sallanıyordu. Mekke 9 yıl boyunca Emevi iktidarından bağımsız yaşamıştı. Şimdi 7 ay süren savaştan sonra, yakılmış ve yıkılmış kenti Haccac zorla Emevi halifesi Abdülmelik'e biat ettirdi.

Horasan'da, Kays aşiretinden olan vali Abdullah b. Hazım, Emevi halifesi Abdülmelik'e karşı isyan etti. Abdülmelik, vali ile anlaşmaya çalıştı. Horasan gelirini on yıllığına ona bırakmaya razı oldu. Tek isteği, halifeye bağlılık yemini etmesiydi. Ama vali buna yanaşmayıp, kendi adına altın paralar bastırdı. Bunun üzerine Tamim aşiretine mensup kuvvetlerle, Kays aşiretine mensup kuvvetler birbiri ile çatışmaya başladılar.

Abdülmalik, Haccac'ı tüm doğu işlerinden sorumlu bir nevi genel vali olarak Irak'a atadı.

Doğu Roma İmparatoru Konstantinos, 33 yaşında iken 685 yılında öldü. Yerine, Herakleios sülalesinin son İmparatoru olarak İustinianos II (685 – 695, 705 – 711) tahta çıktı. Tam ismi İustinianos (Justinyanus) II. Rhinotmetos'dur. Bu sırada Müslümanlarla mücadele içinde olan güney ve doğu cephelerinde durum iyi değildi. Ancak, Emevilerin iç sorunları nedeniyle, Halife Abdülmalik Doğu Roma cephesini sağlama almak istiyordu. Barış istedi. Yapılan barışa göre, silahlı mücadele durduruldu ve Emeviler, Doğu Roma'ya vergi vermeyi bile kabul ettiler.

Merdailer, Amanos dağlık bölgesinde oturuyorlardı. Bunlar Doğu Roma egemenliğini kabul etmişler ancak İslam topraklarına yaptıkları akınlardan vaz geçmemişlerdi. Halife Abdülmalik, İmparator İustinianos ile temasa geçerek, bu akınları durdurmasını istedi. Doğu Roma da Merdaileri sınır bölgesinden alarak iç kesimlere yerleştirdi.

İustinianos II 688 ve 699 yıllarında Slavlara karşı seferler düzenleyerek onları yendi ve Slavlarca işgal edilmiş olan Selanik'i geri aldı. Bu durumda Slavlar da Doğu Roma egemenliğini kabul etmek zorunda kaldılar. Ayrıca, 80 000 Slav, Müslümanlara karşı mücadele edebilmeleri için Anadolu'da Opsikion themasına yerleştirildi.

Bu sırada, Doğuda, Türükler (Göktürkler) gittikçe güçlenmekte ve teşkilatlanmaktadırlar. Çin garnizonları ve eyalet merkezleri yağmalanarak, güçlenme sağlanıyordu. 682 ve 687 tarihleri arasında defalarca Şansi ve Hopei eyaletleri yağmalandı. Ancak yine bu dönemde, üç defa daha Oğuzlarla kapışmalar oldu. Oğuzlar, Aşina soyunun yönetiminden çok mutlu olmasalar gerekti. Ancak, her şeye rağmen, genelde, genç Göktürk devletinde, yağmalar sonucu, Çin'den elde edilen ganimetlerle işler yolunda gitmekteydi. Bu esnada, Çin'de T'ang hanedanı, saray entrikaları yüzünden, dış siyasetle fazla ilgilenemiyordu. Bu da İlteriş Kağanın işini kolaylaştırıyordu.

Kraliçe Wu

683 yılında Kao-tsung ölünce, tahta kraliçe Wu'nun oğlu çıktı, anakraliçe Wu vasi olarak yönetimi ele aldı. Wu, önceki imparator T'ai-tsung'un karılarından biri idi. İmparatorun ölümünden sonra, adetler uyarınca rahibe oldu. Kısa bir süre sonra, ölen İmparator T'ai-tsung oğlu İmparator Kao-tsung, Wu'ya âşık oldu ve onunla evlenerek, Wu'yu meşru imparatoriçenin yerine imparatoriçe yaptı (665). 674 yılına gelindiğinde, sarayda ipleri eline imparatoriçe Wu almıştı. Kao-tsung ölünce de, tahta meşru varis yerine kendi oğlunun çıkmasını sağladı (683). Bu sırada Çin'e Türük akınları devam ediyordu. 685 yılında Türük orduları Taiyüan kıyılarına vardılar. 687 yılında Pekin bölgesi talan edildi. Wu, bir süre sonra tahtaki oğlunu değiştirip, başka bir oğlunu tahta çıkardı. Sonra bu da yetmedi, 690 yılında kendini " Chou " sülalesi İmparatoriçesi ilan ederek, tahta kendi çıktı (690–705).

685 yılına gelindiğinde, güney Kafkasya'da Hazar akınları yoğunlaşmıştı. Hazarlar, Gürcistan, Ermenistan ve Azarbeycan'ın bir kısmını aldılar. Ermeni prensi Grigor Mamikonyan ve bir Gürcü prensi yapılan savaşlarda öldüler. Hazar ordusu, büyük ganimetle kuzeye döndü.

689 yılında Lazlar Doğu Roma'ya baş kaldırdılar. Doğu Roma İmparatorluğu da Laz krallığını kaldırarak başa Laz Patriği Eristav S. Bornukisdze'yi geçirdi. Lazika'da bundan sonra Araplar gelene kadar önemli bir değişiklik olmadı.

Franklar Toparlanıyor

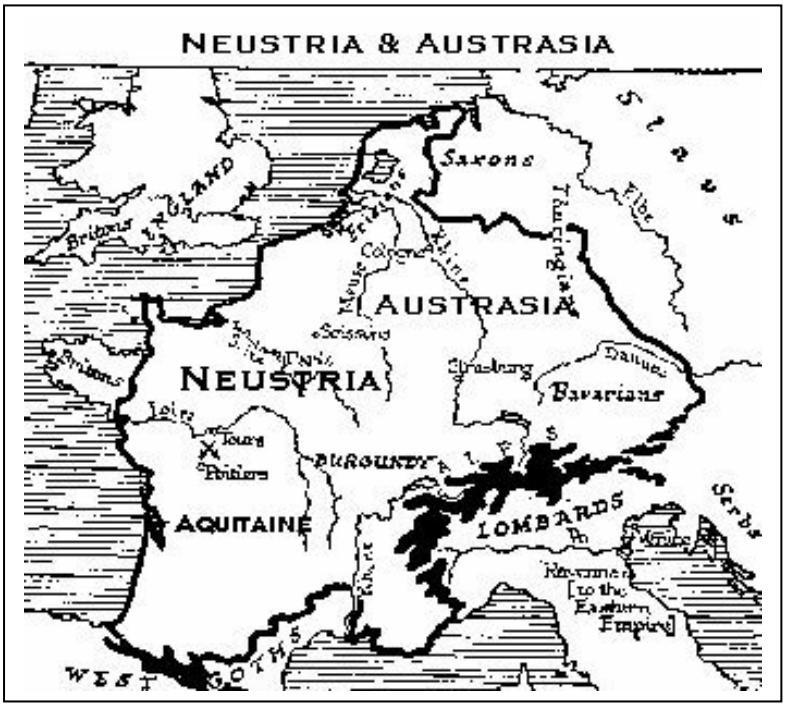

Batı Avrupa, bu yüzyılın başlarında, birbirinden kopuk birkaç merkez hariç vahşi bir yerdi. Toplumların eski dinlerinden gelen inançlar, Hıristiyan dinine girip, onu değiştirmişti. Aristokrasi hiçbir disiplini tanımadan kendi bildiği ve istediği gibi davranıyordu. Aristokrasi kültürsüzdü, kabaydı ve ne yaptığını da pek bilmiyordu. Yaptığı sadece etrafına şiddet saçmaktı. İlkel yöntemlerle işlenen toprak gittikçe daha verimsiz oluyordu. Tek zenginlik kaynağı olan toprak etrafını beslemekten uzaklaştıkça, Batı Avrupa halkı da ülkesini bırakıp gidiyordu. Kıta boşalıyordu.

Kıta bir de dış tehditler altındaydı. Kuzeyin Şaman inançlı toplulukları mevsimsel olarak akınlar yaparak, alabilecekleri her şeyi gelip, alıyorlardı. Doğuda Avarlar, iç bölgelere akınlar düzenliyorlardı. Güneyde ise yeni din İslam gelmiş oturmuştu. Kısa zaman sonra, İslam, İspanya'da Vizigot krallığını yıkacak, Pirene dağlarına dayanıp, ilerlemesini sürdürecekti.

Merovenj krallarının otoritesinin yok olması ile birlikte, otorite saray nazırlarına geçmişti. Artık fiili iktidar Marovenj krallarının değil saray nazırlarınındı. Bu Frank krallıklarından biri de Austrasia adlı krallıktı. Austrasia'nın nüfusu azdı, aristokrasi daha ılımlıydı, Hıristiyanlık diğer krallıklara nazaran daha az değişmişti ve dine daha fazla değer veriliyordu.

Austrasia, Marovenj dönemi Frank krallığının kuzey doğu topraklarına verilen isimdi. Bugünkü doğu Fransa'yı, batı Almanya'yı, Belçika ve Hollanda'yı kapsayan topraklardı. Metz ve zaman zaman da Rheims idare merkezi olmuştu. Doğusunda Saksonya vardı. Batısında Neustria bölgesi bulunuyordu. Güneyinde Baviyera vardı. Austrasia'nın doğusunda ki Saksonya Elbe nehrine kadar uzanıyordu.

Austrasia'nın batısındaki Neustria, Loire nehrinden İngiliz kanalına kadar olan ve bugünkü Fransa'nın kuzey bölgesini oluşturan topraklardı. Paris ve Soissons önemli kentleriydi. Aquitaine ise, Loire nehri ile Pirene dağları arasında kalan ve bugünkü Fransa'nın Batı bölgesini oluşturan topraklardı.

687 yılında, Austrasia nazırı Herstalli Pepin (Pippin) Marovenj krallıkları ve nazırlar arasındaki mücadelelere son vererek, pratikte bütün Frank topraklarının hâkimi haline geldi.

Banker Mabetler

Tibetliler, 688 tarihinde Çinlileri ağır bir hezimete uğrattılar. Ama Çin entrikaları bitmek bilmiyordu. Çin büyük paralar harcayarak, 699 da, Tibet'i içten karıştırdı ve güçsüz düşürdü.

Bu dönemde Çin sarayı, Türklere önemli görevler vermiştir. Çıkılan askeri seferlerde, mutlaka Türklerden oluşmuş birlikler bulunuyordu. To-ba ailesi üst devlet memurluklarına getirilmişti. Ancak, Türklerin devler içinde kuvvetlenmesi, diğer aileleri endişeye sevk ediyor ve gizli bir muhalefete yol açıyordu. Wu döneminde, başkent yeniden doğuya Lo-yang'a taşındı.

Ticaretin artması ile Çin'de banka gibi çalışan Budist mabetlerin gelirleri de arttı. Mabetlerde büyük sermayeler toplanıyor ve bununla topraklar satın alınıyordu. Budist tapınakları, bir taraftan da, sikkeleri eriterek Buda heykellerine ve tersine heykelleri eriterek sikkeye çevirerek, para üzerinde, işlerine geldiği gibi oynuyorlardı. Yani, Budist tapınaklarının, Çin ekonomisi üzerinde etkisi müthişti.

Doğu Bürokrat " memur kökenli toprak lordu " aileleri, İmparatoriçe Wu'ya destek vermişlerdi. Bunlar, sarayda Türk nüfuzunun artmasına ve Doğu bürokrat ailelerine muhaliftiler. Budist tapınakları ile organik bağlı olan tüccarlar da kraliçeye destek verenlerdendi. İmparatoriçe Wu, hem Budist tapınaklarına büyük parasal yardımda bulundu ve hem de Budizm'i resmi devlet dini haline getirmeye çalıştı.

689 yılında, İslam dünyasında Horasan'da isyancı vali Abdullah'ın oğlu Musa, Tirmiz'i ele geçirip, Türklerle işbirliği yaparak güçlenmeye başladı.

691 yılında Türük (Göktürk) Kağanı İlteriş Kağan öldü, Bu sırada oğulları Bilge sekiz, Kültegin ise yedi yaşındaydı. Kağan, İlteriş'in kardeşi, Çinlilerin Mo-ç'o (Mo-ch'o) dedikleri Kapgan Kağan oldu. Kapgan Kağan olduğunda 27 yaşındaydı. Kapgan döneminde Türükler Çin'e akın yapmaya devam ettiler.

692 yılında, Horasan'da vali Abdullah, Emevi kuvvetlerince öldürüldü. Ancak, oğlu Musa, Tirmiz bölgesinde tutunmuştu. Toharistan dihkanları, Türk boyları, Akhunlar Horasan içlerine akınlar düzenlemeye başladılar. Hatta Nişapur kentine kadar ilerlediler.

Artık, Halife Abdülmalik rakiplerini bertaraf etmiş ve durumunu kuvvetlendirmişti. Emevilerin Doğu Roma'ya saldırıları tekrar başladı. 692 yılında, Sivas yakınlarında Emevi kuvvetleri bir Bizans ordusunu bozguna uğrattılar.

693 de Muhammet İbn Mervan komutasındaki İslam ordusu, Ermenileri cezalandırmak üzere bölgeye geldi ve buraya yerleşti. Doğu Roma, Ermenistan'ı kendi toprakları kabul ediyordu. Roma, Hazarlarla anlaştı. 693 tarihinde, Hazarlar, güneye inerek, Muhammet İbn Mervan'ı yenilgiye uğrattılar. Ama az sonra, Muhammet İbn Mervan'ın yeğeni Maslama, Hazarları geri püskürttü.

694 yılında Türük akınları Çin'in Ning-hia bölgesine odaklanmıştı.

695 yılında İslam kuvvetleri ile Doğu Roma ordusu arasında yapılan savaşı da Emeviler kazandılar. Bu arada, Doğu Roma, Afrika'nın kuzeyinde Berberiler ile anlaşma yaptı ve Müslüman kuvvetlerin Kuzey Afrika'da ilerleyişleri nispeten yavaşlatıldı. 695 yılında, Doğu Roma donanmasının yardımı ile Müslümanlar mağlup edilerek, Kayrevan'a çekilmek zorunda bırakıldılar. İustinianos, beşinci (553) ve altıncı (660–681) ekümenik konsillerinin belirlediği öğreti ilkelerini tamamlayacak disiplin kurallarını düzenlemek amacıyla Trullo Quinisext Konsilini topladı. Bu kuralları tanımayı reddeden Papa I. Sergius'la anlaşmazlığa düştü.

Doğu Roma İmparatoru İustinianos II sert ve zalim bir yönetim sergiliyordu. Uyguladığı baskı politikası ve maliye memurlarının acımasızca vergi toplaması 695'te halkın ayaklanmasına yol açtı. Komutan Leontios'un yönettiği bir ayaklanma çıktı ve İustinianos tahtan indirildi. Yeni İmparator İzorya (İsauria) asıllı Leontios oldu. Yeni İmparator, İustinianos'a (İustinianus, Justinianus) işkence etti, burnu kestirdi (ilave olarak dili de kesilmiş olabilir), hapse attı. Bundan sonra, İustinianos'un lakabı " burnu kesik " oldu. Burnu kesik (Rhinotmetos), Kırım adasındaki Kerson'a sürüldü. Kerson çok fakir ve zavallı bir yerdi. İustinianos, Kerson'da sefil koşullarda yaşıyordu.

Bu sırada Doğu Roma'da İmparatorlar birbiri peşinden değişiyordu, Leontios (695 – 698), 3 yıl tahtta kaldıktan sonra, bir ihtilalle devrildi. Apsimor, Tiberios III (698 – 705) adıyla İmparator oldu.

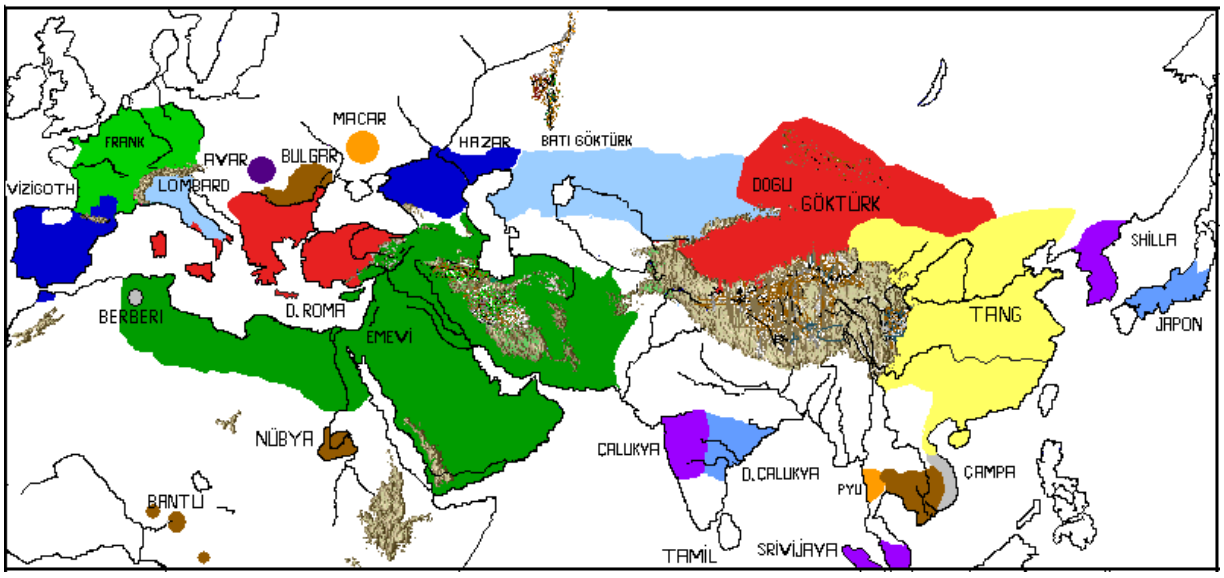

M.S. 700

Mavali

Emevi dirhemi

Emeviler başkent olarak Şam'ı seçmişlerdi. Bu dönemde, Arap olmayan topluluklara karşı gösterilen dini hoşgörü devam etti. Musevi, Hıristiyan, Zerdüşt, Manici, Budist, Gök'e tapan topluluklara, vergi verme ve İslam'ın siyasi üstünlüğünü kabul etme şartı içinde, ilişilmedi.

Bu politika, Müslüman'ca duruş tarzından daha çok vergi gelirleri ile ilgili bir devlet politikasıydı. Araplar, savaşıyor ve yönetiyorlardı. Zaten bir Arap için tarlada çalışmak, dokuma yapmak gibi işler hor görülen işlerdi. Ekonomisi kendine bırakılmış topraklardan vergi alınmasını yeterli görüyorlardı. Vergi gelirleri azalmamalıydı. Yahudi ve Hıristiyan gibi Allah'ın kitabına sahip topluluklara, Zerdüştler, Harran çok Tanrılı din mensupları ve Belh Budistleri de katılarak, vergi verenlerin sayısı çoğaltıldı. Aslında " ehl-i Kitap " olmayanlar, ya Müslüman olmak veya ölmek ikilemi içindeydiler. Ama devlete Arapların Müslümanlığı yetiyordu, fazlasına gerek yoktu. Bir ara, bu politika öyle aşırıya kaçtı ki, Müslüman olmak isteyen Yahudi ve Hıristiyanlar falakaya yatırıldı. Mısır'da Hıristiyan Yakubi kilisesi yani Kıpti kilisesi bilinçli bir şekilde geliştirildi.

Emeviler döneminde, dört halife döneminin bir uzantısı olarak ikili yönetim devam etti. Savaş, kamu düzeni, İslam dininin yönetimi, ödeneklerin dağıtılması, öşrün alınması gibi konularda yetki ve sorumluluk Araplardaydı. Eyaletlerde Arap bir yönetici bu konular la yönetim görevini sürdürüyordu. Ama bunun yanında, ikinci olarak, yerli bir yönetim bulunuyordu. Bu yerli yönetimler, kendi dillerini kullanmış, idari yazışmalar yapmış ve hatta para bile basmışlardır.

İslam devletinde hukuk düzeni yani şeriat daha oturmamıştı. Kuran tek başına günlük sorunları çözmeye yetmiyordu ama hadislerin derlenip sınıflanması da yeterli düzeye erişememişti. Arap toplumunun kendi hukuksal sorunlarında problem varken, fethedilen yerlerdeki yabancı toplulukların hukuksal sorunları nasıl halledilecekti. Ayrıca, ele geçirilen topraklarda çok uzun zamandır egemen olan örf ve adetler vardı. Roma'nın veya Sasanilerin hukuk sistemleri oturmuş ve uzun zamandır uygulanıyordu. Yerel örf adetler, din farklarına, dil farklarına, ait olduğu siyasi sisteme ve yörenin tarihi gelişimine bağlı olarak çok çeşitli farklılıklar gösteriyordu. İslam hukuk sistemi, bütün bu koşullar içinde, Arap olmayan toplulukların hukukuna pek fazla karışma ortamı bulamadı.

Bu durumda, şeriat, yerel yönetimlerle de ilişkilendirilemedi. Böylece, devlet ile şeriat arasında bir ayrım belirmeye başladı. Bu ayrım, Müslüman kesim içinde bile oluşmaya başlamıştı. Hükümetler, kamu yaşamında yenilikçi girişimlerde bulunmak zorundaydılar, katı kuralları olan şeriat ile bu pek mümkün olamıyordu. Bunun sonucu olarak, bir taraftan, hukuk düzenini daha kapsamlı bir hale getirme çabaları din adamlarının gündemine otururken, diğer taraftan, kamu işleri ile özel yaşam birbirinden ayrılmaya başladı.

Yukardaki oluşumun, en çabuk sonucu olarak, her toplumun, kendi öz hukuku ve onu uygulayacak görevlileri durumlarını korudular. Kişisel ve toplumun iç işleri ile ilgili konularda, kamu hukuku söz konusu değildi. Toplumlar arası ilişkilerde ise bir Müslüman yargıç karar veriyordu. Bu yargıç, yani kadı, hükümetten yarı bağımsızdı. Maaşını devlet veriyordu, ama kadı, hükümetin koymadığı bir kanunu uyguluyordu.

Emevi devletinin sınırları içindeki topluluklar, dinsel açıdan, iktisadi ve sosyal açıdan eski durumlarını muhafaza ettiler, yaşamları alt üst olmadı. Kırsal kesimde, topraklar iki ana guruba bölündü. Bir kısım topraklar özel mülkiyette kaldı, bir kısım topraklar kamu toprakları (fay) oldular. Özel mülkiyete konu olan topraklardan, daha önce de anlatıldığı gibi, Doğu Roma veya Sasani döneminden farklı olmayan, haraç adlı vergi alınıyordu. Kamu toprakları ise, yine daha önce anlatıldığı gibi, kiracılara işlettiriliyordu. Ama kamunun olması gerekirken Arapların eline geçen topraklar da vardı.

İşleyiş olarak baktığımızda, bu iki tip toprak arasında farklı bir ekonomik durum görülmemektedir. Bu nedenle de iki tip toprak birlikte var olmuş ve biri lehine öteki terk edilmemiştir. Sonuç itibarı ile hayat köylüler için, bundan önce nasılsa öyle devam etti. Kent yaşamı da değişmemişti. En önemli değişiklik ticarette olmuş, güvenliğe kavuşan topraklarda, ticaret daha rahat yapılır hale gelmişti.

Müslümanlık Arapların özel diniydi. Araplarla İslam eş anlamlıydı. Emevi rejimi Arap üstünlüğünün rejimi idi. Sonra birden, yerli toplumlar, kitleler halinde Müslüman olmaya başladılar. Bu daha önce, diğer imparatorluklarda ve diğer dinler de görülen bir durum değildi. Kimsenin beklediği ve devletin hazırlıklı olduğu bir durum da değildi.

Aslında, İslam dini ile diğer dinler arasında, teolojik düzeyde tartışma ve çatışmalar yaşanıyordu. Ama bunun muhatapları ilâhiyatçılardı. Normal insanlar, bu inceliklerin farkında değillerdi. Onlar İslam'ı oldukça yalın bir tarzda algılıyorlardı. Zaten Müslümanların ele geçirdikleri topraklarda, tek tanrılı dinler, halkın büyük bir kısmının diniydi. Özel olarak Hıristiyanlara gelince, onlar dini yorum kavgalarından bıkmış usanmışlardı. Müslümanlık herkese sade ve adil görünüyordu. Müslüman toplumun kendi içinde uygulamaya çalıştığı adaletin bu kadar çile çekmiş toplumlara cazip gelmemesi zaten düşünülemezdi.

Müslüman olmak, devlet ve toplumda egemen sınıfa girmek demekti. Bu sosyolojik olgu bile kendi başına bir cazibe merkeziydi. Diğer yandan, yerli toplulukların kabul ettikleri İslam, resmi İslam değil çoğunlukla muhalefette olan mezheplerdi. Böylece, küçüklük duygusuna kapılmadan, hem de resmi İslam'a bir anlamda karşı çıkarak, dinlerini rahatça değiştiriyorlardı. Pek çok yönden, uygulanan İslam'ın Peygamber zamanındaki İslam olduğu da söylenemezdi. Zaten, İslam dini, temas ettiği halkların etkisi altında değişiyor ve kültürel bir etkileşim yaşanıyordu. Ama toplu katılımlarla birlikte, toplumlar kendi manevi miraslarını Müslüman toplumun içine zerk ediyorlardı.

İslam'a ilk girenler, Mavali adıyla, Arapların ileri gelenlerinin koruması altına girdiler. Ama bu hala eşit bir durum değildi. Aslında sivil bürokrasi içinde önemli görevler almışlardı. Ama fetih ordusu içindeki rolleri yok denecek kadar azdı. Ganimet, ödenek alamıyorlardı.

Birinin, hizmet ve himayesine girildiğinde, oluşan ilişki türüne Arapça da " vala " denirdi. " Vala " kurumu, Türk ve Moğollarda ki unagan-bogol kurumuna benzer bir kurumdu. İslamlık öncesi Arap kabileler arası ilişkilere dayanıyordu, kabileler veya bireyler arasında olabilirdi. Bir kabile üyesi bir kişiyi kendi ailesine alınca, o kişi kabile üyesi kabul edilirdi. Aileye alınan kişi köle veya esir ise, aileye alan kişinin " Mevlâ " sı olurdu. Mevlâ, Mavalinin tekil halidir. Yani mavali de azatlı köle anlamına benzer bir anlam vardır.

İlk mavaliler, iki kaynaktan geldiler. Biri fethedilen ülkelerden alınan savaş esirleriydi. Ülke fetih edilip, Arap imparatorluğuna katılınca, esir de imparatorluğun tabası haline gelip, imparatorluk sınırları dışında kalan devletlerin esirlerinden ayrılıyordu. Bunlar, efendisine bağlı kalmak ve Müslüman olmak koşulu ile azat ediliyorlardı. İkinci kaynak ise, mevkiini korumak veya kendini güvene almak amacı ile bir Arap ileri gelenine bağlanmak isteyen özgür kişilerdi.

İlk mavaliler ortaya çıktığında, Araplar daha garnizon kentlerde yaşıyorlardı. Arap ileri gelenleri, etrafındaki mavali sayısının artması ile güç kazandılar. Özgür Araplarla yürütemeyecekleri politikaları, mavali sayesinde yapabilir oldular. Genelde devlet işlerinde tecrübeli olan mavali, yerel yönetimleri ve yöresel memurlukları ele geçirdi. Bu da efendi Arab'ın etkisini arttırdı.

Mavali, diğer din mensuplarından alınan cizyeden kurtulmuştu. Haraç vergisi de öşür vergisine dönüşmüştü. Ancak, son tahlilde, Araplarla diğerleri arasında eşitsizlik ve ekonomik dengesizlik sürüyordu. İslam'ı yeni kabul eden topluluklar, kökenine bakmaksızın, tüm Müslümanlar arasında eşitlik istemeye başladılar. İran, bu köklü imparatorluklar ülkesi, kendi gücünün, kültürünün farkındaydı. İran halkı ise neredeyse ulusal bir bilince benzer bir bilinç geliştirmişti. İran'daki eşitlik hareketi hem çok güçlüydü ve hem de başı çekiyordu.

Bu sıralarda Magrip'te de Berberi çocukları köle olarak toplanıyordu. Eşitlik isteğine, Berberiler ve kısa süre içinde İspanya katıldı. Emeviler, yöneticileri Suriyelilerden seçiyorlardı. Uzak eyaletlerin hepsinde, haklarının yenmekte olduğu düşüncesi dalga dalga yayıldı.

Artık, İslam devleti sınırları içinde, ulusal, sosyal, mali sorunlar iç içe girmişti. Buna bir de Mülkiyet meselesi eklendi. Yerli halkın elinde bulunan topraklar, Araplar tarafından zorla alınmaya veya alım satım yaparak el değiştirmeye başladı. İlk yayılma esnasında da bu tip davranışların, İslam devletinin karşı çıkmasına rağmen, olduğunu görmüştük. Ama o zamanlar, bu, seyrek görülen, tekil olaylardı. Halbuki Emeviler döneminde, Araplar, yerli

toprakları ele geçirme yollarını gittikçe genişlettiler. Yerli çiftçiler, şiddete maruz kalıyor, maliyenin haksızlıklarına uğruyor, kötü hasat zamanlarında tefecilerin eline düşüyorlardı. Borçlarını ödeyemedikçe de, borçları artıyor, geri dönülmez bir yola giriyorlardı. Sonunda çareyi, kendilerini tüm bunlardan koruyacak güçlü birilerinin koruması altına girmekte buluyorlardır.

Magrip'te, hükümdarın gözünden tamamen uzakta, Araplar, soygun ve köleleştirme rejimi uyguluyorlardı. İran'da yerli büyük toprak sahipleri çoktan Araplarla uzlaşmaya varmıştı. Yöneticiler, ezilen halkı soymanın tadına varmış olarak, halkı ezmeye devam etmek için, onların Müslüman olma isteklerinin bile önünü kesmeye uğraşıyorlardı. Ancak hiç bir şey, halkın özlemini durduracak gibi değildi.

Enteresan bir şekilde, durumdan memnun olmayan Araplarla, eşitlik isteyen yerliler birleştiler. Değişim isteyenler, Arapların en radikal kanadı idi. Çünkü onlar için şeriat, İslam geleneğine dönüş demekti. Yerliler için ise şeriat Müslümanların eşitliği demekti. Sonuçta her iki taraf da, rejimin İslamlaştırılmasını istiyordu. Küçük parçalar halindeki pek çok başkaldırıyı Emeviler ezmişlerdi. Şimdi, sıra geniş bir cephe kurup, büyük lokma olmaktaydı.

Emeviler, rejimi yerleştirme çabalarında bulunmuşlardır. Halife Abdülmalik, Emevi sınırları içinde kullanılmakta olan tüm paraları birleştirdi ve Arapça yeni para bastırdı. Bunlar altın dinar ve gümüş dirhemdi. Bu para basımı sadece ekonomik bir önlem değil, aynı zamanda Doğu Roma'ya karşı yapılmış politik bir manevraydı. Doğu Roma'nın para tekeli son bulmuştu. Bundan sonra, haçlı seferlerine kadar, altın dinar, uluslar arası para birimi oldu.

Abdülmalik döneminde, Arap dili imparatorluğun resmi dili yapıldı. Bu tarihe kadar, devlet belgeleri Yunanca ve Farsça tutuluyordu. Belgeler ve vergi defterleri Arapça'ya tercüme edildi. Hıristiyan ve Yahudiler, devlet görevlerinden imkân nispetinde uzaklaştırıldılar.

Arap diline üstünlük tanınması, kısa bir sürede, geniş bir bölgenin Arap dilini benimsemesine ve Araplaşmasına yol açtı. Irak Aramileri, Mısır Kıptileri, Kuzey Afrika Berberileri ve Kürtlerin bir kısmı kimlik değiştirdi. Ülkedeki Yahudi ve Hıristiyan azınlıklar da Arapçayı kabullendiler. Sonuçta, on dört milyon kilometre kare gibi çok geniş bir bölgede, en çok konuşulan dil ve tek yazı dili Arapça oldu.

Doğu Roma ile yapılan savaşlar, çoğu zaman zaferle sonuçlanan savaşlar olmuyorlardı. Ama. Hıristiyan temsilcisi ile Müslüman temsilcisinin yaptığı savaşlar haline gelmişlerdi. Emeviler, Hıristiyanlara karşı önlemler aldılar. Bu önlemler, tüm Hıristiyanlara teşmil edilen, genel önlemler değildi. Zaman zaman alınan ve bölgesel nitelikli önlemlerdi. Örneğin Mısır'da yer değiştirmeler için pasaport yükümlülüğü getirildi. Pratikte yürümemesine rağmen, özel giysi zorunluluğu kondu. Hıristiyan resimlerinin ortalıkta olması ve dışarıdan görülmesi yasaklandı. Bu tip resimler toplatılarak, yakıldı. Ancak, bu önlemler, hiçbir zaman, esas iç muhalefeti susturabilecek veya tatmin edebilecek tedbirler olamadılar.

Hariciler, her yerde muhalefet ediyorlardı. Asıl başarılarını Berberiler arasında sağladılar. Berberilerin kendi örfleri, Haricilerle uyuşuyordu. Berberiler baş kaldırmıştı, ama Magrip merkezden çok uzaktaydı. Zaten, Hariciler kendi aralarında tam bir birlik oluşturamıyorlardı. Hareketleri devleti etkiledi ama sistemi yıkamadı.

Müslüman olmak Yasak

Emevi sikkeleri

Bu sırada doğudaki Kıtay'lar da (K'i-tanlar) Çin'e akınlar yapıyorlardı. 696 da bir Kıtay şefi Çinlileri bozguna uğrattı. Bu zaferden kısa bir süre sonra, bu şef öldü. Kitaylar şefin oğlunu kovdular. Kapgan Kağan, ölen Şefin müttefiki idi. Kıtay'ları cezalandırmaya karar vererek, ortak bir harekât için Çin imparatoriçesi ile anlaştı. 696 yılında Kıtay'lar ağır bir yenilgiye uğratıldılar. Kapgan bu zaferle, Çin'e önemli bir hizmette bulunmuştu. Karşılık olarak Çin'den tohumluk darı, 3 bin tarım aracı, demir silah, ipekli ve Ordos'a yerleştirilen Türk Budunun iadesini istedi. Çin bu istekleri gönülsüz bile olsa karşıladı. Kapgan Kağan (Mo-ch'o), Türkleri geri alarak, kendine karşı savaşacak ordulardaki Türk sayısını azaltmayı hedefliyordu.

Kapgan'ın Çin akınları devam ediyordu. 698 yılında, 687 yılında Pekin bölgesine yapılan akın benzeri saldırıları Türükler Pekin ve çevresinde gerçekleştirdiler.699 yılında Ho-pei'ye ve 702 de Şan-si'ye Türük yağma ve akınları oldu. Çin imparatoriçesi, Çin üzerindeki baskıyı azaltmak için Batı Türkleri devreye sokmaya çalıştı. Batıda, Onok boyları, General Pu-çen'in ölümünden sonra başsız kalmışlar ve Tibetlilerle ilişki kurmuşlardı. Tibetliler, Onoklara Aşina soyundan Kağanlar atamışlar, ancak bu Kağanlar denetimi sağlamakta başarılı olamamışlardı. Kargaşa devam ederken, Doğu Türükleri Batı üzerine yürüdüler.

696 yılında, kendilerini toparlamış olan Emeviler, Batı Türkmenistan'a karşı tekrar saldırıya geçtiler. Ceyhun'u geçen bir Emevi ordusu, Türklerin saldırıları sonucu yok olmaktan zorlukla kurtularak geri çekildi. İkinci bir Arap saldırısı başlarken, Horasan valisi Bukayr isyan etti.

Vali Bukayr'ın yönettiği Horasan'da hem baskı vardı ve hem de vergiler Horasan yerli halkına fazla geliyordu. Horasan ileri gelenleri, Halifeden, Horasan'a Kureyş ailesinden güçlü bir vali yollamasını istediler.

Problem, Horasan'da Arap yöneticilerin sık sık değiştirilmesinden kaynaklanıyordu. Her gelen yeni yönetici, çok kısa süre içinde kesesini doldurmaya uğraşıyordu. Soyulmaktan yılan halk, merkezden zengin biri yani halkı çok hızlı soymayacak biri gelirse, biraz nefes alacaklarını düşünerek, Emevi soyundan bir vali istemişlerdi.

Şam, yeni vali olarak Umayya'yı yolladı. Eski vali Bukayn ise baş kaldırdı. Bukayn, yandaş kazanmak için, Müslüman olan Horasanlılardan vergi alınmayacağını duyurdu. Pek çok Horasanlı Müslüman oldu. Ancak, sonuçta Bukayn, Şam'a boyun eğdi. Vergiler de yeniden kondu. Bu halk da büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Sabit b. Kutba, tanınmış bir Arap yiğidiydi. Vergi davasında yerli halkın sözcülüğünü üstlendi. Ama onun çabaları da bir sonuç vermedi.

Afrika'da ise 698 yılında Müslümanlar Kartaca'yı aldılar. Bu Doğu Roma'nın Afrika egemenliğinin bitmesi demekti. Bundan sonra, 709 yılına kadar olan kısa bir zamanda Arap orduları Atlas okyanusuna varacaklardır.

699 yılında, İslam orduları Erzurum ve Erzincan'ı Doğu Roma İmparatorluğunun elinden kesin olarak aldılar. Bu tarihe kadar Ermenistan Doğu Roma ile İslam devleti arasında bir ona, bir diğerine tabi olmuştu. Hazar devleti ise, Ermenistan topraklarını kendi güvenliği için önemli bulmuş ve bu nedenle Ermenistan'ın Doğu Roma'ya bağımlı olmasını veya kendi denetiminde kalmasını desteklemişti. Şimdi, Doğu Anadolu'nun hâkimiyetinin Doğu Roma İmparatorluğundan Emevilere geçmesi ile birlikte, Ermenistan ve Gürcistan hâkimiyeti de, daha elle tutulur bir şekilde İslam devletine geçiyordu. Bu dönemde Emeviler, Karadeniz kıyıları hariç bugünkü Kuzeydoğu Anadolu ile Güney Kafkasya'nın en büyük bölümünde " Ermenistan " (Ermeniye) adlı bir eyalet teşkil ettiler.

Güneydoğu Anadolu'da Harran, Urfa, Suruç ve Rakka'yı içine alan bölgeye Diyar-ı Muzar, Nusaybin ve Cizre ile havalisine Diyar-ı Rebia ve Amid, Silvan, Mardin, Siirt bölgesine Diyar-ı Bekir deniliyordu. Buralar Müslümanlarca ilk fethedilen yerlerdendi. Kısa süre içinde bölge Harici mezhebinin önemli bir merkezi haline geldi. Bölgede sık sık şiddetli Harici ayaklanmaları oluyordu.

699 yılı geldiğinde, Araplar Soğd topraklarına yeniden akınlar düzenliyorlardı. Arap kuvvetleri Hocente, Nesef gibi Ceyhun nehrine yakın olan bazı kentleri ele geçirdiler. Ancak Türk direnişi kırılamadı. Türkler geri çekilirse, daha kuvvetli ve daha bilenmiş bir halde geri geliyorlardı. Araplar Ceyhun'un ötesinde tutunamıyordu. Gidiyor, yağmalıyor, esir ve ganimet alarak geri dönüyorlardı. Arap akınları bu minvalde 705 yılına kadar sürdü. Siyasi bir üstünlük elde edilemedi, ele geçen kentler uzun süre elde tutulamadı. Türklerin mukavemeti ve direnci inanılmazdı.

Elli yıldır, izlemekte olduğumuz, Batı Türkmenistan İslam ilişkilerine bakarak, Bu tarihlere kadar Arapların Seyhun Ceyhun bölgesini fethetme arzularının güçlü olduğu söylenemez.

Araplar, 705 yılından sonra, bu bölgede yayılmaya ve fethe başlayacaklardır. Türkler Müslüman olana kadar, daha uzun yıllar sürecek olan Türk – Arap savaşlarında, saldıran taraf Araplardır. Önce ganimet için, sonra sömürgeleştirmek için saldırmışlardır. Türkler genelde müdafaada kalmış, yurtlarını ve özgür inançlarını korumaya çalışmışlardır. Aslında, Araplar sömürgeleştirmek için doğuya yürürken, Türkler de yeni topraklar bulmak için batıya yürüyorlardı. Onun için eninde sonunda Türk Arap çatışmaları kaçınılmazdı. Ancak, tarihte bunu başlatan ve devam ettiren İslam İmparatorluğu olmuştur.

Arap ordusu, Arap olmayan toprakları ele geçirdikten sonra, geniş köylü kitlesinin Müslüman olması işlerine gelmiyordu. Böyle bir Müslümanlaşma, dihkanların da işine gelmezdi. Haraç vergisi bir köye kesilirdi. Bir köyün bir kısmı Müslüman, bir kısmı başka bir dinden ise, köyden alınan verginin tüm yükü Müslüman olmayanlara binerdi. Bu nedenle, Müslüman olsa bile köyde kalanlar, haraç vergisine iştirak etmek zorunda kalıyorlardı. Vergiden kurtulmak için Müslüman olmak yetmiyor, köyü bırakarak kente taşınmak da gerekiyordu. Böylece Müslümanlaşma, bir taraftan köylerin boşalarak, üretimim ve vergi gelirlerinin düşmesine sebep oluyor, diğer yandan şehirler kalabalıklaştığı için sosyal problemler artıyordu. Bu nedenle Haccac, kentlerde yakalattığı tüm köylüleri zorla geri yollattı ve Müslüman olmayı yasakladı.

6. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar

. Adontz N., Histoir de l'Armenie, Paris 1946

. Alinge Curt, Moğol Kanunları, Ankara Üniversitesi

. Armstrong Karen, Tanrı'nın Tarihi, Ayranç

. Avcıoğlu Doğan,Türklerin Tarihi, Tekin yayınevi

. Anadolu Uygarlıkları Cilt 1, 2, 3 Görsel yayınlar

. Barthold V.V., Orta-Asya Türk tarihi hakkında dersler, Türk Tarih Kurumu

. Benz, Ernst. The Eastern Orthodox Church. Aldine Transaction 1963

. Berktay. Halil, Ümit Hassan, Ayla Ödekan, Türkiye Tarihi 1, Osmanlı Devletine Kadar Türkler, Cem yayınları, 1995

. Bokenkotter, Thomas, A Concise History of the Catholic Church, Doubleday 2004

. Bowker J. The Religious Imagination and the Sense of the God, Oxford, 1978

. Bowker J. Problems of Suffering in Religions of the World, Cambridge, 1970

. Blunder Caroline, Evlin Mark, Çin, İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi

. Browning, Robert. The Byzantine Empire. The Catholic University of America Press 1992

. Bury, John Bagnall. History of the Later Roman Empire. Macmillan & Co.1923

. Campbell Joseph, Tanrının Maskeleri, İmge

. Challaye Felicien, Dinler Tarihi, Varlık yayınları

. Cogito, Bizans, Yapı Kredi yayınları 1999

. Cornell T., Matthews J., Roma Dünyası, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim yayınları

. Colin A Ronan, Bilim tarihi, Tübitak

. Çin dünyası, iletişim yayınları

. Diamond Jared, Tüfek, Mikrop ve Çelik, TÜBİTAK, Popüler Bilim Kitapları

. Eberhard Wolfram, Çin Tarihi, Türk Tarih kurumu, Ankara 1995

. Encyclopaedia Britannica.

. Encyclopedia of Homosexuality ilgili bölümler

. Encyclopedia Mythica

. Encyclopaedia Britannica Online. Encyclopaedia Britannica, Inc.

. Encyclopaedia of Islam Online. Ed. P.J. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Brill Academic Publishers

. Encyclopedia of Islam and the Muslim World. Ed. Richard C. Martin. New York: Macmillan 2004

. Erdoğan Aydın, Nasıl Müslüman olduk, Cumhuriyet

. Esposito, John. Oxford History of Islam. Oxford University Press 2000

. Esposito, John. The Oxford Dictionary of Islam. Oxford University Press 2003

. Fernand Le Quenne, Galat'lar, TTK 1991

. Gaarder Jostein, Sofi'nin dünyası, Pan yayıncılık,

. Hamilton Edith, Mitologya, Varlık yayınları

. Hançerlioğlu Orhan, Düşünce Tarihi,

. Hançerlioğlu Orhan, Felsefe sözlüğü, Varlık yayınları.

. Hançerlioğlu Orhan, Özgürlük düşüncesi, Varlık yayınları.

. Hawting, Gerald R. The First Dynasty of Islam: The Umayyard Caliphate AD 661–750. Routledge 2000

. İnan Abdülkadir, Şamanizm, Türk Tarih Kurumu

. İslam dünyası, iletişim yayınları

. James William, The Varieties of Religious Experience, New York 1982

. Kazhdan, Alexander, Oxford Dictionary of Byzantium. Oxford University Press. 1991

. Lewis, Bernard. Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East. Open Court 1993

. Jewish Encyclopedia, New York, 1901

. Leroux Gabriel, Eski Akdeniz ve Yakın Doğu uygarlıkları, Varlık yayınları

. Lloyd Seton, Türkiye'nin Tarihi, TÜBİTAK

. Onurkan S. Doç. Dr., Anadolu'da eski Yunan ve Roma arkeolojisi, Anadolu Uygarlıkları Cilt 2, Görsel yayınlar

. Özsait Mehmet Doç. Dr., Anadolu'da Roma egemenliği, Anadolu Uygarlıkları Cilt 2, Görsel yayınlar

. Petit P., Histoire Generale de L'Empire Romaine, Paris 1974

. Piganiol A., Histoire de Rome, Paris 1954

. Roma dünyası, iletişim yayınları

. Roux Jean - Paul, La religion des turcs et des mongols, Payot et Rivages, 1984

. Roux Jean - Paul, Histoire des Turcs, Fayard 2000

. Seignobos Charles, Mukayeseli Avrupa tarihi, Varlık

. Sencer Oya,Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi,

. Sevin Veli, Anadolu Uygarlıkları Cilt 1ve 2, Görsel yayınlar

. Shepard B. Clough, Uygarlıklar tarihi, Varlık yayınları,

. Şener Cemal, Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini, Etik Yayınları, 2001

. Tanilli Server, Yüzyılların gerçeği ve mirası, Adam yayınlar

. Wells H.G., Kısa dünya tarihi, Varlık yayınları

. Zeldin Theodore, İnsanlığın Mahrem Tarihi, Ayrıntı Yayınları 1999

. en.wikipedia.org

. http://www.dunyadinleri.com